Salomon Schweigger

Sultanlar Kentine Yolculuk
1578-1581

Kitap YAYINEVİ

Sultanlar Kentine Yolculuk
1578-1581

KİTAP YAYINEVİ – 61
SAHAFTAN SEÇMELER DİZİSİ – 4

SULTANLAR KENTİNE YOLCULUK / SALOMON SCHWEIGGER

ÖZGÜN ADI
EIN NEWE REYSSBESCHREIBUNG AUSS TEUTSCHLAND NACH CONSTANTINOPEL UND JERUSALEM.
MIT HUNDERT SCHÖNEN NEWEN FIGUREN IN III UNTERSCHIEDLICHEN BÜCHERN.
AUFFS FLEISSIGST EIGNER PERSON VERZEICHNET UND ABGERISSEN DURCH SALOMON SCHWEIGGER
JOHANN LANTZENBERGER, NÜRNBERG 1608

ÇEVİRİNİN YAPILDIĞI TIPKIBASIM
SALOMON SCHWEIGGER:
EINE NEWE REYSSBESCHREIBUNG AUSS TEUTSCHLAND NACH CONSTANTINOPEL UND JERUSALEM.
GRAZ: AKADEMISCHE DRUCK=UND VERLAGSANSTALT, 1964

ÇEVİREN
S. TÜRKİS NOYAN

YAYINA HAZIRLAYAN VE NOTLAYAN
HEIDI STEIN

DÜZELTİ
NİHAL BOZTEKİN

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

ÇİZİMLER
SALOMON SCHWEIGGER

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
DEREBOYU CAD. ZAGRA İŞ MRK.
B BLOK NO:1 34398 MASLAK-İSTANBUL
T: (0212) 285 11 96
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
AĞUSTOS 2004, İSTANBUL

ISBN 975 8704-55-9

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
CİHANGİR CADDESİ, ÖZOĞUL SOKAĞI 20/1-B
BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
T: (0212) 292 62 86 F: (0212) 292 62 87
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Sultanlar Kentine Yolculuk
1578-1581

SALOMON SCHWEIGGER

YAYINA HAZIRLAYAN VE NOTLAYAN
HEIDI STEIN

ÇEVİREN
S. TÜRKİS NOYAN

Kitap YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

Çevirmenin Notu

On altıncı yüzyılda yazılmış olan bir yapıtı Türkçe'ye çevirmek aslında biraz cesaret gerektiriyor; çünkü dört yüz yıl boyunca konuşulan dil kuşkusuz her ülkede az ya da çok değişikliğe uğrar, bazı evrimler geçirir. Bütün bunları çevrilen dile aktarmak mümkün değildir. Eminim ki, 16. yüzyılda "mektep, medrese görmüş" insanların konuştukları Türkçe'yi günümüzde anlayabilen kimse pek azdır. Nitekim gençlerimiz bundan elli yıl önce kullanılan sözcükleri bile yadırgıyorlar. Bu nedenle çevirimde çağdaş Türkçe'yi kullandım. Aslında metnin eski bir döneme ait olduğunu okurlara her an hatırlatacak bir anlatım biçimini kullanmak mümkün olsaydı, bunu tercih ederdim, çünkü eski bir metni kendi çağına özgü bir dilde okumanın bambaşka bir tadı var. Ben çeviri çalışmam sırasında bu tadın keyfini doyasıya çıkardım Ancak itiraf etmeliyim ki, 16. yüzyıl Almanca'sını anlayabilmenin ve doğru aktarabilmenin güçlükleriyle de bir hayli savaştım. Dört yüz yılı aşkın bir uzun bir sürede bazı sözcük ve deyişler büyük anlam değişikliklerine uğradıkları gibi, bazıları da tamamen kayboluyor. O zamanlar henüz kesin imla kuralları da olmadığı için, yöresel söyleniş biçimlerine göre kelimeler şekil değiştiriyor ve sonuç yanlış anlamalara yol açabiliyor. Bu durumlarda çevirmenin derinlemesine araştırmalar yapması, etimolojik sözlüklere, ansiklopedilere başvurması gerekiyor. Fakat bazen bunlar da yeterli olmuyor, bir bulmaca çözercesine, metnin içeriğinden hareket ederek yorumlar getirmek zorunluluğu doğuyor.

Aslında bu tür güçlüklerle daha çok *Osmanlı'da Bir Köle* adlı kitabın çevirisi sırasında uğraştım. Sayın Heidi Stein'in, yine aynı dönemde yazılmış bir yapıt olan *Sultanlar Kentine Yolculuk* için hazırladığı açıklamalar çalışmamı çok kolaylaştırdı. Kendisine bu bakımdan teşekkür borçluyum. Ayrıca anlamakta güçlük çektiğim bazı bölümleri aktarırken, yardımlarına baş vurduğum İstanbul Alman Başkonsolosluğu'nda görevli Almanca dili uzmanı Sayın Uwe Noack da bana büyük destek oldu. Kendisine içtenlikle teşekkür ederim.

Selma Türkis Noyan

Resim 1. Salomon Schweigger.

Türkçe Baskıya Önsöz

Okurlara sunulmakta olan bu kitap, Salomon Schweigger'in 16. yüzyılın sonlarında Türkiye'de geçirdiği dönem sırasındaki izlenimlerini içermektedir. (Salomon Schweigger, Almanya'dan Konstantinopolis'e ve Kudüs'e Yolculuk, Nürnberg, 1608, 341 s.) Kitabın Almanca başlığı için "Önsöz"e bakınız. Bu çeviri için, tarafımdan üzerinde çalışılarak düzenlenmiş olan, Salomon Schweigger'in "*Zum Hofe des türkischen Sultans,* bearbeitet und herausgegeben von Heidi Stein, Leipzig: Brockhaus Verlag / Verlag Edition 1986, 264 s." başlığı altında yayınlanan kitap esas alınmıştır.

Söz konusu baskı, genel olarak Türkiye'ye ve Türkler ile Almanlar veya Orta Avrupalılar arasındaki ilişkilerin tarihçesine ilgi duyanlara hitap etmekteydi. Bu ilişkilerin nasıl başlamış olduğuna dair daha geniş bilgi sahibi olmak isteyenler için 16. ve 17. yüzyıllarda yazılmış olan seyahatnameler çok ayrıntılı birer belge teşkil ederler. Zira Osmanlıların yoğun bir biçimde Viyana'ya kadar ilerlemeleri, Orta Avrupa'da yaşayan insanların kendilerine tamamen yabancı bir kültürle karşılaşmalarına yol açmış ve onlar da bu konuda daha etraflı bilgi edinmek ihtiyacını duymuşlardır. Bu yolculuk öyküleri, o yabancı kültürün algılanış biçimini ve anlayış görme oranını büyük ölçüde etkilemiştir.

Söz konusu öyküler sadece Türkler hakkında bazı gerçekleri açıklamakla kalmamıştır; yazarın kişisel bakış açısını ve mensup olduğu ülkenin fikri ve kültürel altyapısını da yansıttığından, Türk okuru için de aynı derecede ilginç birer kaynaktır. Başka bir deyişle, bu öyküler, "kültürler arası diyalog" hakkında geçmiş zamana ait birer belgedir. Kuşkusuz, yolculuk öykülerinin yazılmasındaki ana amaç bu değildi. Avrupalıların kaleminden çıkan seyahatnameler, Türk okurlarının kendi tarihleri hakkında farklı bir bakış açısından bilgi edinebilmelerini sağlayan çok özel nitelikli birer kaynak sayılabilir. Türk okurlar bu metinleri okurken onları zaman zaman çok eğlendirici bulacaklar, zaman zaman da hayrete düşeceklerdir; ama bu bilgilere sahip olmak da halkların birbiriyle anlaşabilmelerine kuşkusuz yardımcı olacaktır.

Bu nedenle Sayın Çağatay Anadol'un Salomon Schweigger'in yolculuk öyküsünü Türkçe'ye çevirtip Kitap Yayınevi tarafından bastırtma projesini memnuniyetle karşıladım. Kendisine bu girişimi ve bununla ilgili çalışmaları için teşekkür borçluyum. Öncelikle de bu çeviri ile çok zor bir işi başarmış olan çevirmen Selma Türkis Noyan'a içtenlikle teşekkür ederim.

Önsözde de belirtildiği üzere, bu yolculuk öyküsü üzerinde çalışıp yeniden basıma hazırlarken, metnin yazılmış olduğu "erken yeniçağ dönemi Almanca'sı"na ait söylemlerin özgün karakterini korumak amacıyla, yapıtın orijinal dilini olduğu gibi aktardım. Bugün anadili Almanca olanlar için bile 15./16. yüzyılın Almanca'sını okumak ve anlamak kolay değildir ve doğaldır ki, böyle bir metni başka bir dile aktarmak daha da büyük bir emek gerektirir. Metnin geçmiş dönemlere özgü ifade biçimini Türkçe'de muhafaza etmek kuşkusuz olanaksızdır. Ama buna rağmen Schweigger'in özgün üslubu, günümüz Türkçe'sine aktarıldığında bile kendini duyumsatacak ve Türk okurunun da hoşuna gidecektir.

Kitabın yayına hazırlanması sırasında Almanca orijinal metninin yeniden elden geçirilip düzenlenmesi bazı kesintiler yapma zorunluluğunu doğurmuştur. Kudüs'e yapılan hac yolculuğunu anlatan üçüncü kitabın tümü dışında birinci kitabın 9. bölümü ve ikinci kitabın da 9. ve 62-65. bölümleri (bkz. Önsöz) bu yeni düzenlenmeye alınmamıştır. Ayrıca kitabın çevirisinde de 52, 53, 54, 55, ve 56. bölümlerin yayınlanmasından vazgeçilmiştir. Bu bölümlerde Schweigger bir dinbilimci olarak Hıristiyanlığın teorik dogmaları konusunu işlemiş (Tanrı kavramı, Meryem ve İsa'nın temsil ettikleri rol) ve İslam dini hakkındaki görüşlerini açıklamış; Türkler'in ibadetlerini, sünnet adetlerini ve camilerde verilen vaazları anlatmıştır. Almanca nüshada da özellikle din ve genel tarih konusunda fazla ayrıntılara yer veren kısımlar kitabın kapsamı dışında bırakılmıştır (bkz. Sonsöz). Kitabın orijinalinde bulunan resimlerin hepsini de yeni düzenlemeye almak mümkün olmamıştır. Kitabın orijinali ile bu yeni düzenleme arasında bir kıyaslama yapma konusuna ilgi duyan okurlar için tıpkıbasım edisyonunu (*faksimile-edition*) öneririm: Salomon Schweigger, *Ein newe Reissbeschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem*, Einleitung Rudolf Neck, Graz. Akademische Druck-und

Verlagsanstalt, 1964. (Frühe Reisen und Seefahrten in Originalberichten, 3), XXVII, 341 s.

Esas metinde bulunan dipnotlar aslında Alman okurlar için düzenlenmiştir. Bu nedenle hem çevirmen, hem de ben bazı değişiklikler yapma gereğini duyduk. Gene de bu konuda bazı eksiklikler ya da aşırılıklar saptanabilir. Eğer Türk okurunun zaten bilgi sahibi olduğu bazı konular gereksiz yere açıklanmışsa veya Avrupa tarihi hakkında öğrenilmek istenen bazı açıklamalarda eksiklikler bulunuyorsa, okurlardan bunları hoşgörü ile karşılamalarını dilerim.

Schweigger'in kitabında geçen Türkçe sözleri ve isimleri özel bir dikkatle ele aldım. Latin harfleriyle yazılan bu söylem biçimleri Türk dil tarihi için büyük önem taşıyan belgelerdir. Bu sözler her zaman Osmanlıca edebi dilin normlarına uygun olmasalar da, o dönemdeki konuşma dilinde kullanılmaktaydılar ve böylece de gelişimi henüz keşfedilememiş olan güncel dil için birer örnek teşkil ederler. Bu nedenle çağdaş telaffuz biçimi ile belirtilen kavramların yanı sıra Schweigger'in kitabındaki özgün yazılım şeklini de ayraç içinde ilave ettim. Doğaldır ki bazı sözcükler yanlış yazılmıştır, bazıları da tam olarak açıklanamamaktadır. Türk diline ait bu belgelerin ayrıntılı açıklamaları için, *Acta orientalea sciantiarum Hungaricae* (s. 42, 1987, s. 217-266) adlı dergide çıkmış olan "Salomon Schweigger'in Yolculuk Öyküsü Kitabında Türkçe Dil Materyali" başlıklı yazımı öneririm.

Yabancı dillere ait –örneğin Almanca ya da sıkça rastlanan Latince– kavramlar italik harflerle yazılmışlardır. Bu suretle, yabancı sözcükler olarak kullanıldıkları belirgin hale getirilmiştir.

Anavatanlarının tarihini tanımaya ilgi duyan Türk okurlara, Salomon Schweigger'in 16. yüzyıl İstanbul'u hakkındaki bu canlı izlenimlerini içlerine sindirerek okumalarını bütün kalbimle önerir, kitaptan hem zevk almalarını, hem de yararlanmalarını temenni ederim.

Heidi Stein
Leipzig-Mainz, Haziran 2004

ÖNSÖZ

Nürnberg'de 1608 yılında şu başlığı taşıyan bir kitap çıktı: *Ein newe Reyssbeschreibung auss Teutschland Nach Constantinopel und Jerusalem... Mit hundert schönen newen Figuren in III unterschiedlichen Büchern. Auffs fleissigst eigner Person verzeichnet und abgerissen Durch Salomon Schweigger... Gedruckt vnnd verlegt zu Nürnberg/durch Johann Lantzenberger.* MDCVIII. [Almanya'dan Konstantinopolis'e ve Kudüs'e Yapılan Bir Yolculuk Hakkında Yüz Adet Güzel ve Yeni Çizimle Donatılmış Üç Kitaptan İbaret Yeni Bir Yolculuk Öyküsü. Yolculuğu yapan kişi olan Salomon Schweigger tarafından bizzat anlatılmış ve resimlendirilmiştir. Basılışı ve yayınlanması: Johann Lantzenberger, Nürnberg 1608.]

Salomon Schweigger (1551-1622), 1577-1581 yıllarında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun başında bulunan Habsburglu II. Rudolf (1576-1612) tarafından Osmanlı devletinin başkentine daimi temsilci olarak gönderilen Joachim Freiherr von Sintzendorff'un (1534-1594) maiyetindeki Protestan vaizdi.

Schweigger, kitabının birinci kısmında Viyana'dan (10 Kasım 1577'de) yola çıkarak Budapeşte, Belgrad, Sofya, Plovdiv (Filibe), Edirne üzerinden İstanbul'a (Konstantinopolis'e) yaptıkları yolculuğu anlatır. Kitabının ikinci kısmında da İstanbul'da Ocak 1578'den Mart 1581'e kadar yaşadığı ve Sultan III. Murad'ın (1574-1595) padişah olduğu döneme rastlayan günleri anlatır. Yazar, belli bir sisteme tabi olmadan, serbestçe düzenlediği bölümlerde bu kentten ve kent halkının yaşamından, padişah sarayında yaşayanların özelliklerinden söz eder, o yıllarda gelişen olaylara yorumlar getirir. Kitabın üçüncü kısmı, yazarın Kudüs'e yaptığı hac yolculuğunun öyküsüdür. Schweigger bu yolculuktan sonra doğruca memleketi olan Württemberg'e döner (Kasım 1581).

Okurlara sunulan bu eser, Türkiye hakkında yayınlanan Almanca seyahatnamelerin en erken basılanlarından biri olan Schweigger'in yapıtının ilk iki kitabından ibarettir. Hac yolculuğu da ilgi çekici olmakla beraber, birer Osmanlı eyaleti olan Suriye (buraya Filistin toprakları da dahildi)

ve Mısır hakkında Schweigger'in verdiği bilgiler oldukça yüzeyseldir. Zira yazar, bu ülkelerde onları daha yakından tanıyabilecek kadar uzun süre kalmamıştır. Bu bölgeler üzerine daha eski dönemlerde yazılmış, içerik bakımından üstün yoğunlukta belgeler vardır.

İkinci kitabın son dört bölümü, İstanbul'da yaşayan Rumlar ve Ermeniler konusunu işlediğinden, bu baskıya dahil edilmemiştir. Ayrıca elçinin konutunda yapılan dini törenin anlatıldığı (ikinci kitap, 9. bölüm) ve Macaristan krallığının durumu ile savaştan nelerin umulduğunu içeren (birinci kitap, 9. bölüm) bölümlerin aktarılmasından da vazgeçilmiştir.

Schweigger'in yapıtının arka arkaya birçok kez basılması, toplumda büyük ilgi gördüğünü kanıtlamaktadır. Kitap 1609, 1613, 1614, 1619, 1639, 1644 ve 1664 yıllarında yeniden basılmış, 1660, 1661 ve 1665 yıllarında da içinden bazı bölümler yayınlanmıştır. Sunduğumuz bu baskı, 1964 yılında "Akademische Druck=und Verlagsanstalt Graz" tarafından, kitabın ilk baskısının mükemmel bir şekilde yapılmış olan tıpkıbasımı esas alınarak hazırlanmıştır. (Salomon Schweigger: *Eine newe Reyssbeschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem. Einleitung Rudolf Neck.* Graz: Akademische Druck=und Verlagsanstalt 1964 [Frühe Reisen und Seefahrten in Originalberichten, 3] 344 ss.) Kitabın bu baskısı hazırlanırken, karşılaştırma yapma amacıyla, 1619 ve 1664 yılında çıkarılan baskılarından da faydalanılmıştır. Kitaptaki "güzel yeni çizimler"in büyük bir kısmı Schweigger'in kendi çizimleri esas alınarak yapılan ağaçbaskılardan hazırlanmış tıpkıbasımlardır.

Kuşkusuz günümüz okuru için orijinal metni Almanca olarak okumanın özel bir lezzeti vardır. Bu nedenle yapıt yeniden ele alınıp baskıya hazırlanırken "erken yeniçağ dönemi Almanca'sı"na ait fonetik, gramer ve leksikal (sesbilgisel, dilbilgisel ve sözlüksel) özelliklerinin olduğu gibi aktarılmasına özen gösterilmiştir. Sadece metnin kolay anlaşılabilmesi için gerekli olan noktalamada günümüz kurallarına uygun değişiklikler yapılmıştır. Kitabın yazıldığı dönemde henüz genel olarak geçerli bir Almanca yazın dili olmadığından, orijinal metindeki sözcüklerde telaffuz farklılığından kaynaklanan bazı değişiklikler yazım biçimine de yansımıştır. Bunlarda daha çok Güney Almanya'da konuşulan lehçenin özellikleri baskın ge-

lir. Yazım kurallarının olmayışı ve farklı telaffuz biçimlerinin etkileri bir araya gelince, metnin fonetik olarak kusursuz bir biçimde yeniden oluşturulması çok zor olduğu gibi, bazı yanlışların da önüne geçilememektedir. Bu sorunlar Türkçe sözcüklerde daha sık karşımıza çıkıyor, çünkü Türk dili tarihi üzerine yapılan araştırmalar Almanca'ya kıyasla daha kısıtlıdır. Bu nedenle gerek Türkçe, gerekse diğer dillerdeki sözcüklerin ve özel isimlerin orijinal metindeki yazılış biçimi aynen korunmuştur. [Bütün coğrafya terimleri, ülke ve halkların adları da orijinal metindeki gibi yazılmıştır].

Dipnotlarda gerek eski Almanca, gerek Türkçe ve yabancı dilden alınan sözcükler ve söylemler, isimler ve kavramlar hakkında bilgi verilmektedir.

Metinden çıkarılan bölümler ve diğer kısaltmaların yerleri (bkz. Sonsöz) bu kitapta ayrıca belirtilmemiştir. Yanlış aktarılan isim ve sayıların doğru şekli köşeli ayraç içinde gösterilmiştir.

Almanca metin üzerindeki çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Rudolf Grosse (Leipzig) ve tarihi gerçeklerin değerlendirilmesinde bana verdiği kıymetli bilgiler için Prof. Dr. Ernst Werner (Leipzig) üstatlara en içten teşekkürlerimi bu vesileyle sunmak isterim. Ayrıntılarda karşılaştığım sorunlarda beni aydınlatan Doç. Dr. Elke Blumenthal (Leipzig), Doç. Dr. Heinz Faehnrich (Jena), Rahip Bay Christian Führer (Leipzig), Prof. Dr. Zsuzsa Kakuk (Budapeşte), Dr. Albert Lindner (Leipzig) ve Dr. Ursula Novotny (Leipzig), minnet borcu duyduğum değerli insanlardır.

HEIDI STEIN

BİRİNCİ KİTAP

WÜRTENBERG DÜKALIĞI'NDAKİ TÜBİNGEN KENTİNDEN VİYANA'YA, DAHA SONRA DA VİYANA'DAN KONSTANTİNOPOLİS'E YOLCULUĞUN ÖYKÜSÜ

15 BÖLÜMDEN İBARETTİR

YAZARIN TÜBİNGEN YÜKSEK OKULU'NDAN AYRILIP VİYANA'YA GİTMESİ, ORADA KONSTANTİNOPOLİS'E YOLCULUK OLANAKLARINI ARAŞTIRMASI NİHAYET İMPARATORUN KONSTANTİNOPOLİS'E GÖNDERECEĞİ ELÇİ TARAFINDAN VAİZLİĞE ATANMASI

Efendimiz İsa Peygamber'in doğumundan sonra, 1576 yılının 26 Eylül günü yirmi beş yaşında Tübingen Yüksek Okulu'ndan ayrıldım. O güne kadar Würtenberg[1] Dükalığı'nda bulunan, dükalığa bağlı Alpersbach[2] ve Herren Alb[3] manastırlarında beş yıl ve Tübingen okulunda da üç yıl dinbilim ve studia humaniora[4] öğrenimi görmüştüm. Çok genç yaşımdan beri uzak ülkelere gitmek, dünyayı, insanları tanıyarak deneyim kazanmak merakını içimde taşıyordum.

O yıl Regenspurg kentinde devlet meclisi toplanacaktı ve ben bu toplantıyı izlemek istiyordum. Regenspurg'a vardığımda, soylu ailelerden birinin yanında pedagog olarak bir iş bulmak için çok uğraştım, çünkü o ailelerin çocuklarıyla birlikte İtalya veya Fransa'ya gidebileceğimi umuyordum. Ama ne yazık ki gayretlerim bir sonuç vermedi. Bu yüzden sekiz gün sonra oradan ayrılıp Avusturya'daki Linz kentine geçtim. Orada daha önce Würtenberg'de tanışmış olduğum ve vilayet okulunda rektör olan Sayın Johannes Memhardus'u ziyaret ettim. Kendisine amacımı açıkladım ve o yörede çok sayıda bulunduklarını varsaydığım soylu ailelerin çocuklarına yolculuklarında eşlik etme görevinin bana verilmesi için yardımını rica ettim. Johannes Memhardus bana büyük ilgi gösterdi ve dileğimi yerine getirmeye gayret edeceğine söz verdi. Nitekim bir süre sonra vilayet yöneticisi Sayın Johann Dienstdorffer tarafından çocuklarının eğitmeni olarak işe alındım.

Burada üçüncü aya kadar[5] kaldığım halde, kendim için daha iyi bir olanak bulamayınca, Viyana'ya gitmek üzere işimden ayrıldım. Birkaç hafta Würtenberg Dükalığı'na bağlı "Lilien Bursa"[6] adı verilen öğrenci yurdunda kaldım. Tübingen'den ayrılırken yanıma aldığım para sadece 6 *taler*'den ibaret olduğundan, o dönemde Mölck manastırında[7] *Conventualis*[8] konumunda olan ve şimdilerde Viyana'da Heiligkreuz (Kutsal Haç)

Manastırı'nın başrahipliğine atanmış bulunan akrabam Johannes Ruff bana geçimimi sağlamamda destek oldu.

Ben Viyana'da vakit geçirirken, kentin yakınlarındaki Herrenals[9] Kilisesi'nin vaizi Bay Ambrosius Ziegler'e bir söyleşi sırasında benden söz etmişler. Tübingen'de okuduğumu duyunca ilgilenmiş ve benimle tanışmak istediğini belirtmiş. Bunun üzerine, onu Viyana'da hasta yattığı konuk evinde ziyaret ettim ve kendisine amaçlarımı açıkladım, bir memleketlim olarak, tasarladıklarımı gerçekleştirebilmem için bana yol göstermesini, destek olmasını rica ettim. Bay Ziegler arzularımı yerine getirebilmemde bana yardımcı olmaya söz verdi, fakat bütün çabalarına rağmen bir sonuç alamadı. Ben sık sık onu ziyaret ediyordum. Bir defasında bana dostça bir öneride bulundu. Tübingen kentinde uzun süre dinbilim öğrenimi gördüğüme göre, edindiğim bilgilerin başkalarına ders verebilmem için yeterli olacağını umduğunu söyledi. Kendisi hasta ve güçsüz olduğundan kilisede bir yardımcıya gereksinim duyduğunu, bu işi de bana vermek istediğini belirtti. Eğer görevimi eksiksiz yerine getirirsem, kuşkusuz her şeye kadir olan ulu Tanrı'nın da benden lütfunu esirgemeyeceğini ve arzularıma erişmemi sağlayacağını da sözlerine ekledi. Ben de bu iyi niyetli adamın nasihatlerini dinleyip onun bana salık verdiği biçimde davrandım ve Steyermarck yöresinde bulunan Graetz[10] [Graz] kentine gittim. Orada çok güzel bir kilisede ve ona bağlı okulda görevli olan değerli din bilginleri bana bir sınav uygulayıp bir de vaaz verdirdikten sonra din görevlisi yetkisi için gerekli belgeleri düzenlediler ve beni tekrar Viyana'ya yolladılar. Herrenals Kilisesi'nde efendimin bana bağışladığı azıcık maaşla yedinci aya[11] kadar vaizlik yaptım.

Hizmetim sırasında Viyana'da katıldığım bir ziyafette, şimdilerde Hırvatistan sınırında albay olarak bulunan Bay Hans Auer ile tanıştım. Kendisi o dönemde imparatorun sarayında görevliydi ve imparatorun elçisi ile birlikte kâhya olarak birkaç kez Konstantinopolis'e gitmişti. Bana masa başında Konstantinopolis kentinde ve Türkiye'de görüp yaşadıklarını anlatırken, ona benim de oralara gitmemin mümkün olup olamayacağını sordum. Bunun üzerine, eğer gene oraya bir elçi gönderilirse beni de elçilik heyetine almaları için elinden geleni yapacağına dair söz verdi. Yakında böyle bir heyetin yola çıkarılacağını da sözlerine ekledi.

İmparator tarafından yeniden bir elçi gönderilmesi zamanı yaklaşınca, bu göreve bilge ve dindar bir kişi olan imparatorluk saray danışmanı Sayın Joachim von Sintzendorff atandı.[12] Yolculuk hazırlıklarına girişilince, her şeyden evvel elçilik heyeti için bir vaiz temin etme gereği duyuldu. Bu göreve uygun din adamı olarak da pek çok itibarlı kişi beni tavsiye etti. Özellikle Bay Ziegler bu konuda elinden geleni esirgemedi. Sonunda değerli efendim Bay von Sintzendorff beni yanına çağırttı ve bana imparator hazretlerinin Konstantinopolis kentine bir elçi göndereceğini ve bu elçinin maiyetinde bir de vaizin bulunması gerektiğini açıkladı. Birçok itibarlı kişiden benim bu yolculuğa katılmaya hevesli ve hizmetlerimi sunmaya hazır olduğumu duyduğundan, bu işi bana teklif etmeye niyetlendiğini bildirdi. Ama bu yolculuğun yıllarca sürebileceğini göze almam gerektiğini de hatırlatarak, karar vermeden önce iyice düşünmemi tembihledi. Buna karşılık ben de kendisine, uzun zamandır bu ülkeleri görmeyi ve yeni şeyler öğrenmeyi çok arzu ettiğimi ve faydalı olabileceğim bütün konularda hizmetimi sunmaya hazır olduğumu, görevimi başarmak için gayretimi esirgemeyeceğimi söyleyerek oradan ayrıldım. Aradan birkaç gün geçtikten sonra gene huzura çağırıldım ve bana çok uygun gelen bir iş anlaşması teklifinde bulundular. Artık yolculuk için gerekli olan hazırlıklara girişme zamanı gelmişti; atlar, arabalar, gemiler, giyim eşyası ve diğer malzemeler temin edildi. Herkes, işlerini tamamlamakta gecikmemeye çalışıyordu, ama bu kadar hevesli olmamıza karşın, yaptığımız uzun yolculuğun sonunda bıkkınlık duygusuna kapıldık.

Resim 2. Avusturya elçisi (1578-1581) Joachim von Sintzendorff.

İKİNCİ BÖLÜM

VİYANA'DAN AYRILIŞ VE YOLCULUĞA KATILANLARIN İSİMLERİ

Sayın bay elçi, MS 1577 yılının 10 Kasım günü maiyetinde bulunan soylu kişiler ve beyefendilerle birlikte Konstantinopolis'e gitmek üzere yola çıktı. Âdet olduğu üzere elçilik heyetine bazı mevki sahibi kişilerin oğulları da katılmıştı. Bunlar elçinin maiyetinde olmadıkları halde imparator hazretlerine saygılarını göstermek ve şahsen de itibar kazanmak amacıyla yolculara refakat ederler. İmparatorun gönderdiği emanetler teslim edilip verilen görev yerine getirildikten sonra, eşyaları taşımak için parayla tutulmuş olan arabalarla Almanya'ya geri dönerler. Elçi beyefendi birçok soylu kişi tarafından gemiye kadar uğurlandı, orada sabah kahvaltısı yapıldı, sonra herkes neşeli ve keyifli bir hava içinde yakınlarıyla vedalaştı.

Öğleden sonra saat ikide, gemi yola çıkmadan önce, bay elçi kıyıda toplanmış olan halka kısa bir söylev verdi, bütün vatanımızı ve herkesi Tanrı'ya emanet etti, dualarında bizleri de anmalarını diledi. Daha o akşam gemiler Vischamund[1] denilen yere ulaştılar ve gece boyu orada kaldılar. Ben, hareket saatini tam olarak öğrenememiş olduğumdan, gemiler Viyana'dan ayrılırken yetişememiş, beni uğurlamak isteyen iki dostumla birlikte bindiğim bir arabayla Vischamund'a doğru yola çıkarak, gemilerden yarım saat önce oraya varmıştım. Geceyi geçirdiğimiz yerde o gün yörenin papazı Bay Peter Hirsch'in evlenme töreni yapılıyordu. Benim iyi dostum olan papaz, kaldığım konukevine geldi ve beni düğüne davet etti. Davetini kabul edip akşam düğün yemeğine katıldım. Bu şölen için Viyana'dan birçok saygın konuk gelmişti. Düğün hoş ve dostça bir hava içinde geçti. Yemekten sonra sahile inerek efendimin gemisine bindim. Sabah erkenden bütün gemilerdeki hizmetliler efendimin gemisine gelip toplandılar ve ben de onlara İncil'den bir bölüm okudum, arkasından da hep birlikte Tanrı'ya dua ettik, bize hayırlı bir yolculuk nasip etmesini, görevlerimizi salimen yerine getirmemizi sağlamasını, yaptıklarımızın vatanımızın yararına olmasını diledik. Duadan sonra, toplantıya katılanlar yine gemilerine dağıldılar, yerlerine yerleştiler ve birlikte yolumuza devam ettik. Bu düzen her gün uygula-

Resim 3. Elçilik gemileri.

nıyor, pazarları vaaz veriliyordu. Sonra da bütün gün yazı yazmak, okumak, oyun oynamak, çalgı çalmak ve hikâye anlatmakla vakit geçiriliyordu. Yolculuğumuzun ilk günü hava açıktı ve keyfimiz de yerindeydi.

Elçilik heyetinde bulunan önemli ve itibarlı kişilerin adlarını aşağıda bildiriyorum:

Yolculuğa katılanlar üç grup halinde üç gemiye dağılmışlardı. Resimde A işareti ile gösterilen gemiye efendim sayın elçi binmişti. İçerde kendisine ait bir oturma odası ve bir de yatak odası vardı. Bunların bitişiğindeki büyük kamaraya Baron Wolff von Hofkirchen ve Baron Septimus von Liechtenstein yerleşmişlerdi. Gemide bunların dışında kendi arzularıyla yolculuğa katılanlardan Hans von Seidlitz, Christoph von Vitzetum, Hans Scharenberger, Görg Kaspar von Neuhauss, Bernhart von Bartenhauss, Sigmund Steger, Romanus von Pranck adındaki asilzadeler de vardı.

Bunlar yanlarına atlarını, arabalarını ve sekiz uşak almışlardı. Ayrıca sayın elçinin gemisinde sekreterleri Wentzel von Budowitz, Doktor Bartholomeus Petz , ben vaiz Salomon Schweigger –sayın elçinin dört genç yaveri olan Gregorius Hokh von Dannbach, Dorff'lu Helmhart Heyden, Hans Ferenberger von Egenberg, Christoff Fieringer– bunun dışında da yemek ve içki servisi yapmakla görevli Philipp Kolbeck ve üç uşak bulunuyordu.

B işaretli gemide, majestelerinin saray görevlilerinden olup sayın elçinin kâhyalığına atanan Bay Hans Auer ve diğer elçilik görevlileri yer alıyorlardı. Kâtipler Philip Hannibal von Eckersdorff, Jacob Khober; atlardan sorumlu Veit Kastisch; berberler Jacob Rorer, Ambrosi Eissler, David Meme; iki seyis Michael Amas ve Steffan Masser; saatçi Görg Klug; kuyumcu Niclaus Lefler; içecek sorumlusu Adam Hochreuter; yemek servisi görevlileri Tobias Danckh ve Sebald Schleicher.

C ile işaretlenmiş olan gemi mutfak gemisiydi ve mutfak sorumlusu Joachim Haintz, aşçıbaşı Wilhelm Neuhauss, yardımcısı Caspar Barkirch ve iki aşçı çırağı bu gemide bulunuyorlardı.

C ve D işaretli dördüncü ve beşinci gemide Elçi'nin iki arabacısı ve özel arabası ile heyetin arabası için ikişer atlı refakatçi bulunmaktaydı. Diğer beylerin, asilzadelerin ve kiralanan arabaların arabacıları ve atları da bu gemideydiler.

Elçinin yolculuk yaptığı gemi, kendisine imparator tarafından armağan edilmişti. Vaktiyle imparatorun babası, cennetmekân II. Maximilian'ın[2] cenazesi bu gemi ile Regensburg'tan nakledilmişti. Geminin orta kısmı takriben on iki ayak genişliğinde olup uzunluğu yüz ayak kadardı. Diğer gemilerin hepsi de aşağı yukarı aynı boyutlardaydı. Yalnız atların taşındığı geminin üstü açıktı, içinde kamarası ve üzerinde çatısı yoktu.

Giysilere gelince, herkes Macar tarzında giyinmişti.

Vischamund'dan Commorra'ya Kadar Gemi Yolculuğu

Gemiler 2 Kasım'da, yukarıda sözünü ettiğim Vischamund'dan hareket ettiler ve öğle üzeri saat on ikide Pressburg'a[1] [Bratislava] vardılar. Orada yemek için karaya yanaştık. Biz daha sofrada otururken, yöre piskoposunun kâhyası geldi ve saygıdeğer efendime armağan olarak altı testi dolusu iyi cins Macar şarabı, iki yaban horozu ve bir tavşan getirdi. Yemekten sonra gemiler gene hareket ettiler. Geceyi çok verimli bir ovada geçirdik. Pressburg kentinin iç kısımlarına gitmeye olanak bulamadığımdan, orası hakkında bilgi veremiyorum. Ancak şimdilerde bu yörenin en ünlü kenti ve Macaristan'ın başkenti olduğunu belirtebilirim. Her yıl burada eyaletin temsilciler meclisi toplanır. Kentin bir bölümü dağın yamacında, bir bölümü ise yayladadır. Dağda çok güzel ve korunaklı bir şatosu vardır. Gerek kent, gerekse şato, durum ve görünüm bakımından Tübingen kentine ve şatosuna çok benzemektedir.

12 Kasım'da Weikau[2] adındaki bir Macar köyünün sahiline yanaştık ve kahvaltı ettik. Akşam olunca, Wodock[3] diye bilinen bir yerde geceledik. Burada atlar gemilerden indirildi.

13 Kasım'da geç vakit Commorra[4] kalesine ulaştık. Bizi selamlamak ve sevinçlerini belirtmek için kaleden peş peşe toplar atıldı. Ayrıca da *nasada* (*Nassada*)[5] denilen bir çeşit gemi yola çıkarıldı. Süratli hareket edebilen bu savaş teknesinde, nehirde işleyen gemileri korumakla görevli, hepsi de birer *kopya* (*Copia*),[6] uzun tüfek ve kılıçla silahlanmış olan otuz kadar çevik ve atak Macar askeri bulunuyordu.

Aynı akşam, güneşin batmasından hemen sonra, gökte bir kuyruklu yıldız dikkatimizi çekti. Bizi karşılamaya gelmiş olan teknenin mürettebatından bir askerin anlattığına göre, Siget'in[7] [Sigetvar] ellerinden alındığı dönemde, yani 1566 yılında da gökyüzünün aynı bölgesinde böyle bir kuyruklu yıldız belirmiş. Bizim heyetimiz Konstantinopolis'ten bir Alman mili mesafede bulunan *Pontipicolo* [Küçükçekmece] ya da Küçük Köprü[8] denilen yere varıncaya kadar bu kuyruklu yıldız gökyüzünde görülmeye devam etti, sonra gözden kayboldu. Ertesi yıl ikinci ayda[9] Türkler İran sofisi-

ne (*Sophi*)[10] karşı sefere çıktılar. Acaba kuyruklu yıldızın gökte belirmesi, dünya üzerindeki değişikliklere neden olan birçok başka olay dışında bu iki devletin çarpışmasını mı haber veriyordu? Bu konudaki yorumları böyle meselelere aklı eren kişilere bırakıyorum.

Türkler 14 Kasım'da bize yolda refakat edecek bir karşılama heyeti göndereceklerdi. Onu beklerken vakit geçirmek için köyü ve kaleyi gezdik. Comorra'nın etrafı meşe dallarından yapılma güçlü bir çitle çevrilidir. Bir buçuk insan yüksekliğinde olan bu sıkı örülmüş çitin üzeri ayrıca kille de sıvanmıştır. Macaristan'da birçok köyün ve kalenin etrafında böyle bir çit bulunur ve içerideki insanlar bu sayede kendilerini savunmayı başarırlar. Comorra'nın giriş kapısının önünde bu çitin kazıklarına takılı 24 Türkün kellesini gördüm. Sabah kahvaltısı sırasında kalenin kumandanı olan Bay Ferdinand Samaria bizzat efendimi ziyarete geldi ve ona bir karaca, iyi cins Macar şarabı, balık gibi çeşitli armağanlar getirdi. Yemekten sonra kaleye girdim ve kısa süre önce Tübingen'den oraya atanmış olan Johannes Werner von Calw adındaki vaizi ziyaret ettim. Bana kaleyi gezdirdi. Orada tekerlekler üzerinde hareket ettirilebilen birçok büyük top gördüm. Bunlardan birinin üzerinde benim memleketimin efendisi olan Würtenberg dükünün arması kazınmıştı. Bana verilen bilgiye göre kale burçlarının tümü güçlü kesme taşlardan yapılmış ve kalenin etrafı da derin bir hendekle çevriliymiş. Ayrıca Tuna Nehri de binanın çevresinden dolandığı için, kale hem doğa tarafından hem de insan eliyle sağlam ve korunaklı duruma getirilmiş. Kalenin duvarları gerisinde sadece askerlerin barındıkları alçak tavanlı, isten, dumandan kararmış küçük evler var. Kalenin sancaktarı olan Würtembergli Bay Ferdinand Külman beni dostça karşıladı ve akşam yemeğine alıkoymak istedi. Fakat ben teşekkür ederek kalamayacağımı söyledim. Kalede görevli olan askerlerin tümü Alman. İçeri girmek isteyen Macarlar, kapıdaki nöbetçiye kılıçlarını teslim etmek zorunda bırakılıyorlar. Bundan da Macarlara pek güvenilmediği anlaşılıyor. Civardaki arazi güzel bir düzlük ve toprağı gayet verimli.

Comorra'nın bulunduğu adanın Almanca adı "Schütt."[11] Bu sözcük Macarca "Cituatum" adından türetilmiştir. Genelde buraya "Cituatorum Insula" denilmektedir.

Dördüncü Bölüm

Sayın Elçinin Comorra Dolaylarında Türkler Tarafından Karşılanışı

Kasım'ın 15. günü sabahın erken saatlerinde, her zamanki gibi duamızı yapmış ve okumamızı henüz bitirmiştik ki, bir haberci geldi ve Türklerin kararlaştırılan yere varmış olduklarını, bize bundan sonraki yolculuğumuzda refakat etmek üzere beklediklerini bildirdi. Bunun üzerine hemen hazırlandık ve adadan ayrılarak Türklerin bizi bekledikleri yere gitmek üzere yola çıktık. Heyetimize, kancalı tüfeklerle[1] donatılmış nişancılardan ve piyade askerlerinden ibaret 1200 kişilik mürettebatı bulunan 21 adet nasada teknesi refakat edecekti. Ortalık hem gerimizdeki kaleden atılan topların, hem de gemilerdeki askerlerin ve karşıda bekleyen Türklerin ateşledikleri tüfeklerin patlamasıyla kulakları sağır eden bir gürültüye boğulmuştu. Türklere bir tüfek atımı kadar yaklaştığımızda hepimiz gemileri terk ettik. Efendim, bizi karşılamakla görevlendirilmiş olan heyetteki kişilerin yanımıza kadar gelmelerini beklemeye koyuldu.; fakat karşı taraftan kimse gelmedi, herhalde işin içinde bir hile olmasından kuşkulanıyorlardı. Bunun üzerine elçi cenapları, birini yollayıp, neden kendisini karşılamaya gelmediklerini sordurdu. Karşılayıcılar yanıt olarak, kendisinin onların yanına gelmesini beklediklerini bildirdiler. Efendim ise bunun usule uygun olmadığını, kendisinin onları karşılamaya gitmeyip onların kendisini karşılamaya gelmesi gerektiğini ileri sürdü. Böyle davranmadıkları takdirde durumun gerektirdiği biçimde harekete geçeceğini, ama bundan onların ziyanlı çıkabileceklerini belirtti. Onlar da elçiye, eğer refakatçilerini uzaklaştırırsa, onu usulüne uygun tarzda karşılamaya geleceklerini söylediler. Fakat elçi cenapları, kendi itibarından ödün vermek ve onların isteklerine göre davranmak niyetinde değildi. O nedenle açık arazide kısa bir süre daha bekledi. Bunun üzerine Türkler cesaretlendiler ve aralarından iki kumandan yanlarına birkaç delikanlı alarak bizim bulunduğumuz yere gelmek üzere harekete geçtiler. Sayın elçi ile aralarında birkaç adımlık bir mesafe kalınca, her ikisi de olanca hızlarıyla koşmaya başladılar. Biri sayın elçinin elini yakaladı ve onu öptü, diğeri de elçinin yanında durmakta olan subaya aynı biçimde

davrandı. Subay hemen onlara Macarca hitap etti ve Kutsal Roma İmparatoru majestelerinin, padişah hazretlerine gönderdiği elçinin ve maiyetinin yüksek konumlarına uygun bir biçimde muamele görmesine ve bir engelle karşılaşmadan güvenlik içerisinde yolculuk etmesine özen göstermeleri, şikâyete neden olabilecek durumları kendilerinden uzak tutmaları konusunda ikaz etti. Türklerden biri buna yanıt olarak, sayın elçi cenaplarına, şikâyetlere meydan vermeyecek şekilde refakat edeceğine başı üzerine söz verdi. Çünkü Türklerde, söylediklerini güvenilir kılmak ve güçlendirmek amacıyla, "başım için" (*Waschuschum*)[2] diyerek ellerini başlarına götürmek âdettir. Çok geçmeden tekrar gemilerimize bindik ve yemek zamanı olduğu için karnımızı doyurup yola çıkmak üzere hazırlık yapmaya başladık. Elçi her iki Türk komutanını da yemeğe davet ettiyse de, oruçlu olduklarını söyleyerek daveti kabul etmediler.

Türklerle refakat konusu ve üzerinde anlaşılması gereken sorunlar konuşulurken, her iki tarafın askerleri de bir araya geldiler, dostça bir hava içinde selamlaşıp birlikte söyleştiler. O kadar sakin ve sevecen görünüyorlardı ki, onları gören, birbirlerinin can düşmanı olduklarını aklından geçirmez, eski dost veya akraba olduklarına hükmederdi. Askerler birbirlerine savaş sırasında karşı tarafa esir düşen arkadaşlarını soruyor, onların akıbeti hakkında bilgi almaya çalışıyorlardı. Aralarında Macarca, Hırvatça veya Türkçe konuşarak anlaşıyorlardı. Türk askerlerinden biri elçinin yardımcısı olan subaya iltifat ederek iki Türk kaşığı armağan etti. Herhalde Comorra'da tutuklu olan bir arkadaşına veya tanıdığına iltimas edilmesini istiyordu. Belki de subayı daha önceden tanıyordu ya da onun esiri olmuştu.

Takriben bir çeyrek saat süren karşılıklı müzakereler sona erince, herkes kendi *nasada*'sına veya gemisine döndü. Efendime Viyana'dan beri eşlik etmiş olan iki erkek kardeşi, Bay Hans ve Bay Tiburtius, ayrıca Bay Sinnich ve diğer kişiler, memleketlerine dönmek üzere veda ettiler. Ayrılık sahnesini seyretmek hayli hüzün vericiydi. Sonunda gene şiddetli tüfek atışlarıyla ortalık gürültüye boğuldu ve böylece Comorra'nın yarım Alman mili ötesinde ayrılık töreni sona erdi.

Beşinci Bölüm

Gran'a [Estergon] Varışımız

O akşam Gran veya Strigonium[1] denilen kente vardık. Bu isim Gran yakınlarından geçen bir akarsudan gelmektedir. Kentin Latince ismi ise, Tuna nehri için kullanılan "İster" adı ile Gran adının birleşmesinden oluşmuştur. Çünkü Gran akarsuyu burada Tuna nehrine dökülmektedir.

Şehre yaklaştığımızda bizim on *nasada* gemisi toplarını ateşledi. Yüzlerce kişi şehrin önünde bizim gelişimizi seyretmek için toplanmıştı. Aralarında bir tek kadın bile göremedim. Kentin beyi (*Beg*)[2] –bu rütbe bizim ülkemizdeki baronun karşılığıdır– sayın elçiye maiyetindeki görevliler ve hizmetliler aracılığıyla birçok armağan yolladı: beş canlı koç, bir kesilmiş öküz, yığınla ekmek, on iki piliç ve bir sürü de mum. Armağanlar sunulurken beyin talimatı üzerine imparator hazretleri, elçi cenapları ve yakınları ile ilgili hal hatır soruldu, sağlık, selamet dileklerinde bulunuldu.

Elçilik heyetinin güvencesi için gemilerin yakınındaki kıyı bölgesine kalabalık bir muhafız birliği yerleştirilmişti. Bunlar bütün gece boyunca ateş yaktılar. Akşam yemeklerini yedikleri sırada ben de aralarına karıştım. Beni yemeklerine katılmaya çağırdılar. Önce biraz ekmek ikram ettiler. Tadı bizim memlekette hamur teknesinin kenarlarından kazınan hamurdan yapılan özel bir çeşit ekmeğinkine benziyordu. Bulgaristan'da da pogaça (*Bogatsche*)[3] denilen bu çeşit ekmekler çok yaygındır. Bu ekmekle beraber bana soğanla buğulama yapılmış çeyrek piliç verdiler. Her ikisi de çok lezzetliydi. Daha sonra onların açık havada dua etmelerini de seyrettim. Dua sırasındaki garip davranışları beni çok şaşırttı ve güldürdü.

Altıncı Bölüm

Gran Beyi İle Görüşme

Gran beyi 16 Kasım günü sabah saat sekizde sayın elçiye mükemmel biçimde donatılmış, süslenmiş bir binek atı gönderdi. Efendim bu ata binerek beyi ziyarete gitti. Beyin maiyetinden dört kişi de kendisine eşlik etmekte ve önden gitmekteydiler. Diğer efendilerin hepsi yaya olarak onları izliyorlardı. İnsanın korkulu rüyalarında bile göremeyeceği kadar kötü bir yoldan dağa doğru yürüdük. Yerli halkın yaşadığı evler, sanki bir çuvaldan dökülmüş gibi, aralarında büyük mesafelerle araziye serpiştirilmişlerdi. Üzerleri saman veya padavra ile örtülüydü ve bizdeki kömürcü kulübelerine benziyorlardı. Yolun her tarafı çamurla kaplı ve derin çukurlarla delik deşik durumdaydı. En güzel evler bile bir samanlıktan farksızdı. Bey dahi kentten çeyrek mil mesafede, bu tarzda yapılmış bir konutta oturuyordu. Etrafında çok az ev vardı ve bina, çevresiyle birlikte bir çiftliği andırıyordu.

Çamurla dolu çukurlara ve su birikintilerine bata çıka sonunda beyin malikânesine vardık. Elçilik heyetinin önünde giden dört çavuş (*Zausch*) kapının önünde attan indiler ve yaya olarak elçinin önünden avluyu geçtiler. Merdivene gelince saygıdeğer elçi beyefendi de atından indi ve beyin konutuna girdi. Avlunun her iki yanında dizilmiş olan beyin konağındaki görevliler ve itibarlı kişiler saygıyla eğilerek elçi cenaplarını selamladılar.

Konağın merdivenlerinden çıkınca, rendelenmemiş tahtalardan yapılma uzun bir sofaya girdik. Her iki yanda gene beyin konağındaki görevliler, hizmetliler ve uşaklar dizilmişti. Tahtalardan yapılma, bir adam boyuna yakın yükseklikte sahne gibi bir yerde, alçak bir sandalyede bey oturuyordu, karşısındaki boş koltuğu da sayın elçi için oraya koymuşlardı. Elçi cenapları sahneye ayak basınca, yaşlı, tıknaz bir adam olan bey yerinden kalktı, elçinin sağ elini iki eli arasına aldı, sonra her ikisi de bir ellerini göğüslerine bastırıp sessizce eğildiler. Bundan sonra elçi, koltuğuna oturdu ve çevirmen aracılığıyla beye "iyi günler" diledi, beyin teşekkür etmesi üzerine de kendisine imparator hazretlerinin selamlarını iletti. Artık esas konuların konuşulmasına geçme zamanı gelmişti. Elçi, cennetmekân İmpa-

rator II.Maximilian'ın[1] vaktiyle Sultan Murad'la bir barış anlaşması yaptığını hatırlattı ve şimdiki imparatorun da bu anlaşmayı sürdürmek dileğinde olduğunu, bunu onaylamak üzere de elçi olarak kendisini gönderdiğini belirtti. Türklerin, yapılan anlaşmaya uymayarak çok defa barışı bozduklarına da işaret eden elçi, bundan böyle barış anlaşmasının şartlarına daha büyük bir titizlikle uyulacağını umduklarını da dile getirdi. Daha sonra bütün bu söylenenleri içeren, imparatorun Latince yazılmış mektubunu beye teslim etti. Bey dostça ve nazik tavırlarla majestelerinin dileklerine uygun şekilde hareket edilmesi için gayretlerini esirgemeyeceğini açıklayınca, elçi cenapları hizmetkârlarına, imparatorun beye yolladığı armağanları sunmaları için işaret verdi. Beye altın kaplama bir servis tabağı, beş yüz *taler,* iki altın kaplama kâse getirip sundular ve bey de bu armağanları memnuniyetini belirterek kabul etti.

Konuşmalar sona erdikten sonra, sayın elçi, kentte eskiden kalma binalar varsa, bunları görmek istediğini açıkladı. Dileğinin yerine getirilmesine izin verilince, beye veda ettik. Daha önce de sözünü ettiğim çavuşlar bizi kaleye götürdüler. Nasıl ki kırılan bir çanağın parçalarından onun kırılmadan önceki güzelliği anlaşılırsa, kalenin de yıkıma uğramadan evvel görkemli bir yapı olduğu her halinden belliydi. Kale ve kent hâlâ, daha kısa süre önce düşman saldırısına uğramış ve fethedilmiş olduğu izlenimini uyandırmaktaydı, çünkü her tarafta yığın halinde molozlar, top ateşiyle tahrip edilmiş binalar, her an yıkılacakmış gibi bir yana yatmış duvarlar görülüyordu. Bu eski kalede kayda değer fazla bir şey bulamadık. Sadece çok güzel bir kilisenin oldukça sağlam durumda olduğunu saptadık. Rahibin dini törenleri yönettiği bölümün zemini, duvarları, çevresi, cilalanmış kırmızı mermerle kaplanmıştı. Kilisenin içinde iki de mezar taşı gördüm, fakat üzerlerindeki yazılar zedelenmiş olduğundan okuyamadım. Tahmin ettiğime göre, bu mezar taşları baş rahiplerine veya piskoposlarına aittiler. Üzerlerinde baş rahiplerin ya da piskoposların başlıklarını andıran şekillerin bulunmasından bu hükme vardım.

Gördüğümüz taş yığınları ve yıkık binalar, sanki günah çıkarttığımız sessiz birer vaizmişler gibi, üzerimizde yüreğimizi burkan bir etki bıraktılar; Scipio Aemylius'un,[2] Kartaca'yı ele geçirip ateşe verdiğinde, alevle-

rin içinden gelen bir vaaz dinliyormuşçasına etkilenmesi gibi. O an, Hıristiyanların bu kadar yılgın duruma düşmüş olmalarını, Tanrı'nın kendilerine reva gördüğü özel bir ceza ve tehdit olarak yorumladık. Türklerden söz edildiği zaman hepimizin yüreği ağzına geliyor sanki. Onların yenilmez oldukları, kentlerinin çelik yapılardan oluştuğu ve demirden surlarla korunduğu, bunları aşmanın veya yıkmanın imkânsızlığı kanaati hepimize egemen olmuş durumda. Oysa burada gördüm ki, aslında Türklerin ülkeleri derme çatma köylerden ibaret. Yalnız bu bölge değil, her yer öyle. Ama düşman hışımla saldırıya geçtiğinde bu ilkel yerleşimler bir gece içinde tahkim edilebilmektedir. Buna çok kez tanık olduk.

Bu kent ve bütün Strigonium Piskoposluğu, on ikinci Türk sultanı olan zalim "Solimann"[3] tarafından MS 1543 tarihinde, İmparator V. Carolus[4] ile Fransa Kralı Franciscus'un[5] Milano Dükalığı için kavga ettikleri sırada fethedildi. Türk hükümdarı Avrupalı kralların arasındaki anlaşmazlık kargaşasını fırsat bildi ve hem sözünü ettiğim bu piskoposluğu, hem de Stulweissenburg'u[6] ele geçirdi.

OVA'YA [BUDİN] GİTMEK ÜZERE GRAN'DAN AYRILIŞ

Yıkık kaleyi ve tahrip edilmiş kenti yeterince gezip gördükten sonra gemilerimize döndük ve yolumuza devam ederek akşam karanlığında "Marusch"[1] adı verilen bir yere vardık. Bu ad "Margreth" isminden türetilmiştir. Kilisenin papazı, halkın Protestan mezhebine bağlı olduğunu ileri sürmekteyse de, çoğunluk Arian[2] mezhebindendir. Kentin karşısında, Tuna nehrinin öbür yakasında çok yüksek, eski bir kale var. Hırvatça'da buna "Wischigradi"[3] diyorlarsa da, biz "Blindenburg" olarak adlandırıyoruz. Paulus Jovius da[4] bu kaleden söz eder. Saygıdeğer efendim birçok asilzade ve Türk ile birlikte bu kaleyi ziyaret etti. Kalenin, konumu ve yapısı bakımından çok sağlam ve korunaklı olduğuna dair yaygın bir şöhreti varsa da, şimdilerde hayli perişan durumda. İçinde nöbetçi olarak yaşlı bir asker kalıyor ve kaleden nehir boyunca gelen gemileri izleyebiliyor. Yanında sadece uzun namlulu hafif bir tüfekle iki ağır kancalı tüfeği var. Kalenin mutfağına girdiğimde ocakta ateş yandığını gördüm. Ocağın yanında ayağından bağlı bir at duruyor, sakin sakin karnını doyuruyordu. O güne kadar böyle bir ahır ve hayvan yemliği görmemiştim.

Bu kaleyi Kral Ferdinand'ın[5] başkumandanı olan Lenhart Fels 1540 yılında ele geçirmiş ve bütünüyle tahrip etmişti. Bir yerde toprağın içinden büyük bir tuz kayasının yükseldiğini gördük. Burada eskiden bir tuz madeni mi vardı, yoksa bu kaya oraya getirtilip gömülmüş müydü bilemiyorum. Vaktiyle Hıristiyan dinini benimseyen ilk Macar kralı olan Stephan'ın[6] tacı bu sarayda muhafaza edilirmiş. Kendisi 1006 yılında İmparator Aziz Heinrich'in kızının etkisiyle Hıristiyanlığı kabul etmişti.

Dağın eteğindeki düzlükte birçok eski bina kalıntısı ve yıkık duvar var. Bunların bir zamanlar bakımlı bir bahçe içine kurulmuş çok güzel bir saraya ait olduğunu söylüyorlar. Yapımına İmparator Sigmund[7] başlatmış ve inşaatı Matthias Corvinus[8] tamamlamış. Tuna nehri buradan geçtiği için doğal ortamın görünümü çok hoş.

Bu yerleri gezip gördükten sonra gene gemilerimize bindik ve karnımızı doyurup dinlenerek yeniden güç topladık.

Sekizinci Bölüm

Ova'ya Varış, Orada Yapılan İşlerin ve Kentin Anlatılması

Genelde Buda diye bilinen Ova[1] kentine 17 Kasım günü öğleden sonra saat 2'de vardık. Paşanın (*Wascha*)[2] gönderdiği iki nasada gemisi kentin yarım mil yukarısında bizi silah atışlarıyla selamlayarak karşıladı. Bizim refakatimizdeki gemilerin mürettebatı da buna kuvvetli tüfek atışlarıyla yanıt verdi. Kısa süre sonra paşanın konutu yakınlarında sahile yanaştığımızda paşa, efendimi karşılamak üzere maiyetindeki asilzade veya malikâne sahibi çavuşlardan (*Zausch*)[3] birini yolladı. Onun arkasından da armağanlar taşıyan birçok uşak geldi. Fakat bu sefer sunulan armağanlar Gran'daki kadar zengin değildi: bir Würtemberg tipi testi dolusu şarap, ekmek, bir koyun, balık, bir sürü tavuk, salata, pirinç ve şeker. Comorra'dan ayrıldığımızdan ve Türkler tarafından karşılandığımızdan beri bütün yol boyunca hep Türk hükümdarının gönderdiklerini yiyip içiyorduk. Fakat yanımızda para da bulunduğundan, sunulanların karşılığını bol bol ödedik. Sayın elçi cenapları, karşılamaya gelenleri yemeğe davet ettiyse de, onlar oruçlu olduklarını söyleyerek daveti kabul etmediler.

18 Kasım sabahı saat 8'de dört çavuş gelip elçi cenaplarını paşaya götürdüler. Paşa Elçiyi nezaketle karşıladı. Onun konutu da Gran beyininkinden daha güzel değildi, bina bir çiftlik evine benziyordu. İçerde gayet kötü yapılmış ve oldukça karanlık iki geniş salon vardı. Dışarıda uşaklar efendilerinin emirlerini bekliyor, içeride ise danışmanlar ve yüksek rütbeli subaylar (E) duvar boyunca yerleştirilmiş sedirlerde oturuyorlardı. Paşa (B), salonun baş tarafında, bir buçuk ayak boyunda küçük bir sandalyeye kurulmuştu. Avlunun her iki yanında konağın hizmetkârları olan otuzdan fazla yamak (*jonak*)[4] sıralanmış duruyorlardı. Elçi cenapları bunların arasından geçerken hepsi bellerini büküp özellikle de başlarını eğerek selam verdiler. Sayın elçi (A), bildirisini çevirmen (C) aracılığıyla sözlü ve ayrıca da yazılı olarak paşaya aktardıktan sonra, paşa da pek çok söz sarf ederek, anlaşmalarına sadık kalmaları için askerlerine sıkı uyarılarda bulunacağına ve kurulan barışı bozmamaya gayret göstereceğine dair güvence verdi. Bu-

Resim 4. Budin kenti yöneticisi huzurunda elçi kabulü.

nun üzerine elçi cenaplarının hizmetkârları (D), İmparatorun armağan olarak yolladığı parayı, servis tabağını ve saati paşaya sundular. Ne yazık ki bizim bu armağanlarımızın pek de yararı olmadı. Çünkü sınır boylarında Türklerin yönetimi altında yaşayan Hıristiyanlar bu hediyelere rağmen iyi muamele görmemekte, her gün tutuklanıp hayvanlar gibi acımasızca işkence ve kıyıma uğramaktadırlar.

Konağın hizmetlilerinin (C) avluda durup elçiye selam verdiklerinden yukarıda söz etmiştim. Bunların hepsi omuzlarına vaşak, leopar ve başka yırtıcı hayvanların kürklerini atmışlardı. Amaç, hem refah içinde olduklarını göstermek, hem de gerekirse bir darbeye karşı korunmak, ayrıca düşmanları ve onların atlarını bu tersine çevrilmiş kürklerle ürkütmektir. Macar yamaklar da bu çeşit giysilerle dolaşmaktadırlar, sadece başlıkları farklıdır.

Bundan sonra paşanın birçok hizmetkârı içeri girip saygıdeğer efendimin etrafını aldılar ve paşaya kendilerini terfi ettirmesini, çavuş rütbesi vermesini söylemesi için ricada bulundular. Efendim onların bu dileklerini yerine getirdi. Bu tarz işlem padişah ve paşa nezdinde gelenek haline gelmiştir. Hizmetliler çoğunlukla elçilerin ricası üzerine terfi ettirilirler.

Görüşmeler bittikten sonra, saygıdeğer efendim kaleyi gezmek için paşadan izin aldı. Kalenin bulunduğu dağın bir tarafında kentin bir bölümü de yer almaktadır. İki geniş avludan geçerek kaleye girdiğimizde eski binayı harap durumda bulduk. Bir bölümü ise iyi durumda görünüyordu. Bu binada henüz yapımı tamamlanmamış geniş bir salon gördüm. Yaklaşık bütün odaların kapı eşikleri ve söveleri, bütün pencere pervazları çok güzel kırmızı mermerden yapılmıştı. Ama pencerelerin hemen hemen hepsi duvar örülerek kapatılmış, içeri ışık girebilmesi için sadece bir kafa sığacak büyüklükte delikler açık bırakılmıştı. Eski kraliyet kütüphanesine girdiğimde, orada bir sırt çantası içinde bir sürü yazılı belge buldum. Fakat zaman darlığından bunları gözden geçiremedim. Ayrıca burada Latince yazılar halinde azizlerin efsaneleri de vardı. Kalede yaşayan yaşlı Türkten bunları bana vermesini istedimse de, Padişaha ait olan eşyayı başkalarına vermesinin yasaklandığını söyledi.

Diğer güzel bir odada yaşlı, soylu bir Türk oturmaktaydı. Bu odanın duvarları pek çok güzel tablo ile süslüydü. Bu tablolar çocukluk, tutumluluk, yüreklilik, umut, inanç, güç kahramanlık, temkin ve adalet gibi kavramları temsil ediyorlardı. Kraliçenin vaktiyle bu odada yaşadığını, duvarda gördüğüm bir yazıdan anladım. Sanırım bir bıçağın ucuyla duvara şu sözler kazınmıştı: "*İsabella Regina. Si fata volunt.*"[5] Kraliçe, Polonya Kralı Sigismund'un kızı ve MS 1539'da ölen Kral Johannes Weywode'nin[6] eşiydi. Genelde Huniad adıyla anılan Kral Matthias Corvinus'un[7] taş oyması işçiliğiyle yapılmış armalarına hâlâ birçok kapılarda rastlanmaktadır. Bu kral, İmparator III. Friedrich döneminde, 1490 yılında hüküm sürmüştür.

Diğer büyük bir salon 44 adım uzunluğunda ve 18 adım genişliğindedir. Başka bir odanın da tavanı kubbe biçiminde yapılmış ve bu kubbeye gökyüzü resmedilmiştir. (Resim zaman içinde koyulaşmıştır.) Amaç, yukarıda sözünü ettiğim Kral Matthias'ın doğumu sırasında gökyüzünün

durumunu ve görünüşünü tespit etmekti. Resmin kenarında şu yazı bulunmaktadır: "*Aspice Matthiae micuit quo tempore regis, Natalis coeli qualis utroq. fuit.*"[8]

Yakınlardaki diğer bir kubbeli odada gene bütün duvarların üzerini kaplayan bir gökyüzü resmi var. Bu da yıldızların Vladislaus[9] Macaristan kralı olduğu zamanki durumunu ve manzarasını göstermektedir.

Sözünü ettiğim Lassla, daha önce Bohemya kralıydı. Macaristan Kralı Corvinus ölünce, İmparator tarafından Macaristan krallığına getirildi. Böylece Vladislaus iki krallığa sahip olduğundan, bu gökyüzü resminde şu yazı görülmektedir: "*Magnanimus princeps diademate gaudet utroq. Vladislaus, tollit ad astra Caput.*"[10]

MS 1578 yılının 19 Mayıs gününde bu kral şatosuna yıldırım düştü ve barutun muhafaza edildiği kulede yangın çıktı. Burada binlerce zentner barut vardı. Yangında binalarda ve kalenin burçlarında patlamalar oldu ve toplar Tuna nehrine gömüldü. Bu esnada kulede tutuklu olan çok sayıda Hıristiyan alevlerin içinde can verdi. Kale halkından da pek çok kişi yangında öldü ya da yaralandı. Bu fırtınada Ova ve Peşte kentlerinde toplam 2.000 Hıristiyan, Türk ve Yahudi hayatını kaybetti. Bunların 500'ü Hıristiyandı.Çocuk ve hizmetkârlardan ölenlerin sayısı ortalama 3000'di; her iki kentteki bina ve evlerin 800'ü zarar gördü. 5.000 kadar öküz ve başka hayvan da ziyan oldu. Bu durum karşısında paşa, imparator hazretlerinden yardım diledi ve yiyecekle birlikte inşaat için de kereste, taş gibi malzemeler göndermesini istedi. Birkaç yıl evvelki kıtlık döneminde paşa da imparatora erzak gönderdiği için, bu dileği yerine getirildi.

Daha önce yanımıza verilen çavuşlar bizi kuzeyde, Tuna nehrinin karşı yakasında, bulunan Pest (Peşte) kentine götürdüler. Oraya yürüyerek yarım saatte varılıyor. Kent geniş, düzlük bir arazide kurulmuş ve oldukça yüksek, kalın ve sağlam surlarla korunmuş durumda. Hiçbir yerinde yıkım görmemiş olan bu surlar kentin etrafını bir halka gibi sarıyor ve onu Ova, Gran ve Belgrad'dan daha korunaklı hale getiriyor. O kentlerin surları bütünüyle halka biçiminde yapılmamış olduğundan, aralıkların bulunduğu yerler savunmasız kalıyor. Biz bütün surların etrafını bir saatte dolaştık. Surların iç kısmında derme çatma, bakımsız evler var. Bütün Türkiye'de de

evler hep böyle. Yollar da çamurlu ve pislik içinde. Buralarda birçok Hıristiyan yaşıyor. Kendilerine ait bir kiliseleri ve bir de papazları var. Bana verilen bilgiye göre Protestan mezhebine bağlılar. Kentte kilise çanı ve çalar saat yok. Oysa Gran ve Ova'da henüz çalar saatler ortadan kaldırılmamış. Bütün Türkiye'de ise kiliselerde çan veya çalar saat bulmak mümkün değil.

Ova'da Tuna nehrinin üzerinde, altmış beş adet tombaza dayanan ahşap bir köprü var. Bu kent Peşte'den çok daha büyük. Şehrin bir bölümü dağın yamacına, diğer bölümü de dağın eteğindeki düzlüğe yayılmış olarak Tuna nehrinin kenarına kadar uzanıyor. Ben şehrin içlerine çok fazla giremedim, çünkü başıboş halk bizlere karşı fütursuzca saldırılarda bulunuyordu. Bütün diğer kentlerde de olduğu gibi, burada da çok sayıda Hıristiyan yaşamaktadır ve bunların Protestan mezhebine bağlı oldukları söyleniyor. Kentte iyi bir okul da var. Gençler burada okuma yazma öğreniyorlar ve Hıristiyan dini hakkında aydınlatılıyorlar. Şehre pek çok Yahudi de yerleşmiş. Bunlar ticaret, tefecilik ve gammazlıkla uğraşıyorlar.

Sarayın dışında olağanüstü bir şey göremedim. Sadece doğal sıcak su hamamları veya ılıcalar kayda değer. Bunlar çok güzel inşa edilmiş, birçok yeri ve özellikle de zeminleri mermerle kaplanmış yapılar. Hamamın ortasında yuvarlak bir havuz görülüyor, genişliği on sekiz adım ve derinliği bir erkeğin koltuk altına erişecek boyda, iç kısmında da çevresini dolanan dört taş basamak var. Havuza girenler, suya istedikleri kadar batabilmek için bu basamaklara oturuyorlar. Kadınların hamama girmesi ayıp sayılıyor. Dediklerine göre, hamamın suyu kaynağında o kadar sıcakmış ki, içinde bir domuzu dahi haşlamak mümkünmüş. Fakat bu suda kurbağaların hiçbir zarara uğramadan yüzdüklerini kendi gözlerimle gördüm.

Onuncu Bölüm

Ova'dan Belgrad'a Yolculuk

Ova'dan 19 Kasım tarihinde ayrıldık. Paşa, bize refakat etmesi için yanımıza Sinan adındaki mazul [görevinden azledilmiş olan] bir bey ve iki çavuş verdi. Onların uşakları da bizimle geliyorlardı. Bunlar nehir üzerinde kendi tekneleriyle ve karada kendi binek hayvanlarıyla yolculuk yapacaklardı. Bütün refakatçilerimiz iyi huylu, kibar insanlardı, bize karşı çok nazik ve sevecen davrandılar. Ratzenmarck [Rackeve] adıyla bilinen yerde gecelemek üzere yolculuğumuza ara verdik. Oranın Hıristiyan olan muhtarı (*Wiro*)[1] bize bol bol erzak verdi. Yöre halkının tümüyle Protestan olduğunu söyledi.

20 Kasım'da Backscha [Paks] adındaki köyde geceyi geçirdik. Buranın halkı da dinlerine bağlı Hıristiyanlardı. Hem Roma imparatoruna hem de Türk hükümdarına vergi ödedikleri halde, her iki yönetimin askerleri tarafından sürekli hırpalanıyorlar.

21 Kasım'da Altinium-Tolna adındaki yere vardık.

22 Kasım'da Baja'da sahile yanaştık ve gündüz yemeğini orada yedik. Akşama doğru geç vakit Seremnia'ya [Szeremle] vardık ve geceyi orada geçirdik. (Daha önce uğramış olduğumuz Tolna'da oranın *Wiro* denilen muhtarı efendime iki öküz, ekmek şarap ve başka yiyecekler armağan etmişti. Aynı kişi birçok başka yerleşimlerin de yöneticisi durumundadır.)

23 Kasım'da sağ tarafımızda, bir mil uzaktaki yüksek bir dağın üzerinde Satsshan diye bilinen bir şato gördük. Aynı yerde Haratsshan diye başka bir şato daha var.[2] Solda her tarafında birçok yıkık dökük kilise, manastır ve başka binalardan oluşan Gulusta[3] Piskoposluğu bulunuyor. Hıristiyanların yaşadığı Vilischmar veya Velmohaz[4] adındaki yerin yakınlarındaki bir ovada geceyi geçirdik. Sahile yanaştığımızda *nasada* gemisinin mürettebatı karaya çıktı; askerler çalı çırpı toplayarak tarlada bir ateş yaktılar, burada dua etmeye başladılar. Dua sırasında birden seslerini yükselterek bütün güçleriyle "Allah, Allah, Allah Allaaaaah!" ve hemen arkasından da "Hu, hu, huuuu!" diye haykırarak ortalığı inlettiler. Bu seslenişler "Ey Tanrı!" ve "Bir tek sen varsın!" anlamına gelirmiş. Türklerin din töreni büyük

bir coşku ve huşu içinde gerçekleşti. Bulunduğumuz yerin üst tarafında, hemen suyun kenarında "Erdud" diye bilinen eski küçük bir şato var. İçinde bulunduğu ortam ve görünüşü çok güzel. Güneyden, Hırvatistan'dan gelen ve üzerinde gemilerin işlediği Drab [Drava] akarsuyu burada Tuna'ya kavuşuyor. Bu akarsuyun Latince adı Drauus'tur.

24 Kasım'da bir bozkırda geceledik.

25 Kasım'da Wocuwar [Vukovar] adındaki bir köye ve bir şatoya vardık. Voking [Sotin] adındaki bir köyün yanından geçtik. Burada da bir kilisenin ve bir şatonun yıkık beyaz duvarlarını gördük. Bir tepenin üstünde kurulu küçük bir kent olan İlloc'un [İlok] yakınında geceyi geçirdik.

26. gün tekrar Wonost [Banostar] adında yıkık bir köy ve şatoya rastladık.

Bu köyün, Türklere karşı kendini en iyi savunan ve en son fethedilen yer olduğunu söylüyorlar. Daha aşağıda, Scheravitsch [Cerevic] adında, tahrip edilmiş başka bir şato ve köy var. Burada Sırplar ve Türkler bir arada yaşıyor. Köy, biraz daha aşağıda bulunan Beitscha [Beocin] Piskoposluğu'na bağlıydı. Manastırın ve kilisenin yıkık duvarları hâlâ duruyor. Daha sonra eskiden beri ünlü olan Waradin[5] kalesine geldik. Oldukça yüksek bir yerde kurulmuş olan bu kaleye Türkler –herhalde vaktiyle burada bulunan bir komutana izafeten– "Peter Waradin" [Petervaradin] diyorlar. Kalede her şey tahrip edilmiş olduğundan, görülecek bir şey yoktu. Kilisenin içinde kayıtlı olan M 70 sayısını ben 1070 olarak yorumladım. Bir mil aşağıda Carlowitz[6] [Karlofça] köyü bulunuyor. Burada Sırplar, Macarlar ve Türkler bir arada yaşıyorlar. Köyün aşağısında, bir mil uzaklıktaki bir ovada geceyi geçirdik.

27 Kasım'da nehrin yüksekçe bir yar biçiminde olan kıyısında Slanicamin [Slankamen] adıyla bilinen güzel bir köye rastladık. Burada tahrip edilmiş büyük bir kilise vardı. Uzakta, sol tarafta, çok yüksek bir dağın üstünde Ditel [Titel] şatosunu gördük. Türklerin söylediklerine göre, bu şato Konstantinopolis kentini kurmadan önce İmparator Constantinus Magnus[7] tarafından yaptırılmış. Surub[8] adı verilen bir yerde geceyi geçirdik.

Belgrad'dan Nissa'ya Yolculuk

Belgrad'a[1] veya bizim dilimizde "Griechischweissenburg" denen kente 28 Kasım'da vardık. Şehre çeyrek mil kala iki nasada bizi top atışlarıyla selamlayarak karşıladı. Bizim nasada'larımız da kendi toplarıyla yanıt verdiler.

29 Kasım'da gemi yolculuğumuz sona erdi. O gün kentten 1 *rosslauf*[2] mesafede gemileri durdurduk; bütün eşyaları, yükleri indirip arabalara yükledik ve kara yolculuğu için gerekli hazırlıkları yaptık. Bu işler arasında şatoyu da ziyaret ettik ve gerek Ova kentinde, gerekse diğer yerlerde yıkılmış binaları gördüğümüzde duyduğumuz acıyı tazeledik.

Belgrad kenti eski yazarlar tarafından "Taururum" diye adlandırılırdı. Bu büyük kent kısmen ovada, kısmen de tepe üzerinde kurulmuştur. Çevresi çok güzel ve iç açıcıdır. Kenti bir halka biçiminde kuşatan surlar işgal sırasında yıkıldığından, Macaristan'daki ve Türkiye'deki diğer kentler gibi, her tarafı açık bir pazar yerine benzemektedir. Binaları, evleri gene Türkiye'deki tüm evler gibi kötü ve bakımsız, sokakları da çamur ve pislik içindeydi. Şatonun duvarları yıkılmamış, çatıları kurşunla kaplı, güzel, yüksek ve dirençli kuleleri hâlâ duruyor, ama şato bomboş. İçerde ciddi, bir tehlike durumunda savunma için gerekli asker, silah ve cephane yok. Besbelli Türkler, Macarları veya Almanları kendileri için bir tehlike olarak görmüyorlar.

Yolculuğumuz sırasında yukarıda sözünü ettiğim kentlerin, köylerin ve şatoların çoğunun resimlerini kâğıt üzerine çizmiştim Niyetim, bunları ilerde yazacağım yolculuk kitabına eklemekti. Konstantinopolis'ten ayrılırken bütün çizimlerimi iyi bir dostuma emanet etmiştim, ama bugüne kadar hiç biri elime geçmedi.

Belgrad'da Macaristan krallığı son buluyor ve Sırbistan toprakları başlıyor. Savus [Sava] veya Sau akarsuyu iki ülke arasında adeta bir sınır çizgisi oluşturuyor. Bu nehir güneyden gelip Bosna Dükalığı'ndan[3] geçerek Belgrad'da Tuna'ya dökülüyor.

1521 yılında Sultan Süleyman (*Solimann*) büyük bir ordu ile bu şehrin üzerine yürümüş ve hiçbir dirençle karşılaşmadan birkaç yerden şehre

girmişti. O sıralarda kral olan Ludwig[4] henüz çok gençti, konumunun sorumluluğunu taşıyacak yaşta değildi. Krallığı sadece bir unvandan ibaret kalıyordu. Sonuç olarak ülke halkı "Her tilki kendi kürkünü korusun" ilkesine göre hareket etmek zorunda kaldı. Bu koşullar altında Sultan Süleyman şehri fethederek ülkenin anahtarını eline geçirdi ve daha sonra da hiç ara vermeden saldırılarını sürdürdü.

Belgrad, Ulu Tanrı tarafından her türlü yeryüzü nimetleriyle donatılmış olan büyük Macaristan krallığının doğudaki sınırını oluşturuyor. Bence güneşin altındaki ülkelerin hiçbiri onun zenginliklerine sahip değildir. Bu yüzden de çok eski zamanlardan beri Asyalı halklar, örneğin İskitler, Sarmatlar, sonra da Gotlar, Hunlar, Vandallar, Gepidler, Herulller, Longobardlar ve başkaları ülkeyi ele geçirmek için şiddetli savaşlara girişmişlerdir. Çünkü bu ülke yalnız kendi halkını değil, Avusturya, Silezya, Bohemya gibi komşu ülkelerin halklarını da, hatta bütün Almanya'yı bile yetiştirdiği kesimlik hayvanlarla, yani öküz ve sığırlarla beslemektedir. Burada üretilen hayvanların eti çok lezzetli olduğundan, Almanlar onları başka hayvanlara tercih ediyorlar. Ülkede ayrıca her çeşit av hayvanı ve eti makbul yabani kuşlar da bol miktarda bulunuyor. Toprağın tahıl yetiştirmeye elverişliliğinden söz etmeme gerek yok, çünkü bu zaten herkes tarafından bilinmekte. Elma, armut, mürdüm eriği, kavun gibi leziz meyveler, kabak, hıyar ve çeşit çeşit sebzeler de burada bol bol yetişmektedir. Tuna nehrinde 18 ayak boyunda ve daha da büyük mersin morinaları tutulmakta, bunların ağırlığı, boylarına göre iki, üç veya hemen hemen dört *zentner* gelmektedir. Söz konusu balıklar Azak Denizi'nden tatlı su akıntılarını izleyerek buraya geldiklerinden, bunlara –Sarmatia'dan[5] [Sarmatya] gelip Azak Denizi'ne dökülen Antacite nehrine izafeten– "*Pisces Antacaei*" diyorlar. Ayrıca nehirlerde başka kıymetli balıklar da bol miktarda bulunmaktadır. O mükemmel üzüm bağlarına ne demeli? Ya bu ülkenin zengin maden yataklarına, altın, gümüş, bakır ve demir damarlarına? Doğal sıcak su kaynaklarından daha önce de söz etmiştim. Bütün bu zenginliklerin dışında Macaristan, üzerinde gemi işleyebilen birçok akarsuya da sahiptir. Ülke topraklarından geçen güzel ırmaklar burasını bir süs bahçesi haline getiriyor. Ormanları, kereste ve odun ihtiyacını rahatlıkla karşılıyor. Sonuç ola-

rak, başka ülkelerle kıyaslandığında, Tanrı'nın bu krallığa her türlü bereketi fazlasıyla sunmuş olduğu ortaya çıkıyor. Keşke kentler ve köyler boyunduruktan kurtulsalar da Müslümanlardan çektikleri eziyetler sona erse! Bu krallıkta vaktiyle on iki kontluk ve birçok güçlü piskoposluk vardı. Nitekim Aziz Hieronymus da[6] Stridone doğumlu bir Macardı.

Macarlar cengâver insanlardır; boyları uzun, vücutları dik ve güçlüdür. Fakat Almanları pek sevmezler ve kolayca fikir değiştirmek, kararsızlık göstermek gibi kötü huyları da var. İşte bu sebatsızlıkları, kararsızlıkları ve bencillikleri yüzünden ülkeleri harap oldu ve yıkıma uğradı.

Belgrad'dan Philippopolis'e [Filibe] Yolculuk

Arabalara 30 Kasım'da bindik ve Tuna'dan ayrıldık. Sayın elçi, heyeti taşıyan gemileri nasada'ların mürettebatına armağan etti. Kendine ait gemiyi de Ova kentine geri gönderip paşaya hediye etti. Belgrad'dan itibaren 50 atlı asker bizi bir mil kadar geçirdi. Kafilemizde dört tane kupa arabası vardı. Birincisine sayın elçi, ikincisine kâhya, üçüncüsüne Baron von Hofkirchen ve Bay von Liechtenstein, dördüncüsüne soylu beyefendilerin bazıları bindiler. Beşinci araba orduya ait bir arabaydı; ayrıca kiralanmış olan on adet üstü kapalı araba da kafileye katılıyordu, bunların içinde para ve imparatorluğa ait mallar taşınmaktaydı. Hizmetkârlar da bu arabalara taksim edilmişlerdi. O gün yüksek bir tepenin üzerine kurulmuş olan Hauala [Avala] şatosunu, sol tarafta da Temeswar[1] [Temeşvar] kentini ve dolaylarını gördük. Gorozge [Grocka] adındaki bir köyde geceledik. Oradayken Michael von Schleusing adındaki seyislerden biri Tanrı'ya hakaret ettiği için elçi cenapları tarafından adamakıllı kırbaçlatıldı.

1 Aralık tarihinde yukarda sözünü ettiğim köy ile bundan sonraki Colar [Kolari] adındaki köy arasında Belgrad beylerbeyine (*Beglerbeeg*)[2] rastladık. Kendisi görevine henüz yeni atanmış olup Konstantinopolis'ten Belgrad'a gitmek üzereydi. Daha önce Padişahın sarayında nişancıbaşı (*Nissdanschi Wascha*)[3] –yani kançılar– konumundaydı. Beylerbeyine 300 atlı eşlik ediyordu ve eşyaları 50 deveye yüklenmişti. Geniş bir alanda durup o kafilenin geçmesini bekledik. Beylerbeyi, efendime başını eğerek dostça selam verdi. Bir yandan da ordu mızıkacılarına, çalgılarını kuvvetle çalmayı emretti. Bu çok hoş bir müzikti. Fıçıcıların fıçı tahtalarını çakarken çıkardıkları seslere benziyordu. Sırpların ve Türklerin yaşamakta olduğu Colar köyünde geceledik. Bize anlatıldığına göre, beylerbeyinin hizmetkârları bir önceki gece orada bir köy evini tutuşturup yerle bir etmişler.

2 Aralık günü ıssız bir araziden geçtik. Burada köyler çok seyrekti ve toprak da iyi işlenmemişti. Üç günde ancak beş köy gördük ve bazılarına da uğradık. Aslında yörenin toprağı, verimli olduğu izlenimini bırakıyor. Hayvan ve insanları rahatça besleyebilecek durumda olduğunu tahmin ediyorum.

Belazerqua[4] denilen bir köyde geceyi geçirdik. Orada ilk defa kervansaray (*Carabansarai*) denilen açık bir konukevinde mola verdik. Daha önceleri basit köy evlerinde barınmak zorunda kalmıştık. Bu konukevleri yer yer açık arazide kurulmuş büyük, geniş samanlıklara benziyor. Oraya uğrayan ve geceleyen konuklara hizmet eden, yiyecek ve içecek sunan kimse yok. Sadece yağmur, fırtına kar ve sıcaktan korunma olanakları sağlanıyor. Yemek isteyen, yanında erzak getirmek veya aş evlerinden sağlamak zorunda. Bunlar da ancak büyükçe köylerde ve pazar yerlerinde bulunuyor. Ayrıca atların beslenmesi için arpa ve saman da satın almak gerekiyor. Köyde kalırken, gece kupa arabasında uyumakta olan Bavyeralı asilzade Bernhard von Bartenhausen'in kürkü çalındı. Macaristan kurdunun postundan yapılmış olan bu kürk 40 *taler* değerindeydi. Bu olay Kutsal Kitap'taki yedinci emrin artık benimsenmediğini gösteriyor.

3 Aralık'ta Badatschin [Batocina] adındaki bir köyde geceledik. Burada soyluların bazıları içtikleri şarabın etkisinde kalarak kavgaya tutuştular ve birbirlerine yumruk salladılar. Kılıçlarına da el atmalarına ramak kaldı. Demek Türkler bizi rahat bırakınca birbirimizle uğraşacağız!

4 Aralık'ta güzel büyük bir köy olan Jagodna'da[5] geceledik.

5 Aralık'ta Murr –Moraua– akarsuyuna ulaştık. Nehri geçmek için arabaları ve atları geniş teknelere veya sandallara bindirmek zorunda kaldığımızdan burada çok zaman kaybettik. Bütün kafilenin karşı yakaya aktarılması yaklaşık dört saat sürdü. Baratschin [Paracin] köyünde geceyi geçirdik.

6 Aralık'ta Spahidiu'ya [Sipahiköy] vardık. Burada halk o kadar fakirdi ki, bize akşam yemeği için gerekecek kadar tuz bile veremediler. Bütün köyün altını üstüne getirdikten sonra ihtiyacımız olan tuzu güçlükle sağlayabildik. Oysa köy hem oldukça büyük hem güzel. Bu fakirliğin nedenini bir türlü keşfedemedim.

7 ve 8 Aralık günlerini Nissa[6] [Niş] kentinde geçirdik. Atlarımızın bir süre dinlenmeye ihtiyacı vardı. Birçoğu hastalanmış, güçsüz kalmıştı. Bu kent, görülecek önemli bir şeyi olmayan bakımsız bir yer. Biz vaktiyle buranın beyi, yani yöneticisi olup bir süre önce ölen kişinin konutunda kaldık. Burada bir arşın boyunda ve yarım arşın genişliğinde eski bir mermer levha gördüm. Üzerinde şu sözler yazılıydı: "*D.M. Aureliae*

Resim 5. Bulgar kıyafetleri.

Florentinae dulcissimae, et Victorinae et Candidani et Urbi, auct. liber. Severo et sibi et suis posuit." Bu yazıdan şu anlamı çıkarıyorum. "Ulu Tanrı onuruna bu kabir sevgili Aurelia Florentina ve aynen Victorina'ya ve Candidanus'a ve kentin özgürlüğünü koruyan Severus'a ve mensuplarına tahsis edilmiştir."[7]

Burası bir zamanlar Sırbistan'ın başkentiydi. Şehrin yanından Nissa ırmağı geçiyor ve Sırbistan'ı Bulgaristan'dan ayırıyor. Eski tarihçiler Sırbistan ve Bosna ülkesinden "Mysia inferior" [superior], Bulgaristan ve Eflak ülkesinden de "Mysia superior" [inferior] diye söz ederler.[8] Bu ülkenin toprakları çok verimli olmakla beraber nüfusu kalabalık değil. Oysa bazı yerlerde toprakta ceviz büyüklüğünde bir tek taş bile bulunmuyor. Ormanları yok, sadece geniş alanlara yayılmış meşe çalılıkları var. Bulgaristan da buraya benzemekle beraber, toprağı daha iyi işlenmiş durumda. Konstantinopolis'e varıncaya kadar bütün yol boyunca hiçbir av hayvanına rastlamadık. Yalnız çok sayıda kuğu, toy kuşları ve kartal gördük. Niş kentinin Viyana'dan Konstantinopolis'e giden yolun yarısında bulunduğu söyleniyor. Bazı kimseler Viyana ile Konstantinopolis arasının 200, bazıları 280, bazıları da 300 Alman mili [5760 m] olduğunu ileri sürüyorlar.

9 Aralık'ta bütün gün boyu yüksek dağları aştık, gece bastırdıktan sonra bile iki saat yola devam ettik. Guritschesme[9] [Kuruçeşme] adındaki küçük bir köyde, fakir bir köylünün evinde geceyi geçirdik.

Bulgar kadınları (B) kulaklarına bakır, pirinç gibi madenlerden çeşit çeşit küpeler takmayı âdet edinmişler. Kulaklarını çepeçevre deldirip bir

sürü takılarla, özellikle kalsedon ve billur taşlarıyla süslüyorlar, sonra da kulakları bu takıların ağırlığından yırtılmasın diye küçük firketelerle saçlarına tutturuyorlar. Erkekler (A), süslenmekte onlardan geri kalmıyorsa da, fazla abartmıyorlar. Yunan ve Türk kadınları da aynı şekilde kulaklarına altın ve değerli taşlardan yapılma küpeler takarlar. Sadece kulaklarını süslemekle de kalmayıp ayaklarına ve ayak bileklerinin üst tarafına, kollarının omuza yakın bölgesine, hatta burunlarına bile mücevherler takarlar. Vaktiyle Konstantinopolis'te bir Bulgar kadını ve kızını gördüm. Her ikisinin de burnundan güzel bir altın halka geçirilmişti. Eski zamanlarda böyle süslenmenin âdet olduğu, şu ata sözünden anlaşılıyor: "*Circulus aureus in naribus ejus mulier pulchra*" (Güzel bir kadın kocasının burnundaki altın halka gibidir.) (Prov. 10)[10]

10 Aralık'ta gene yüksek bir dağ silsilesini aştık. Bu yörede parlak siyah, kırmızı ve sarı renkte toprakların bulunması dikkatimi çekti. Scherdiu[11] [Şehirköy] adındaki köyde, bir sipahinin (*Spahi*) evinde geceyi geçirdik. Bizdeki soyluların konumunda olan bu adam, efendime karşı çok nazik davrandı ve büyük itibar gösterdi. Köye gelmeden, dağın eteğindeki düzlükte beş sağlam kulesi olan güzel, eski bir kale ve dolaylarında pek çok su kaynağı gördük. Dağın üzerinde de eski duvar kalıntılarına rastladık. Yerli halkın anlattığına göre, Türkler dağın üzerindeki kaleyi fethedemeyince ona karşı savunma amacıyla aşağıdaki kaleyi yaptırmışlar. Fakat bu iddiaları pek de inandırıcı değil, çünkü Türkler bu kale kadar güzel binalar inşa ettiremezler.

11 Aralık'ta köyden ayrılınca, taş döşeli bir yola çıktık. Fakat bu yol çok eski zamanlardan kaldığından, yer yer bozulmuştu. Bu nedenle de düzgün olarak devam etmiyor, zaman zaman kaybolup sonra yeniden ortaya çıkıyordu. Tragomanli[12] adındaki bir köyde –bu sözcük "çevirmen" anlamına gelir– geceyi fakir bir köylünün evinde geçirdik. Bu evde ahır, mutfak, oturma ve yatak odası olarak tek bir mekân vardı. Daha sonra haşin, dağlık araziden çıkıp güzel bir düzlüğe ulaştık.

12 Aralıkta Sofya ovasına vardık. Buranın görünüşü bir ressamın, tablosuna asla aktaramayacağı kadar güzeldi, hatta Augspurg'dan Landsperg'e giderken yolun geçtiği Lechfeld'den bile çok daha etkileyiciydi. Ken-

tin girişine çeyrek mil kala 30 kadar atlı asker efendimi karşılamak üzere bekliyorlardı. Günün yarısını bu ovada, şehrin dışında oradan oraya koşuşturmakla geçirdik. Birkaç mil ötede düzlük arazinin üstünde, otlarla kaplı binlerce tümsek gözümüze ilişti. Bunların ne amaçla ve nasıl oluşturulduklarını bize kimse izah edemedi. Her ne kadar sayılarının çok fazla oluşu beni tereddüde düşürse de, bu tümseklerin *kenotaphia, tumuli honorarii vel manes* –yani birer anıt kabir[13]– olduğunu düşünüyorum. Belki büyük bir meydan savaşında ölenlerin naaşları burada toprağa gömülmüştü. Çünkü Tatarlarda krallarını gömdükleri mezarın üzerine böyle tümsekler yapma âdeti hâlâ sürdürülüyor. Kaldığımız konukevinde rastladığımız Ragusalı [Dubrovnik] bir tüccarın efendime anlattığına göre, vaktiyle Türkler böyle bir tümseğin altında bir hazine bulmak umuduyla oradaki tepeciklerden birini kazmışlar, ama sadece su kovası büyüklüğünde bir kafatası bulmuşlar. Bence bu tümsekler muhtemelen savaş sırasında düşmanların silahlarından korunmak için yapılmış siperlerdir. Çünkü Herodot[14] "Calliope" adındaki kitabında –fol. 628– Xerxess'in Yunanistan seferini anlatırken, Yunanlıların siper olarak böyle tümsekler oluşturduklarından söz eder. Zaten tümseklerin birbirine olan uzaklıkları da farklıdır. Bazıları birbirlerine yakın, bazıları ise mesafelidir; kimileri 20 adımdan fazla, kimileri daha azdır. Yükseklikleri ise 10-15 arşın kadardır ve tıpkı tarlalardaki saman yığınlarına benzemektedirler. Görünüşleri çok özel bir anlam taşıdıklarını hissettirecek kadar güzeldir. Bu tümsekler konusunda başka tahminleri olan varsa, ben düşündüklerim hakkındaki sözlerimi geri almaya hazırım.

Kaldığımız konuk evinin önüne Türklerin bir gösteri grubu geldi ve maymunları, keçileri sıçratıp hoplatarak türlü marifetler gösterdiler, karşılığında da para istediler. Şehirde birçok eski kiliseyi de ziyaret ettik. Bunlar bir zamanlar Tanrı'nın Oğlu için yapıldıysa da, şimdilerde [İslam'a] ve onu peygamberi olan Hz. Muhammed'e aitler.

13 Aralık'ta dinlendik ve gezintilerle vaktimizi geçirdik, fakat sözünü etmeye değer şeyler göremedik.

14 Aralık'ta Sofya'dan ayrıldık ve yolda kuvvetli kar yağışına tutulduk. Efendimin hizmetkârlarından biri olan Ambrosi Eissler yolda hastalandı. Onu bulunduğu yerde bıraktık ve başına da ona bakması ve iyileşti-

ğinde onu alıp arkamızdan yetiştirmesi için çavuşlardan birini koyduk. Gerçekten de birkaç gün sonra her ikisi de bize kavuştular. Geceleyeceğimiz yere çok yaklaştığımız bir gün, arabayı çeken atlardan biri, yolun buz tutmuş olması nedeniyle bir köprüden kayıp düştü. Onu büyük güçlüklerle bir zarar vermeden çıkarmayı başardık. Allasiaclis[15] [Alaca Kilise] adındaki bir köyde geceyi geçirdik. Kaldığımız yer oldukça rahattı.

15 Aralık'ta hava öyle soğudu ki, kafilemizde bulunan bir yeniçerinin kulakları dondu. Hichtimon [İhtiman] adındaki küçük bir köyde geceyi geçirdik. O akşam efendim Konstantinopolis'teki imparatorluk elçisi Bay David Ungnad'dan bir mektup aldı.

16 Aralık'ta yolumuz yüksek bir dağ silsilesinin üzerinden geçiyordu. Dağların tepesinde eski çağlardan kalma, tuğlalardan yapılmış, harap bir kapı gördük. Yakınlarında Deruent[16] [Kapı Derbent] adında küçük bir Hıristiyan köyü var. Yukarıda sözünü ettiğim tümsekler burada sona eriyor. O yörede –kartal, akbaba, şahin, turna, kaşıklı balıkçıl gibi– çok çeşitli yabani kuş türü bulunurmuş.

Sofya'dan Konstantinopolis'e kadar her iki yanımızda yükselen ulu dağların arasından yol aldık. Sağımızda Erebus[17] dağları ve solumuzda Emus[18] dağları uzanıyordu. Bu sonuncusu 6000 adım, yani bir buçuk Alman mili yüksekliğindedir (Plin., lib 14).[19] Tarih kitapları Büyük İskender'in babası Makedonya Kralı Philippus'un, etrafı keşfedebilmek için Hemus dağına dört günde tırmandığını ve iki günde indiğini yazar. Rivayete göre bu dağın doruğundan Tuna nehri, Venedik denizi, İtalya ve Almanya görülebilirmiş. Bence bu bir mucize olmalı, çünkü Adriyatik denizi diye de bilinen Venedik denizinin bu dağdan uzaklığı 100 mili geçer. Almanya da aynen 100 mili aşan bir mesafede bulunmaktadır. Hemus dağı eskiden orada bulunan gümüş madeniyle ün salmıştır. İtalyanlar ona bu yüzden "Monte argentato" adını vermişlerdir. Türkler ise "Balban" derler. Yerli halk bu dağları Hırvatça "Comoniza" diye adlandırmıştır.

17 Aralık'ta çok güzel geniş bir araziye vardık ve Tadarpasar [Pazarcık] denen bir yerde geceledik.

On Üçüncü Bölüm

Philippopolis'ten Adrianopolis'e [Edirne] Yolculuk

Makedonya'nın başkenti olan Philippopolis'e[1] 18 Aralık'ta vardık. Şehir Rodop dağının eteğinde yer alıyor. Bir zamanlar bu kente Poniropolis ve Trimontium da denirdi. Türkler ise adını Filibe'ye (*Philippe*) çevirmişlerdir. Burada Türklerin ibadet evi olan bir mescide (*Mesgith*) bağlı konukevine[2] yerleştirildik. Bizi yan yana dizili küçük ve temiz odacıklara bölüştürdüler. Gayet büyük olan bu şehir hoş bir ortamda geniş bir alana yayılmış durumda; fakat evleri Müslümanların geleneğine uygun biçimde kerpiçten ve kilden yapılmış olup çok ilkel ve derme çatma. Kentin içindeki oldukça yüksek üç tepedeki harabelerden anlaşıldığına göre, burada vaktiyle bir kral sarayı ve görkemli evler bulunuyormuş. Ama herhangi bir yazıta veya başka bir belgeye rastlamadık. Şehrin dışında, 2 veya 3 stadium uzaklıkta üstü kubbe biçiminde yapılmış kuyu evine benzer iki mezar ve ayrıca da düz bir arazide kayaya oyulmuş, bir arşın derinliğinde, hiçbir yazılı açıklaması olmayan açık bir mezar gördük. Türkler buranın Makedonyalı bir kralın kabri olduğunu ileri sürüyorlar. Ama bence bir kral mezarı olsaydı, daha gösterişli ve görkemli olurdu.

19 Aralık'ta oradan ayrıldık ve akşama doğru Conosch [Konus] adındaki köye vardık. Geceyi orada geçirdik.

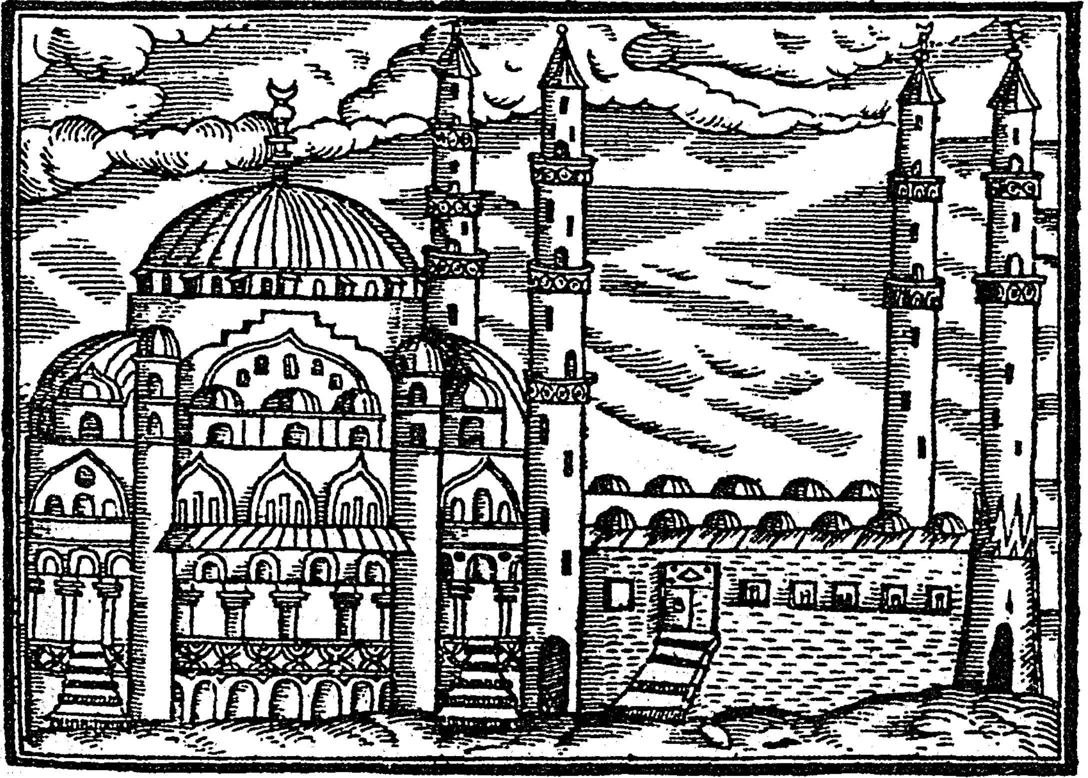
20 Aralık'ta geceledimiz Virobo [Virovo] köyünde koşum atlarından biri köprüden aşağı düştü, fakat gene bir zarar görmeden kurtarılabildi.

21 Aralık'ta Mustafa Paşa Köprüsü'ne (*Mustapha Wascha Dschupri*)[3] vardık. Bu çok güzel taş köprü 365 adım uzunluğunda ve 9 adım genişliğindedir. Ayrıca burada 135 adım uzunluğunda ve 35 adım genişliğinde bir kervansaray, yani konukevi bulunmaktadır. İçerisi 3000 at barındırılabilecek kadar geniş. Gerek köprü gerekse kervansaray Mustafa Paşa adında, önemli konumda olan bir Türk tarafından inşa ettirilmiştir. MS 1571 yılında bu paşa Kıbrıs adasını fethetmiş ve adanın yöneticisi olan Antonio Bracademus'a korkunç işkenceler yaptırmıştır.

Adrianopolis Kentinden Konstantinopolis'e Yolculuk

Adrianopolis'e 22 Aralık'ta vardık. Türkler bu kente Edirne[1] diyorlar. Birçok yazar ise Vscudama veya Oreste diye söz eder. Şehre girerken genç Türk kabadayıları "Gâvur, gâvur!" diye bağrışarak bizi kartopuna tuttular. (Bu söz "Tanrı'ya inanmayan" anlamına gelmektedir.) Büyük kartoplarından biri benim efendime isabet etti. Yeniçeriler bile bu başıbozuk grubun küstahça saldırılarını engelleyemediler. Kentin yargıcı olan kadı, efendimi büyük bir nezaketle karşıladı ve bizi Türklerin bir çeşit vakıf binasına götürdü. Elçi cenapları da onu gündüz yemeğine davet etti ve armağan olarak güzel bir av tüfeği verdi. Konukevi çok soğuk olduğundan ve yakacak odun da bulunmadığından, hizmetkârlar ele geçirdikleri tahtaları söküp ateş yaktılar ve böylece soğuğa karşı önlem almaya çalıştılar. Bu sefer de Türkler büyük bir gürültü kopardılar ve efendimi zarar ziyanı ödemeye zorladılar. Sonuçta birkaç parayla halledilebilecek olan sorun bize iki taler'e mal oldu.

Konakladığımız vakfın bağlı olduğu cami (*Dschuma*)[2] çok görkemli bir yapıdır. Sultan Selim bu camiyi Kıbrıs adasının fethinden sonra yaptırmış ve fetihten elde ettiği bütün kazancı buraya harcamış. Bina çok büyük ve dışı gayet güzel kesme taşlar kullanılarak yapılmış, içi ise güzel renkli taşlarla –mermer, kaymaktaşı, yılantaşı– ve başka değerli malzemelerle süslenmiştir. Ama bu binanın inşaatını yapanlar Türkler değil, tutsak alınıp köle olarak kullanılan İtalyanlardı. Türkler böyle bir işi başaramazlar. Caminin ortasına denk gelen kubbeden bir daire halinde sıra sıra 5000 kandil sarkmaktadır. Binanın dört köşesinde çok yüksek ve yuvarlak birer kule (minare) bulunuyor. Her birinin çevresini dolanan ve çelenk gibi görünen, nefis taş oymacılığıyla yapılmış üçer şerefesi var. Minarelerin içine sarmal şeklinde dolanarak ta tepeye kadar yükselen üç merdiven sığdırılmış ve bunlar birer duvarla birbirinden ayrılmış. Fakat minarelerin görünümü o kadar ince ve zarif ki, içine birkaç basamağın veya bir tek merdivenin sığabileceğine bile insanın inanası gelmiyor. Oysa merdivenler ta tepeye, çatıya kadar çıkıyor.

Resim 6. Edirne'de Selimiye Camii.

24 Aralık'ta keskin soğuk ve kar yağışıyla birlikte çok şiddetli bir fırtına çıktı. Şirin bir köy olan Hapsa'da [Havsa] yolculuğumuza ara verip konakladık. Burası o dönemler en üst düzeydeki paşalardan olan vezir-i azam (*Vesiriasem*) Mehmed Paşa'ya[3] aitti. Güzel bir ibadet evinin yanındaki gösterişli kervansarayda İsa Peygamber'in doğumunu dualar ederek, ilahiler söyleyerek, okuyarak, törenlerle kutladık.

26 Aralık'ta Porgas [Lüleburgaz] köyünde geceledik.

27 Aralık'ta Propontis [Marmara] adı verilen denizin kenarına vardık ve Silembria [Silivri] köyünde geceyi geçirdik. 28 Aralık'ta Pontigrando, yani Büyük Köprü [Büyükçekmece] denen yerde konakladık.

Aralık ayının son gününde Pontipicolo veya Küçük Köprü'deydik. Burası Konstantinopolis'ten bir mil mesafededir. İmparatorun elçisi Bay David Ungnad, maiyetinde bulunan vaiz Bay Stephan Gerlach'ı[4] birçok hizmetliyle birlikte, değerli efendimi ve maiyetini güzel meyveler ve erzak sunarak karşılamakla görevlendirmişti. Armağanlar sunulup selamlaşma merasimi bitince, karşılama heyeti tekrar Konstantinopolis'e döndü.

On Beşinci Bölüm

Konstantinopolis'e Varış

1578 yılının 1 Ocak günü, bütün yolculuğumuz boyunca yaşadığımız en kötü hava koşullarıyla savaşarak Konstantinopolis'e ulaştık. Yağmur, kar, soğuk bize zor anlar yaşatıyordu. Kente girmemize bir mil kala, elçi Baron Ungnad bizi karşıladı ve değerli efendimin arabasına bindi. Onunla birlikte yola devam ettik. Kentten 1 *stadium* mesafede 150 at, efendimi karşılamak ve kafilemize eşlik etmek için bekletilmekteydi. Bunu uzun bir resimde görüntüledim. Her iki elçi, kendilerine eşlik eden asilzadelerle birlikte atlara bindiler ve bu şekilde sabah vakti saat 9'da Konstantinopolis kentine girdik. Bu zorlu yolculuk böylece başarılmış ve sona erdirilmiş oldu. Her şeye kadir Yüce Tanrı'ya övgüler ve şükürler olsun.

Resim 7. Elçi ve maiyetindekilerin İstanbul'a girişi.

İkinci Kitap

Bu kitapta, Türk Hükümdarının Dini ve Siyasi Yönetimi Altında Bulunan Ülkedeki Gelenekler, Sarayın Bahçesi ve İçindeki Çeşitli Hayvanlar, Konstantinopolis Kentinin Konumu, Görünüşü ve Önemli Yapıları Tanıtılmakta, Ayrıca da Benim Orada Bulunduğum Dönemde Gelişen Başlıca Olaylar Anlatılmaktadır.
Kitap 65 Bölümden İbarettir.

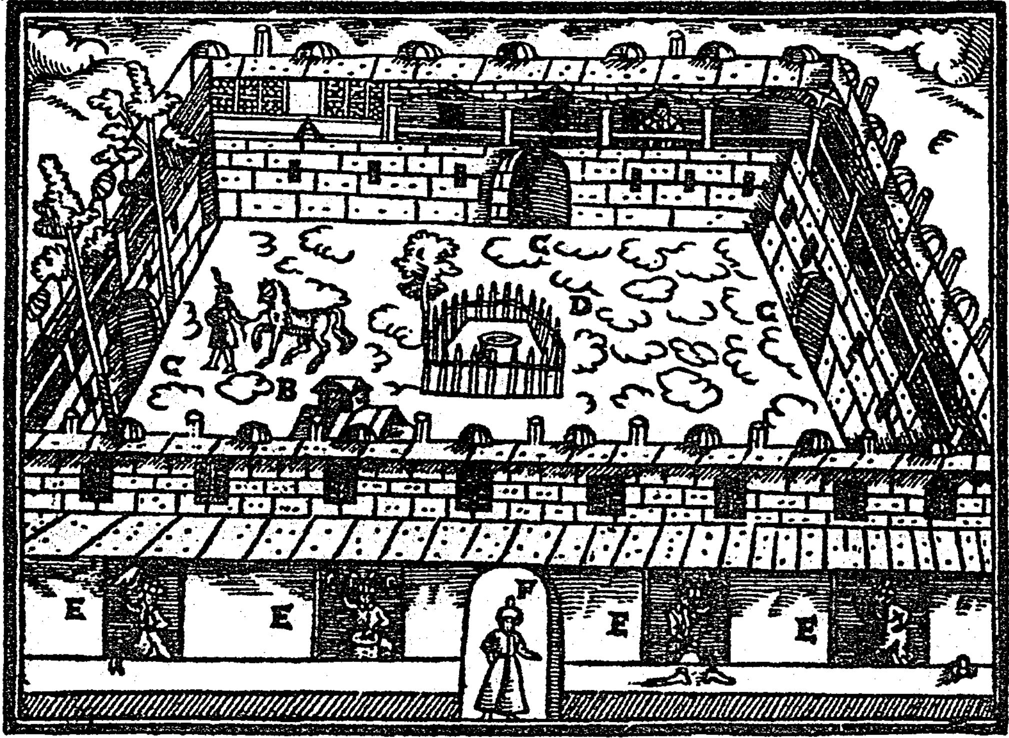

[illegible]

Konstantinopolis'e Gelen Elçilerin Yerleştirildikleri Bina

Soğuk hava koşulları altında uzun bir yolculuk yaptıktan sonra, Almanya'da alışık olduğumuz gibi rahat, sıcak bir mekâna hasret kalmıştık. Bize elçi Bay David Ungnad için ayrılmış olan kervansarayda (*Carabanserai*)[1] yer gösterdiler. Bu dörtgen biçimindeki bina bir saray kadar büyük ve genişti. Dört tarafını dolaşan koridora açılan, yan yana dizili birçok hücresi ve odası vardı. Odaların her birinde sokağa bakan duvarın içine bir arşının[2] beş çeyreği boyunda ve üç çeyreği genişliğinde bir pencere açılmıştı. Koridor yönünde de alçak boylu bir pencere veya aralık bulunuyordu. Tavanları kubbe tarzında olan dörtgen biçimindeki odaların genişlikleri yaklaşık 12 ayak kadardı. Binanın dışı kesme taşlarla, içi ise duvar taşlarıyla örülmüş, fakat duvarlar badana edilmemişti. Bu sıvasız, badanasız, yüzeyi pürüzlü taşlar çok koyu renkte olduğundan kirli, isli gibi görünüyorlardı. Almanya'daki demircilerin, çilingirlerin çalıştıkları, duvarları isten kararmış işlikler bile bu han odalarından daha hoş görünüşlüdür. Her odada bir ocak yeri bulunuyorsa da, burada herkesin ateş yakmasına izin verilmez, çünkü odun çok kıttır. Bir semer dolusu veya bir at yükü gürgen odunu 1 taler'e satılıyor. Gerçi Türk hakanının saray mutfağından bize yemek gönderiliyorsa da, bunun dışındaki gereksinimleri elçi kendi kesesinden tamamlamak zorunda kalıyordu. Hem kendi şahsının hem de vekilharcının, kâtiplerin ve vaizin odalarını kışın ısıtabilmek için odun da temin ediyordu; zira her iki taraftan denizle, –yani Pontus Euxinus ve Bosphorus Thracicus[3] ile– kuşatılmış olan bu şehir kışın çok soğuk, yazın ise dayanılmayacak kadar sıcak oluyor.

Yukarıda sözünü ettiğim odacıklara herkes için yatacak birer kerevet ve içi kıtık ya da at ve sığır kılı ile doldurulmuş şilte konmuştu. Yatacak yerler bizdeki meyve sandıklarına benziyordu. Yatağın köşelerinde bulunan dört direğe çivilenmiş olan rendelenmemiş kayın veya gürgen ağacından yapılma iki tahta, baş ve ayak uçlarını oluşturuyordu. Dibi de gene rendelenmemiş tahtalardan yapılmıştı. Odalara yerleşmiş olan türlü türlü haşere, fare, sıçan, gelincik, tahtakurusu, pire ve bit rahatımızı kaçırıyordu.

Resim 8. Avusturya elçisine tahsis edilen kervansaray.

Hatta –belki duyanlar inanmayacaklar ama– günün birinde hizmetkârlardan bazılarının ve bizzat efendimin şiltesinin içinden yılan bile çıktı da, hemen kılıçla öldürdüler. Atlar da pirelerden çok rahatsız oluyordu, hele yaz günleri, huzursuzluklarından sanki mahmuzlanıyormuşçasına ahırlarında tepinip şaha kalkıyorlardı.

Baron David Ungnad yukarıda sözünü ettiğim koridor üzerinde bulunan çok güzel bir salonu (A) kendi kesesinden harcayarak yemek odası haline getirdi. Salonun uzunluğu 12 adım, genişliği 8 adımdı. Salonun civarındaki 30 odayı da sıvatıp badana ettirdi ve tertemiz hale getirtti. Binanın geniş, güzel, taşla döşeli avlusunda bir kuyu (D) bulunuyordu, fakat suyu pek sağlıklı değildi. Binanın alt kısmında, tümünün üstü kubbeli böl-

meler vardı (C). Buralarda atları barındırıyorlardı. Bir bölümü tıpkı bir bodrum gibi tahtalarla kapatılmıştı. Ahır kısmında tahminen 400 at muhafaza edilebiliyordu. Ancak burada bizim ülkemizde olduğu gibi yemlikler bulunmuyordu ve atların arasını ayıran tahta perdeler de yoktu. Bodrum katı, binanın dört koridoruyla birlikte kapladığı bütün alanın genişliğinde ve uzunluğunda bir mekândı.

Konakladığımız han, yakında bulunan ve Ali Paşa tarafından yaptırılmış olan [Atik] Ali Paşa Camii'ne bağlı bir vakıftır. Türk hakanı her yıl bu han için cami vakfına birkaç yüz *asper* tutarında kira öder. (B) ile işaretli kapının üzerinde iki mutfak bulunur. Binanın dış cephesinde de birçok dükkân (E) sıralanmıştır. Çeşitli sanat erbabı bunları işlik olarak kullanır. (F) işaretli kapıda, başlarında bir çavuş bulunan dört yeniçeri nöbet tutar. Bunlar elçiye ve elçilik hizmetlilerine sokağa çıktıklarında eşlik etmekle görevlendirilmişlerdir. Elçi bunların her birine yılda 50 *düka* ve bir giysi vermek zorundadır. Bu yeniçeriler her yıl değişir, yalnız çavuş değişmez. Çavuş senelerce koruma askerlerinin başında kalır ve görevi süresince yüzlerce *düka,* ayrıca da bol bahşiş alır.

Konstantinopolis'te Elçilerin Gereksinimlerinin Karşılanması ve Sofralarına Katılanlar

"Kapı" tarafından (Osmanlı sultanının sarayına bu ad verilmektedir) elçilerin gereksinimleri ve erzakı için yapılan harcamalar hakkında şunları bildirebilirim. Elçiye her ay 10.000 asper[1] ödenir. 1 asper bizim ülkemizdeki yarım batzen'den yarım heller eksiktir. "Aspro" kaba Yunanca "beyaz," "to mafro" ise "siyah"[2] demektir. Asper de "beyaz renkli metelik" (beyaz madenden para) anlamına gelir. Sayın elçi, bu parayla et, balık, şarap gibi çeşitli gereksinimlerini karşılar. Her yıl 1000 taler'den fazla şarap masrafı yapıldığını çok iyi biliyorum. Çünkü sonbaharda Bitinya'daki Panormo [Bandırma] kentinde 800 taler karşılığında şarap satın alınırken ben de yardımcı olarak hazır bulunmuştum ve o harcamalar bu kadarla da kalmadı. Her ay 90 külah şeker ve 3 okka mum –1 okka Avusturya ölçüsüne göre üç buçuk pfund kadardır– dört okka yağ ve 1 metze pirinç harcanıyor. Bu malzemeler günlük sarfiyat üzerinden hesaplanarak on beş günde bir sağlanıyor. Ayrıca her gün dört koyun kesiliyor. Günde dört beygir yükü odun, atların beslenmesi için de arpa ve saman getirtiliyor. Burada atlara yulaf yerine gerektiği miktarda arpa yediriliyor. Elçi cenaplarına istediği kadar at besleme hakkı tanınmaktaysa da, genelde o yedi atla yetiniyor.

Yukarıda saydığım bu erzak ve yiyecekler sayesinde sayın elçinin sofrası gayet zengin bir biçimde donanıyordu. Genelde sofrada şu kişiler bulunurdu: İki sekreter, Bay Ambrosius Schmeisser ve Bay Bartolomeus Petz I.V.D.[3] –kendisi 1587 yılında elçi olarak Konstantinopolis'e gönderilmiş ve birkaç yıl kalmıştır–, Bay Wencesslaus Budowitz von Budowa, elçi cenaplarının vekilharcı olan bir Bohemyalı, vaiz, elçiliğin bulunduğu bina dışında Galata'da veya şehir içinde yaşayan dört çevirmen Dominico Zepho, Jacomodi Gaspe, Andreas N., bunların üçü de Yunanlı olup Yunanca, İtalyanca, Türkçe ve kısmen de Arapça bilmekteydiler. Dördüncü çevirmen Melchior von Tierberg adında bir Almandı, Türkçe ismi Ali'ydi ve atlı asker anlamına gelen sipahi sınıfındandı. Wetterau bölgesinde Friedtberg'de

doğmuş, henüz yeniyetme çağında Sigeth'de Türklerin eline düşerek Osmanlı sarayına getirilmiş ve padişahın maiyetindeki genç oğlanlarla birlikte yetiştirilmişti. Burada Türkçe'yi, okuyup yazmayı da öğrenmişti. Ayrıca Macarca, Hırvatça, Farsça, Arapça ve Almanca biliyordu.

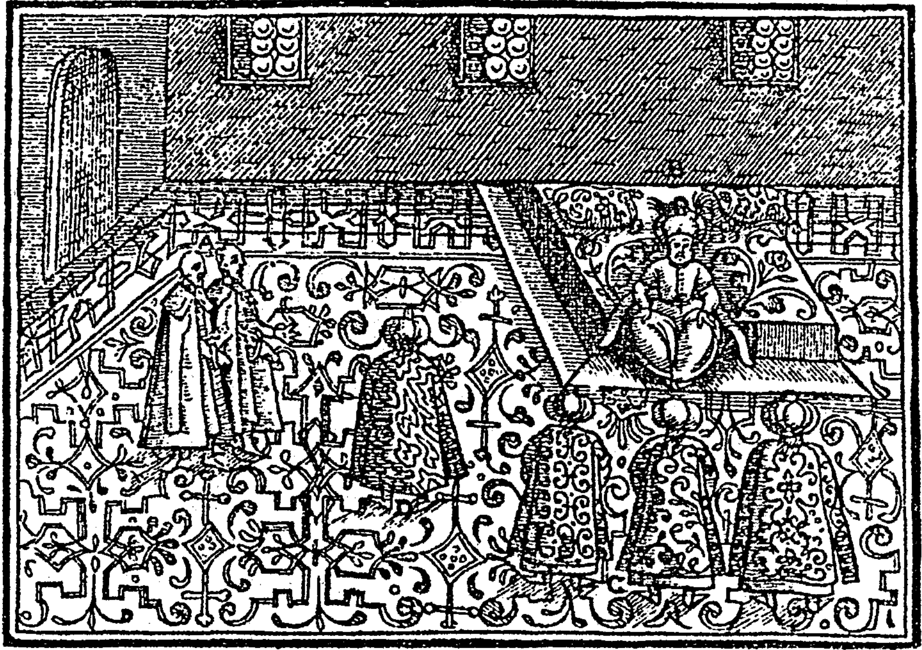
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUTSAL ROMA-GERMEN İMPARATORUNUN BARIŞ DÖNEMİNDE TÜRK HÜKÜMDARINA GÖNDERDİĞİ ARMAĞANLARIN TESLİM TÖRENİ PADİŞAH DAİRESİNİN ANLATILMASI

Her iki elçi 17 Ocak 1578'de padişah tarafından huzura davet edildi. Arabalara yerleştirilmiş olan para ve armağanlar elçilerin önünde götürülüyordu. Servis tabağını, gümüş takımları ve saatleri taşıyan uşaklar, sarayın kapısından içeri girene kadar onları giysilerinin altına gizlediler. Padişahın görevlendirdiği hizmetkârlar onları kapıda karşılayarak armağanları teslim aldılar ve padişahın dairesine götürdüler.

Sarayın iç avlusuna ulaşılan ikinci kapıdan giren iki elçi ve maiyetlerindeki asilzadeler orada atlarından indiler. Elçiler taş döşeli geniş avluyu yürüyerek geçip padişahın dairesine girerken, asilzadeler ve hizmetkârları iç avluda ayakta beklediler. Elçilerin önünden sarayda itibarlı bir konumu olan kapıcıbaşı (*Capitsshiwascha*)[1] yürüyor ve elinde Kızıl Deniz'de yetişen cinsten bir Mısır kamışı tutuyordu. Elçilere padişahın dairesine kadar eşlik etti. Padişah dairesinin önünde nöbetçi olarak dört çavuş duruyordu. Bunlar soylu ailelere mensuptu. İkişer çavuş, elçileri koltuk altlarından tutup içeriye götürdüler ve padişahın önüne gelince oldukça sert ve haşin bir tarzda yere bırakıp dizlerinin üzerine çökmeye zorladılar. Kapıağası (*Capagaschi*)[2] denen bir çeşit oda hizmetkârı, tam karşılarına denk gelen bir yerde oturmakta olan Padişahın üzerindeki giysinin yenini tutup tek tek elçilere uzattı ve öptürdü.

Roma imparatorlarının veya gönderdikleri elçilerin Türk hükümdarının önünde böyle dizlerinin üstüne çökerek selam vermesi eskiden beri uygulanan bir gelenek değildir. Constantinus Magnus, Carolus Magnus ve aynı ayardaki diğer Roma imparatorlarının buna katlanmaya razı olduklarını sanmıyorum. Bu usul, Roma İmparatorluğu'nun yere sağlam ayaklarla basamadığı dönemden itibaren uygulanmaya başlamıştır. Barbar Türklerin, Roma imparatorunun elçilerini karşılarında böyle yerlere çökmeye zorlayacak kadar bu devleti aşağılamaktan ve gülünç duruma düşürmekten çekinmemeleri, onların ne kadar şeytani bir kibir ve üstünlük duygusu

Resim 9. Elçiler Sultan'ın huzurunda

içinde olduklarını göstermektedir. Oysa doğru olan, elçilerin padişahın karşısında aynı seviyede oturarak görevlerini yerine getirmeleridir. Bu yontulmamış barbarlar, köylülere özgü bir kendini beğenmişlik duygusu içinde, Hıristiyan dünyasının başındaki kişi olan Roma imparatorunu, onun haşmetini ve gücünü hiçe saydıklarını herkese göstermek istiyorlar. Aslında Türk elçilerinin de imparatorun karşısında böyle tevazu içinde diz çökmeye zorlanmaları yerinde olurdu

Elçiler padişahın giysisinin yenini öptükten sonra, kendilerine ayağa kalkmaları ve birkaç adım geriye çekilmeleri işaret edildi. Burada durarak, üstlenmiş oldukları görevi yerine getirmek üzere söz aldılar. Önce imparator hazretlerinin selamlarını iletip sonra da onaylanmış anlaşma yazısını sundular. Yazının metni yaklaşık olarak şu sözleri içeriyordu: İmparatorun, yüksek asilzade sınıfından seçtiği bu elçileri (Türkler bu gibi işlerde özellikle yüksek asilzadelerin görevlendirilmesine önem verirler) Macaris-

tan ile Osmanlı devleti arasında kurulan barışın devamını sağlamak için bütün koşulların eksiksiz yerine getirilmesini güvenceye almak üzere gönderdiğini, kendi payına düşen koşulları yerine getirdiğini ve Sultanın da buna riayet edeceğini umduğunu, bugüne dek her şeyin oldukça yolunda gittiğini, birkaç yıl öncesinden beri Türklerin emrinde çalıştırılan Hıristiyanların sayısının 9000'i aşmamasıyla iyi niyetin yeterince belirtilmiş olduğunu, bu suretle de İmparator Hazretlerinin ileriye yönelik nasıl bir tutum takınacaklarını kolayca anlayabileceğini bildirmekteydi.

Elçilerin kıdemlisi olan Bay David Ungnad (A), bütün bunları yukarda sözünü ettiğim Melchior von Dierberg adındaki Alman kökenli Türk çevirmene (D) Almanca anlattı. Elçiler ayakta durup şapkalarını ellerinde tutuyorlardı, oysa Türklerde böyle bir âdet yoktur, kimse hükümdarının karşısında başlığını çıkarmaz. Onaylı resmi mektuplar Latince olarak parşömen kâğıdına yazılmışlardı. Elçi bir cümle söylerken, çevirmen söylediklerini dinlemek için onun yanına yaklaşıyor, sonra padişaha (B) yönelip duyduklarını Türkçe olarak yineliyordu. Söyleyecekleri bitince, gene bir ağız dolusu laf kapmak üzere elçiye yanaşıyordu.

Padişahın odası yaklaşık olarak 12 adım genişliğinde ve oldukça loştu. Yükseklere yerleştirilmiş olan az sayıda pencereden içeriye zayıf bir aydınlık giriyordu. Yerler çok değerli İran halılarıyla kaplıydı. Padişah, zeminden bir ayak kadar yüksekte ve iki ayak boyunda, sahneye benzer, üzeri değerli taşlarla işlenmiş, yerdekilerden daha kıymetli ipek halılarla örtülü bir sedirde oturuyordu. Bütün duvarlar boyunca, halıların üstüne sırmalı ipliklerle dokunmuş, değerli taşlarla işlenmiş kumaşlardan yapılma güzel yastıklar ve minderler dizilmişti. Padişah Türklerde âdet olduğu üzere sedirde bağdaş kurmamış, tıpkı bir iskemlede otururmuş gibi ayaklarını yere sarkıtmıştı. Üzerinde çok güzel sırmalı kumaştan bir giysi vardı ve parmaklarına bizim ülkemizde görmediğim irilikte yakutlarla, elmaslarla bezenmiş yüzükler takmıştı. Türklerin en önemli ziynet eşyaları güzel yüzüklerden ibarettir. Altın zincirler, kral tacı, kraliyet asası ve küresi, özel kraliyet giysisi bu ülkede bilinmiyor ve geleneklerine uymuyor.

Padişahın karşısında, bizdeki elektör dük konumuyla kıyaslanabilecek üç paşa[3] ayakta duruyordu (C). Bunlar büyük bir olasılıkla en üst düzey-

deki asiller sınıfındandı. Her biri ellerini kadınlar gibi önünde kavuşturmuş, gözlerini yere indirmişti. Üçü de kimsenin yüzüne bakmıyordu. Padişah dahi aynı biçimde, alçak bir sahneye benzeyen sedirde uyurmuş gibi oturuyor, konuşmadan, etrafına bakınmadan, canlı olduğunu belli eden bir harekette bulunmadan duruyor, tıpkı ağaçtan yontulmuş bir heykele benziyordu. Odada, sözünü ettiğim kişilerden başka kimse bulunmuyordu.

Elçinin sözlerine karşılık tek bir sözle bile yanıt verilmedi. Padişah yukarıda anlattığım biçimde, bir ilah heykeli misali sedirinde de oturuyor, diğer üç kişi de taşlaşmış gibi yerlerinden kıpırdamıyorlardı. Nihayet en üstün konumda olan paşa, hiçbir saygı gösterisinde bulunmadan, bel büküp el öpmeden, elçinin elinden resmi yazıları aldı ve böylece buluşma –sanki bir loğusanın odasına ziyarete gelinmiş gibi– büyük bir sessizlik içinde sona erdi.

Dördüncü Bölüm

Padişahın Yemek Takımları, Sofrasına Gelen Yiyecekler ve İçecekler Bize Verilen Şölen ve Elçileri Kollarından Tutup Padişahın Önüne Getirmelerinin Sebebi

Elçiler bildirilerini sunduktan sonra padişah bulunduğu odanın yakınındaki divan odasına geçti ve kendisi için yemek getirmelerini emretti. Elçiler ve paşalar divan odasında yere bağdaş kurdular. Padişah onları bulunduğu yerden görebiliyor, ama onlar padişahı göremiyorlardı. Yemekler buraya getirildi. Padişahın yemekleri porselen kaplarda sunulmaktaydı; oysa ataları saf altın kaplardan yemek yerlermiş. Porselen tıpkı mermer gibi beyaz ve hemen hemen saydam bir malzemedir, ama cam kadar da saydam değildir, kaymaktaşına benzer. Bazı porselenler daha koyu renkte veya yeşil de olabilirler. Porselen kaplar İran'da yapılmakta ve oradan getirtilmektedir. Bana anlattıklarına göre, bu tür kapların yapıldığı malzemeyi hazırlamaya ve bundan kap kacak üretmeye bir insanın ömrü yetmezmiş. Bu nedenle porselen yapımcıları yanlarında çalıştırdıkları usta veya çırağa malzemeyi hazırlatırlarmış ve ancak kendinden sonra gelen kuşaklar bunu değerlendirip kapları yapabilirlermiş. İşte bu nedenle de porselen eşyalar çok pahalıya satılırlar, değerleri altınla eşit kabul edilir. Tuzluk büyüklüğündeki küçücük bir kap bile 7 veya 8 düka'ya satılmaktadır. Bu malzemeden yapılan kapların, içine zehirli bir madde konulduğunda çatladıkları rivayet edilir.

Padişahın sofrasına çoğunlukla pirinç yemekleri gelir. Bu yemekler kâh beyaz, kâh sarı, kırmızı veya esmer renkte olur, bazen çorba halinde, bazen de tane tane olacak şekilde pişirilir, bazen de fırında kızarmış koyun etiyle birlikte sunulur, tatlısı da yapılır. Kızarmış güvercin, tuzlanmış veya buğulama tarzında pişirilmiş koyun eti, kızarmış tavuk da sofraya getirilir. Bunların dışında tatlı kabağı, kavun, karpuz, narenciye, nar, armut üzüm, kiraz gibi çeşit çeşit meyveler ve tatlılar da yenir.

Padişah şarap içmez, sadece şekerli sudan ya da nar veya ona benzer asil meyvelerin sıkılmasıyla elde edilen usarelerden yapılma şerbetler içer. Şimdiki padişahın babası olan Sultan Selim ise, iyi cins kuvvetli şarap-

tan başka bir şey içmezmiş. Bu durumda onun her gün sarhoş olduğunu söylemeye gerek yok. Zaten yüzünün rengi de giderek bakır kırmızısına dönüşmüş. Kısacası, o sultan zamanla tam bir içki düşkünü olmuş.

O gün saraya gelen elçilerle maiyetlerindeki asilzadeler ve görevliler padişahın dairesinin dışında, iç avludaki bir mekânda yukarda saydığım yemeklerle ağırlandılar. Sofrada beş kap pirinç yemeği, ayrıca koyun eti, kızarmış tavuk ve güvercin, içecek olarak da şerbet vardı. Masa yoktu, hepimiz yerde oturduk. Yemek esnasında hizmetkârlardan biri, elinde deri bir tulum ve gümüş kupalarla sofranın çevresinde dolaşıyor ve içmek isteyenlere şerbet veriyordu. Şerbetin konduğu tulum bir gaydaya benziyordu. Şerbet, ucundaki pirinç madeninden yapılma musluktan kupalara akıtılıyordu.

Bütün bu olaylar sabahın saat dokuzundan öğleye kadar sürdü. Biz sofradan kalkınca, etrafta duran çavuşlar ve diğer görevliler, avına saldıran akbabalar ve yırtıcı kuşlar gibi artan yemeklerin çevresine üşüştüler. Bu yemek daveti bizim ölçülerimize göre pek öyle zengin değildi, (bizim heyettekilerden birine, bizde köy panayırlarında bile daha bol sofralar kurulduğunu söylemekten kendimi alamadım), oysa onlar için padişahlara layık bollukta bir şölen sayılıyordu. Bu yüzden de yemek artığı olarak ne buldularsa toplayıp götürdüler; bu kaba davranışları da tam barbarlara uygundu.

Yemekten önce bizim asilzadelerin tümü, Padişahın huzuruna çıkıp kaftanının yenini öpmüşlerdi. Bu gelenek şu olaydan kaynaklanmaktadır: Yıllar önce Sırbistanlı Marcus Despota,[1] Sultan Murad tarafından öldürülünce, onun hizmetkârlarından olan bir Hırvat, efendisinin intikamını almaya karar verir ve bu niyetini de gerçekleştirerek Sultan I. Murad'ı hançerleyerek öldürür.[2] Hatta bir Macar da vaktiyle aynı amaçla padişahın yanına sokulmuş, ama niyeti anlaşılıp önü alınmış. O zamandan bu yana hiçbir yabancı elinden kolundan tutulmadan Padişahın huzuruna sokulmamaktadır.

İşlerimizi bitirdikten sonra konakladığımız hana döndük. Burada güzel bir şölen sofrası hazırlanmıştı. Elçiler, asilzadeler ve hizmetkârlar, padişahın sarayındakinden daha bol olan yemeklerden yiyerek karınlarını doyurdular.

Bana kalırsa, bizler de daha ölçülü bir yaşam biçimini benimseyerek bütün Hıristiyan âleminde yaygın olan bu yemek ve içki savurganlığını kısıtlasak ve herkesin gerek evinde gerekse dışarıda daha azla yetinmeye alışmasını sağlasak, bu hem bizim için daha yararlı olur, hem de Hıristiyan dinine mensup olanlara daha yakışır. Üstelik de düşmanlarımızla savaşırken, az harcamalara, zor koşullara daha iyi uyum sağlayabiliriz. Ama bütün bunları söylemek ve yazmak ne kadar kolaysa, uygulamaya geçirmek de o kadar zordur.

Roma İmparatorunun Türk Hükümdarına O Dönemde Yolladığı Çeşitli Armağanların Değerleri

Şimdi sıra geldi İmparatorun sunduğu değerli armağanları anlatmaya. Ben burada "vergi" veya "haraç"[1] sözcüğünü kullanmak istemiyorum, çünkü bu çok düzeysiz bir söylem olur ve veren kişiyi bir köylü durumuna düşürür. Onun yerine İtalyanca bir sözcük olan "praesent"i kullanmak istiyorum. Bu, köylülerin bilmediği bir sözcüktür. Eğer biz haraç ödeyen bir devlet olduğumuzu kabullenirsek, kendimizi aşağı görmemiz gerekir ve o zaman da böyle yüksekten atamayız. Üstelik de bu günahımızdan ötürü kendimizi Tanrı'ya affettirmek zorunda kalırız. Bu nedenle padişaha sunduklarımıza praesent, yani armağan adını vermemiz daha uygun olur ya da bu günahı Macaristan krallığına yükleyip kendi üzerimizden atmalıyız. Böylece Tanrı'nın bizi cezalandırmasından kurtulabiliriz.

Kendimizi alay konusu yapmamak için ödeneklerimizi böyle kibar bir kisveye büründürmemize Türkler izin veriyorlar. Buna karşılık da bu ödediklerimize kendilerinin haraç (*Charatsch*) adını vermelerini kabul etmemizi ısrarla istiyorlar. Keşke bu aşağılayıcı sözcük bizim insanlarımızda o ünlü Alman yürekliliğini uyandırsa da, bizi ezen bu boyunduruğu üzerimizden atmak için ciddi olarak eyleme geçsek; ülkemizi altınlar, gümüşler ve armağanlarla koruyacak yerde, çelikten kılıçlarımızla savunsak!

Aşağıda efendimin Konstantinopolis'e getirmiş olduğu armağanların bir dökümünü sunuyorum.

Önce Padişaha şahsı için nakit para olarak 40.000 *taler* verilmiştir.
Vezir-i âzam'a, (*Vesirasem*) yani en üst düzeydeki paşaya 18.000 *taler*
Piyale Paşa'ya (*Biali Wascha*) 2000 *taler*[2]
Ahmed Paşa'ya (*Achmat Wascha*)1000 *taler*[3]
Mustafa Paşa'ya (*Mustapha Wascha*) 1000 *taler*[4]
Yeniçeri ağasına (*Janitscher Aga*) 300 *taler*
Kapıcıbaşlarına (*Capitschi Wascha*) 1500 *taler*
Çevirmenlere 1000 *taler*

Gran beyine (*Beg zu Gran*) 300 *taler*
Oven paşasına (*Wascha zu Oven*) 3000 *taler*
Hizmetkârlarına 600 *taler*
Toplam para olarak 76.500 [68.700 *taler*]
Ayrıca gümüş takımlar ve saatler:

Öncelikle padişaha takriben 1500 *taler* değerinde iki saat, iki altın kaplama gümüş çanak, iki su ibriği, iki büyük mineli çifte tabak, iki kakmalı tabak, mineli tezyinatı olan iki büyük sürahi, bir altın kaplama çanak ve ibrik, toplam 5000 *taler* değerinde.

Vezir-i-Âzam, yani üst konumdaki paşaya iki saat, iki çifte servis tabağı, iki sürahi, iki su testisi ve bir çanakla bir ibrik. Bunların tümü altın kaplama, mineli ve kakmalı olup 1500 *taler* değerindeydi.

Rumeli beylerbeyine (*Beglerbeeg*) dört şekerleme kâsesi, iki ibrik, iki çifte servis tabağı, toplam 400 *taler* değerinde. Yeniçeri ağasına (*Janitzer Aga*) iki çifte servis tabağı ve bir saat, toplam 300 *taler* değerinde.

Mustafa Paşa'ya iki kayık biçiminde çanak, iki çifte servis tabağı, bir saat, iki su testisi, toplam 440 *taler* değerinde. Sinan Paşa'ya (*Sinam Wascha*)[5] iki ibrik, iki sürahi, bir saat, iki çifte servis tabağı verildi.

Ayrıca Gran ve Oven yöneticilerine de birkaç servis tabağı ve saat armağan edildi. Bunların da toplam değeri 5000 *taler* kadardı.

Çok ince bir işçilikle yapılmış olan bütün bu servis tabaklarının ve gümüş takımların işçilik değerleri belki de kullanılan malzemenin değerinden daha yüksek olmakla beraber, Türkler bunun kıymetini takdir edememektedirler. Gerçi onları hayranlıkla seyrediyorlar ama, duyduğuma göre, altın ve gümüş eşyayı ergitip para haline getiriyorlarmış. Padişah, yıllardan beri kendisine armağan edilmiş olan o güzel saatleri büyük bir odada üst üste yığıp bırakıyormuş. Burada kimi paslanıp bozuluyor, kimi de satılığa çıkarılıyormuş. Bazen de bunlardan birini odasına koydurup bir süre kullandıktan sonra yerine bir başka saat getirtiyormuş. Bu böyle sürüp gidiyormuş.

Verilen bu armağanlar göz önünde tutulursa, padişahın şölen sofrasında yiyip içtiklerimizin karşılığında hayli yüksek bir bedel ödendiğini söyleyebilirim! Bütün ömrüm boyunca bu kadar pahalıya mal olan bir ziyafette bulunmuş değilim.

Türk Hükümdarının Sarayı ve Saraydaki Görevlilerin İtaati

Şimdi de "saray" (*Saraia*) adı verilen padişah konutunu anlatmaya sıra geldi. Bu sözcük İbranice "hükümdar" anlamındaki "sar" kelimesinden gelmektedir,[1] "saray" da "hükümdarın konutu" demektir. "Kervansaray" (*Carabansarai*) sözcüğü de bu kelimeden türetilmiştir. Birçok insanın bir arada yolculuk yapmasına "kervan" (*Carauana*) denildiğine göre, yolculuk sırasında insanların ve hayvanların, sığır, at, eşek ve develerin barınabileceği yerlere bu isim verilmiştir.

Padişahın sarayı şehrin en güzel yerindedir. Buradan hem Pontus Euxinus hem Bosphorus Thracicus[2] görünür. Üstelik Bosphorus üzerinden Küçük Asya dahi görülebilmektedir. Sarayın her iki cephesi de denize kadar uzanır ve kapladığı alan bir Alman milinden fazladır. Fakat binaların bu alanın içine yerleştiriliş biçimi dağınık ve karışıktır, sanki bir çuvaldan silkelenmiş gibi rasgele oraya buraya serpiştirilmişlerdir. Üstelik binalar yüksek, geniş ve gösterişli değildir. Sadece kesme taşlardan inşa edilmiş olan bir tek bina diğerlerine kıyasla daha büyük ve yüksektir. Bunun üst üste dizili üç sıra penceresi vardır.

Saraya girmeden önce iki uzun avludan geçilir. Benim kanımca avluların ikisi de birer *morgen* veya *jauchart* genişliğindedir (bkz. "Para ve Ölçü Birimleri). Sadece birinci avlunun ortasından geçen dar bir yol taşlarla döşenmiştir, gerisi topraktır. Bu yoldan araba veya atlarla saraya gidip gelinir ve saraydaki toplantılara katılanların seyisleri efendilerinin atları başında burada beklerler. Saraya giden bütün görevliler bu avluda atlarından inmek zorundadırlar. Padişahtan başka kimse iç avluya at üstünde giremez. Bazen padişah, önemli paşalardan birine bu avluya atla girme iznini verebilir.

İç avlunun her iki yanında üstü kurşun kaplı çatıyla örtülü, önü açık birer koridor bulunur. Bizim sarayı ziyaretimiz sırasında elçilerin hizmetlileri bu koridorların birinde yemeklerini yediler. Aynı yerde bir sürü çavuş ve saraya mensup adam da durmaktaydı. Öbür koridorda ise savaşçı yeniçeriler ve bölükbaşı (*Buluck Wascha*)[3] adı verilen komutanları duruyordu. Bunlar duruma göre on, yüz veya bin kişilik birliklere komuta ederler. Bu

Resim 10. Sultanların sarayı

birliklere "kapı" (*Capi*)[4] da diyorlar. Fakat hiçbiri elinde veya kuşağının arasında bir silah taşımıyordu, sadece ekmek bıçağına benzer uzun birer hançerleri vardı. Her biri kadınlar gibi ellerini önünde kavuşturmuş, tek kelime söylemeden öylece duruyordu. 3000 kişinin toplanmış olduğu bu alanda egemen olan sessizlik, bu insanların ne kadar itaatkâr olduğunu gösteriyor. Aynı şekilde işsiz güçsüz takımının ve atlarla birlikte efendilerini bekleyen seyislerin de gevezelik ettikleri duyulmuyordu.

İç kapıda yeniçerilerden ibaret bir grup nöbet tutmaktadır. Duvar boyunca kılıçlar kalkanlar asılı durur. Birinci kapıda bir sürü hizmetlisiyle birlikte bir kapıcıbaşı (*Capitschi Wascha*) nöbet tutmakla görevlendirilmiştir. Bu kişi kapı nöbetçilerinin en üst amiri durumundadır ve elinde bir Mısır kamışı tutar. Bizim ziyaretimiz boyunca o hiç hareket etmeden yerinde durdu.

Kısacası, her tarafta padişaha veya amirlere karşı duyulan korku ve itaat kendini belli ediyordu. Keşke bizim saraylarımızda görevli olan genç asilzadeler ve hizmetkârlar da bu tutumdan örnek alsalar. Oysa bizimkiler hizmet görürken birbirleriyle dalaşırlar, şakalaşırlar, itiş kakış, gülüşmeler ve maskaralıklarla vakitlerini eğlenceli geçirmeye çalışırlar. Buna da "bir hükümdara veya efendiye hizmet etmek" adını verirler. Hele gece yatmadan önce içtikleri içkilerin etkisiyle yaptıkları hepsinden daha da kötü. Bana anlatıldığına göre, böyle zamanlarda yalnız birbirlerini çekiştirmekle kalmıyor, Tanrı'ya karşı da çirkin sözler sarf ediyorlarmış. Bu da gerçekten utanılacak bir durum!

BUGÜNE KADAR KONSTANTİNOPOLİS'E KAÇ ELÇİ GÖNDERİLDİĞİ ELÇİLERİN KİMLİKLERİ, O YILLARDA NE GİBİ İŞLERİN YAPILDIĞI

Konstantinopolis'e kaç elçinin gönderildiğine dair hiçbir yerde bir kayıt bulamadım. Sadece tarihçi Jovius[1], ilk defa İmparator Ferdinandus'un MS 1529 yılında Sultan Süleyman'a önemli bir elçilik heyeti gönderdiğinden söz ediyor. Son Macar Kralı Ludwig'in Mohaç Savaşı'nda ölmesi üzerine, Polonyalı Laski'nin desteğiyle Sultan Süleyman tarafından krallığın başına Erdel voyvodası getirildi. O dönemde Bohemya kralı olan Ferdinandus, Macaristan krallığının kendisine tımar olarak verilmesini Sultan Süleyman'dan istemek üzere Johann Oberdansski[2] adında bir Macar asilzadesini Konstantinopolis'e göndermiş. Ferdinandus, kendisinin bu krallığın vârisi olduğunu ve padişahın bu miras hakkını elinden almayacağını umduğunu bildirmiş, ama bu girişimi bir sonuç vermemiş. Daha sonra, 1532 yılında Sultan Süleyman ordularıyla Macaristan'a girince, İmparator Ferdinand yeniden üç elçiyi[3] onu karşılamaya yollamış ve Padişahı amaçlarından vazgeçirmeye çalışmış, ama bu da bir işe yaramamış. Bu elçilere sadece ordunun peşinden gelmeleri emri verilmiş. O tarihten beri her üç imparator, Ferdinandus, II.Maximilianus ve III.[II] Rodolphus Tertius [Secundus] Konstantinopolis'te bir elçi bulundurmaktadırlar.

Bir İtalyan olan İmparatorluk Elçisi Ferdinandus Maluetius[4], otuz yıl önce Konstantinopolis'teki kara kulelerde iki yıl tutuklu kalmış, evi yağmalanmış, hizmetkârları köle olarak satılmış. Sonradan onları gene serbest bırakmışlarsa da birçokları sefalet içinde ölmüş. Elçinin tutuklanmasının nedeni, ihtiyatsız davranıp İmparator Ferdinandus'un Eflak'a gitmediğini, karşı cephede yer almadığını söylemesi, yani gerçek olmayan bir bilgi üzerinde kesin bir tavırla ısrar etmesiydi. Bunun cezasını da zindana atılmakla çekti. İki yıl sonra onu serbest bıraktılar. Yeniden Konstantinopolis'e gönderildiğinde, Comorra'da öldü. Daha sonra, 1563 yılında Bay Augerius Bussbeck[5] elçiliğe atandı. Bay Bussbeck'ten sonra da Albertus von Wis[6] adında bir Hollandalı elçi olarak gönderildi; Konstantinopolis'teyken öldü

ve Galata'da, St. Franciscus'ta yıllar önce başkalarının da gömülmüş olduğu taştan bir mezara gömüldü. Dördüncü elçi, gene bir Hollandalı olan Bay Carl Rim[7] idi, beşinci elçi Sonneck Baronu Bay David Ungnad, altıncısı Bay Joachim von Sintzendorff, yedinci elçi Baron Johann Breuner[8] oldu –ki o da Konstantinopolis'te öldü–, sekizinci elçi Bay Paul von Eitzing[9], dokuzuncu elçi, daha önce benim efendimin sekreterliğini yapmış olan Dr. Bartholomaeus Betz oldu, onuncu elçi bir Bohemyalı olan von Crakawitz[10] idi. Bu elçi 1593 yılında Macaristan seferi sırasında, Türklerle birlikte yola çıkıp Belgrad'a kadar gelmiş ve orada birçok asilzade ile birlikte tutuklanarak sefalet içinde ölmüştür.

Elçilerin görevi her gün Hırvatistan veya Macaristan sınırlarında çıkan çatışmaları mümkün olduğu kadar tatlıya bağlamak, padişah ya da baş vezirle konuşmalar yaparak sorunları çözümlemektir. Ama ne yazık ki onların bütün çabaları ve fedakârlıkları hemen hemen hiç fayda vermiyor. Oraya savaş esirleri getirildiğinde elçi, baş vezire şikâyette bulunup bu insanların tutuklanmasının barış anlaşmasını bozan bir zorbalık olduğunu ileri sürerse, karşısına çok sayıda tutukluyu getirip elçinin ve paşanın önünde sorguya çekiyorlar. Onlar da bizzat kendilerinin, yani imparatorluk halkından olanların, Türklerin arazisine girdiklerini ve orada zarar ziyana sebep olduklarını, Türklere saldırdıklarını ve bu saldırı esnasında yakalandıklarını itiraf ediyorlar. Aslında bu tutuklular ipten kazıktan kurtulmuş serseri takımından olup, Hıristiyanlığı inkâr etmeye hazır olan kişilerdir veya tehditlerin, vaatlerin etkisi altında kendilerine öğretilenleri söylemeğe razı edilmiş kimselerdir. Elçi onların bu itiraflarını doğru olarak kabul etmek zorunda kalıyor ve çaresiz duruma düşüyor. Üstelik de başkalarına ve paşaya alay konusu oluyor.

Bir vakitler Türklerin sürekli sınırları aşma girişimlerinden yakınan bir elçiye, paşanın biri şu yanıtı vermiş: "İki köyü birbirinden ayıran sınırda bir hayvan leşi bulunursa, her iki köyün köpekleri bu leşin etrafına toplanıp birbirlerini ısırır, kavga ederler. Oysa birbirine komşu köylerde bulunmasalar kavgaya tutuşmazlardı. Bu nedenle her gün çıkan sınır çatışmalarının önü alınmak isteniyorsa, Roma imparatoru, topraklarının yüz millik bir sınır şeridini ateşe verip çorak bir hale getirsin. Böylece ortada kavga etmeye

değecek bir şey olmayınca sınırdan şikâyetler gelmez ve her yıl elçiler için yapılan harcamalardan da kurtulmak mümkün olur." Bunun üzerine elçi cevap olarak, şayet Roma imparatoru yüz millik bir alanı yakacak olursa, kaybının, padişahın topraklarında iki yüz milden daha geniş, ama ıssız ve işlenmemiş bir alanın yanmasından daha büyük olacağını söylemiş. Durum bu şekilde sürüp giderse, sınır bölgesinde yaşayan zavallı perişan Hıristiyanların dertlerine çare bulunamayacak: "*interim patitur justus*"![11]

Sinan Paşa adında, cüretkâr ve zalim başka bir kişi de, armağanlar konusunda elçiyle alay etmiş ve altın kaplama tabakların birer çocuk oyuncağı olduğunu, bunların yerine silah ve zırh takımları getirseler daha makbule geçeceğini, hiç değilse bunlarla gâvurları (Hıristiyanlardan bu isimle söz ederler) tepeleyebileceklerini söylemiş. Buna karşılık olarak da Elçi, "Türkler Hıristiyanların silahlarına alışık olmadığı için bunları iyi kullanamazlar, oysa Hıristiyanlar bu silahları Türklere karşı daha iyi kullanabilirler" diye cevap vermiş.

Bütün bunlardan, elçilik görevinin ne kadar ağır olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca da elçilerin çok çetin insanlarla savaşmak zorunda oldukları, devamlı güç durumlara düşürüldükleri, yaşamlarının sanıldığı gibi keyifli ve eğlenceli olmadığı da ortaya çıkıyor.

Demek oluyor ki, Tanrı bize yardım etmezse hiçbir yere varamayacağız.

Konstantinopolis Kentine Gönderilen Elçilerin Donanımı ve Kendilerine Yapılan Ödemeler
Elçilerin Bağlı Oldukları Devletle İletişimleri ve Bazen Kullandıkları Şifreler

Roma İmparatorluğu tarafından elçiye her yıl 8.500 taler ödenir. Ayrıca gereksinimleri için 6.000 taler ve bazı ek masraflar için de 1.300 taler harcanır, böylece her gönderilen elçi için 16.228 (15.800) taler tutarında bir ödenek çıkarılır.

Her yıl Konstantinopolis'e, yukarıda sözünü ettiğim gibi, İmparatorun armağanlarını götüren bir elçi gönderiliyorsa da, bu elçi orada altı haftadan daha uzun bir süre kalmaz, maiyeti ve hizmetkârlarıyla birlikte gene geri döner. Bir de sürekli olarak görevlendirilmiş olan bir elçi vardır ki, o belli bir süre, örneğin üç yıl veya benim efendim gibi dört buçuk yıl, Bay Ungnad gibi beş yıl ya da daha fazla, mesela Bay Carl Rim gibi on yıl kalabilir.

Bütün yıl boyunca elçi tarafından imparator sarayına padişahın ve vezir paşanın izniyle kuryeler gönderilir. Bunlar imparatora elçinin dışında devlet işleriyle ilgili haberleri iletirler. Elçi kendi maiyetindeki hizmetlilerden birine resmi yazıları emanet eder, yanına yol boyunca kendisine refakat edecek ve atları arabaları sağlayacak bir çavuş verilir. Kurye imparatorun sarayından 100 *düka*'dan ibaret olan ücretini teslim alır. Çavuş kuryeye en yakın sınır karakoluna kadar eşlik eder. Orada imparatorluğun görevlileri kuryeyi karşılayıp yola devam etmesini sağlarlar.

Müslümanların egemen olduğu ülkelerde, Hıristiyan ülkelerinde olduğu gibi belli aralıklarla yerleştirilmiş posta merkezleri yoktur. Bir köye varılınca orada atlar yol yorgunu olmayan atlarla değiştirilir. Nerede uygun at bulunursa, ister Türklerden olsun, ister Hıristiyanlardan, at zorla, silah gücüyle sahibinin elinden alınır; vermek istemeyenler hayatlarını tehlikeye atarlar, en güzel, en değerli atlarını bile canları pahasına vermek zorunda bırakılırlar. Yolcu bu atla hayvanın gücü tükeninceye kadar yola devam eder, eğer yarı yolda hayvan binicisinin altında bitkinlikten yere yıkılırsa, onu orada, köyde veya tarlanın ortasında bırakır. Atın sahibi, hayvanını ge-

ri almak istiyorsa postacının peşinden gitmek ve atın işi bittiğinde onu alıp evine götürmek zorunda kalır.

Eğer elçiye refakat eden çavuş yolda ata binmiş bir köylüye veya bir tüccara rastlarsa ve o sırada bir ata gereksinimi varsa, köylü veya tüccar atından inip ya da yükünü indirip atını teslim etmek mecburiyetindedir. Bu tür karşılaşmalar sırasında bazen her iki taraf kılıcına sarılır ve olay kavgaya dönüşür. Bazen de kuryeler her şeye kadir Ulu Tanrı'nın onları koruması sayesinde ve hem Hıristiyanlara hem de genel olarak barışa bir halel gelmemesi için, herhangi bir sorunla karşılaşmadan hedeflerine ulaşırlar. Hava koşullarına göre on veya on bir gün içinde kurye Viyana'ya varır. Zaman zaman kuryeler öküz ve manda arabalarından da yararlanırlar.

Elçiler, bu kuryelerin dışında, gizli haberleşmelerden, casuslardan da yararlanarak imparator hazretlerine bazı mektuplar gönderirler. Günün birinde böyle bir habercinin işi ters gitmiş ve Konstantinopolis'ten bir mil mesafede yakalanmış. Yanında götürdüğü mektupları ele geçirmişlerse de içindeki yazıları okuyamamışlar, çünkü mektuplar kimsenin çözemediği uydurma harflerle yazılıymış. Ama ihanetle suçlanan kişi gene de kazığa oturtulmak suretiyle ölüm cezasına çarptırılmış.

Bir gün saygıdeğer efendim paşayı ziyarete gittiğinde, yolda Viyana'dan kendisine posta getiren ve Ova'da paşa tarafından haftalarca yolundan alı konmuş olan bir görevliyle karşılaşmış. Meğer Ova paşası onu casus sanarak mutat olduğu şekilde sayın elçiye değil de Konstantinopolis paşasına göndermiş ve o paşa da onun elçiye gitmesine izin vermemiş. Bu konu uzun süre ciddi bir soruna dönüşecek gibi oldu; efendim tutuklanacağından, evinde araştırma yapılacağından, kendisine ve maiyetindekilere zarar verileceğinden korktu. O sıralarda herkesin keyfi kaçmıştı, kimsenin yüzü gülmüyordu. Ama sonunda elçi cenapları, Tanrı'nın da yardımıyla, çabalarının olumlu sonucunu aldı ve görevliyi kendisine Viyana'dan emanet edilen mektuplarla birlikte elçiliğe gönderdiler. İmparatorun yollamış olduğu resmi yazılara dokunulmamıştı, ama özel mektupların çoğu Türkler tarafından okunmuş ve alıkonulmuştu. Bu alışverişte de altınların gücünü kullanmak işe yaradı. Yoksa sonuç kötü olabilirdi.

ONUNCU BÖLÜM

TÜRK HÜKÜMDARININ ÖNEMLİ BİR YUNANLI ASİLZADEYİ BOĞDURMASI

Konstantinopolis'e varmamızdan kısa bir süre sonra, 3 Mart günü Sultan Murad, Michael Cantacuzenus[1] adında, eski kral hanedanından olan soylu bir Yunanlıyı Anchialous'ta –veya şimdiki adıyla Achelo'da[2]– kirişle boğdurdu. Bu kişi deniz gümrüklerini toplama işini bir bedel karşılığında üzerine almıştı ve aynı zamanda da saraya kürk ve değerli astarlık malzeme temin etmekteydi. Eflak'ta ve Moldavya'da çıkan bir isyandan bu adamın sorumlu olduğu ileri sürülerek, cezalandırılmasına karar verilmişti. İnfazdan sonra ölenin bütün taşınır malları ve ev eşyaları, deniz kuvvetlerinin amirali olan Uluç (*Vlutsch*) veya Kılıç (*Gilitsch*) Ali Paşa[3] tarafından açık artırma ile satıldı. Ev eşyalarının arasında birçok eski elyazması Yunanca kitap vardı. Bunlar çok yüksek fiyatlarla alıcı buldu. Bir süre sonra ben de bu kitaplardan birini, dört havarinin yazılarından ibaret olan bir Yeni Ahit'i satın aldım. Efendimin 20 taler ödediği bu kitap 800 yıllık olup, parşömen kâğıdı üzerine yazılmış dört formadan oluşuyordu ve kırmızı kadife ile kaplanmıştı. Ölenin padişaha çok borcu olduğu söyleniyordu. Geride bıraktığı malların satılmasıyla Padişah alacaklarını tahsil etti.

Türk Hükümdarının İran'a Karşı Giriştiği Savaş ve Nedenleri

Aynı yıl, yani 5 Nisan 1578'de Sultan Murad İran'a karşı bir sefer düzenledi. Ordusunun baş kumandanlığına da 80 yaşını geçmiş olan ve 1571 yılında Kıbrıs adasını Venediklilerden alıp adanın yöneticisi Antonio Bracademus'a işkence eden yaşlı Mustafa Paşa'yı (*Mustapha Wascha*)[1] atadı. Mustafa Paşa bir sürü iyi donatılmış kadırga ve ağır toplarla Boğaz'ı aşıp Anadolu yakasında bulunan Üsküdar'a (*Scutari*) geçti ve burada karargâh kurup günlerce etraftaki yörelerden askerlerin toplanmasını, atların taze, yeşil arpa ile beslenmesini bekledi. Her yıl arpa boy verdiği zaman, atları tarlalarda otlatmak veya bu taze ürünle ahırlarda beslemek Türklerde gelenek olmuştur. Bunun atlar için çok yararlı bir beslenme tarzı olduğuna, sindirim yollarını temizlediğine ve atların böylece uzun yola ve çeşitli eylemlere daha dayanıklı olacaklarına inanırlar.

İran'a karşı düzenlenen seferin nedeni, Türklerin ve İranlıların eskiden beri birbirlerine karşı besledikleri kindir. İki devletin hükümdarları da, diğerinin gücünü ve itibarını kıskanır. Her biri diğerinden daha üstün olmak iddiasındadır ve aynı zamanda da ötekinin kendinden daha çok güç kazanmasından ve kendisini zorla egemenliği altına almasından korkar. Aslında ikisi de tek başına egemen olmak hevesindedir. Bilindiği gibi, güçlüler kendilerine bir başkasının rakip olmasına katlanamazlar: "*non bene cum sociis regna Venusque manent.*"[2] Birbirlerine karşı içlerinde taşıdıkları kötü niyetlerini gayet ustalıklı bir biçimde din sorunları arkasına gizlemeyi başarıyorlar ve uzun süreden beri devam eden anlaşmazlıklarının din konusundan kaynaklandığını öne sürüyorlar.

İranlıların inancına göre, yalnız Hz, Muhammed'in öğretisini, yani Tanrı'nın yasalarını içeren Kuran'ı benimseyenler değil, ancak Hz. Ali'nin sözlerini dinleyenler ve onun öğretisini yaşama geçirenler ebedi mutluluğa erişebilirler. İnandıkları bu peygamber, kutsal öğretiyi tanıtan ve yayan önemli kişilerden olan Ebubekir, Ali, Osman ve Ömer grubundandır. Başlangıçta Müslümanlar Ömer'i diğerlerinden üstün tutuyorlardı. Aslında dini kuralların uygulanmasında İranlılarla Türkler arasında bir fark yoktur.

Fakat bir İranlı, Türk olmak isterse, sanki İranlıların sünneti geçerli değilmiş gibi, yeniden sünnet olmak zorundadır[3]. [...]

Her iki halk arasındaki farklardan biri de, İranlıların kendilerine özgü bir resim sanatının olmasıdır. Ama bu resimleri dua ettikleri mekânlarda bulundurmazlar, sadece süs olarak değerlendirirler. At, süvari, aslan, ayı gibi resimleri elbiselerinin kumaşlarına işletirler. Ancak bu resimler belli bir tasarımla düzenlenmiş değillerdir. Türklere gelince, onlar resim sanatını itici bulurlar.

İşte İranlılarla Türkler arasındaki çekişmelerin sebepleri bu sorunlardır ve karşılıklı düşmanlık duyguları, Hıristiyanlara olan öfkelerinden çok daha fazladır. Öyle ki, günün birinde bulunduğumuz konutun önünden birkaç İranlı geçerken, bizim kapıdaki nöbetçilerden bir yeniçeri bana dönüp: "Bunların yetmiş tanesi senin kadar etmez" dedi.

Bu batıl inanç pek çok kan dökülmesine neden olmuştur, çünkü şimdiye dek savaşlarda binlerce kişi ölmüş, halklar hem maddi hem manevi zarar görmüştür. Aslında bunu başaran katil, şeytandır ve bu durum hiçbir zaman son bulmayacak, daha sayısız insan bu yüzden mahvolacaktır. Ama Hıristiyanlık onların birbiriyle savaşmalarından yararlanıyor, çünkü bana kalırsa, Tanrı İranlılarla Türkleri çarpıştırmakla her iki devletin yönetimlerini uğraştırıyor ve bir denge sağlıyor. Zavallı masum Hıristiyanların tamamen yok edilmemeleri ve biraz rahat nefes alabilmeleri için, Hz. Muhammed'in ümmeti birbirleriyle uğraşmalı. Aksi halde onların karşısında kimse duramaz. Eğer Türkler on yedi yıl boyunca İranlılarla çatışmasalardı, kim bilir daha ne huzursuzluklar çıkaracaklardı. Her ne kadar bu zaman zarfında Macaristan'da ve Hırvatistan'da pek çok olaya neden oldularsa da, İranlılarla birlik olabilselerdi, durum çok daha kötü olurdu.

On İkinci Bölüm

Türk Hükümdarının İran Sınırında Ordularının Başkumandanını Boğdurmak İstemesi

Şimdi tekrar İranlılara karşı savaşacak olan ordunun başına getirilen Mustafa Paşa'dan söz edeceğim. Paşa bir süre İran sınırında hiçbir girişimde bulunmadan vakit geçirip bu arada birkaç kez İranlıların sataşmalarına maruz kaldığı halde, karşı saldırıya geçmeyince, ortalığa şöyle bir şayia yayıldı: Sözde İranlılar paşaya "altın mermiler" atıyorlarmış da, o sebepten ciddi olarak onlara karşı saldırıya geçmiyor, böyle uyuşuk davranıyormuş. Bunun üzerine Sultan Murad, has ahırlarının yöneticisi olan imrahorbaşıyı (*Imrahor Wascha*)[1] İran sınırına yollamış ve Mustafa Paşa'yı kirişle boğarak öldürmesini emretmiş. Bu şekilde öldürülmesine neden olarak da, savaş için topladığı asker sayısının bildirilenin ancak yarısı kadar olduğu, ama gene de bildirdiği sayı kadar askere ödenecek parayı talep ettiği, örneğin 1000 asker beyan edip aslında sadece 500 askerlik bir ordu için 1000 askere ödenecek kadar para istediği şayiasını yayacaklarmış.

Padişahın infazcısı karargâha varınca, sultanın emri üzerine ordu kumandanıyla gizli olarak konuşmak istediğini ve savaşla ilgili sorunları tartışacağını söylemiş. Yaşlı paşa, hayatına kast edildiğinden kuşkulanmış ve korumaları olan yeniçerilerin çadırının etrafında hazır vaziyette beklemelerini, imrahorbaşı kendisine el uzatacak olursa, hemen onu öldürmelerini emretmiş. İmrahorbaşı ise bazı önlemlerin alındığını tahmin ettiğinden, kumandana korumalarını uzaklaştırmasını söylemiş. Mustafa Paşa buna razı olmuş ama onun da uşaklarını uzaklaştırmasını ve konuşması emredilen konuları tek başına aktarmasını istemiş. İmrahor bunu kabul etmemiş ve atına binip öldürücü kirişlerini de yanına alarak Konstantinopolis'in yolunu tutmuş, padişaha da olup biteni anlatmış.

Fakat, imrahorbaşı daha Konstantinopolis'e ulaşmadan, Mustafa Paşa askerlerinin büyük bir kısmını ondan önce oraya yollamış. Askerler beraberlerinde getirdikleri değerli eşyayı Padişaha sunmuşlar: Mustafa Paşa kendisine emredilenleri çeşitli engeller yüzünden yerine getiremediğin-

den, sefere çıkarken topladığı ordunun yarısına gereksinimi olmadığını, bu kadar çok asker için sarf edilecek olan paranın boşa gideceğini düşündüğünü, ilerde daha iyi koşullar altında düşmana saldırmanın uygun olacağını ve o zaman çok sayıda asker toplanabileceğini, bu suretle savaş için ayrılan paranın kullanılmayan bölümünü kendi şahsı için değil de Padişah için sakladığını ve bunu kendisine sunmak istediğini, Sultana uzun ömür dilekleriyle iletmiş.

Böylece Padişahın kızgınlığı yatışmış ve Mustafa Paşa da para karşılığında hayatını Sultan Murad denen yırtıcı kuşun pençesinden kurtarmış. Zaten masallarda sözü edilen Zümrüdüanka kuşu da yuvasını altından yaparmış. Görülüyor ki, koyun bağırsağından yapılma bir kiriş bile büyük olaylar yaratabiliyor. Şimdi gelsinler de koyun bağırsaklarının bir işe yaramadığını iddia etsinler! Oysa bu öyküden, onun sayesinde pek çok mal ve para sahibi olunabildiği anlaşılıyor. Masallardaki Fortunatus'un dilek takkesi[2] veya felsefe taşı ya da iksir-i azam, kibrit-i ahmer yerine böyle bir koyun bağırsağına sahip olmak herhalde daha faydalı olurdu. Nitekim bir atasözüne göre: "*Auro loquente nil potest quevis oratio,*" yani "Paranın konuştuğu yerde her şey susar."

Gene de sözünü ettiğim Mustafa Paşa geri çağrıldı ve mazul (*masul*) oldu; yani sahip olduğu yetkiler ve işgal ettiği mevkii elinden alındı. Ama Konstantinopolis'e dönerken yeniden birçok değerli ve görkemli armağanla Padişahın affını ve teveccühünü sağladı. Kısacası bütün suçlar ve kötülükler altınla affettirilebiliyor. Paşa da bir fıçı dolusu altına tekabül eden soylu atları, değerli mücevherleri ve görkemli giysileri rüşvet olarak vermekle kendini bağışlatmayı başardı.

On Üçüncü Bölüm

İran'dan Gelen Elçi ve Mustafa Paşa'nın İntihar Sebebi

Mustafa Paşa görevinden azledilip yerine İran sınırındaki orduların kumandanlığına kana susamış Sinan Paşa getirilince, İran'dan Konstantinopolis'e yirmi kişilik maiyetiyle birlikte bir elçi gönderildi. Bu vesileyle Mustafa Paşa'nın bazı kötü davranışları yeniden gündeme geldi. Rivayete göre, ordu kumandanı olduğu sıralarda İran'dan gönderilen iki elçiyi engellemiş ve geri yollamış. Zira savaştan kendisine çıkar sağladığı için, barış anlaşması yapılmasını istemiyormuş. Bir başka söylentiye göre de İran'dan gönderilen elçileri casusluk ve ihanetle suçlayıp uluslararası yasalara ve hukuka aykırı olarak öldürtmüş. Bu yüzden İran heyeti Asya yakasındaki Üsküdar'dan görkemli kadırgalarla Konstantinopolis'e geçerken, Mustafa Paşa'nın ölümcül bir hastalığa tutulduğu haberi yayıldı. Ama bu haber kuşkuyla karşılandı, çünkü İran heyeti saraya vardığında, çevirdiği dolapların ortaya çıkacağı ve güç bela kurtulduğu kirişin bu sefer gerçekten boynuna geçirileceği korkusuyla kendi kendini zehirlediği rivayeti ağızdan ağıza dolaştı. Nitekim birkaç gün içinde itibarlı konumuna bir halel gelmeden öldü. Yırtıcı kuş Sultan Murad'a gelince, kulu kölesi olan bu adamın yıllar boyu biriktirdiği servetin mirasçısı olmaktan büyük memnuniyet duydu. Paşanın başka vârisi olmadığından bütün serveti Padişaha geçti.

Böylece Mustafa Paşa'nın milyonlarca altın değerindeki malı mülkü saman çöpleri gibi dağılıp yok oldu. Gafiller ömür boyu biriktirdikleri servetin kime nasip olacağını bilmezler, Mezmur, Bap 34. [39] Onlar bütün o büyük zenginliklerine rağmen zavallı birer dilencidir. Genç, küçük Anka kuşları büyük yaşlı Anka kuşunun yuvasını altınla döşerler. Aslında onlar Padişahın süngeri gibidirler, içlerine serveti emdikten sonra, padişah onları bir sıkışta boşaltıverir. Görülüyor ki Harpigiae denilen yaratıklar artık yuvalarını Strophades adalarında değil, Osmanlı sarayında kuruyorlar.[1] Keşke sadece Konstantinopolis'te yuvalanmakla kalsalar da, bütün ülkeleri, şehirleri, kaleleri, köyleri, hükümdar saraylarını ve devlet dairelerini işgal etmeselerdi! Ama bu yırtıcı kuşlar her yere girmiş bulunuyorlar.

Resim 11. İran elçisi.

Yukarıda sözünü ettiğim İran elçisi, Sultan Maksut (*Sultan Maxud*)[2] adında tilki gibi kurnaz, yaşlı bir adamdı, benim tahminime göre yüz yaşına yakın olmasına karşın, diri ve hareketliydi. Daha önce de iki kez elçi olarak Osmanlı sarayına gelmişti.

İran Elçisinin Konstantinopolis'te Karşılanışı

İran Elçisi Üsküdar'dan Konstantinopolis'e geçerken, kendisine deniz kuvvetlerinin baş kaptanı olan Uluç Ali Paşa (*Vlutsch Ali*) ve diğer itibarlı kişiler eşlik ettiler. Sahilde yeniçeri ağası güzel, iyi tımar edilmiş, krallara layık bir atın üstünde konuğu karşıladı. Yüzlerce yeniçeri yol boyunca yan yana iki sıra halinde dizilmişlerdi, aynı şekilde çavuşlar da güzel atların üstünde kumandanlarının emirlerini beklemekteydiler. Elçinin konaklayacağı yere gitmesi için, ona özenle hazırlanmış bir at getirmişlerdi, fakat elçi bunu kabul etmedi ve kadırganın içinden kendisine bir katır getirmelerini buyurdu. Katırın üstündeki semer örtüsü baştan başa incilerle ve değerli mücevherlerle, kumaşın dokusunu tümüyle kaplayacak sıklıkta işlenmişti. Örtü tahminen 12.000 düka değerindeydi. Elçi, savaşçı bir delikanlı çevikliğiyle, kimseden yardım beklemeden katırın üstüne atladı. Yeniçeri ağası atıyla onun yanında yer almak istediyse de, ihtiyar onu fark etmemiş gibi davranarak önünden geçti. Yeniçeri ağasını kendisiyle aynı hizada yürümeye layık görmüyormuş izlenimini veren gururlu bir tavır içindeydi. Birkaç adım ilerledikten sonra, kalabalığın içinden birisinin ikazı üzerine durdu ve ağanın yaklaşmasını bekledi. Elçinin maiyetindekiler eşeklere binerek peşinden gittiler. Padişaha sunulacak olan armağanlar ve halılar da eşeklere yüklenmişti. Böylece görkemli bir kafile halinde bizim konakladığımız hanın yakınındaki konuta geldiler. Elçinin maiyetindekiler hiçbir şeyi umursamaz bir tavırla sokaklara dağıldılar. Kimselere soru sormuyor, hiçbir şeye aldırmıyor, insanlarla ve yaptıkları işlerle ilgilenmiyorlardı. Sanki ta çocukluklarından beri bu şehirde doğmuş ve büyümüş gibi davranıyorlardı.

İranlıların boyu pek uzun değil, bedenleri tıknaz ve kalın. Bütün Doğu insanları gibi esmer tenli, ciddi görünüşlü, çevik ve canlı insanlar.

On Beşinci Bölüm

Türk Hükümdarının İran Elçisine Saltanatını ve Gücünü Göstermesi

Elçinin Konstantinopolis'e gelişinin dördüncü günü Sultan Murad, konuklarının gözünü korkutmak amacıyla, bazı gösterilerle gücünün büyüklüğünü ve saltanatını kanıtlamaya karar verdi. Sergilenen gösteriler şöyle düzenlendi: Padişah sekiz gün önce şehrin bir mil kadar dışında bulunan bir kasra gidip oradan alelacele bir çok insan toplattırdı ve onları sanki düşmanın karşısına çıkacaklarmış gibi silahlarla donattırdı. Böylece –saraydaki hizmetkârlar dışında– işsiz güçsüz takımından oluşturduğu takriben 11.000 kişilik bir kalabalığı ortalığa saldı. Bunların arasında çeşitli marifetler göstermeyi bilenler ve işin ciddiyetine ters düşenler de vardı. Her gören, bu kalabalığın padişahın gücünü sergilemekten uzak, göz boyamak için düzenlenmiş bir oyunun parçası olduğunun hemen farkına varıyordu. Göstericilerin arasında bulunan genç bir adam, bacaklarına bir mızrak uzunluğundaki değnekleri bağlatmış, ortalıkta dolaşıyor, ellerinde tuttuğu bir arşın boyundaki değnekle her iki yana sallanarak dengesini sağlamaya çalışıyordu. Ondan başka iki de hokkabaz vardı. Adamın biri mızrağının ucunu dizinin üst kısmında bir kayışa asılı olan meşin kılıfa sokmuştu, vücudunun bir yanı kemerinin hizasına kadar çıplaktı ve mızrağın öbür ucu iki parmak genişliğinde derisinin içinden geçiyordu. Diğer adam da her iki şakağına hançerler saplamıştı. Göstericiler böylece cesaretlerini teşhir etmek için ortalıkta dolaşıyorlar, Padişahtan birkaç asper fazla para koparabilmeyi umuyorlardı.

İran elçisi bu şatafatlı gösterileri seyrederken, kendisini korumakla görevlendirilen çavuş, beğenip beğenmediğini sorunca, "fena değil" diye yanıtlamış ve sonra da Padişahın bu kadar büyük bir kalabalıkla birlikte nereden geldiğini ve maksadının ne olduğunu öğrenmek istemiş. Bunun üzerine çavuş, avdan döndüğünü söylemiş. Bu sefer de elçi: "Avlanmak için bu kadar çok kişiye gerek yok, üstelik av sırasında böyle gösteriş sergilemek de pek yakışık almaz. Hem avladıkları hayvanlar nerede? Beraberlerinde bir şeyler getirmemişler. Ama eğer Padişah bu kalabalıkla kudretini

Resim 12. Türk hokkabazlar.

göstermek niyetindeyse, o zaman da bu kadar insan yeterli değil." demiş. O sırada yeniçeriler ellerinde kancalı tüfekleriyle sıra halinde geçince, çavuş İran'da da böyle silahların kullanılıp kullanılmadığını sormuş. Bu sefer de elçi: "Biz bu tüfekleri kullanmayız, olsa olsa onları savaşta siz Osmanlıların elinden alırız" demiş.

Bu sözlerden anlaşıldığı üzere, İranlılar kendilerine kafa tutulacak ve lafları ağızlarına tıkılacak adamlar değil. İşte bunlar gibi Türklere önem vermeyen insanlara ihtiyaç var. Eskiden Almanlar da böyle korkusuz, gözü pek adamlardı, o kibirli Romalılarla bile alay ederlerdi. Romalılar onlarla barış yapabilmek için para öderlerdi. Keşke şimdi de Konstantinopolis'e ve sınır karakollarına karşı gelebilseler! Ama bunu dilemekle iş bitmiyor Biz sadece "*Olim fuimus Troes,*" yani "Biz de bir zamanlar sıkı adamlarmışız" demekle yetiniyoruz.[1]

İran Elçisinin Padişahın Huzuruna Kabul Edilmesi Padişaha Sunduğu Armağanlar ve Bunların Değerleri

İran elçisi padişahın huzuruna davet edildiği zaman, onu kabul odasına götürecek olan görevliler, belindeki kılıcı dışarıda bırakmasını, padişahın karşısına silahlı olarak çıkmanın uygunsuz olacağını söylemişler. Elçi biraz direndikten sonra kılıcını çıkarıp teslim etmeye razı olmuş. Bunun üzerine, daha önce de anlattığım gibi ellerinden tutularak padişahın yanına götürülmüş. Hükümdarın karşısında yerlere kapanıp kapanmadığını öğrenemedim, isteklerinin ve tekliflerinin neler olduğunu da bilmiyorum. Birçok kişi, barış anlaşması yapmak bahanesiyle geldiğini, ama asıl niyetinin padişahın düşüncelerini keşfetmek olduğunu –ki bu tahmin doğru olabilir– aslında gerçekleşemeyecek bir barış umudu yaratarak ağzından laf kapıp, ileride yapılacak olan savaşta Türklerin karşısına daha tedbirli ve güçlü çıkabilmeyi sağlamak olduğunu ileri sürüyor.

Padişahın huzuruna kesinlikle armağansız çıkılamayacağını bilen İran elçisi, beraberinde birkaç külçe firuze taşı getirmişti. Bunlar tıpkı topraktan çıkarıldıkları gibi, temizlenmemiş ve işlenmemiş durumdaydılar. Elçi bundan başka padişaha iki de Kuran armağan etti. Bu kitap yalnız içinde yazılı olan[lardan...] dolayı değil, harflerinin ve yazısının güzelliğinden ötürü de her iki taraf için en değerli armağan yerine geçer. Türkler herhalde bu kadar güzel yazı yazmayı başaramazlar. Kuran'ların değerinin 20.000 *düka* olduğu tahmin ediliyor. [...]

On Yedinci Bölüm

İranlıların Giysileri, Gelenekleri ve Davranış Biçimleri

İranlıların giysileri Türklerden biraz farklıdır. Özellikle başlıkları değişiktir. Sarıklarının tepesinden çıkan yarım arşın boyundaki sivri uç, kâğıtlarla sertleştirilerek dik duracak hale getirilir, çevresine de derin çizikler çekilir ve bunlar kırmızı, sarı, yeşil vb. renklere boyanır. Yüksek konumlarda olan beyefendiler buralara boydan boya değerli taşlar yerleştirirler. Giysilerdeki başka bir fark da, yapıldıkları kumaşların dokusuna çeşitli resimlerin işlenmesidir: Bunlar süvari, silahşor ya da aslan ve ayı gibi hayvan resimleri olabilir. İkinci kitabın on üçüncü bölümünün sonundaki resimde de açıkça görüldüğü gibi, bu şekiller çok düzgün değildir. Bu tarzda dokunmuş kumaşlardan yapılma elbiseleri çoğunlukla zengin ve itibarlı kişiler giyerler. Elçi at üstünde saraya gelirken, üzerinde bükümlü ipekten dokunmuş beyaz bir giysi vardı. Bizim ülkemizde bükümlü iplikten giysi dokumak âdeti yoktur. İranlıların çoğu, içi astarlanıp arası pamukla beslendikten sonra üstünden sıra sıra dikişlerle sağlamlaştırılmış çoraplar giymektedirler. Sanırım bundan amaçlanan, bacaklarına vurulan bir darbeyi hafifletmektir. Gövdelerini ise yuvarlak kalkanlarla korurlar. Yolda yürürken, yeniçeriler gibi, ellerinde ya bir değnek ya da bir Mısır kamışı tutarlar ve buna dayanırlar. Savaşırken tıpkı Araplar gibi kılıç, kalkan ve mızrak kullanırlar. Bu mızraklar çok etkilidir, çünkü atlının mızrağı kuvvetle savurmasına atın da hızı eklenince mızrak öyle bir güç kazanır ki, üzerinde zırh taşımayan bir adamın bedenini tıpkı bir saman demetiymiş gibi deler geçer. Mızrakları bizde kullanılanlar kadar uzun ve kalın değildir. Zenginler ve soylular savaşa giderken, bizim Alman asilzadelerinin turnuvalar sırasında yaptıkları gibi, atlarını ipek örtülerle süslerler. Atlarının boynuna güzel, ince ipek gibi kıllardan yapılmış, bir arşın boyunda bir bunçag (*Wunschag*)[1] asarlar. Bunun takılı olduğu yerde asılı olan çıngırak, atın her hareketinde çınlayarak çok tatlı sesler çıkarır.

Yeme ve içme âdetleri tıpkı Türklerinkine benzer. Kadınlarının çok güzel ve üstelik de yiğit olduğunu söylerler. Duyduğuma göre, İran ordusu 1514 yılında Çaldıran'da Sultan Solimann'ın [Selim][2] askerlerine yenildi-

ğinde, savaş alanındaki ölülerin arasında birçok kadının da cesedi bulunmuş; Jovius da bunu doğrulamaktadır.[3] İranlı kadınlar erkeklerin yanında düşmanlarına karşı öyle kahramanca savaşmışlar ki, cesaretleri ile erkekleri de yüreklendirmişler ve coşturmuşlar. Eğer İranlıların hükümdarı olan İsmail Sofi (*Sophi*)[4] vurulmamış olsaydı, Solimann herhalde İranlıları yenemezdi. Gene de bu zafer padişaha çok pahalıya mal olmuş, Türklerin saflarında çok kan dökülmüştür. Demek oluyor ki, İranlı kadınlar Amazonlarla bir tutulmayı hak ediyorlar.

İranlılarda da Türklerde olduğu gibi iğrenç bir alışkanlık var. Bundan ötürü yiğitlikleri sayesinde kazandıkları takdir büyük ölçüde gölgeleniyor. Bu halklarda doğaya aykırı gelen bir tutku çok yaygın. Erkek, erkeğe ve kadın, kadına karşı cinsel arzu duyuyor ve ilişkiye giriyor. "Sodomitler," bu kötü alışkanlığın çok eski çağlardan beri Doğu ülkelerinde yerleşmiş olduğuna örnek teşkil etmektedirler. Tanrı, inançlı insanları böyle iğrenç eğilimlerden korusun!

On Sekizinci Bölüm

Konstantinopolis'e İki Gürcü Asilzadenin Gelişi ve Sorunlarını Nasıl Çözdükleri

İki Gürcü soylusu[1] MS 1579 yılının 3 Haziran günü 150 kişilik maiyetleriyle birlikte Konstantinopolis'e geldiler. Ziyaretlerinin nedeni şuydu: Daha önce de sözünü ettiğim Mustafa Paşa, İran'a karşı sefere çıktığında, yolda bu Gürcülere rastlamış ya da –büyük bir olasılıkla– bir süre önce Türklere çok zarar veren bazı girişimlerde bulunduklarından, onların üstüne yürümüş. Zira Gürcüler uzun süredir hep İranlılara arka çıkıyorlarmış, hatta uzun yıllardan beri onlarla birlik halindeymişler. Gürcüler Türklere karşı koyabilecek güçte olmadıklarını anlayınca, padişaha tabi olmayı kabul ettiklerini, kendi ülkelerinde kalabilme koşuluyla, belli bir vergi ödemeye hazır olduklarını bildirmişler. Ancak Mustafa Paşa bu anlaşmayı yapma sorumluluğunu üstlenmek istememiş ve Gürcülere, Konstantinopolis'e gidip, Osmanlı padişahının nezdinde sorunlarını ve dileklerini dile getirmelerini önermiş. Aslında Mustafa Paşa bu davranışı ile Sultan Murad'a ordunun başkumandanı olarak görevini ne kadar ciddiye aldığını ve ince düşündüğünü göstererek yaranmak, saraydaki rakiplerinin ve düşmanlarının kendisini gözden düşürmek için çevirdikleri entrikaların önünü almak istemiştir herhalde.

İki kardeş olan Gürcü asilzadeler, uzun süre sarayda huzura kabul edilmeyi ve isteklerini dile getirmeyi bekledilerse de bir sonuç alamadılar; nihayet padişahın, ülkelerini yönetecek bir sancak beyi (*Sansag*)[2] atamaya kararlı olduğu haberini aldılar. Bunun üzerine iki kardeşten yaşı küçük olanı, iktidar hırsına yenik düşerek şeytana uydu ve lanetlenecek bir çareye başvurdu. Padişaha, ülkesinin yönetimini kendisine vermesi koşuluyla dinini inkâr edip sünnet olmaya hazır olduğunu bildirdi. Önerisini kabul ettirmeyi başarınca hemen kendini sünnet ettirdi, hatta 10 yaşındaki öz oğlunu da sünnet ettirdi; bununla da kalmayarak, Osmanlı hanedanına sadık ve itaatkâr bir vasal olacağını kanıtlamak için, oğlunu padişaha rehine bıraktı. Gürcü asilzadesinin yirmi kadar hizmetkârı da onun izinden gidip dinlerini inkâr ettiler. Ağabeyi Quarquaras Hodabag ise, Türkler tarafın-

dan kardeşini örnek almaya teşvik edilmesine karşın, maiyetindeki diğer adamlarla birlikte dinini korumakta direnmeyi başardı.

Bu olaydan birkaç hafta sonra, "Divan" (*Tiphan*) adı verilen meclis toplantısında alınan bir karara göre, dinini inkâr eden adama her türlü yetkiyle birlikte ülkesinin yönetimi verildi. Buna karşılık Gürcü asilzade, tımar usulüne göre mutat olan hizmetleri ve ödemeleri üstlenmeyi kabul etti. Gürcü asilzadenin ağabeyi olan diğer kişi ise, kendi yeteneklerine ve isteklerine uygun bir görevi kabul etmek zorunda bırakıldı. Herhangi bir başkaldırma veya kargaşa olayını önlemek üzere de yanına gözetmen olarak bir çavuş verildi. Ayrıca Türklerin amirali konumunda olan Kaptan Paşa'ya da ülkenin sınırında bir kale inşa ettirmesi ve içine gerektiği kadar asker yerleştirmesi emredildi. Bu emir derhal yerine getirilerek, ahşap kapıları ve kuleleri olan bir kale yaptırıldı. Fakat bu yörede yaşayan Gürcüler bunu kendilerine yediremediler, kaleyi yıkıp yerle bir ettiler ve içindeki askerlerin tümünü kılıçtan geçirdiler. Zira bir Türk tarafından yönetilmeyi ve Türklerin egemenliği altına girmeyi içlerine sindirememişlerdi. Yıkılan bu kalenin ahşap kulelerinden birinin tepesinde, elindeki kılıcı tehdit edercesine ülkeye doğru uzatan bir kol şeklinde ağaçtan yapılma bir heykel varmış. Gürcü halkı kaleyi yıkmakla bu tehdidi boşa çıkarmış oldu. Tiflis ırmağının kıyısındaki bu kalenin adı Tiflis kalesiydi.

Gürcüler Konstantinopolis'te kaldıkları sırada bizimkilerle de tanıştılar. Giderek karşılıklı ziyaretlerde bulunmaya başladık, hatta beyefendiler birbirlerine güzel armağanlar dahi verdiler. Bay Quarquaras, efendime en az 60 *düka* değerinde, sırma ipliklerle dokunmuş bir giysi hediye etti. Buna karşılık efendim de ona 60 *düka* değerinde güzel bir saat verdi. Gürcü asilzade önce saati teşekkürler ederek aldıysa da, sonradan görgüsüz bir davranışla geri gönderdi, memleketinde hiç kimsenin böyle bir aleti kullanmasını bilmediğini ileri sürerek, saatin yerine para verilmesini yeğleyeceğini bildirdi.

Gürcüler Azak Denizi ile Hazar Denizi arasında kalan bölgede yaşarlar. Hazar Denizi kıyısına "Albanlar," Azak Denizi kıyısına da "Colchiler" ve bunların arasına da Gürcüler yerleşmiştir.[3] Tarih kitaplarında bunlara "İberi" derler, çünkü atalarının İspanya'daki İberus nehri dolayların-

dan geldiğini varsayarlar. İspanya'da kendileri için yeterli yaşam alanı bulamayıp oradan göçtüklerini ve buraya yerleştiklerini ileri sürerler. Başkaları ise, İspanyolların bu halkın soyundan geldiğini savunurlar. Her üç halkın tümüne "Cumani" de denir ve bunların İspanyaya göçtükleri söylenir. Şimdilerde Colchiler kendi dillerinde "Mengreli," Albanlar da "Circassi" adıyla anılmaktadırlar. Her üç halk da Hıristiyandır ve Konstantinopolis'teki patriği kiliselerinin başı olarak kabul ederler, ayrıca kendi piskoposları ve metropolitleri de vardır.[4] Genelde Yunanlılarla aynı görüşleri paylaşırlarsa da, bazı konularda farklılıkları, kendilerine özgü tutumları olduğu gözlenir. İbadetlerini de anadillerinde yaparlar.

Söz konusu Gürcüler gösterişli, uzun boylu, dik duruşlu, geniş yapılı, güçlü kişilerdir. Tenleri esmer, saçları siyahtır ve Polonyalılara ya da Macarlara benzerler; korkusuz ve yiğit savaşçılardır. Gürcüler, sanki uzun süredir Konstantinopolis'te yaşıyorlarmış gibi, şehrin içinde rahatça dolaştılar, kimseye ne bir şey sordular ne de gördükleri karşısında bir yadırgama veya merak belirtisi gösterdiler. Oysa bizler yabancı bir ülkeye gittiğimizde oranın halkını, alışkanlıklarını, geleneklerini merak eder, öğrenmeye çalışırız. Sadece Bay Quarquaras bizim vekilharçla konuşurken ülkemiz hakkında sorular sormuş, inancımıza ve geleneklerimize dair bilgi edinmiş. Onun gibi boylu ve neredeyse boyu kadar eni olan bir adam ömrümde görmedim, oysa henüz 30 yaşlarında kadardı. Gürcülerin giyim tarzları İranlılardan farksızdır. Yalnız başlıkları ve çizmeleri değişiktir. Tümü çizme giyer ve giysileri de ipektendir.

Konstantinopolis'e Gelen İspanyol Kuryesinin Girişimleri

İspanya'dan barış tekliflerini iletmek üzere MS 1579 yılında Konstantinopolis'e bir kurye geldi[1] ve yaklaşık olarak iki yıl boyunca burada kaldıktan sonra hiçbir sonuç alamadan tekrar ülkesine döndü. Pek çok kişi onun buraya gelmesini hayretle karşıladı, çünkü İspanya'nın Osmanlı sarayına elçi gönderdiği hiç duyulmamıştı. Türkler, sanki kötü bir niyeti varmış gibi, onu kuşkuyla izlediler. Haberlerini ve dileklerini iletmek üzere vezir-i azamın huzuruna çıktığında, ona biraz aşağılayıcı davranıldı. Vezir-i azam ona, efendisinin Padişahtan bir istediği varsa, tıpkı Roma imparatorunun yaptığı gibi, itibarlı kişileri göndermesi gerektiğini, oysa kendisinin basit halktan biri olduğunu, hatta birkaç yıl önce tutsak ve köle olarak Konstantinopolis'te kaldığını söyleyerek sitemlerde bulundu. Üstelik kurye, Türklerin alışık olduğu şekilde armağanlarla gelmediği için de hor görüldü.

Yirminci Bölüm

Floransa Elçisinin Konstantinopolis'e Gelişi

Kısa bir süre sonra Konstantinopolis'e Floransa dükü tarafından gönderilen bir elçi geldi[1] ve Floransa devletine bağlı ticaret gemilerinin serbestçe Türkiye'ye girmelerine izin verilmesi için ricada bulundu. Fakat bu elçi de bir sonuç alamadı. Eğer değerli armağanlar getirseydi, kuşkusuz çok daha hoş karşılanırdı.

Türk Hükümdarının Kuşları Nasıl Avladığı Budin Valisi Mehmed Paşa'nın Neden ve Nasıl Boğdurulduğu

Sultan Murad, MS 1578 yılının Ekim ayında has ahırların yöneticisi olan imrahorbaşıyı (*Imrahor Wascha*) Budin'e yolladı. Kendisine verilen görev, Budin paşasını[1] öldürmekti. Sultanlar avlamak istedikleri kuşları, başkaları gibi at kılından yapılmış kementlerle değil, sağlam kirişlerle yakalarlar. Bu gibi avcılık yöntemleri de çok kârlıdır, çünkü paşanın milyonlarca altın değerindeki servetini kendi üzerine geçirmek olanağını elde etmiş olurlar. Nitekim Budin paşasının ölümünden sonra 90 deve yükü altın, para, değerli eşya ve gereçlerden ibaret serveti Konstantinopolis'e getirildi.

Türklerde insanları kirişle boğma âdeti, sadece soylu kişilere uygun görülen, basit halka uygulanmayan asil bir öldürme tarzı olarak kabul edilmektedir.

İmrahorbaşı Budin'e vardığında, Paşa yemek sofrası başında oturmaktaymış. Konuk onun yanına gidip küçük bir kâğıt parçası uzatmış ve paşa kâğıdı eline almak için uzandığı sırada, "emr-i padişah üzere (*Hemer Padeschach*) senin canını almaya geldim" diyerek paşayı boğmak için getirdiği sağlam, viyola denen büyük kemanlara takılan cinsten kirişi ortaya çıkarmış ve Paşanın boynuna geçirmiş. Paşa hemen kendini savunmaya girişmiş ve kirişi koparmayı başarmışsa da, imrahorbaşı yanında yedek olarak getirdiği başka bir kirişi onun boynuna geçirmiş, sonunda da uşaklarının yardımıyla paşayı boğmuş, böylece de kuşun işini bitirmiş. Paşanın, kendisine şükran borcu olan, elinden ekmek yiyen uşaklarını imdada çağırması hiçbir işe yaramamış, çünkü uşaklar oradan uzaklaştırılmışlar.

Budin paşasının öldürülmesi konusunda çeşitli söylentiler var. Bazı kimseler onun Hıristiyan tutsaklara çok acımasız davrandığını, onların da öç almak için kalede barutun saklandığı kuleyi ateşe verdiklerini ve büyük zarara sebep olduklarını, bundan da paşanın sorumlu tutulduğunu neden olarak gösteriyorlar. Başkaları ise paşanın sınırdaki Hıristiyanlarla gizli bir anlaşma yaptığını söylüyorlar. Bir diğer rivayete göre, vezir- i azam,

Budin paşasına saray hanedanından bir sultanı eş olarak teklif etmiş, Budin paşası buna yanıt olarak teşekkür edip Konstantinopolisli fahişeleri kendine saklamasını, Budin'de böylelerinin bol bol bulunduğunu açıklamış. Bu sözler vezir-i azamın eşinin[2] kulağına gidince, padişahın kız kardeşi olan bu sultan, paşaya eş olarak teklif edilen yeğeninin böyle aşağılanmasına, onurunun zedelenmesine çok kızmış ve padişaha şikâyette bulunmuş. Paşa da sözlerinin cezasını canı ile ödemiş.

Yirmi İkinci Bölüm

Büyük Paşalardan Birinin Sadaka Verirken Hançerle Öldürülmesi Bu Paşanın Üstün Hizmetleri

Osmanlı devletinin vezir-i azam (Vesirasem) denilen en üst düzeydeki paşası Mehmed Paşa (Memet Wascha)[1], MS 1580 yılında konutunda bir dava ile ilgili soruşturma yaptığı sırada, şikâyetleri dinlerken, hançerlenerek öldürüldü. Katil, derviş (deruis) denen ve dilencilikle geçinen bir adammış. Soruşturma bittikten sonra bu derviş herkesin gitmesini beklemiş. Odada yalnız kaldıklarında, daha önce de hep yaptığı gibi, bir sadaka istemek üzere paşanın yanına yaklaşmış. Paşa onu görünce hemen kaftanının içindeki para kesesine el atmış. O anda derviş, atılıp uzun hançerini paşanın kalbine saplamış. Paşa arka üstü yere yığılıp birkaç saat sonra can vermiş. Dervişe gelince, uşaklar tarafından yakalanıp sopalarla öldüresiye dövülmüş. Ortalıkta dolaşan bir söylentiye göre, bu kanlı tuzağı padişahın kız kardeşi olan paşanın karısı hazırlamış. Çünkü (affınıza sığınarak söylüyorum) paşa oğlancıymış ve karısı o güne kadar kocasını bu tutkusundan vazgeçirmek için boşuna uğraşmış. Katili sonradan kol ve bacaklarından atlara bağladılar ve sürüklettirerek parçalattırdılar, cesedinin parçalarını da şehrin dört kapısına astılar.

Bu paşa çok akıllı, bilge bir adamdı ve Hıristiyanlarla barış içinde yaşamaya eğilimliydi. Macaristan'a ve Almanya'ya karşı savaşmayı hiç istemediği söylenmektedir. Paşa Türklerin sarayında olduğu gibi, bütün diğer ülkelerin hükümdarları nezdinde de çok takdir ve itibar görürdü; çok yakışıklı, uzun boylu, dik duruşlu, ciddi, fakirlere karşı merhametli ve iyiliksever bir adamdı, adilliğiyle ünlüydü. Epirli bir Arnavut olup Hıristiyan bir ailenin çocuğuydu. Küçük yaşta Hıristiyan kilisesinde *anagnostis* adı verilen okuyuculukla görevlendirilmişti. Sonradan rehine olarak Türklerin eline geçti. Paşa, geride yüklü miktarda altın bırakmıştır. Üç padişahın yönetimi süresince vezir ve vezir-i azam olarak görev yapmıştır. Bütün önemli girişimler onun sayesinde başarıya ulaşmış, ona sormadan hiçbir işe el atılamamıştır.

Bu olayda en çok şaşılacak durum, padişah kadar önemli olan bu saygın kişinin halk tarafından kısa zamanda unutulmuş olmasıdır. Ölü-

münden üç veya dört gün sonra, sanki hiç dünyaya gelmemişcesine, adı bile belleklerden silinmiştir. Tıpkı Mezmur'da yazılı olduğu gibi: "...onunla birlikte anısı da yok olup gitmiştir ve o ölçülemez servetinden geri kalan sadece bir keten örtüdür." Nitekim kasabın biri de demiş ki: "Ne kadar koştursan didinsen, sonunda kalan, dört tahtayla bir kefen." İşte bu adamın yaşamı da gücün ve zenginliğin sonuçta bir işe yaramadığını açıkça ortaya koyuyor.

Paşayı, şehir surlarının dışında, "Sinum Ceratinum" [Altın Boynuz] denen limanın kıyısında bulunan Eyüb Ansariya (*Eiubansarya*)[2] adındaki semtte kendisi için yaptırdığı türbeye gömdüler. Türkler Kutsal Kitap'ta adı geçen Aziz Eyüp'ün anısına, yayını muhafaza ettikleri bir cami yaptırmışlar ve semte de onun adını vermişler.

Birçok kişi, vezire bu tuzağı bizzat Sultan Murad'ın hazırladığını ileri sürmektedir ve bu olasılık da çok kuvvetlidir. Çünkü bu zalim hükümdarlar, memleketleri ve kendi şahısları için fedakârca çaba sarf etmiş olan kimseleri bu şekilde ödüllendirmektedir: Ya alenen ya da gizlice öldürterek. Nitekim devletin diğer iki nüfuzlu kişisi de bu şekilde boğdurulmuştur.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK HÜKÜMDARININ SAHTE BİR ASTRONOMA KANIP BÜYÜK HARCAMALAR YAPMASI

Bizim Konstantinopolis'e gelmemizden üç yıl kadar önce, padişahı ziyaret eden bir Arap[1], güzel sanatlara eğilimli olan Sultan Murad'a, yıldızlara bakarak geleceği hakkında kehanette bulunabileceğini söylemiş ve bunu yapmak için izin istemiş. Fakat amacını gerçekleştirebilmesinin pek çok harcama gerektirdiğini ve ancak padişahın kendisine yardım etmesiyle bu işi başarabileceğini açıklamış, sonunda da padişahın destek vaadini elde etmiş. Bunun üzerine Arap astronom, usulüne uygun olarak yılda 3000 düka maaşla resmen göreve atanmış. Ayrıca çalışmalarına yardım etmeleri için emrine on iki Hıristiyan köle verilmiş. Sonra da Galata semtinin dışında, ıssız bir yerde kendisine mahsus bir konut inşa ettirilmiş. Hayaller peşinde koşan bu adam, konutunda rahat rahat oturup kehanetlerini uydurur, kimleri nasıl kandıracağını tasarlarmış. Konutun dolaylarında ayrıca birçok tahta işlik de yaptırılmış. Aslında hiçbir marifeti ve sanatı olmayan bu uğursuz adam, yıllarca evvel tutuklu olarak bulunduğu Roma'da bir matematikçiye hizmet ediyormuş. Onun yanında kalırken öğrendikleriyle bir gökyüzü bilgini ve yıldız falcısı olduğuna inanmış. Elinde Ptolemaios, Euklid, Proklos[2] ve daha başka bazı ünlü astronomların Arapça kitapları varmış, yanında çalıştırdığı bir Yahudiyi de bunları kendisine açıklamakla görevlendirmiş.

Arap astronom, işliğinde tıpkı bizim okullarımızda kullanılanlara benzeyen, her biri bir arşın boyunda iki büyük küre yaptırmıştı; bunlardan biri dünyayı, diğeri ise gökyüzünü temsil ediyordu. Daha sonra da bizdeki kilise çanlarının yapıldığı alaşımdan, beş buçuk arşın boyunda ve bir el genişliğinde halkalar döktürdü. Bunlardan birini kalın bir iple yüksek bir yere astı ve bunu meridyen diye adlandırdı. Başka bir yere astığı halkaya ekinoks çizgisi dedi; diğer bir yerdeki halka da ufuk çizgisini temsil ediyordu. Belki de küreleri büyük ve güçlü yapıp canı sıkıldığında içlerinde gezinmeyi düşünüyordu, bir su çarkının içinde dolaşırmış gibi veya sincapların bir çarkın iç yüzüne tırmanarak onu döndürmeleri gibi. Adam bu çeşit uğraşlarla yaklaşık yedi sene geçirdi.

Bu süre zarfında padişah, düzenbazın gelecek hakkında bir kehanette bulunmasını, mutluluk veya felaket haberleri vermesini boş yere bekledi. Arap her sorgulanışında, henüz hiçbir belirti keşfedemediğini ileri sürüyordu. Gerek padişah, gerekse Türklerin büyük din görevlisi müftü buna çok öfkelendiler. Müftü (*Muphti*), padişaha bu saçma işlere bel bağlamaktan vazgeçmesini ihtar etti. Yıldızlara dikkatini verdiğinden beri yeryüzünde olanları gözden kaçırdığını, İran'la ilgili birçok fırsatı değerlendiremediğini, buna karşın o kızılbaşın (*Kieselwasch*)[3] –yani İran hükümdarının– gözlerini gökyüzüne dikmeyip, yeryüzü olaylarıyla yakından ilgilendiği için pek çok zafer kazandığını ve kendilerini ciddiye almadığını söyledi. Bunun üzerine padişah, Arap'ın kurduğu düzeni yıkma emrini verdi. Yeniçeriler konutu ve işlikleri yerle bir edip her şeyi parçaladılar.

Böylece Türklerin daha önce tanımadıkları ve yeni karşılaştıkları astronomi bilimi de gündemden düştü. Bu bilimin ustası yıldızlara bakarak başına gelecekleri öğrenmiş olacak ki, ortalıktan kayboldu. Aksi halde eserinin uğradığı akıbete kendi de uğrayacaktı. O günden sonra kimse onu görmedi. Belki de gökyüzündeki burçların arasına karışıp yitmiştir!

Yirmi Dördüncü Bölüm

Konstantinopolis'te Yangınlar ve Yangınların Nasıl Söndürüldüğü

Konstantinopolis kentinde sık sık yangın çıkar. Bir seferinde limanın kıyısında, surların yakınlarındaki bir zindanda yangın çıktı. Kulenin üst katındaki tutuklular bütün güçleriyle abanıp kapıyı açmayı başarınca kurtuldular. Yaklaşık yetmiş kadar tutuklu ise alevlerin içinde can verdi.

Köy büyüklüğündeki bir mahalle yanıp kül olsa da, şehirde bunun farkına bile varılmaz.

Bir yerde yangın çıktığında hiç kimse söndürmek için yardıma koşmaz; sadece yeniçeriler yangın yerine gelirler, ama alevleri söndürmek için değil. Ateşin başka evlere de sıçramasını ve giderek yayılmasını önlemek amacıyla binaları yıkarlar. Onların hoyratça vurup kırmaları, alevlerden önce davranmak için büyük bir aceleyle önlerine gelen her şeyi tahrip etmeleri yüzünden de etraf alevlerden çok daha fazla zarara uğrar. Bu kargaşa sırasında evlerin eşyalarını dışarı atarlar, gözden kaçırabilirlerse de pek çoğunu çalıp götürürler. Ama yeniçerilerin ağası eğer iyi yürekli bir adamsa, böyle zararların ve yağmaların önünü alabilir. Nitekim çok kez de böyle aşırılıkların engellendiği veya atının üstünde olayları denetleyen yeniçeri ağasına çalınan eşyaların teslim edildiği de görülmüştür. Yeniçeri ağası da bu eşyaları sonradan sahiplerine, hiçbir şikâyete meydan vermeden, iade eder.

Yangın kimin evinde çıkmışsa ev sahibinin kaçıp bir yerlere saklanması onun yararınadır, çünkü aksi halde onu yakalayıp zorla alevlere atarlar. Hatta yangının çıkmasında kendisinin bir suçu yoksa bile bunu yaparlar.

Uşaklarımızdan Birinin Din Değiştirerek Türk Olması Bununla İlgili Olarak Yemin Etmesi

Konstantinopolis'e gelişimizin birinci yılının sonuna doğru, hizmetkârlarımızdan genç bir Hırvat, Türk (Müslüman) olmaya karar verdi. Bu genç, bizim Konstantinopolis yolculuğumuz sırasında efendime refakat etmiş olan atlı uşaklardan biriydi. Yerimize yerleştikten sonra da imparatorun gönderdiği armağanları taşımış olan arabalarla birlikte tekrar Almanya'ya geri dönmüştü. Bir süre sonra efendimin mektuplarını Viyana'ya götüren posta görevlisi onu yeniden uşak olarak yanına alıp Konstantinopolis'e getirdi ve bu da her ikisi için olumsuz sonuçlar doğurdu. Zira bir süre sonra yeni gönderilen bir elçiyi karşılamak üzere bizim heyette bulunanlar, Türklerden at kiralamak zorunda kaldılar. Sözünü ettiğim uşağın efendisi de kendine bütün eğer takımlarıyla birlikte bir at temin etti. Atın işi bittikten sonra, onu sahibine geri götürmekle de uşağını görevlendirdi. Bu arada atın göğsünün üzerinden geçirilen altın ve gümüş kaplama tokalarla süslü, yaklaşık 25 düka değerindeki kayış ortadan yok oldu. Belki de uşak onu çaldı. Sonra da hırsızlığı ortaya çıkmasın diye, Türklerden birine gidip, efendisinin kendisine çok borcu olduğunu ve bir türlü bu borcu ödemesini sağlayamadığını ileri sürerek, bu yüzden dinini değiştirmek istediğini söyledi.

Bunun üzerine adam, din değiştirmek niyetinde olduğunu açıklaması için, usulen en üst konumdaki paşaya götürüldü ve Müslüman olmak istediği belirtildi. Aslında "Müslüman" sözcüğü savaş sırasında canını kurtarabilen kimse anlamına gelir, zira Hz. Muhammed'in, İslam öğretisini benimseyenleri koruduğuna, canlarını, mallarını kurtardığına inanılır. Bu sebepledir ki, Türkler kendilerini "korunanlar" anlamında "Müslüman" (*Musulman*) veya "Muslimin" diye adlandırırlar.

Paşa, genç adamı bu niyetinden ötürü över, o hain adam da şapkasını yere atar. Bunun yerine kafasına, içine ok saplanmış bir Türk başlığı geçirirler. Orada hazır bulunanlardan biri, söyleyeceği Arapça sözleri tekrarlamasını, elinin baş parmağını da yukarı kaldırmasını ister (onlar yemin

ederken böyle yaparlar). Sonra adama şu sözleri tekrarlattırır: "La ilahe illallah, Muhammedun resulullah. Tanrı bir, (beyin bir) Muhammed Peygamber-i Hak." (*La helahe illela, Muhammeden resullala. Tangri bir* ya da *begin bir, begamber hac*), yani "Ben sadece tek Tanrı'nın varlığına ve Muhammed'in de onun peygamberi olduğuna inanıyorum." Bu tümce gerçi çok az sözcükten ibarettir, ama pek çok kişi bu sözleri söylemekle kendini heder etmiştir. Yeminden sonra Türkler adamı aralarına alırlar, sokak sokak dolaştırırlar ve herkesten yardım parası, sadaka toplarlar. Türklerden biri onu evine götürür ve bir berbere sünnet ettirir. Sonunda da genç adam öğrenim görmesi için Galata'da bulunan ve yüzlerce gencin barındırıldığı okula kabul edilir.

Tutsaklarin Bariş Zamaninda Paşanin ve Elçinin Karşisinda Sorguya Çekilmeleri ve Hangi Koşullarda Azat Edildikleri

Sınırlarda tutsak alınan Hıristiyanların şehirlerin içinden geçirilmesi yürekler acısı bir görünümdür. Tutsaklar, boyunlarına geçirilen demir halkalar ve onlara takılı zincirlerle birbirlerine bağlanmış olarak, perişan bir halde peş peşe yürütülürler. Gözleri önünde öldürülen arkadaşlarının, yakınlarının kesilmiş kafalarını da bir mızrağın ucuna takılmış olarak taşımak ve Türkler tarafından ele geçirilmiş olan bayraklarını teşhir etmek zorunda bırakılırlar. Amaçlanan, onları herkesin önünde aşağılamak, alay ve hakaretlere maruz kalmalarını sağlamaktır. Bu olaylar yılda birkaç kez tekrarlanır ve sonuçta her yıl binlerce tutsak, en ağır koşullarda kölelik hizmetlerine mahkûm edilir. 1575 yılında Yukarı Canisa'dan[1] 2000 kişi, 1576'da boşaltılan 9 köyden 400 kişi ve Hırvatistan'dan 147 kişi esir alınmış, gene o yıl bir yöreden 1000 kişi, başka bir yöreden de 170 kişi yurtlarından alınıp götürülmüştür. Bu iki yıl içinde yetmiş beş köy yerle bir edilip yağmalanmış, halkı da ya öldürülmüş ya esir alınmıştır. Bundan önceki yıllarda ve sonradan olanları hiç saymıyorum. Esirler Konstantinopolis'e getirildiğinde önce bizim konutumuzun önünden geçirilirler. Böylece bizim de duygularımız zedelenmiş olur. Bir handa iki gün dinlendirilen tutsaklar en üst konumdaki Paşanın karşısına çıkarılırlar ve nasıl esir düştükleri hakkında sorguya çekilirler. Aslında neler söylemeleri gerektiği onlara daha önce gardiyanları tarafından öğretilir; çünkü amaç, Türklerin yaptıkları kötülükleri haklı çıkartacak olaylar anlatmalarıdır. Türkleri onların kışkırttıkları ve üzerlerine saldırmalarına neden oldukları, yedikleri darbeleri hak ettikleri izlenimi yaratılmak istenir. Böylece bu kadar çok kişinin öldürülmesine ve esir alınmasına akla yakın nedenler gösterilmeye çalışılır. Şayet içlerinden bazıları teşvik veya tehditlerin etkisiyle dinlerini değiştirmeye karar verirlerse, hemen kelime-i şahadet getirip sünnet olurlar. Ama bunların pek çoğu gene de diğer

Resim 13. Mahkum kervanı.

esirler gibi kadırgalara kürek mahkûmu olarak zincirlenirler. Ne yazık ki kötü bir biçimde aldatılmış olduklarını iş işten geçtikten sonra fark ederler; dinlerini inkâr etmelerinin, inançlarına sahip çıkmamalarının cezasını görürler, sonsuza kadar lanetlenmiş olurlar.

Tutsakların elçinin de karşısına çıkarılmaları kuraldır. Türkler bu kez de onları tehdit ederek gerçekleri gizlemeye ve kendileri aleyhine tanıklık etmeye, kendi taşkınlıkları, saldırganlıkları sonucu tutsak alındıklarını, isteselerdi bunu önleyebileceklerini söylemeye zorlarlar. Bu durumda elçi de, Türklerin barışı bozacak davranışlarda bulunduklarından şikâyet edemez. Bu şerefsiz, hain, Tanrı'dan korkmaz insanlar, böylece saman altından su yürüterek amaçlarına ulaşırlar ve üstelik de bizimle alay ederler. Umarım Tanrı bu perişanlığımızı görüp bizlere acır!

Günün birinde efendimin karşısına sorgulanmak üzere getirilen tutsakların arasında bir savaş borazancısı vardı. Bu adam elçi cenaplarına, Tanrı aşkına kendisini azat ettirmesi için yalvardı. Elçi de kendisine elinden geleni yapacağına dair söz verdi. Gene de tutsak, daha evden çıkar çıkmaz dinini inkâr etti; ama boşuna, o da diğer tutsaklar gibi zincirlere vuruldu. Artık kendisi için hiçbir umudun kalmadığını anlayınca, kederinden acılar, korkular içinde öldü.

Tutsakların serbest bırakılması için yapılan girişimler hakkında şu bilgileri edindim:

Her yıl imparatorluğun bir elçisi Konstantinopolis'e gelerek padişaha armağanlar getirir. Elçi geri döneceği zaman, padişaha bazı Hıristiyan tutsakların azat edilmesi için ricada bulunur. Genelde de dört tutsağın serbest bırakılması için izin çıkarmayı başarır. Bunun dışında birçok tutsak da adamlarımız tarafından gizlice kaçırılarak konutumuzda saklanır ve uygun bir fırsat çıkınca, örneğin üstü örtülü levazım arabalarının içine gizlenerek dışarı çıkartılır. Bazen de gardiyanlar rüşvet karşılığında kaçırma olaylarına göz yummaya razı edilirler.

Yirmi Yedinci Bölüm

Tutsakların Özellikleri ve Farklılıkları
Tutsaklara Ödenen Harçlıklar, İbadetleri, Kötü Alışkanlıkları, Çektikleri Eziyetler ve Azat Edilmeleri

Tutsaklar farklı gruplara ayrılırlar. Bir bölümü doğrudan doğruya hükümdara aittir. Bunlar sınırlardaki ordu kumandanları tarafından ele geçirilmiş olup zaman zaman başkente gönderilen esirlerdir ve genelde kadırgalarda, fustalarda[1] –savaş gemilerinde– kürek çekmekle görevlendirilirler. Bu nedenle de kıyı kentlerine ve adalara gönderilirler. Türk hükümdarı ülkesini Hıristiyanların ve komşu ülkelerdeki düşmanların saldırılarına veya verdikleri zararlara karşı korumak amacıyla bütün limanlarda birkaç kadırga bulundurur. Bunların diğer bir görevi de, tüccarların, iş ve meslek sahiplerinin, bulundukları yerlerden Konstantinopolis, Üsküdar (*Scutari*), Gelibolu (*Callipoli*), Rodos, Chios, Lemnos, Morea,[2] Trablus, Berberistan, İskenderiye, Kıbrıs ve Ege Denizi'ndeki ya da Akdeniz'deki Kiklat veya Sporat gibi ada gruplarına, kıyı kentlerine tehlikesizce ulaşmalarını sağlamaktır.

Tutsaklara genelde 2 *asper* –bizim paramızla 1 *batzen*– gündelik ödenir, ayrıca her yıl kaba çuhadan yapılma kurşuni renkte, boynuna takılı başlığı olan bir çeşit giysi de verilir (C). Bunu gemide çalışmadıkları zaman üstlerine geçirirler. Tutsaklara bunun dışında birkaç gömlek ve iki çift de *gaddin* (*Gaddien*)[3] denilen, gemicilerin giydikleri tarzda ketenden yapılma don dağıtılır. Yiyecek olarak her gün belli büyüklükte bir somun ekmek ve belli ölçüde pirinç verilir. Bir tutsak bununla iyi kötü karnını doyurulabilir. Hafta içinde birkaç kez hamama giderler. Burada saçları, sakalları dibinden kazıtılır. Böylece hem terlemeye hem de haşarata karşı korunmuş olurlar, üstelik çalışmaları da engellenmez. Gemilerde kürek çektikleri zaman, vücutlarının belden yukarısı çıplak olmak zorundadır (B), belden aşağısına da boydan boya, geniş, keten bir don giyerler.

Tutsakların çoğu İtalyan ve İspanyoldur, Almanlara az rastlanır, Fransız tutsak ise hiç yoktur. Çünkü Truva kentinin var olduğu günlerden beri Türkler Fransızları kardeş sayarlar.

Resim 14. Mahkumlar ve gardiyanları.

Onların iddialarına göre Turcus, Hector'un ve Francus da Priamos'un[4] oğludur. Ayrıca da Türklerle Fransızlar sadakatlerini birbirlerine birçok kez kanıtlamışlardır. Bilindiği üzere, Fransız kardeş, İtalya'da V. Carolus'a karşı savaşırken, Türk kardeş ona yardım etmiştir ve bu yüzden de Napoli krallığı çok büyük zarara uğramıştır. Tutsakların arasında çok sayıda Macar ve Hırvat da vardır.

Büyük yortularda onlara bir gün için kutlama izni verilir, ayrıca pazar günleri St. Francisco ve St. Peter kiliselerine giderek ayine katılma ve vaaz dinleme hakkı tanınır. Protestan mezhebinden olan zavallı Almanlar ve Macarlar böyle kolaylıklara sahip değildirler, onların bir kiliseye gidip kendi inançlarına göre dua etmelerine, vaaz dinleyip kutsanmalarına olanak yoktur. Onlar Kutsal Kitap'tan ve kutsanmaktan yoksun kalmaktadırlar. Ancak bu eksikliklerini gidermek için, elçilik onların adına bir vergi

ödeyerek bu gereksinimlerini karşılamakta yardımcı oldu. Uzak ülkelerden Konstantinopolis'e gelenlere Almanca dua ve ilahi kitapları ya da bunun gibi teselli verici metinler temin ederek avunmalarını sağladı. Onlar da bu hizmeti minnetle karşıladılar. Bu olaylar karşısında bir Hıristiyan olarak kapıldığım acıma duygusunun etkisiyle, Luther'in ve Brentius'un[5] din öğretisini İtalyanca'ya çevirmeye karar verdim. Böylece tutsakların Hıristiyan dinine karşı görevlerini yerine getirme olanağını kaybetmeyeceklerini düşündüm. Bu İtalyanca din öğretisini (Catechismus İtalicus)[6] ülkemin yöneticisi Würtemberg Dükü Ludwig Cenapları[7] birkaç yıl önce bastırdı ve Hıristiyanların çoğunun İtalyanca'yı anlayabildikleri düşüncesiyle, kitapların bir kısmını tutsak Hıristiyanların faydalanabilmeleri için Konstantinopolis'e yolladı.

Tutsakların çoğunda –pek az kişi dışında– her türlü kötü alışkanlık vardır. Özellikle İtalyanlar ve İspanyollar insanlığın yüz karasıdırlar ve doğaya aykırı ayıplar işlerler. Kumar oynamak, kadın pazarlamak onlarda en yaygın meslek haline gelmiştir. Akılları fikirleri hep adam kandırmak ve hile yapmaktadır. İnsanlara kötü malı iyi diye satarlar, çalıp çırpmaktan kaçınmazlar. Buna örnek olarak efendimin adamlarından birinin başından geçen bir olayı anlatacağım: Efendim atı üzerinde ilk kez saraya giderken, hizmetkârları onun önünde ilerlemektedirler. O sırada yol kenarında duran bir İtalyan, hizmetkârlardan birine işaret eder ve sanki gizli bir şey söyleyecekmiş gibi bir tavır takınır. Hizmetkârların ikisi onun yanına yaklaşır, ama konuşup anlaşmaları mümkün olmadığından, adam başlığını hafifçe kaydırıp altından iki hançerin ucunu gösterir. Bunlar boydan boya mücevherlerle bezenmiş, tahminen 30 *düka*'dan fazla değeri olan hançerlerdir. Adam malını evirip çevirerek ışıkta parlamasını sağlar ve alıcıların heveslerini kabartır, sonra da işaretle 5 *düka* verene malını bırakacağını anlatır. Sebald Schleicher adındaki dürüst ve inançlı adam, 5 *düka*'yı çıkarıp İtalyan'a verir ve hançerin birini satın alır. Ama İtalyan, gömleğinin altına gizlemiş olduğu paralanmış bir kının içindeki eski, paslı bir kamayı el çabukluğuyla alıcıya teslim eder. O da değerli bir mal aldığını zannederek sevinçle yola koyulur. Saraya varıp da ucuza satın aldığı değerli malı arkadaşlarına gösterince, kandırıldığı ortaya çıkar. Kızgınlık ve düş kırık-

lığı içinde başına gelenleri anlatır ve böylece de ödediği 5 *taler* karşılığında herkese alay konusu olur.

Tutsakların kurtulmaları için bir umut da, deniz yolculuğu sırasında bir Hıristiyan gemisine rastlamaları ve bu gemi ile yapılan çatışma sonucunda karşı tarafın galip gelmesidir. Böyle bir durumda özgürlüklerine kavuşabilirler. Nitekim Venediklilerle Türkler arasında 1570 [1571] yılında yapılan deniz savaşı[8] sırasında Türkler yenilmiş ve binlerce Hıristiyan tutsak bu sayede kölelikten kurtulmuştur. Tutsakların başka türlü serbest kalmaları hemen hemen imkânsızdır. Sadece bir süre önce Sultan Murad'ın kente girişi sırasında, takriben 300 kadar tutsak, akıl almaz yöntemlerle gündüz olmasına karşın limandan çıkmayı başarmış ve Hellespont'taki iki kalenin arasından[9] hileyle geçerek –ki bu da imkânsız görünmektedir– sonunda özgürlüklerine kavuşmuşlardır.

Padişaha teslim edilen tutsaklar genellikle kendilerini para karşılığında azat ettirecek kadar servete sahip olmayan zavallı fakirlerdir. Servet ve itibar sahibi olan tutsaklar, sınırlarda muhafaza edilirler. Bunlar kumandanlara ve yöneticilere bol para sağlarlar, zira itibarlı bir kişiye on bin, yirmi bin ve daha fazla *gulden* değer biçilmektedir. Diğer tutsaklar ülke içinde çiftçilere veya tımar sahiplerine –çavuş veya yeniçerilere– dağıtılır ve satılırlar; onların emrinde tarlada çalıştırılır, toprağı işlemekte kullanılırlar. Bunların yaşamları başkalarına oranla daha kolaydır, çünkü çok hızlı çalışmazlar ve çalışmaya da fazla zorlanmazlar. Zaten efendileri olan Türkler de işlerini gayet ağırdan alırlar. Bir tutsak yedi, on ya da daha fazla yıl hizmet edince, efendisi bir azat belgesi verir ve onu serbest bırakır; (İncil'e göre) vaktiyle Yahudilerde de bu âdet varmış. Ama başka bir Türk bu adamı başıboş görürse, hemen yakalar ve böylece tutsaklık hayatı yeniden başlar. Bu nedenle azat edilen tutsaklar gizlice, mümkünse gece karanlığından faydalanarak kaçıp gitmeye çalışmalıdırlar. Aksi halde tutsağın eline verilen azat belgesi sadece onu birkaç yıllık efendisinden kurtarmaktan başka işe yaramaz; yeniden tutsak olmasını önleyecek tam bir özgürlüğe kavuşmasını sağlamaz. Bu zavallı adamlar da tutsaklığın eziyetlerini boş yere çekmiş olmamak için kendilerine her fırsatta çıkar sağlamaya bakarlar, dağarcıklarını doldurmak amacıyla efendilerinin ürünlerini çalıp satarlar. Biriktirdikle-

ri parayla içki alıp içerek dertlerini unutmaya çalışırlar veya bazı gereksinimlerini karşılarlar. Bu yüzdendir ki, efendileri de onlara iyi davranır, hırsızlık ve hainlik yapmaları için sebep yaratmamaya gayret eder.

Eğer tutsağın efendisi acımasız bir insansa, kölesini ölünceye dek kendine hizmet etmek zorunda bırakır. Bu durumda köle kaçmaya kalkar ve başaramayıp yakalanırsa, çok kötü cezalara çarptırılır. Önce kırbaçlanır, sonra da resimde görüldüğü üzere (A) boynuna demir bir halka geçirilir ve başı uzun bir kanca ile bu halkaya bağlanır. Önünden her geçen bu kancayı yakalayıp sarsar. Kaptan-ı derya ise, kaçan köleleri yakalandığında, çoğunun burnunu kestirirmiş. Aslında Türkler tutsakların kaçıp kurtulmak için fırsat kollamalarını doğal karşılarlar ve bu nedenle de onların canlarına kıymazlar.

Genç kızlar ve genç erkek çocuklar tutsak edildiğinde, eli yüzü düzgün olanları saraya götürülüp padişaha armağan edilirler. Kızlara dikiş nakış öğretilir, daha sonraları da önemli kişilerle evlendirilirler ya da padişahın cariyeleri arasına katılırlar. Bahtı açık olan, padişahın eşi bile olabilir. Bazıları ise, ister istemez bütün ömürlerini hiç evlenmeden, bakire olarak tamamlarlar. Bunlara bir gündelik ödenir ve ayrıca da yıl boyunca birkaç kez ipekli elbise armağan edilir. Sarayda böyle dört yüz veya beş yüz kızın yaşadığı söyleniyor.

Tutsakların satıldığı yere bezesten (*Besasten*)[10] adı verilmektedir. Burası her türlü değerli malın pazarlandığı büyük bir alışveriş evidir. İçerisi akıl almaz büyüklükte bir hazinenin zenginliklerini barındırır. Bu bina çok büyüktür ve tıpkı manastırlarda olduğu gibi, birbiriyle kesişen dört yol tarafından farklı bölümlere ayrılır. Köle satıcısı önden yürüyerek çarşıya girer, tutsaklar da onu izlerler. Satıcı yolda ilerlerken bir yandan da bağırarak köleleri satışa sunar. Köle satın almak isteyenler, tutsaklardan gözüne kestirdiklerini ayırarak pazarlığa girişirler. Bir başkası gelip de ilk alıcıdan daha yüksek bir fiyat önerirse, satıcı köleyi ona bırakır. Satılmayan köleleri ertesi gün yeniden pazara getirir ve bütün tutsaklar satılıncaya kadar bu böylece sürüp gider. Alıcı, pazarlanan malı dikkatle inceler, bizde at satın alanların yaptığı gibi, bütün uzuvlarını ayrı ayrı gözden geçirir, öncelikle dişlerine bakar. Dişleri güçlü olanın değeri daha yüksektir, çünkü sağlam dişlerin sağlık belirtisi olduğuna inanılır. Tutsağın dişleri çürükse veya bazıları

Resim 15. Türk kadırgası.

eksikse değeri düşük olur, çünkü bu güçsüzlük ve sağlıksızlık belirtisi sayılır. Alıcı ayrıca kölenin göğsünü ve bacaklarını da gözden geçirir. Kadınlar bacaklarını dizlerinin üstüne kadar açıp göstermek zorunda bırakılırlar. Müşteri bütün bu ayrıntıları iyice tetkik ettikten sonra kararını verir. Her alıcı aynı incelemeleri yapar. Zavallı tutsaklar bu muayeneler sırasında çok sıkılır, üzülür, ağlayıp yakınırlar. Bu sahnelere tanık olan her Hıristiyanın yüreği parçalanır. Tutsak olan kadınların çoğu Hıristiyanlıktan vazgeçmezler ve bu yüzden de çok sıkıntı çekerler. Bazıları da sadece hanımlarına yaranmak için din değiştirirler. Şehvete düşkün olanlar ise kendilerini bedensel zevklere kaptırırlar ya da doğaya aykırı ilişkilere yenik düşerler.

Kadırgalarda görevli olan tutuklular, kentte görülecek işleri varsa, gidecekleri yere gardiyanların gözetiminde gitmek zorundadırlar. Önceki sayfada görülen çizimde D işaretli olan gardiyanlar veya gözeticiler genel-

de dinlerini inkâr etmiş Hıristiyanlardır. Bunların görevi, gemideki tutsakları işe sürmek ve kürek çekmelerini sağlamaktır. Zaman zaman tutsakların şehirde dolaşmaları gerekirse, onlara gözeticilik ederler, bunun karşılığında köleden para isterler; örneğin her seferinde takriben 2 *asper* veya 10 *kreuzer* alırlar. Tutsaklar kadırgada kürek çekecekleri zaman, kalın zincirlerle ayaklarından gemiye çakılırlar ve eğer gemi batacak olursa ya da topa tutulup parçalanırsa, bu zavallılar için kurtuluş umudu yoktur.

Şaşılacak durumlardan birisi de, kadırgalarda veya "kalyon" denilen büyük yük gemilerinde tüm işlerin, sözlü anlatım veya emirlere gerek kalmadan yapılmasıdır. Her taraftan duyulabilen tiz sesli bir düdük bu işlevi yerine getirir. Düdüğün sesine göre yelkenleri, ipleri, halatları idare eden gemiciler ve kürekçiler arkaya, öne, yana doğru hareket etmeleri gerektiğini anlarlar. Kalyonun ortasında boydan boya uzanan geniş bir bank vardır. "Guerniero" adı verilen gemi yöneticisi, elinde öküz kirişinden yapılma bir kırbaçla bir uçtan öbür uca dolaşır ve kürek çeken kölelerin çıplak sırtına, sanki bir odun parçasıymış gibi acımasızca vurur, onları durup dinlenmeksizin düzgün hareketlerle kürek çekmeye zorlar. Bazen de "*Tira la canaglia catena,*" yani "İtler, zincirlerinizi şakırdatın!" diye bağırarak, ayaklarına takılı zincirleri sallamalarını emreder. Gardiyanlar bundan büyük bir gurur duyarlar; çünkü zincirlerin sallanmasından oluşan uğultunun uzaklardan duyuluşu çok korkunçtur. Bu sesi işitenler, Virgilius'un[11] eserinde anlattığı cehennemin girişinde durduklarını ve içerde zincirlenmiş olan günahkârların kımıldandıklarını duyduklarını sanırlar. Plautus[12], *Asinaria* adındaki yapıtında bu gibi durumlar için "*fustitudines et ferricrepidines*" ifadesini kullanmaktadır;[13] biz ise bu kürekçilerin yaşamını tarif ederken "Hem dayağın hem yemeğin en kötüsünü yerler" diyebiliriz.

Gemilerde, fareleri uzak tutmak için kedi ve gelincik de bulundururlar.

Konstantinopolis Kentinin Konumu, Büyüklüğü, Kapıları, Yapıları

Konstantinopolis kenti Trakya bölgesindedir. Doğusunda (resimde 4 ile gösterilmiştir) *Bosphorus Thraciae*[1] (9), güneyinde (6) *Propontis Maris Aegaei*[2] (Z), kuzeyinde gemilerin hem barınabileceği hem de sahile yanaşabileceği yarım Alman mili boyunda güzel bir limanı (Q) vardır. Bu liman, gemilere sağladığı olanaklar ve güvence bakımından dünya üzerindeki bütün diğer limanlardan üstündür. Eski çağların yazarları ona "*Sinus ceratinus*"[3] derler, çünkü biçimi bir boynuza ben-

Resim 16. İstanbul şehri.

zer. Liman (10), Bosphorus ve Propontis denizi, şehri bir çatal veya iki boynuz gibi kuşatırlar. Kentten hem Akdeniz'e (*Mare mediterraneum*) hem de Karadeniz'e (*Pontus Euxinus*) (7), yani iki ayrı denize ulaşılır. Herodot'un bildirdiğine göre, *Pontus Euxinus*'un uzunluğu Theodosia'ya[4] kadar 11.000 stadium, yani 343 Alman milidir. (Günümüzde Tatar krallının başkenti olan ve *Bosphorus Cimmerius*[5] kıyısında, Taurica Chersonesus'da bulunan bu şehre *Capha* denmektedir.) Buraya dokuz günde varılabilir ve inek tulumunun içine doldurulmuş yemeklik yağlar Konstantinopolis'e buradan getirilir.

Bosphorus Thracicus 120 *stadium*, yani 4 Alman mili uzunluğundadır. Genişliği ise Konstantinopolis ile bu gün Scutari (V) adı verilen Küçük Asya'daki Chrysopolis[6] arasında 5 *stadium*'dur. Propontis'in (Z) uzunluğu 1900 *stadium*, yani 59 Alman mili, Hellespont'un[7] uzunluğu ise 400 *stadium*, yani 12 mildir; bütün bu ölçüler hakkındaki bilgileri Herodot vermektedir. Bu ölçülerde 1 Alman mili 32 *stadium* olarak kabul edilmiştir.

A: Eskiden koşuların düzenlendiği alan. Burada 3 sütun bulunur. [At Meydanı]
B: Alman elçilerinin konutu.
C: Padişahın sarayı.
D: St. Sophia Kilisesi [Aya Sofya]
E: Porfir taşından tek parça halinde yapılmış kule kadar yüksek bir sütun. [Çemberlitaş]
F: Sultan Bayezid (*Bajazet*) Camii.
G: "Sultan Memet Yeni" Camii. [Şehzade Camii]
H: Ermeni patriğinin manastırı.
I: Tarihi yazıtlar sütunu. [Avrat Taşı]
K: Konstantin'in sarayı. [Tekfur Sarayı]
L: Yunan patriğinin manastırı.
M: Sultan Süleyman (*Soliman*) Camii.
N: Eski Saray.
O: Yedikule adındaki kale.
P : Şehir dışı semti Eyüp. (*Aifansaraia*)[8]

Q: Gemilerin barındırıldığı yer, tersane.
R: Denizin içinde yapılmış bir kale. [Kızkulesi]
S: Alışveriş evi. [bezesten]
T: Galata adındaki kent.
V: Scutari adı verilen pazar yeri. [Üsküdar]
X Chalcedon adındaki köy. [Kadıköy]
Y: Cyan adaları veya "Symplegades."[9]
Z: Propontis Denizi. [Marmara Denizi]

1: Sınır taşlarına benzeyen binlerce Türk mezarı.
2: Sur dışında kalan semtler.
3: "Sultan Memet Esski" Camii. [Fatih Camii]
4: Gün doğusu.
5: Gün batısı.
6: Güney.
7: "Euxinus" denizi. [Karadeniz]
8: Türk hamamları.
9: Bosphorus denizi.
10: Dünyanın en güzel limanı.

Tarihçiler Konstantinopolis kentinden söz ederken çeşitli adlar kullanırlar. Bazen ona Byzantium[10] derler, bazen de Anthusa, Aethusa, Antonia ya da Nova Roma adlarından birini kullanırlar. Türkler ise bu şehre "Stambol" (İstanbul) derler. Bu isim Yunanca "is tin polin" sözcüklerinden türetilmiştir ve "kente giriş" anlamına gelir veya yakınlardaki komşu şehirlerin dışında bulunan köy halkının deyişiyle "şehrin içinde" demektir. Hırvatça'da "imparatorun yaşadığı yer" anlamına gelen Czarigrad veya Czarondom adları da kullanılır, çünkü Constantinus Magnus [Büyük Konstantin][11] bu şehri yaşayacağı yer olarak seçmiştir ve o günden beri bütün Doğulu hükümdarlar gibi Osmanlı hakanları da bu kentte oturmaktadırlar.

İmparator Alexius Comnenus[12] zamanında bu kent Franklar ve Venedikliler tarafından ele geçirildi. Fransızlar o sıralarda Kutsal Ülke'de sahip oldukları yerleri kaybetmişlerdi. Yunan İmparatorluğu da ikiye bölün-

müştü. Bir bölümünün merkezi Konstantinopolis, diğerinin ise Trapezunt'ti [Trabzon]. İtalya'nın özgür kentleri veya cumhuriyetleri olan Cenova, Piza ve Venedik de Yunanistan'a sızmaya çalışıyorlardı, bu yüzden de ülkede büyük bir kargaşa ve çöküntü başlamıştı. Bulgarlar, Sırplar ve Macarlar da fırsatı ganimet bildiler. Yunanlılar 60 yıl süren Fransız egemenliğinden bıkınca, İmparator Michael Paleologos[13] Cenovalıların yardımıyla onları başından attı. Bunun karşılığında imparator, Cenovalılara Konstantinopolis'in öbür yakasındaki, Galata ya da Pera denilen yeri ödül olarak verdi. O günden itibaren, Türkler kenti ele geçirene kadar burada Yunanlılar egemenliklerini sürdürdüler. Sonradan Konstantinopolis Türklerin başkenti oldu ve bugün de hâlâ bu sıfatını korumaktadır. Türkler Konstantinopolis'i ele geçirmeden önce, Bytinia'da bulunan Bursa (*Prusia*), daha sonra da Adrianopolis şehirlerini kendilerine başkent olarak seçmişlerdi.

Vaktiyle Konstantinopolis mükemmel üniversitesiyle[14] ün salmıştı. Pek çok önemli bilgini yetiştiren bu üniversitenin şöhreti Atina Üniversitesi'ninkinden aşağı kalmıyordu. Nitekim büyük bilim adamı Johannes Crysostomus[15] da burada doğmuştu. Konstantinopolis, çeşitli konularda yazılmış 120.000 kitabın muhafaza edildiği kütüphanesi[16] ile de ün salmıştır. Homer'in Odyssea ve İlyada adlarındaki destanlarının altın harflerle yazılmış olduğu 120 ayak uzunluğundaki ejderha bağırsağı da burada saklanıyordu. Ne yazık ki bu değerli kütüphane bir süre önce büyük bir yangında yok oldu. Cato'nun dizelerini Yunanca'ya çeviren ve daha pek çok yapıtları olan bilge keşiş Planudes[17] 150 yıl önce burada yaşamıştı.

Deniz ve kara yoluyla Konstantinopolis kentinin etrafını dolanmak üç saat sürer. Yedikule'den (O) batıya doğru yürüyerek limanın kıyısına (10) bir saatte, oradan saraya (C) ve tekrar Yedikule'ye deniz yoluyla iki saatte gidilir. Bizim konutumuzdan da (B) Yedikule'ye atla üç çeyrek saatte varılır.

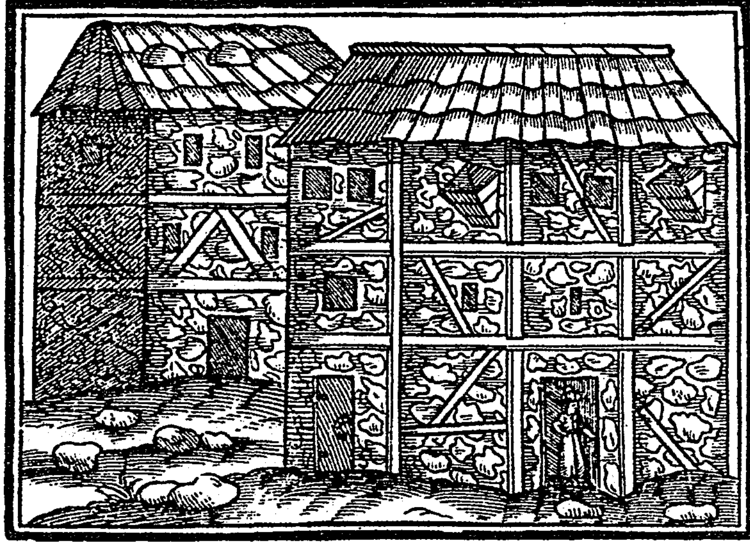
Şehrin 19 kapısı[18] vardır ve adları şöyledir: 1. Yedikulekapı (*Jedicola capi*), 2. Silivrikapı (*Silebri capi*), buradan Silivri'ye gidilir, 3. Topkapı (*Top capi*), 4. Edirnekapı (*Edrenecapi*), 5. Eğrikapı (*Egricapi*), 6. Eyüpkapı (*Eiupcapi*), 7. Ayvansaraykapı (*Eiubasar capi*), Eyüp semti kapısı. Bütün bu kapılar batıda, kara tarafında ve Yedikule'den limanın başlangıç noktasına kadar olan bölgededir. Oradan itibaren deniz kenarındaki sarayın bulunduğu

yere kadar: 8. Balat Kapı (*Palatcapi*), burası, Palatium Constantinus'a, yani Konstantin'in sarayına yakın olması nedeniyle böyle anılır, 9. Fener kapısı [İçeri Fenerkapı], (*Diplophanari*), 10. Fenerkapı (*Phenercapi*), 11. Balıkkapı (*Balicapi*) , 12. Ayakapı (*Aiacapi*), Yunanca "kutsal" anlamına gelen "hagia" sözcüğünden türetilmiş bir isim olup azize Theodosia'ya adanmıştır, 13. Unkapı (*Uncapi*), 14. Yenikapı (*Jenicapi*), 15. Odunkapı (*Oduncapi*) , 16. Yemişkapı (*Jeniscapi*) [Yemiş iskelesi kapısı], 17. Balıkpazarı kapısı (*Balukbasarcapi*), burada bir darağacı bulunur, 18. Çıfıtkapı (*Dschifudcapi*) –Yahudilerin kapısı–, 19. Başakapı (*Waschacapi*) [Bahçekapı]. Güneyde, Propontis Denizi'ne bakan sadece bir tek kapı vardır, buna da Kumkapısı (*Concapsi*) denir, yıllarca evvel gemiler buraya yanaşabilir ve yolcular karaya çıkardı, ama artık kullanılmadığından kapalı tutulmaktadır.

Kentin üç yanı surlarla çevrilidir. Batı yönünde, kara sınırındaki surlar üç sıra halindedir[21] ve her iki sur arasında birer hendek bulunur. Şehre en yakın olan sur diğer ikisinden daha yüksektir, öbür iki sur ise onun yarı yüksekliğinde olmakla beraber gayet kalındır ve birçok kule ile korunaklı hale getirilmiştir. Ancak bu kulelerin duvarları yıkık ve haraptır, çünkü Türkler hiçbir şeyi onarmazlar.

Kent içindeki binalar derme çatma ve bakımsızdır. Çoğunluğu kireç bile kullanılmadan, sadece çamur ve kille yapılmıştır. Evler alçaktır ve az ışık görür. Genelde odalarda tıpkı bizdeki bodrumların ve ahırların hava deliği gibi dar bir pencere vardır. Türkler soba nedir bilmezler, evlerini ocaklarla ısıtırlar. Zenginler kireç ve taş kullanılarak yapılmış geniş ve yüksek binalarda yaşarlarsa da, bunlar Almanya'daki evlere benzemezler. Çünkü Türk ve Yunanlı inşaat ustaları Almanlar ve İtalyanlar gibi sanatlarında bilgi ve beceri sahibi değillerdir. Çalışırken etraflarına öylesine zarar verir ve kirletirler ki, onları seyretmek bile insanı rahatsız eder. Ayrıca inşaat kerestesi, duvar taşı, kireç ve diğer yapı malzemeleri kıttır. Taşıma bakımından da güçlük çekerler, çünkü bütün taşları bir yerden bir yere götürmek için katırların sırtına yüklerler. Oysa 100 katırın taşıyacağı yük, iki araba ile rahatça nakledilebilir. Tüm bu nedenlerden ötürü evler çok pahalıdır. Bizim ülkemizde 200 veya 300 *düka* değerindeki bir ev, Konstantinopolis'te 1000 *düka* ya da daha fazlaya mal olur. Evlerin içinde hiç çam tahtası gör-

medim; her şey için kayın ağacı kullanılır. Damlar önce tahta ile örtülür, onun üzerine de oluk biçiminde kiremitler döşenir. Binanın damdan da ışık alması sağlanır. Bu amaçla damda bir kafanın sığacağı boyda delikler açılır ve buradan yağmurun içeri girmesini önlemek için

Resim 17. İstanbul'un evleri.

üzerleri tıpkı bir takkeye benzeyen, camdan yapılma, içi oyuk kapaklarla kapatılır. Türkler genelde küçük mekânlarla yetinirler, çünkü at dışında başka hayvanları yoktur, ev eşyaları da azdır. Eğer birinin atını koyacak bir ahırı varsa, bunun dışında iki oda ona yeter. Evlerin pencerelerinin ve panjurlarının önüne, ters çevrilmiş bir damı andıran biçimde tahtalar çakarlar. Bunlar alt kısımlarında keskin bir açıyla evin duvarına bitiştirilmiştir, yukarı doğru genişleyip açılırlar ve gün ışığının içeri girmesine olanak sağlarlar. Böylece komşular birbirlerinin evinin içini göremezler ve ne yaptıklarını izleyemezler.

Paşaların ve itibarlı beyefendilerin evleri büyük ve geniş olsalar bile oldukça gösterişsizdir; bahçenin etrafı, damı aşan yükseklikte duvarlarla çevrilidir. Odaların hepsi alt kattadır. Büyük beylerin evinde hep geniş bir salon bulunur, burada ziyaretçiler kabul edilir ve sorunları konuşulur. Bu binalar biraz da küçük bir manastıra benzer, ıssız ve sessiz bir ortamda önemli konular üzerinde düşünmek ve fikir üretmek için çok uygundurlar, çünkü buralarda at, araba, insan gürültüsü, vurdu kırdı sesleri duyulmaz.

KONSTANTİNOPOLİS KENTİNDEKİ CAMİLER, ONLARA BAĞLI VAKIF KURULUŞLARI VE ÖNEMLİ KİŞİLERİN MEZARLARI

Bu ülkenin insanları çok sade ve basit evlerle yetiniyorlarsa da, ibadet evi, okul gibi vakıf binalarının çok gösterişli olmasına önem veriyorlar ve bu uğurda hiçbir masraftan kaçınmıyorlar. Türklerin "cuma" (*Dschuma*) [cami] adını verdikleri ibadet evlerinin en önemlisi, bilgelik anlamına gelen St. Sophia'dır. Bu bina İmparator Justinianus tarafından İsa Mesih'in onuruna yaptırılmıştır ve peygamberimiz de zaten Tanrı'nın ebedi bilgeliğini temsil etmektedir. Binanın bugünkü görünüşü tahrip edilmeden önceki güzelliğine ve görkemine erişemezse de o güzel renkli mermer sütunları, geniş ve yüksek kubbesi hâlâ insanı etkilemektedir. Bu görkemli yapıyı sözle veya çizimle anlatmak mümkün değildir.

Diğer vakıf binası Sultan Süleyman'ın (*Soliman*) inşa ettirmiş olduğu ve kendi adını verdiği camidir.[1] Üçüncüsü Sultan Bayezid'in (*Bajazet*),[2] dördüncüsü "Büyük Sultan Mehmed"in,[3] beşincisi "Genç Sultan Mehmed"in camiidir.[4] Bu son iki camiden birine "Sultan Mehmed Eski," diğerine "Sultan Mehmed Yeni" derler. Bütün bu binalar kesme taştan yapılmadır ve duvarları öyle ustalıkla örülmüştür ki, insanda taşlarının yan yana ve üst üste oturtulmuş olmayıp tek parça halinde bir madenden dökülmüş veya yerden bitmiş olduğu izlenimini uyandırır. Taşların birleşme yerleri belli bile değildir. Bana anlattıklarına göre, bu binalar İtalyanlar tarafından yapılmış. Taşları Küçük Asya'da bulunan Mysia yöresindeki "Cyzicus"[5] kentinin yıkıntılarından toplanıp getirilmiş. Bir kısmı da eski Truva'dan ve buna benzer yerlerden alınmış. Büyük taşlar, marangozların kullandıkları testerelere benzeyen, ama dişleri olmayan gereçlerle enine veya boyuna kesilmişler. Bu saydığım ibadet evlerinin dışında, kentin değişik semtlerinde paşalar ya da zengin ve itibarlı kişiler tarafından yaptırılmış olan ve onların adlarıyla anılan başka camiler de vardır. Bunlar çok büyük olmasalar da, zarif ve güzeldirler. Camilerin dışında veya yakınında, camiyi yaptıranın kendine özel olarak inşa ettirdiği bir binada mezarı bulunur. Sultan Selim'in yaptırdığı ve adını taşıyan cami Edirne'de oldu-

Resim 18. Türbe ve sanduka.

ğundan, kendisi ve çocukları için St. Sophia'nın mezarlığında bir türbe yaptırmıştır. Şehrin içinde mescit (*Mesgit*) denilen ibadet evlerinin sayısının binden fazla olduğunu pek çok kez duydum. Türbeleri görünce aklıma gelen şu oldu: Bu büyük ve güçlü adamlar doymak bilmeyen bir iktidar hırsıyla ülkeleri, devletleri, krallıkları ele geçirmeye uğraşırken, öldükten sonra bu küçük mekânla yetinmek zorunda kalıyorlar. Demek ki bu çılgın ve taşkın insanları ancak ölüm durdurabiliyor.

Türbelerin dışı genellikle düz beyaz mermerden yapılmıştır. İç kısımları ise badana edilmiş, üzerine de altın varak ve çeşitli boyalarla güzel süslemeler yapılmış veya yazılar yazılmıştır. Ayrıca süs için etrafa mumlar da konmuştur, ama bunların yerine kandilleri yakarlar. Mumlar beyazdır, bir bacak kalınlığında ve bir adam boyundadır. İçerde iki ya da üç din adamı oturur ve okuyup dua etmekten başka hiçbir iş yapmazlar. Bunlardan

biri ölürse hemen yerine bir başkasını geçirirler, çünkü bu okumalar ve dualar sonsuza dek devam etmek zorundadır.

Türbenin içinde bir sanduka görülür. Bunun içinde ölenin kemikleri ve bedeni muhafaza edilir. Tabutun baş kısmı ayaklardan daha yüksektedir ve sırmalı bir kumaşla örtülüdür. Onun üstüne ölenin giysilerinden biri konur –tabii ki değeri olmayan, örneğin yün ve pamuk karışımı bir dokumadan yapılmış olan bir giysi seçilir– ayrıca sırmayla işlenmiş güzel mendiller de sandukaya örtülür. Sandukanın baş kısmında yarım arşın boyunda bir tahta çıkıntı vardır, buna bir çalma (*Dschalma*)[6] ya da Türk usulü sarık geçirirler ve her iki yanına siyah kırlangıç tüyleri takarlar. Sarık her cuma günü yeniden düzenlenir. Sandukanın üstüne yerleştirilen giysinin, başlığın ve mendillerin ne anlama geldiklerini, ibadette nasıl bir yerleri olduğunu bilmiyorum.

Sultan Selim'in sandukasının yanında beş çocuğunun da sandukası durmaktadır. En büyük oğlu, babasının ölümünden sonra bu çocukları boğdurmuştur. Sultan, ölümü halinde onların da öldürüleceklerini bildiğinden, yanına gömülmelerini vasiyet etmiştir. Türkler, dünyanın birden fazla güneşe ihtiyacı olmadığı gibi, devletin yönetilmesi için de birden fazla hükümdarın gerekmediği düşüncesindedirler. Hz. Muhammed'in öğretisini benimseyenler nasıl gökte bir tek Tanrı tanıyorlarsa, yeryüzünde de sadece tek bir hükümdar kabul ediyorlar. Bu yasayı da Tanrı ister beğensin, ister yadsısın, yürürlükte tutuyorlar.

OTUZUNCU BÖLÜM

KONSTANTİNOPOLİS'TEKİ YÜKSEK OKULLAR, DERSLER VE ÖĞRETMENLER

Konstantinopolis'te camilere bağlı vakıf kuruluşlarından en önemlisi Şehzade Mehmed (Sultan Memet Jeni) Camii'nin okuludur. Camilere bağlı okullar yüksek öğretim kuruluşlarıdır. Buralardan yetişenlere danişmend (Talisman)[1] denir ve bunlar dini veya idari görevlere atanırlar. Örneğin kent içinde yargıçlık görevini üstlenen kadılar ya da kadıasker (Cadilesskir)[2] denen askeri yargıçlar bunlar arasından seçilir. Öğrencileri okutan ya da camilerde namaz kıldıran hocalar (Odscha) da aynı kuruluşta yetiştirilirler.

Medrese (*Midresa*) adı verilen yüksek okullar için ayrı binalar vardır. Bunların alt katında alçak tavanlı odalar bulunur ve her birinde yaklaşık olarak on beş öğrenci eğitilir. Böyle bir okulda beş müderris (*Muderis*) veya doktor ayarında öğretmen görevlidir ve her birinin beş sınıfı ya da beş grup öğrencisi vardır. Bir öğrenciye gündelik olarak 15-30 *asper* ödenir –bu, bizim paramızla yarım *batzen* kadardır–; bazılarına 50 *asper* ödendiği de olur. Basit bir öğrenci veya danişmend ise günde iki, üç ya da daha fazla *asper* alır.

Öğrenimle ilgili olarak şöyle bir düzen kurulmuştur: Softa (*Dschochda*)[3] diye adlandırılan ve okuma yazma öğrenenler arasında yetenekli olanlar, bu vakıf okullarından birine yerleştirilirler. Buraya devam edenler 20 kitabın içeriğini öğrenmek zorundadırlar. Ders konularından biri, "sarf" adını verdikleri dilbilgisidir ve dört kitaptan oluşur. Ama öğretilen Latince veya Yunanca gramer değildir, Türklerin bu diller hakkında hiçbir bilgileri yoktur. Onlar Farsça, Arapça ve Türkçe dilbilgisini öğrenirler, çünkü din kitapları olan Kuran ve tefsirleri Arapça yazılmıştır. Bu dillerin de Türk dili ile hiçbir ortak yanı yoktur. Farsça'yı devlet dairelerindeki yazışmalarda kullanırlar. Yazıları tümüyle Farsça yazmazlar, sadece çok ilkel olan kendi dillerini Farsça söylemlerle süslerler; tıpkı Almanların da resmi yazışmalarda veya söylev verirken cümlelerini Latince veya Grekçe sözcüklerle süslemek gereğini duydukları gibi. Öğrenci, dilbilgisini kavradıktan sonra "nahiv" (*Narf*) adını verdikleri sentaks bilimi üzerine dört kitabı oku-

mak ve öğrenmek zorundadır. Bundan sonra da "mantık" (*Mantic*) adını verdikleri diyalektik üzerine dört kitap, "kelam" dedikleri retorik ve genel felsefe üzerine altı kitap devreye girer. Öğrenci veya softa bütün bunları öğrendiği zaman danişmend (*Talisman*) unvanını alır. Bu da bizim ülkemizdeki "Magister Articum" [Artium][4] unvanına tekabül eder.

Yüksek okul veya medresedeki öğrencinin durumu ise şöyledir: Orada kutsal saydıkları kitabı ve dünyevi hukuk yasalarını öğrenmek zorundadır. Her iki ders konusu birbiriyle çok yakın ilişki içindedir ve tek bir fakülte sayılır. Sadece tıp bilimi bu okulun dışında bırakılmıştır. Bu bilim eczacılarla berberler tarafından uygulanır. Bunların dışında da Yahudilerin ve onlar gibi hilekârların elindedir.

Aristoteles, Platon, Sokrates, Hippokrates gibi eski Yunan filozoflarının eserlerinin Arapça çevirileri de yapılmıştır: Aristo (*Erasto*), Eflatun (*İflaton*), Sokrat (*Sucrat*), Bokrat (*Pucrat*). İlim adamlarının arasında çok ünlü öğretmenler ve bilge kişiler vardır, bunlara "imam" derler: Ebu Hanifa (*Ebuchamicue*), İmam Hanbal (*İmam Hambeli*) ve İmam Malik (*İmam Maleki*) en önemlileridir. Bunların üçüne de bilgelikleri nedeniyle büyük değer verirler. Sıralamada dördüncü olan İmam Şafii (*İmam Schaueli*) ise daha çok Arapların medreselerinde itibar görür.

KONSTANTİNOPOLİS'TEKİ ÇOCUK OKULLARI VE İŞLEVLERİ

Gerek Konstantinopolis'te, gerekse başka kentlerde erkek çocuklara okuma yazma öğreten ilkokulların sayısı çok yüksektir. Öğretmen olmayı kendine uygun gören herkes ders verebilir. Bu amaç için özel binalar, okullar yoktur. Öğretmen her yerde, isterse kendi evinde dahi öğrencileri kabul eder. Zengin aileler çocukları için evlerine özel öğretmenler getirtirler. Çocuklar Almanya'da olduğu gibi sertlik ve korku yöntemiyle eğitilmezler. Bizde azar, dayak, itiş kakış yüzünden çocukların öğrenme hevesi kırılmaktadır. Gerçi Türkler de çocukları cezalandırırlar, ama daha ölçülü davranırlar ve onlara karşı daha büyük bir sabır gösteririler. Bu da bir öğretmene en çok yaraşan ve övülmeyi hak eden davranış biçimidir. Eğer çocukları dövmek gerekirse, çıplak ayak tabanlarına ince bir değnekle vururlar, Hıristiyanlarda âdet olduğu gibi kızılcık sopası ile dövmezler.

Türklerde tanık olduğum garip bir uygulama da, erkek çocukların hep bir arada yüksek sesle okumalarıdır. Böyle yaparken herhalde birbirlerinin kafasını karıştırıp şaşırtırlar. Okurken hareketsiz durmazlar, uykulu veya sarhoşmuş gibi bir yandan bir yana sallanırlar. Hemen hemen hepsi Kuranı ezbere bilirler. Her ne kadar Arapça olan sözleri anlamasalar da, metni belleklerine işlemeleri yeterli görülür, çünkü sonradan Arapça'yı öğrenip anlamını da kavrarlar. Bence bu yöntem çok doğru ve faydalıdır. Bizim okullarımızda da diller ve sanatlar öğretiminin yanı sıra Mezmur'u, havarilerin yazılarını çocuklara ezberletseler yararlı olacağı kanısındayım, çünkü o yazılanların anlamını ilerde mutlaka daha iyi kavrayacaklardır. Diğer bilim dallarında ise, çocukların doğrudan doğruya konunun kaynağına indirilmelerinden yanayım.

Otuz İkinci Bölüm

Konstantinopolis'teki İmaretler

Okullardan sonra en önemli yapılar imaret (*Imarerth*) denilen bakımevleridir. Bünyesinde okul olmayan bütün cami vakıflarında imaretin yer aldığı bir bina vardır. Bunlar fakir ve bakıma muhtaç insanların barındırılması değil, doyurulması için yaptırılmışlardır. Bir aşçı, fakir ve bakıma muhtaç insanlara burada yemek hazırlar. Mutat olarak her isteyene, etle karışık pirinç yemeği, suyla karıştırılıp mayalandıran irmikten yapılma "boza" (*Bosa*) adındaki içki ve yanında bir somun ekmek dağıtılır.

Bu bağıştan –zengin, fakir, Hıristiyan, Yahudi veya Türk– ayrım yapılmadan herkes yararlandırılır. Özellikle de yolcular için bu düzenleme çok faydalı olur. Her yolcu böyle bir imarette üç gün kalıp bütün olanakları kullanabilir, ama süre üç günü geçerse istismar kuşkusu uyanır ve kendisine yol gösterilir.

Bana kalırsa bu çeşit bir vakıf eski Romalıların sütun, sivri sütun, büyük heykel gibi anıtlarından ve Mısırlıların piramitlerinden bile daha değerlidir. Çünkü bütün bu eski eserler büyük bir sanat sergilemenin dışında hiçbir işe yaramazlar; Tanrı'ya da, insanlara da faydaları yoktur.

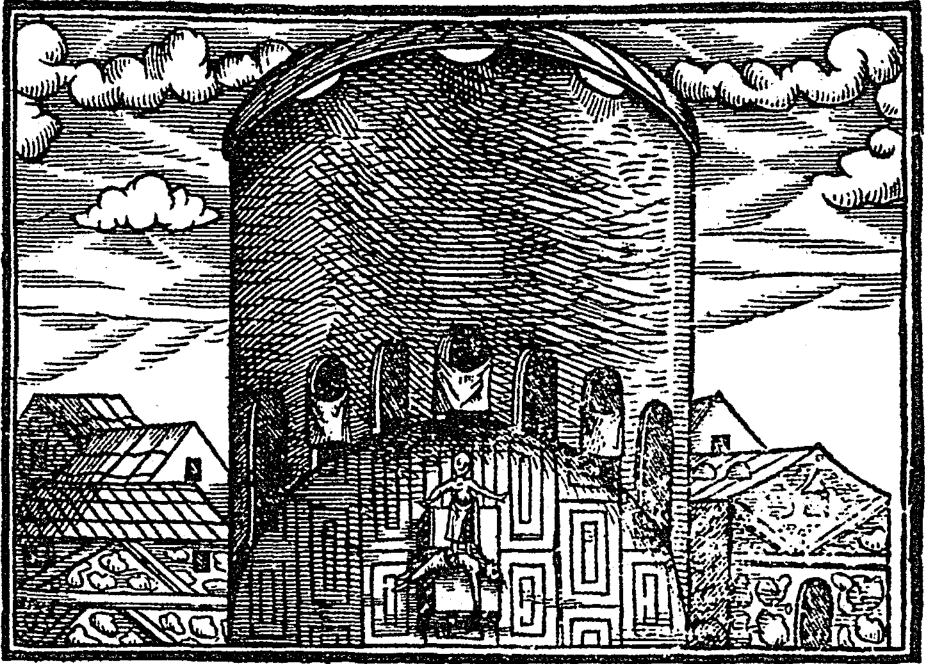
Biz de Konstantinopolis'e yaptığımız yolculuk sırasında bir çok kez bu tür ikramlardan yararlanmıştık. İmaret evleri gayet düzgün ve temiz binalardır. Yemeklerin sunulduğu çok sayıda odaları vardır. Yemekten sonra konuklar evlerine veya hanlarına çekilirler. Biz geceyi de bu binaların içinde geçirdik. Kafilemize katılanlardan bazıları sunulan yemeklerden yediler, bazıları da bizim aşçımızın yemek hazırlamasını beklediler. İtibarlı kişiler ve yüksek konumlardaki beyefendiler de böyle imaretlere katkıda bulunurlar ve bu çeşit yardımlardan kaçınmazlar.

Konstantinopolis'teki Güzel Hamamlar ve Hamam Gelenekleri

Hamamlar, Konstantinopolis'in en önemli yapılarındandır; bunlara "smun"[1] da derler. Hiçbir masraftan kaçınılmadan inşa edilen gösterişli binalardır. Tıpkı camilerde ve diğer vakıf kuruluşlarında olduğu gibi hamamların da gelirleri vardır. Giderler ve bakım harcamaları bu kaynaklardan karşılanır. Hamamlar yuvarlak binalar olup üstleri, tıpkı kiliselerdeki mihrabın tavanı gibi kubbe biçimindedir. Kurşunla kaplı olan kubbenin en tepesinde ışığın girmesini sağlayan yuvarlak delikler bulunur. Bunlar yağmurun içeriye girmesini önlemek amacıyla takkeye benzeyen, içi oyuk yuvarlak camlarla kapatılmıştır. Diğer duvarlarda pencere yoktur. Yerler güzel mermer levhalarla kaplıdır. Mermerlerin üzerine, bizim ülkemizdeki tahta oymacılığındakilere benzer dal ve yaprak motifleri işlenmiştir. Fakat taşın işlenmesi tahta oymacılığı kadar kolay olmadığı için, bu motifler bizdekiler gibi ince ve zarif değildir. Aynı sebepten ötürü de yapraklardan çok, birbirlerine dolanmış dal motiflerine yer verilmiştir.

Hamamın orta kısmında herhangi bir bölme bulunmaz; tamamen boş ve açık bir alan halinde bırakılmıştır. Buna karşın çepeçevre, duvar boyunca, her biri 14 ya da 20 ayak genişliğinde olan küçük odacıklar vardır. Bunlar bizim kiliselerimizde de bulunan dua bölmelerine benzerler. Her odacığın girişi, kapı yerine mavi bir perde ile örtülür. Odacıkların içindeki ısı da farklıdır; bazıları çok sıcak, bazıları orta derecede sıcak ya da ılıktır. Odacıkların içinde pirinç madeninden yapılma, açılıp kapatılabilen musluklar bulunur; bunların birinden sıcak, diğerinden soğuk su akar. İskemle veya taburelere gereksinim duyulmaz, herkes yere oturur.

Hamamın geniş mekânının ortasında yaklaşık bir ayak boyunda, mermerden yapılma bir yükselti bulunur. Burası her yerden daha sıcak olduğundan, terlemek isteyenlere ayrılmıştır. Hamama giren önce buraya oturur. Yanına gelen bir hamam hizmetlisi, sanki yerinden oynamış eklemlerini tekrar düzeltmek istermiş gibi, onun bedenini sağa sola döndürür, ellerini, kollarını, bacaklarını esnetir. Bunu seyreden biri, güreş tut-

Resim 19. Türk hamamı (içten görünüş).

tukları fikrine kapılabilir. Bu işlemlerden sonra müşterisini yükseltinin üzerine yatırır ve ayaklarıyla üzerine çıkar, ama adamı hırpalamamaya özen gösterir. Bunu görmüş olan elçilik heyetindeki görevliler arasında şöyle bir deyiş yaygınlaşmıştır: "Vakit geçirmek için gideyim de kendimi ayak altında ezdireyim." Aslında bu, "Hamama gitmek istiyorum" demektir. Bedenin böyle esnetilmesi ve her yöne bükülmesi çok yararlı oluyor, çünkü bütün uzuvlar rahatlıyor. Çeyrek saat süren bu beden eğitimi ve boğuşmadan sonra, müşteri ısısını kendine uygun bulduğu küçük odalardan birine girer; bazen tek başına, bazen de başkalarıyla birlikte temizlenme işlemine orada devam edilir. Bundan sonraki işlem hacamattır. Bu uygulamayı seyreden, korkuya kapılmaktan kendini alamaz, zira bir suçluya cellat tarafından işkence yapılmasına tanık olduğunu sanır. Hamamcı ucu kırılmış bir usturayı, parmaklarını biraz aşacak biçimde eline alır, bu kö-

reltilmiş (yani sivriliği giderilmiş) bıçak ucunu müşterinin cildine sürterek ince çizikler oluşturur. Bundan sonra bir çaput tutuşturur ve bunu bir vantuzun içine yerleştirir, yanan çaputla birlikte vantuzu yaralanmış cildin üstüne kapatır. Bir süre böylece bekletir. Müşteri, dişlerini sıkarak buna dayanmak zorundadır.

Türkler hamamda bir veya iki *asper* öderler, oysa bizden kişi başına beş veya altı *asper* alırlar. Türkler kadın olsun, erkek olsun, bedenlerindeki ve mahrem yerlerindeki kılları yakıcı bir ilaçla yok ederler. Kireçle karıştırılmış siyah renkte bir tozu sulandırarak yaptıkları ve gereken yerlere sürdükleri bu ilacın adı, Yunanca "merhem" demek olan "hırisma"dır (*chrisma*).[2] Elbette ki yok edilen kıllar bir süre sonra yeniden çıkar. Bu merhem o kadar keskindir ki, cildin üzerinde uzun süre bırakılırsa çok acı veren yaralar açılır.

Kadınlar hamamda yıkandıktan sonra –özellikle hamama gelen, gelin olacaksa– ellerini ve ayaklarını kırmızı bir boya ile süslerler, ama tümünü değil, yalnız bir bölümünü boyarlar. Erkeklerin ve kadınların hamamları ayrıdır. Hamamda gayet edepli bir biçimde örtünürler. Oysa Almanlar bu bakımdan çok hayasız davranmaktadırlar; –Venedik'te de tanık olduğum üzere– sanki mahrem yerlerini özellikle göstermek istiyormuşçasına çırılçıplak banyoya girerler. Türkler kalçalarının etrafına bedenlerini iki defa saran ve yerlere kadar inen mavi ketenden bir örtü dolarlar. Biz Hıristiyanlar terbiye ve edep bakımından bu barbarları örnek almalıyız. Buna karşın Türklerin ve Yunanlıların inanamadıkları bir olay da, biz Almanlar yıkanma yerlerinde aynı bankın üzerinde kadın-erkek, hemen hemen çıplak vaziyette yan yana oturduğumuz halde, bu durumun bir taşkınlığa, sırnaşıklığa, fahişeliğe veya zinaya yol açmamasıdır. Sanırım kıskanç Yunanlılar, Türkler, İspanyollar, İtalyanlar ve diğer şehvet düşkünü halkların insanları bu bakımdan bizimle yarışamazlar. Gerçi biz Almanlar arasında da giderek ahlak düşkünlüğünün yaygınlaşmakta olduğunu inkâr edemesem de, Tacitus'un bir zamanlar saptamış olduğu ve övdüğü namus kavramının henüz büyük ölçüde korunduğunu söyleyebilirim.

Hamamdan çıkılırken, müşterinin sarınmış olduğu örtüyü hamamcı teslim alır ve hemen yıkar, sonra da tepede bir yerde gerili olan ipin

üstüne atar. Bu ipler kiliselerde mihrabın bulunduğu bölmenin kubbesi kadar yüksek bir yerde gerilidir ve hamam örtüsünün büyük bir hızla oraya fırlatılıp düzgün bir şekilde yerleştirilmesi akıllara durgunluk verecek bir olaydır. Hamamcılar bu becerileriyle övünürler ve müşterinin bunu görmesini, takdir etmesini isterler.

Anlattığım bu hamamlar, vaktiyle Yunanlılarda ve Romalılarda yaygın olan *hypocaustum*[3] tarzında inşa edilmişlerdir. Bunun anlamı "alttan ısıtma"dır. Mekânların zemini altında bulunan bir mahzende yakılan ateşin sıcaklığı, orayla bağlantılı olan yeraltı bölmeleri yoluyla etrafa yayılır ve binayı ısıtır. Hamamlarda da bu yöntem kullanılır ve ısı farklılığı da bu şekilde sağlanır. Romalıların ve Yunanlıların hamamlarında da farklı sıcaklıkta olan bölmeler vardı. Birinci bölme olan terleme odasına *hypocaustum* adı verilirdi; terledikten sonra *lavarrum* denilen ikinci bölmeye geçilir ve orada yıkanılırdı. En son bölme olan *frigidarium*'da, yıkananlar serinlerdi. *Apodyterium* adını taşıyan oda ise soyunma ve giyinme odasıydı.

Hamamlar bütün yıl boyunca gece gündüz sıcak tutulurlar ve Türkler kâh geceleri kâh gündüzleri hamama giderler. Konstantinopolis'te yüz elliyi aşkın hamamın bulunduğu söylenmektedir.

Türkler saçlarının tümünü usturayla kazıtırlar, sadece kafalarının orta yerinde parmak kalınlığında bir tutam saç bıraktırırlar. Bunun sebebini sorduğumda, yapılan açıklama şöyleydi: Savaşçı, düşmana yenildiğinde, kafasının kesilmesine sıra geldiği zaman, düşmanın elini ekmek yediği ağzına sokup kirletmemesi, bunun yerine bir tutam saçından kavraması için saçlarının tümünü kazıtmazmış. Bu önemli bir neden sayılırsa da, ben Türklerin sözünü ettiğim geleneği Mısırlılardan devraldıklarını sanıyorum. Herodotus *Thalia* adlı kitabında, Mısırlıların küçük yaştan itibaren saçlarını kazıttıklarını anlatır. Onun görüşüne göre, kafataslarının gayet kalın ve sağlam olması da bu yüzdendir, hem böylece kellikten de kurtulurlar.

Türklerin Yolcular İçin Yaptırdıkları Kervansaraylar

Önemli camilerin ve mescitlerin yakınında genelde herkese açık olan konukevleri bulunur. Bunlar birbirinden heybetli binalardır. Yabancılar buraya atları, uşakları ve beraberlerindeki eşyalarıyla yerleşebilirler. Ancak bu konukevlerinde, Hıristiyan ülkelerinde olduğu gibi, bir yönetici ve konuklara para karşılığında yiyecek içecek sunan bir hizmetli yoktur. Konuk burada sadece yağmurdan, fırtınadan korunma olanağı bulur. Yatağını ve battaniyesini beraberinde getirmek zorundadır. Yiyecek ve içeceği aşevlerinden temin edebilir. Atlar için saman ve arpa da uygun fiyata satın alabilir. Eğer yemeğini kendi pişirmek isterse, konukevinde bunu yapabileceği bir ocak bulunur. Yolcu bu ocakta yemeği-

Resim 20. Kervansaray.

ni pişirirken aynı zamanda ısınabilir. Biraz pahalı da olsa, odun satın alabilme olanağı vardır. Bütün yolcular yanlarında kap kacak bulundururlar; çoğu kez erzakları da vardır, çünkü her yerde hazır yemek bulabilecekleri bir aş evi yoktur.

Genelde böyle kervansarayları (*Carabansarai*) yaptıran vakıf sahipleri, bu tesislerin ülke yüzeyine aralarında bir günlük yol kadar mesafe olacak şekilde dağılmış olmalarına dikkat ederler. Böylece yolcular bütün seyahatleri boyunca yolları üstünde her akşam kalabilecekleri bir kervansaray bulabilirler. Bunlardan bazılarının üst katında, binayı çepeçevre kuşatan dört koridor üzerinde birbirinden ayrı odalar bulunur. Bir kısmının ise giriş bölümü veya ayrı bölümleri yoktur, bir samanlık gibi tek mekândan ibarettirler. Odaların duvarlarında bir insan boyunun yarısı kadar yükseklikte ve iki adım genişliğinde taştan örülmüş bir yükselti bulunur, ocak da bunun üzerindedir ve konuk bu yükseltinin üzerinde oturup yemek yiyebilir ya da yatıp uyuyabilir. Atlar geniş avluda barındırılır. Onların rahat etmelerini sağlamak için yere serpilmiş kuru otlar ve yemlikler yoktur. Hayvanlar yemlerini yerden yemek zorundadırlar. Arpa ve yulaf yerine yedirilen ufak kıyılmış samanları, başlarına geçirilen eğer takımlarına takılı kaba kıldan dokunmuş bir torbanın içinden yerler. Arabacılar hayvanlar için, savaştaki gibi, dört kazığa çakılmış bir çuvaldan yemlik yaparlar.

Otuz Beşinci Bölüm

Konstantinopolis'teki Yunan Patriğinin Manastırı ve Diğer Kutsal Binalar

Patriğin[1] yaşadığı manastır oldukça geniş olmakla beraber, pek gösterişli ve sağlam bir bina değildir. Burada yaklaşık yirmi kişi yaşar ve bunların hepsi patriğin hizmetinde olan, tarikata mensup Rum rahipler veya kalojeri'dir (*Calogeri*).[2] Patrik sokağa çıktığı zaman veya atla uzak yörelere giderken, onu korumakla görevli olan bir yeniçeri eşlik eder ve gerek patriğe, gerekse adamlarına zarar verilmesini önler. Gündüzleri manastırın resmi görevlileri olan protohermineus,[3] protonotarius,[4] iki logotheta[5] ve başka bazı görevliler kendilerine ayrılan odalarda çalışırlar. Bunların evleri de manastırın yakınlarındadır. Manastıra da-

Resim 21. Ortodoks Patrikhanesi.

ima, sarayla ve patrikle ilgili bazı işleri görüşmek üzere yabancı piskoposlar, metropolitler,[6] kalojeriler vb gelir.

A: Patriğin konutu.

B, C, D: Üzerlerinde bir yazı olmayan, eskiden kalma rahip mezarları.

E, F: Bu koridorlara bakan odalarda resmi görevliler ve kâtipler otururlar. Birçok rahibin odası da burada bulunur, ayrıca uzaklardan gelen metropolit, piskopos vb konuklar buraya yerleştirilirler.

G: 4-5 at veya eşeğin barındırıldığı ahır.

H: Manastırın kilisesi[7] çok eski ve zarif bir yapıdır. Burayı ziyaret edenlere kutsal bir sütun parçası gösterilir. Bir arşın boyunda ve iki karış kalınlığında olan bu sütun parçası, eskiliğinden ötürü kurşuni renkte görünmekle beraber, aslında beyaz mermerden yapılmıştır ve kurtarıcımız İsa Mesih'e işkence yapılırken onu bağladıkları sütunun bir parçasıdır. Ayrıca burada St. Euphemia'nin bedeni, St. Salome'nin[8] kafatası ve başka bazı sahte kutsal emanet saklanmaktadır. Bu kilisede ve başka kiliselerde oymacılık sanatıyla yapılmış resimler bulunmamakla beraber, Kurtarıcımız ve Kutsal Bakire Maria'nın boyayla yapılmış tabloları pek çoktur. Ama bunlar gayet kötü resimlerdir, birer sanat yapıtı sayılamazlar. Bu kilisede İmparator Alexi Comneni'nin mezarı da bulunmaktadır, ama hiç de gösterişli bir kabir değildir; kaba, kurşun, renkte kum taşından yapılma bir sandukadan ibarettir ve bir duvarın dibinde durmaktadır. Üzerinde, zor okunan eski Yunanca bir mezar yazısı ve onun yanında da gayet beceriksizce yapılmış bir kartal resmi görülmektedir.

Yukarıda sözünü ettiğim kilise dışında, Yunanlıların şehir içinde başka kiliseleri de vardır. Bunların sayısı altmışı bulur. Ama bunlar çok büyük binalar değildir, sokak içlerinde evlerin arasına sıkışmış, adeta gözlerden gizlenmiş yapılardır. İnsanlar burada engellenmeden ibadetlerini yapabilirler. Kiliselerin en önemlisi ve en üst düzeydeki manastır, patriklik bünyesi içinde olanıdır. Bu manastıra "En kutsal hanımımızın manastırı" yani Maria Anamızın, Kutsal Bakire Maria'nın manastırı anlamında "Hé moné tês pammakaristés" adı verilir. Anılmaya değer resimlerden biri, manastırın giriş kapısının tepesindeki kubbede, Roma Yunan imparatorunun ve imparatoriçesinin, imparatorluk giysisi içinde ve iktidar simgeleriyle donanmış görüntülerini veren tablodur.

Konstantinopolis'te Ermeni Patriğinin Konutu

Ermeni patriğinin de Konstantinopolis'te özel bir yeri vardır. Eski, güzel ve büyük bir Yunan kilisesi ve manastırı Ermeni Patrikliği'ne tahsis edilmiştir. Burada ancak iki veya üç keşiş bulunur. Patriğin konutu da hemen yakındadır. Bir kış günü onu ziyaret ettiğimde, odasında çok ilginç bir ısınma yöntemi gördüm. Oda zemin kattadır ve tam ortasına derin, geniş bir toprak çanak gömülmüştür. Bu çanağın içine yakılacak odunlar dik olarak yerleştirilir ve tutuşturulur. Tavanda dumanın çıkmasına yarayan geniş bir baca ve davlumbaz bulunur. Fakat aşağıya uzanan bir boru veya tuğladan örülme bir baca uzantısı yapılmadığından ve bacanın alt kısmı tamamen açık olduğundan, duman bütün odanın içine yayılır. Bu bakımdan binanın yapılışını çok sakıncalı buldum. Aynı ısınma yöntemini erkek çocukların eğitildiği odaların birinde de gördüm. Burada kor dolu olan çukurun üzerine bacaklarını uzatıp çukurdaki ısının kaybolmaması için üzerini giysileriyle örtmüşlerdi.

Resim 22. Doğu usulü ısınma.

Eskiden At Yarışlarının Düzenlendiği Hippodromos Meydanı Bu Meydanda Bulunan Sütunlar ve Tarihi Eserler

Türkler hippodromos'a "At Meydanı" (*Atmeidan*)[1] derler, çünkü vaktiyle Yunanlılar burada turnuvalar düzenlerler ve atlarını eğitirlerdi. Meydan günümüzde artık bu amaçla kullanılmamaktadır. Türklerin at üzerindeki becerilerini gösterdikleri ve yarışlar düzenledikleri başka yerler vardır. Sözünü ettiğim yarış alanında birçok eski anıt bulunmaktadır. Bir tanesi duvar taşlarından örülmüş olan, yer yer harap olmuş çok eski yüksek bir sütundur.[2]

Bunun yanında *obeliscus* veya *pyramis* (B)[3] adı verilen ve yukarı doğru incelen, en tepede bir dam şekline dönüşen, güzel kırmızı mermerden tek parça olarak yapılmış bir sütun görülür ki, yüksekliği 40 arşından fazladır ve dörtgen biçiminde yapılmış dört madeni ayak üzerine oturtulmuştur. Sütunun yüzeylerine yarım parmak derinliği olan hiyeroglif[4] harfleriyle yazılar kazınmıştır. Bunlar vaktiyle Mısırlıların günümüz harfleri yerine kullandıkları bazı şekillerden ve resimlerden oluşan yazılardır ve o dönemdeki insanların inançlarına dair bilgiler içerirler, bu nedenle de "kutsal yazı" diye adlandırılırlar.

Böyle bir sütunu Mısır'da İskenderiye kentinde de gördüm. Bu sütuna çok benzemekteydi ve kalınlığı tahminime göre iki kulaçtı.

Aynı meydanda, sözünü ettiğim piramidin yakınında, bir buçuk adam boyunda ve üç karış genişliğinde başka bir sütun daha bulunmaktadır (C).[5] Birbirine dolanmış üç yılandan oluşan ve en tepede yılan kafalarıyla son bulan bu sütunun şehre yılanların girmesini önlediğine dair bir öykü anlatılıyor. Sultan Mehmed, Konstantinopolis kentini fethettikten sonra şehri gezdiğinde, bu dökme yılanları görmüş ve bozdoğanıyla (*Busigan*)[6] yılan kafalarından birinin alt kısmını uçurmuş. O günden beri gene sık sık şehirde yılanlara rastlansa da, bunlar kimselere ziyan vermiyorlarmış. Demek ki bu dökme yılanların şeytan işi bir büyü içerdiklerine inanmak gerekiyor. Meydanın uzunluğu bir buçuk ve genişliği yarım *stadium*'dur.

Resim 23. İstanbul'da antik sütunlar.

Kentin iç kısımlarında başka sütunlar da bulunur. Bunların biri elçilik konutunun yakınlarındadır (A). Koyu renk porfir taşından,[7] tek parça halinde yapılmış olan bu yuvarlak sütun bir kule kadar yüksektir. Duyduğuma göre, bu taş günümüzde artık işlenememektedir.

Hemen yanında, tarihi olayları gösteren bir sütun daha bulunmaktadır (D). Bu da tek parçadan yapılmış olup içi boştur ve merdivenlerle en tepesine kadar çıkılabilir.[8] Bu *columna* veya sütunun üç şaşılacak özelliği vardır. Birincisi, tek parçadan yapılmış olmasıdır. İkincisi, üzerindeki resimlerin "optik" ve ".perspektif " gözetilerek işlenmiş olmaları, yani sütunun en tepesindeki veya orta kısmındaki resimlerin en altta, yere yakın bölümündeki resimlerin büyüklüğünde görünmeleridir. Üçüncü özelliği, içinin bütünüyle boş olmasıdır. Gümüşi renkte mermerden yapılmış olan bu sütunun üzerinde bir imparatorun zaferi, helezonik biçimde, sanki bir

değneğin etrafına döne döne çizilmiş bir şeritmiş gibi, büyük bir sanatsal beceriyle resmedilmiştir. Bu sütun "Avratpazar" (*Afratbasar*) denilen kadın esirlerin satıldığı yerde durmaktadır. "Avrat" kadın demektir ve "pazar" da meydan veya çarşı anlamına gelir.

Bütün bu anıtlar Constantino Magno tarafından, Konstantinopolis'i başkent ilan ettiği zaman İtalya'dan Roma'dan ve başka yerlerden getirtilmişlerdir. Bizim konutumuzun yakınlarındaki porfir sütunun (A) dışında hiçbirinde bir yazıt bulunmamaktadır. Mevcut tek yazıt da havanın etkileriyle çok bozulmuş, hemen hemen okunmaz hale gelmiştir. Üzerinde şu sözler vardır: "*To theion ergon enthade phtharen chronô neoi Manuel eusebês autokratôr.*" Bu sözlerin anlamı şudur: "Eskimişlikten neredeyse yıkılacak hale gelmiş olan bu tanrısal yapıt, Tanrı'nın sevgili kulu İmparator İmmanuel tarafından yenilenmiştir." Sütunun çevresinde birkaç demir çember bulunmaktadır, çünkü depremler sırasında çeşitli yerlerinde çatlaklar ve kırıklar oluşmuştur. Parçaların kopup düşmesini önlemek için çemberler yerleştirilmiştir. Şehrin fethedildiği tarihte bu sütunun gümüş ve altın kaplama çemberlerle güvenceye alınmış olduğu, bunların sonradan Türkler tarafından sökülüp yerine demir çemberlerin takıldığı rivayet edilmektedir.

Başka kişilerin iddiasına göre de, bu demir çemberler altınla kaplıymış, Türkler bunların som altın olduğunu zannederek sütunun dibinde bir ateş yakmışlar, sonra demirden yapıldıklarını fark edince bu işten vazgeçmişler.

TÜRK HÜKÜMDARININ SÜS BAHÇELERİ KAR VE BUZ TİCARETİ

Kentin yarım mil uzağında Padişaha ait çok sayıda süs ve eğlence bahçesi vardır. Padişah buralarda sık sık hoşça vakit geçirmek için sandalla gezintiler yapar. Bu bahçelerde bulunan kasırlar, Hıristiyan hükümdarlarının sarayları kadar süslü, zarif ve görkemli değilse de, değerli meyve ağaçları bakımından onlardan üstündürler. Türkler şarap içecek yerde portakal, nar, incir, limon, kavun dut, elma, armut, kiraz vb meyveleri yemekten zevk alırlar. Bu meyveler sadece sarayın gereksinimini karşılamaz, satışa da çıkarılır. Tıpkı kar ve buzla da ticaret yapıldığı gibi, bunda da hiçbir sakınca görülmez. Nitekim buz çukurlarından her yıl önemli bir gelir sağlanmaktadır. Paşalar dahi bu ticaretle uğraşmaktadırlar. Güvenilir kaynaklardan edindiğim bilgiye göre, Mehmed Paşa her yıl buz çukurlarından ya da buz satışlarından seksen bin düka kazanmaktaymış; bu ticaret metaı soğuk ve dondurucu da olsa, sağladığı bol kârla yürekleri ısıtıyor besbelli. Demek ki padişahın kazancı Mehmed Paşa'nınkinden daha da yüksek olmalı. Meyve satıcıları yazın bu buzlardan satın alırlar ve halka satarlar. Çeyrek ekmek büyüklüğündeki buz parçası bir buçuk asper'e, yani bizim paramızla 3 kreuzer'e satılır. Buz parçalarıyla içecekler soğutulur. Bir kupa şerbet, yani meyve suyu alan kişi, bunun yanında bir parça da buz satın alır. Bunu ya içeceğin içine atar ya da buzu ağzına alıp sokaklarda dolaşırken emer. Benim efendim de her gün buz için yarım taler ya da –konuk çağırdıysa– yaklaşık iki taler harcamak zorunda kalırdı. Bir çanağın içine konan buza şişeler oturtulur, böylece içecekler soğutulmuş olur. Bu ülkede bizim memleketimizdeki gibi yeraltında derin bodrumlar (kilerler) yoktur.

Kentin çevresinde çok sayıda buz çukuru bulunmaktadır. Galata dolaylarında, açık arazide derin ve geniş çukurlar açılmış ve üzerine tahtadan bir kulübe yapılmıştır, tıpkı Karaorman bölgesinde yer yer görülen samanlıklar gibi. Özel olarak tutulan işçiler kış mevsimi süresince bu çukurlara kar dökerler. Kar burada donarak buz haline gelir. Sonradan bu buz kütleleri

Resim 24. Bir Türk bahçesi.

testereyle büyük parçalar halinde kesilerek ikişer ikişer atların sırtına yüklenir. Hıristiyanlar ve Bulgarlar belli bir para karşılığında bu buz parçalarını keçelere sararak kente naklederler ve meyve tüccarlarına satarlar. Böylece alım satım sırasındaki onuncu kişi, yüzüncü kişinin ne kazandığını ve yüzlerce kişi de Sultan Murad'ın bu soğuk nevaleden neler kazandığını bilmez.

Sözü gene süs bahçelerine getirmek istiyorum. Bunlardan birine gittim; adına "Karabalı" (*Carabali*)[1] diyorlar. Bu bahçede ilk gözüme çarpan, en çok bir *stadium* uzunluğunda ve yan yana üç atlının rahatça geçebileceği genişlikte bir yoldu. Yol boyunca ve yolu dikine kesecek biçimde, ikişer adım aralıkla çok güzel serviler dikilmiş, ağaçların arasında bir buçuk insan boyunda, hoş görünümlü biberiyeler yetiştirilmişti.

Bahçenin içindeki kasır herhangi bir konuttan büyük olmadığı gibi, özenle yapılmış bir bina da değildi. İçinde tek bir oda vardı ve her iki yöne doğru açık olup pencereleri de yoktu. Binanın içinde taştan yapılma büyük bir havuz bulunuyordu, genişliği yirmi ayak ve derinliği de yaklaşık bir adam boyuydu. Bu havuzda rahatça yıkanmak ve yüzmek mümkündü. Binanın yakınlarında parmaklıkla çevrili, alçak ve üstü kiremitle örtülü bir kulübe vardı. Burada Sultan Selim hafif yemekler eşliğinde içki içermiş –zira içkiye çok düşkünmüş–, zaten bu bahçeyi de diğerlerinden daha sık ziyaret eder, keyif sürermiş. Bahçe, saraydan çok uzakta olmayıp, Galata'nın dibinde, "Karadeniz" (*Caradegnis*) adını verdikleri Pontus Euxinus'un kıyısındadır. Karadeniz çok dalgalı ve denizciler için tehlikeli olmasından ötürü bu isimle anılmaktadır. Çünkü "kara" sözcüğü onlara hep kötü kaderi çağrıştırır. Nitekim her yıl bu denizde altmış kadar geminin battığı söylenmektedir.

Bu süs bahçesinde birçok "acemioğlan" (*Adschamoglan*) –yani Hıristiyan ailelerden onda bir oranında alınıp getirilen devşirme çocuklar– çalıştırılmakta ve bitkilerin bakımıyla görevlendirilmektedir. Başlarında onlara yapacakları işleri gösteren ve "bostancıbaşı" (*Bostansiwascha*)[2] denilen bir gözetmenleri vardır. Bahçeye girmek isteyen, onlara bahşiş olarak yarım *taler* veya daha fazla para vermek zorundadır.

Otuz Dokuzuncu Bölüm

Konstantinopolis Kentinin İçinde ve Dışında Bulunan Güzel Su Tesisleri

Konstantinopolis kentindeki en önemli yapıların başında cisterna[1] –su evi (sarnıç)– ve aquaeductus[2] –su kemeri– gelir. Sarnıç yerin altında bulunmaktadır ve üzeri boydan boya tonozla kapatılmış kilise genişliğinde bir mahzendir. İçinde 224 güzel taş sütun bulunur. Bu sarnıç, şehrin kuşatılması halinde su sıkıntısı çekilmesini önlemek için yaptırılmıştır.

Bundan başka, şehrin bir mil uzağında, açık alanda inşa edilmiş çok yüksek su kemerleri bulunmaktadır. Tuna nehrinin suyu, bunların üzerine döşenmiş birbirine ekli kurşun borulardan geçirilerek kente getirilir. Kemerler, suyun dağlar, vadiler üzerinden dümdüz bir yol izleyerek kente ulaşmasını sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Suyun Tuna nehrinden kente gelmesi için iki günlük yol aşması gerekir. Suyun içine zehir katılmasını önlemek ve su kaynağını korumak için, birinci su kemerinin başında birçok askerin bulundurulduğu rivayet edilmektedir. Kemerler sadece vadilerde bulunur ve yükseklikleri en yakındaki dağın doruğu hizasındadır. Böylece kemerin üzerinden geçirilen borular suyu alıp dağın tepesinden aşırır ve ötedeki vadiden geçen kemere devreder. Bu yapılar çok pahalıya mal olmuştur ve Yunan imparatorlarının yaptırdığı bu su yolları gerçekten imparatorlara layık bir düzenlemedir. Türk hükümdarları da bunlara benzer birkaç su kemeri yaptırmışlardır. Kemerlerin kalınlığı 14 ayaktır.

Kırkıncı Bölüm

Konstantinopolis'te Bulunan Garip Hayvanlar

At Meydanı veya hippodromos adı verilen yerin yakınlarında, St. Sophia ibadet evine ait olan bir aslan kafesi vardır. Burada sürekli iplerle bağlı yaklaşık 14 aslan muhafaza edilir. Ayrıca tahta kafesler içinde leopar ve misk kedileri de bulunur. Misk kedileri, bildiğimiz kedilerden biraz daha büyük, gümüşi renkte, vahşi ve yırtıcı hayvanlardır. Başka bir bölümde de yabani eşekler bulundurulur. Bunlar bildiğimiz evcil değirmenci eşeklerine benzemekteyseler de, o kadar ürkektirler ki, hiçbir yöntemle eğitilemezler, oysa aslanları bile evcilleştirmek mümkün olmaktadır. Nitekim böyle evcilleştirilmiş aslanların ince bir ipe bağlı olarak şehir içinde dolaştırıldıklarına ve kimseye zarar vermediklerine sık sık tanık oldum. Konstantinopolis'te fil dışında başka değişik ve ilgi çekici hayvanlara rastlamadım. Yıllarca evvel burada bir de gergedan varmış ve Sultan Selim bunu İmparator II. Maximilian'a armağan etmek istemiş, ama hayvan ölmüş. Birkaç sene sonra bir de camelopardalis getirmişler. Türkler, vücudu geyik kadar, boynu ise yaklaşık iki kulaç uzunluğunda olan bu hayvana zürafa (*Giraffa*) demektedirler. Ayrıca şebek ve başka maymunlar, papağanlar ve bunlar gibi uzak ülkelerden getirilen hayvanlara burada sık rastlanır.

Kirk Birinci Bölüm

Konstantinopolis Kentinin Bezesten (Besasten) Adı Verilen Alışveriş Evi

Konstantinopolis kentinde çok gelişmiş bir alışveriş evi vardır.[1] Burada uzak ülkelerden getirilen her çeşit değerli eşya satılmaktadır. Sırma ipliklerle dokunmuş kumaşların çoğu Konstantinopolis'te yapılır, fakat bunlar Hıristiyan ülkelerindeki kumaşlardan farklıdır, çünkü renkli çiçek motifleriyle de bezenmişlerdir. Ayrıca atlas ve Şam kumaşı gibi ipekliler, kamelot,[2] kadife gibi kumaşlar, kılıç, yay, okluk gibi silahlar, kıymetli taşlar, kürkler, samur, sansar gibi değerli astarlıklar da satılır. Deri ve köseleden yapılma eşyaların, hayvanlar için eğer ve koşum takımlarının, çizmelerin, ayakkabıların satıldığı başka iki yer daha vardır. Korduban"[3] derisinden çeşitli renklerde, çok sağlam ve güzel yapılmış olan bu gibi eşyayı birkaç bin gulden karşılığında buradan satın almak mümkündür. Türkler deri işçiliğini çok iyi bilirler ve bu konudaki becerileri bütün halklarınkinden üstündür.

Kısacası, bu bezesten (*Bezasten*)[4] denilen alışveriş evinde birkaç dükalığın kaplayacağı büyüklükteki bölgeyi satın alabilecek değerde mal bulunur. Bunun dışında burası zenginlerin paralarını ve değerli eşyalarını muhafaza ettikleri bir hazine dairesidir. Söz konusu bina büyük ve geniştir. Tıpkı manastırlarda olduğu gibi, zemin kat üzerinde birbiriyle kesişen dört ana yoldan oluşur. Bu yolların kenarlarında dükkânlar sıralanmıştır. Binanın üzeri yüksek tonozlarla örtülüdür.

Kırk İkinci Bölüm

Padişah Eşlerinin Nedimeleriyle Birlikte Yaşadıkları Eski Saray (Esski Saraia)

Sultan Beyazıt Camii yakınlarında "Eski Saray"[1] denilen bir Türk sarayı bulunmaktadır. Burası yüksek bir duvarla çevrili olduğundan, içerideki bina gözükmez. Padişahın eşi, maiyetiyle ve cariyelerle birlikte burada yaşar. Binaya dışardan ne kadın girebilir ne de erkek; sadece Padişah gelir ve birkaç gün kalır. Padişahın eşi sık sık gezintiye çıkar, paşalardan birinin eşini ziyarete gider. Böyle durumlarda sarayda görevli yüzlerce hadım edilmiş uşaktan bazıları ona eşlik eder. Gezintilerini üzeri kırmızı örtülerle kapatılmış ve iki zayıf at tarafından çekilen bir kupa arabasıyla yapar.

Kirk Üçüncü Bölüm

Konstantinopolis Kentindeki Yedikule, Palatium Constantini ve Başka Eski Binalar

Şehrin batı ucunda Türklerin "Yedikule" (*Jedicola*)[1] dedikleri kale bulunur. Burası surları ve kuleleriyle çok korunaklı bir yer olmakla beraber, içinde asker yoktur. Sadece yaşlı, görmüş geçirmiş, saygınlık kazanmış bir kumandanın yönetiminde birkaç yeniçeri bulundurulur. Tunus (*Timis*) kralı[2] da bu kalede tutuklu olarak kalmaktadır. Kral, kale içinde serbest dolaşabilir, ama sadece kapıya kadar gitmesine izin verilir. Buraya ne sebeple ve nasıl geldiği hakkında bilgi edinemedim. Türklerin altın ve gümüşten oluşan en değerli hazinelerinin de burada saklandığı rivayet edilmektedir.

Eski bina olarak Yedikule, St. Sophia, Palatium Constantini[3] ve Darphane'den başka birçok büyük ve küçük kilise günümüze kadar korunabilmiştir. Bunların yıkıntılarından, geçmişteki görünümleri hakkında bir fikir edinmek mümkün oluyor. Palatium Constantini dörtgen biçiminde, yontulmuş taşlardan yapılma büyük bir binadır. İç kısmında odaları yoktur, sadece dört duvarına bitişik tahta kerevetler bulunmaktadır. Tutsak Hıristiyanlar bunların üzerine yataklarını sererler. Ülkede kullanılan paraların, asper'lerin , sultani (*Sultaniner*),[4] yani düka'ların basıldığı Darphane de, büyük, geniş ve yüksek bir binadır. Tümü yontma taştan yapılmıştır. İç kısmında odaları yoktur, sadece para basmaya yarayan tezgâhlar vardır. Ustabaşı ve çalışanların hepsi Rumdur.

Galata Kentinin Konumu, Yapıları ve Orada Yaşayanların Dinleri Tutuklu Hiristiyanların Barındırıldıkları Yer

Konstantinopolis kentini çeşitli yönleriyle anlattıktan sonra, artık *Sinus Ceratinus* adıyla bilinen limanın öbür yakasına geçmek zamanının geldiği kanısındayım. Galata ve Üsküdar (*Scutari*), Konstantinopolis kentinden denizle[1] ayrılmış birer dış mahalle durumundadırlar. Bunlardan biri çeyrek milin yarısı kadar, diğeri ise çeyrek mil uzaklıktadır.

Galata semtinin Yunanca adı "Pera," daha doğrusu "Perca"dır ve anlamı "karşıya geçiş"tir. Galata ismi, vaktiyle Kral Brenner komutasında buraya gelen Galyalılara, yani eski bir Alman halkına izafeten verilmiştir.

Galata kentinin bir bölümü tepe üstünde, bir bölümü ise düzlüktedir ve bir surla çevrilmiştir. Çevresi yaklaşık olarak üç İtalyan mili kadardır. Dış mahalleleri Pontus Euxinus kıyısı boyunca bir Alman mili kadar uzanır. Her iki bölümde, yani hem şehirde hem de dış mahallesinde çoğunlukla Rumlar ve balıkçılar yaşar. Kentin içinde vaktiyle Cenovalılar tarafından İtalyan tarzında yapılmış olan çok eski, yüksek taş binalar vardır, fakat bunların bir kısmı yıkılacak kadar harap durumdadır. Kentte oturanların çoğu Rumdur, Türkler pek azdır. Bunların da büyük bir kısmı tüccardır. Venedik'ten gelen tüccarların da burada kendilerine ait konutları vardır.

Rumlar eski, soylu ailelerden geldiklerini ileri sürerek övünürler, ama bunu çok yüksek sesle söylemeleri hiç de hoş görülmez, çünkü Sultan Murad kimsenin kendisinden üstün olmasına dayanamaz, hemen onun tüylerini yolar, sonra soyluluğu ile istediği kadar övünsün diye ortaya salıverir.

Galatalılar veya Peralılar din bakımından Roma öğretisine bağlıdırlar. Kentin içinde çok sayıda kiliseleri ve manastırları vardır. Bunların en önemlisi, bu tarikata bağlı pek çok rahibi olan St. Franciscus Kilisesi ve Manastırı'dır. İkinci sırada St. Peter Kilisesi gelir, üçüncüsü "Bizim Hanımefendimiz" [Notre Dame], dördüncü St. Görg, [Sen Jorj], beşinci St. Benedict [Sen Benua], altıncı St. Anna, yedinci St. Johann, sekizinci St. Clara'dır. St.

Franciscus, Peter ve Benedict manastırlarındaki bütün rahiplerin sayısı tahminen bir düzine kadardır.

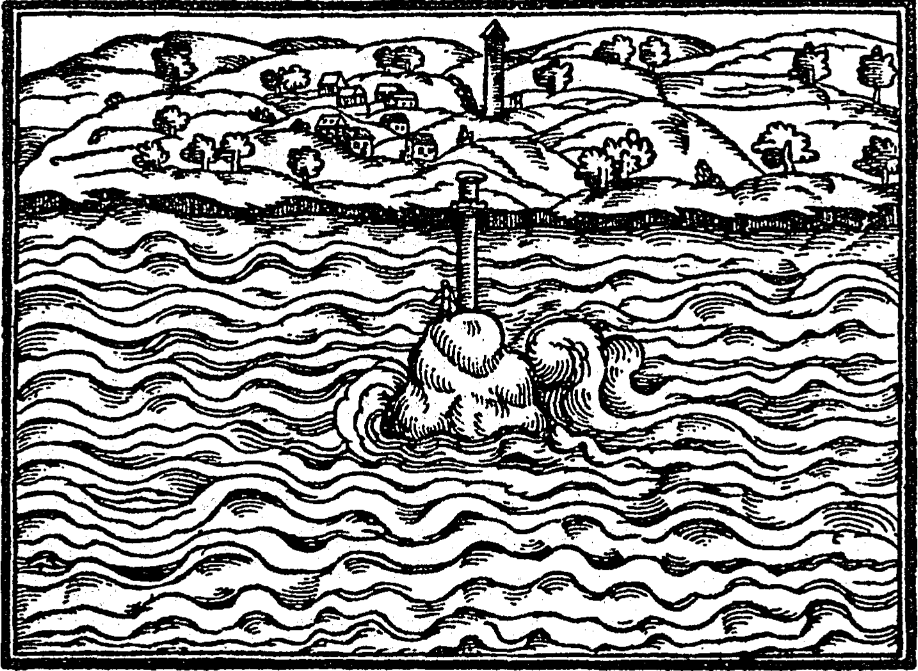
Rumların ayrıca kendilerine özgü, çok büyük olmayan başka kiliseleri de vardır. Bunlardan biri ve en önemlisi "*Chrysopigi*" diye bilinen "Altın Çeşmenin Hanımı" kilisesidir. Galata semtinde bunun dışında daha beş veya altı kilisede Yunanca ibadet edilir. Önceden saydığım kiliselerde ise Latince dua okunur.

Galata kentinin dışında kalan tepedeki semtte iki ayrı elçinin, Venedik elçisinin (*Baiulo di Vinegia*)[2] ve Fransa elçisinin konutları vardır. Bunlar birbirinden pek uzak değildirler. Görevleri, tüccarları ve sanatkârları korumak ve desteklemek, ayrıca düşmanın eylemlerini gözlemek, denetim altında tutmaktır. Elçiler kendi ülkelerindeki gibi giyinirlerse de, bazıları üstlerine Rumların veya Türklerin giysilerinden birini geçirirler. Elçilerin her birinin iki yeniçeriden oluşan özel korumaları varsa da, çoğu kez bunlardan birini yanlarına almadan dolaşırlar; imparatorluğumuzun elçisi ve maiyeti de böyle davranırlar.

Ben buralarda Yahudilere hiç rastlamadım, ama Konstantinopolis'te çok sayıda Yahudinin –bana yaklaşık 20.000 kişi olduklarını bildirdiler– yaşadığını biliyorum. Limana yakın bir yerde, şehir surlarının içinde, sarayın dolaylarına kadar uzanan, onlara ayrılmış bazı sokaklar var. Bunların yukarı kısmında, surların içinde ve dışında daha çok Rumlar oturmakta ve semtleri Palatium Constantini'ye kadar uzanmaktadır. Sayıları birkaç bin kadardır. Türkler de Yahudilerin ve Rumarın arasına yerleşmişlerdir. Güneydeki mahallelerde de hemen hemen hep Rumlar yaşamaktaysa da, aralarına Türkler de dağılmıştır.

Galata'nın kuzeyinde "Arsenal" veya "*Archinauale,*"[3] yani gemilerin muhafaza edildikleri yer bulunmaktadır. Burada padişahın kadırgaları kuru bir yerde, bir çatı altında barındırılırlar. Gemilere ait donanım eşyası ve silahlar da aynı binada muhafaza edilirler. Bu binalar alçak, uzun yapılardır ve suyun içinde dururlar. Kullanılmayan boş kadırgaları adeta bir kılıfa sokarmış gibi buraya yerleştirirler. Belki yüz tane böyle bina vardır.

Gemi barınağının yakınında padişahın köleleri olan zavallı Hıristiyanların yaşadıkları bina bulunmaktadır. Buna "St. Paul" derler. Bu büyük

Resim 25. Pompei Sütunları.

ve geniş binanın içinde ayrı ayrı odalar yoktur, sadece dört duvarı boyunca, tavana kadar, tahtadan yapılma kötü kerevetler, tıpkı kırlangıç yuvaları gibi duvarlara çakılmıştır. Her birinin büyüklüğü ancak bir insanın yatabileceği kadardır ve etrafı bir adamın yarı beli hizasına gelecek yükseklikte çıtalarla çevrilidir, üstü açık bırakılmıştır, köle buraya bohçasını da koyabilir. Tutsaklar yatmak istediklerinde, bir kerevetten diğerine geçerek en üsttekine kadar tırmanmak zorundadırlar.

Galata semtinin aşağısında, sarayın karşısına denk gelen yerde Tophane (*Topana*) adı verilen bir meydan vardır – "top" sözcüğü "tüfek" anlamına gelir ve burası da "tüfek meydanı" adını taşır– Burada savaşlarda Hıristiyanların elinden alınmış olan her boyda yüzlerce top, koçbaşı, "Falkon" denilen hafif toplar vb silahlar karmakarışık durumda sergilenmektedir. Topların bazıları tahrip edilmiştir, bazıları da o kadar ağırdır ki, bir tekinin

çekilebilmesi için 40 at gereklidir. En ufak top 20 atla çekilebilir. Topların üzerinde İspanya, Fransa, Avusturya, Macaristan vb ülke hükümdarlarının armaları vardır, hatta isimleri ve bazı sözler de yazılıdır. Türkler bu sergilenen toplarla övünürler, yabancılar ise korkuya ve hüzne kapılırlar.

Karadeniz kıyısı boyunca ilerleyince, bir dağın içine oyulmuş uzun bir mağaraya rastlanır. "Yedi Uyurlar"ın[4] burada kaldığı rivayet edilmektedir, ama tarih bu iddiayı yalanlar, çünkü bu yedi Hıristiyanın Efes kenti yakınlarındaki Celion Dağı'nda 296 yıl uyudukları bilinmektedir.

Bunun dışında Karadeniz kıyısının ilerisinde "Kara Kule"[5] denilen ve en çok önem verilen soylu tutukluların yerleştirildiği bir hisar bulunmaktadır. İmparator Ferdinand'ın elçisi Ferdinandus Maluecius 1548'de bu hisarda iki yıl boyunca tutuklu kalmıştır.

Konstantinopolis kentine bir buçuk Alman mili uzaklıkta, gene Karadeniz kıyısında, sahilden yirmi adım içerde yüksek bir kule[6] vardır, gemicilerin etrafı görüp dikkatli davranabilmeleri için tepesinde her gece bir fener yakılır. Çünkü Pontus'un burada oldukça daralması ve denizde pek çok kayanın bulunması, gemiler için büyük tehlike oluşturur.

Fenerin karşısında denizin içinden dik bir kaya yükselmektedir. Bunun üzerine tek parça mermerden yapılma ve "Columna Pompeii"[7] adı verilen bir sütun dikilmiştir. Fakat anlamı ve buraya hangi nedenle yerleştirildiği hakkında bilgi veren bir belge bulunmamaktadır.

Kırk Beşinci Bölüm

Bir Pazar Yeri Olan "Scutari"nin ve Yöre Halkının Tanıtılması Konstantinopolis Üzerine Anlatılanlardan Çıkarılan Sonuç

Scutari" [Üsküdar],[1] Anadolu yakasında, padişah sarayının karşısına denk gelen yerde kurulmuş gayet geniş ve iyi düzenlenmiş bir alışveriş yeridir. Bir zamanlar burası önemli bir sanayi ve ticaret kentiydi ve "Chrysopolis" –"Altın Şehir"– adı ile bilinirdi. Günümüzde ise sadece büyük ve güzel bir pazar yeridir. "Scutari" adı, "kalkan" anlamına gelen "scutum" sözcüğünden türetilmiştir. Yunan imparatorları orada kendilerini korumak için kalkanlı askerler bulundururlarmış ve bana anlatıldığına göre, tehlikeli bir durum karşısında bu askerler yardıma çağırılırmış. Burası, soylu atların satıldığı bir pazar yeri olmakla ün salmıştır. İran, Ermenistan, Karaman (*Carmannia*) ve Arabistan'dan getirilen iyi cins atlar burada pazarlanır ve Türkler de bu dayanıklı, güçlü ve iyi koşan atlara çok değer verirler. En ucuz at 100 düka'ya satılır, nitelikleri yüksek olan atlar ise üç yüz, dört yüz, hatta beş yüz düka'ya alıcı bulur. Bir düka, bizim paramızla iki gulden eder.

Bu semtte Şemsi Paşa (*Semschi Wascha*)[2] adında çok ünlü bir Türk şairi yaşamaktadır. Rivayete göre o, Türklerin ya da Osmanlıların çok eski bir hükümdar soyundan gelmekteymiş. Ama böyle yüksek bir soydan gelen birinin hâlâ daha yaşadığı pek de duyulmuş bir şey değildir. Bu şairi, şimdiki padişahın babası olan Sultan Selim pek sever ve şarap içtiği zaman, sohbet etmek için onu karşısına oturturmuş. O da güzel şiirlerle, hicivlerle padişahı neşelendirir ve her kadeh içkiye, dizeleriyle ayrı bir lezzet katmayı bilirmiş. Şimdiki padişah da onunla birlikte vakit geçirmekten hoşlanmaktadır.

Scutari ve Calcedon[3] arasında padişahın güzel bir süs bahçesi var. Ayrıca Scutari'nin ilerisinde, Pontus sahilinde de bir bahçe bulunuyor. Calcedon, Scutari'den yarım saatlik mesafededir. Burada Yunanlılara ait eski bir kilisede MS 455 yılında [451] İmparator Martianus'un[4] önderliğinde bazı hayalperestlere karşı cephe almak üzere büyük bir konsül toplanmıştı. Piskopostan daha yüksek konumda olan ve yaklaşık altmış kiliseyi yöneten

bir metropolit de burada yaşamaktadır. Bir tek kilisenin cemaati ise 50, 100 ya da 200 kişiden ibarettir. Bu semte Türkler Kadıköy, yani "yargıcın köyü" adını vermişlerdir. Her iki semt de toprağı gayet verimli olan hoş bir yerde bulunur. Yıllarca evvel Calcedon'a Procerastis veya Compusa adını vermişlerdi. Buraya "körler kenti" de denmesi, kurucularının karşı sahilde Bizans'ın kurulduğu yerin yerleşime çok daha elverişli olduğunu göremediklerinin yadırganmasından ileri geliyor herhalde.

Ben günün birinde, tarımda kullanılacak olan iki yüzden fazla mandanın Galata'dan Üsküdar'a yüzerek geçirildiklerine tanık oldum. Bu dar boğaza "Bosphorus," yani "öküz geçidi" adının verilmiş olması bu sebeptendir.

Konstantinopolis'ten Scutari'ye geçince, ülkenin ve halkının çok farklı olduğu hemen göze çarpar. Asya yakasındakiler, bütün Doğu ülkelerinin insanları gibi koyu tenli ve siyah saçlıdır. Dilleri de Avrupa yakasındakilere kıyasla daha kaba ve köylü tarzındadır. Giysilerinde, başlıklarında, sarıklarında da büyük farklar görülür. Sarıkları zarif, düzgün ve özenle sarılmış olmayıp, rasgele, karmakarışık, delişmence birbirine dolanmıştır. İnsan böyle bir sarığın altında ya deli dolu vahşi bir yaratığın ya da gelişmemiş bir beynin barındığı hissine kapılıyor. Bu nedenle de o yörenin halkına Euxini değil de Axeni,[5] yani cana yakın, güler yüzlü insanlar yerine aksi, sert ve kana susamış kişiler demek gerek.

Scutari'de tutsak Hıristiyanların barındırıldığı bir bina var, burası padişahın annesine aittir. Padişah anası, aynı yerde kendisi için de bir konut ve güzel bir cami yaptırmıştır.[6]

Artık Konstantinopolis kentini ve yakınında bulunan semtleri ya da bu ana kentin yavrularını yeterince anlattım. Yunanlılar ve Türkler buraya çarpıtılmış Yunanca bir sözden türetilmiş olan "Stambol" da derler. "İs tin polin" (kente gidiş, kente doğru) sözcüklerinden türetilmiş olan bu ismi kentin dolaylarındaki köylerde yaşayanlar kullanırlar, çünkü kente gidecekleri zaman o kentin adını kullanacak yerde, sadece "kente gitmek"ten söz ederler. Aynı şekilde Lemnos Adası'na da günümüzde "Stalanime" demektedirler; bu da "is tin Lemnon," yani "Lemnos'a doğru" sözcüklerinden türetilmiştir ve gene o tarzda "Stancoi" adı da "Cos'a doğru" anlamına gelen "is tin Coon" söyleminden oluşmuştur.[7]

Lütufkâr okurlar, bütün bu anlattıklarımdan, bugünkü Konstantinopolis kentinin eski kentten çok farklı olduğunu anlamışlardır. Tahminime göre, dünyevi zenginlikler bakımından yenisi eskisinden pek de aşağı kalmıyor, çünkü şarap, ekmek ve diğer besin maddeleri bol bol bulunuyor. Ama Tanrı'nın gerçek varlığını tanımak konusuna, yani ruhani zenginliğe gelince, bunu burada bulmak çok zor. Çünkü Türklerin neden oldukları korkunç eziyetler ve Tanrı'ya ulaşmak için izledikleri yanlış yol kendini çevreye öyle kabul ettirmiş ve yaygınlaşmış ki, Tanrı'nın gerçeğini gösteren ışığı karartmış, hatta söndürmüş ve gerek Hıristiyanlara, Yunanlılara, gerek Müslümanlara bu gerçeği göstermez olmuş. Bu nedenle Konstantinopolis kentini, Kudüs kenti ile birlikte, günahların bedelinin ödendiği kent olarak kabul etmeliyiz. Tanrı, işlenen günahlar nedeniyle kapıldığı haklı öfkeden ötürü kimseyi kayırmadan günahkârları cezalandıracaktır. Kötülük yapanlar, yanlışlarının cezasını çekmekten geri kalmayacaklardır. Tanrı, cezalandırmadaki eski uygulamalarından da vazgeçmediğini burada gösterecektir. Açlık, veba ve buna benzer cezalar etkisiz kalınca, savaşlar, ülkelerin tahribatı ve insan kıyımı son haddine varacaktır. Çünkü Tanrı der ki: Kılıç bilendi, parlatıldı ve kan dökmeye hazır hale geldi.

İşte MS 1452 [1453] yılında Sultan Mehmed bu şehri ele geçirdiğinde, her şeye kadir Tanrı da bilenmiş ve parlatılmış öldürücü kılıcıyla bu şehre cezasını vermiş oldu. Constantinus Magnus'un bu şehri imparatorluğun başkenti ilan etmesi ile şehrin kuşatılması ve fethedilmesi arasında 1100 yıl geçti. Düşman 54 gün boyunca şehrin etrafında karargâh kurdu ve mayısın yirmi dokuzunda şehri ele geçirdi, büyük taşkınlıklar yaptı. Takriben 60.000 kişi tutsak alındı. Birçokları gemilerle kaçabileceklerini umdularsa da, hepsi denizde boğuldular. Kadınlar, kızlar ve hatta erkek çocuklar ahlak dışı ilişkilere zorlandılar; bebekler annelerinin, babalarının gözleri önünde parça parça edilip öldürüldüler; ibadethaneler, Tanrı'nın mekânları zina işlenen yerler haline getirilerek iğrenç davranışlarla kirletildi. Kısacası, yaşanan felaketler anlatmakla bitmez ve bütün bunlar yapılan kötülükler ve işlenen çeşitli günahlar yüzünden, insanların Tanrı'dan yüz çevirip başka değerlere tapmaları, şımarıklıkları, kibirleri, cimrilikleri ve buna benzer kötü huylar edinmeleri yüzünden başlarına geldi.

Kirk Altinci Bölüm

Osmanli İmparatorluğu'nun Faydalari ve Zararlari
Uzun Zamandan Beri Egemenliğini Sürdürebilmesinin Nedenleri
Sultan Murad'in Kişiliği, İyi ve Kötü Yanlari
Padişah Olarak Seçilmesi ve Doğumu

Türklerin kurduğu devleti, yönetim biçimini, savaş tarzlarını anlatmaya girişmemi kuşkusuz pek çok kişi bir ukalalık ve küstahlık olarak değerlendirebilir. Çünkü her şeyi gerçeğe uygun olarak anlatabilmek için, aslında benim gibi Türkiye'de sadece dört yıl kalan, üstelik de günlerini sarayın dışında geçiren biri değil, uzun yıllar kançılaryada bulunmuş, seferlere, savaşlara katılmış bir gözlemci olmak gerek. Üstelik insan Türkiye'de en basit bir işlemi bile parasız yapamazken böyle önemli bir incelemeyi kesinlikle başaramaz. Nitekim benim orada geçirdiğim dönemde parasal gücüm de oldukça kısıtlıydı.

Bu nedenlerden ötürü Türklerin yönetim tarzlarını ve askeri düzenlerini tam ve etraflı bir biçimde anlatmak cüretini göstermeyeceğim. Zaten kendi ülkemdeki düzeni ve uygulamaları bile bunca yılda öğrenmeyi başaramadım. Olsa olsa Laonicus Chalkondiles,[1] Nicetas,[2] Jovius,[3] Ignatius Sansovinus,[4] Menavinus[5] gibi ünlü tarihçilerin, Türklerin savaşları hakkında gerçeklere dayanarak bütün ayrıntılarıyla yazdıklarını bir tek eserde toplamayı düşünebilirdim. Ben ancak Türkiye'de kaldığım süre içinde duyduklarımı ve gördüklerimi yazabilirim. Bu konuda herkesin birbirinden farklı beklentilerine cevap veremezsem, beni mazur görsünler ve bilsinler ki, bu işi daha iyi yapamayışımın nedeni sadece para eksikliği ve dil konusundaki bilgisizliğim değil, güvenebileceğim insanların ve uygun fırsatların da azlığıdır. Zira benim en birinci görevim, Türklerin yaptıkları savaşları araştırmak değil, İncil'deki sözler üzerine vaaz vermekti. Mesleğimin gereklerini yerine getirmemin yanı sıra da ancak bu kadarını başarabildim.

Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki düşüncemi kısaca söylemem gerekirse, bu devletin şimdiye kadar gelmiş geçmiş hiçbir krallık ya da imparatorlukla, –örneğin hükümdarlarının çeşitli haksızlıklar ve zorbalıklar yaptığı bilinen Asur, Pers, Grek ve Roma imparatorluklarıyla dahi– kıyasla-

namayacağını açıklayacağım. Belki bazı bakımlardan aralarında benzerlikler olsa da, sanırım hiçbir devletin yönetimi Türklerde olduğu gibi kardeş kanıyla lekelenmemiştir. Türklerde, Tanrı'nın padişaha tanıdığı bir hak ve kutsal bir yasa olarak kabul edilen şöyle bir uygulama vardır: Tahta geçen her padişah kardeşlerini boğdurmak zorundadır. Yasanın gerekçesine göre, gökte tek Tanrı olduğu gibi, yeryüzünde de bir tek hükümdar olmalıdır.

Bu nedenle ben Osmanlı İmparatorluğu'nu hak ve hukukun egemen olduğu meşru bir devlet olarak kabul edemiyorum. Meşru bir devlet olmamasının sonucu olarak başka devletlerin temelini sarsmakta ve kendi içinde de zorbalığı egemen kılmaktadır. Bundan ötürü benim gözümde padişahlar devletleri, yönetimleri yıkan hükümdarlardır, tıpkı kendini Tanrı'nın cezası olarak tanımlayan Attila[6] ve onu izleyen Tamerlan[7] gibi. Üçüncü olarak da "Terror Europae"[8] olarak Türkler gelmektedir. Zaten isimleriyle de kendilerini tanımlamaktadırlar; zira "Türk"[9] sözcüğü "yıkıcı" anlamına gelmektedir, daha doğrusu "vahşi, yırtıcı ve acımasız" demektir. Bu nedenle de kendilerine "Türk" denilmesinden pek hoşlanmazlar. Ayrıca bir atasözüne göre, Osmanlı'nın ayak bastığı yerde ot bitmez, fidan yeşermezmiş. Demek oluyor ki, onların gücü karşısında hiçbir şey direnemez, acımasızlıklarına karşı koyamaz. Onlar tam anlamıyla tahrip edici yaratıklardır ve tıpkı kazlar gibi, bir meraya salındıkları zaman orası kurur. Bütün Osmanlı padişahları bunun doğruluğunu kanıtlamaktadırlar, çünkü onların ellerine geçen her ülke yıkılmış harap olmuştur. Bu tahripkârlıklarına Asya'da başlamışlar ve yıkımlarını Greklerin ülkesindeki o güzel kentlerde sürdürmüşler, aynı şekilde birçok mükemmel kaleye sahip olan güçlü Macar Krallığı'nı da acınacak şekilde tahrip etmişlerdir.

Dahası, bu zorbalar kendi insanlarının da kıymetini bilmemektedirler; devletin dayanağı, temeli olan, bilgisi ve becerisiyle onu koruyan ve geliştiren, hükümdara ve tüm devlete hizmet etmiş, ödüllendirilmeyi, el üstünde tutulmayı hak etmiş kimseleri basit bir kuşku veya söylenti yüzünden boğduruyorlar, öldürtüyorlar.

Bu zorba devletin bunca yıl ayakta kalmış olmasına, ülkedeki güç ve nüfuz sahibi kimselerin başkaldırıp onu yıkmadıklarına şaşmamak elden gelmiyor. Fakat, öyle anlaşılıyor ki, insanları cezalandırmak için Tanrı böy-

le bir afeti kullanmak gereğini duyuyor, Hıristiyanları onunla korkutup tehdit ediyor. Ama bu afet Hıristiyanları korkutmakla kalmıyor, aynı zamanda onur ve erdem sahibi olmak için çaba sarf etmelerine fırsat veriyor. Eğer Türklerin saldırısına uğrama korkusu olmasaydı, Hıristiyan devletler kendilerini öyle güvende hissederlerdi ki, artık hiçbir şeyden çekinmezler ve birbirleriyle çatışarak kan dökerlerdi. Gerçi böyle sorunlar gene de yaşanıyor, ama Türk tehlikesi olmasaydı daha da fazlasına katlanmak zorunda kalırdık. Demek oluyor ki, Türkler bize birbirimizle iyi geçinmeyi öğretiyorlar. Livius'un[10] dediği gibi: "*Aeternus timor maximum concordiae vinculum.*"[11]

Her şeye kadir Ulu Tanrı, insanların akılları ile kavrayamayacakları hikmetiyle kendi düzenini mucizevi biçimde korumaktadır. Türkler Macaristan'a girdiğinden ve Roma İmparatorluğu'nun komşusu olduğundan beri, her iki devlet arasında şaşılacak bir denge kurulmuştur. Böylece de Roma İmparatorluğu ve dolayısıyla onun sınırları içinde kalan Hıristiyan dünyasının üzüm bağı, o azgın, saldırgan yaban domuzu tarafından eşelenip alt üst edilememekte, ayaklar altında ezilip mahvolmamaktadır. Tanrı'nın kurduğu bu denge sayesinde her iki devletin başına gelen hükümdarlar, mizaç bakımından birbirine benzemekte ve bu yüzden de aralarındaki ilişkiler uyum ve denge içinde yürütülmektedir. Örneğin Sultan Süleyman kana susamış, zorba ve cengâver bir hükümdardı. Onun karşısına Yüce Tanrı korkusuz, değerli İmparator Carolus Quintus'u (V. Karl) çıkardı. Sultan Süleyman büyük zaferler kazanmış bu hükümdardan çekindiği için, daha dikkatli ve temkinli davranmak zorunda kaldı. Süleyman'dan sonra Sultan Selim tahta çıktı. Bu bilge, aklı başında hükümdar, ülkenin eski durumunu korumakla yetindi. Tanrı onun karşısına dindar, bilge ve akıllı İmparator Maximilianus Secundus'u (II. Maksimilian) getirdi. Daha sonra Sultan III. Murad[12] devletin başına geçti. Bu padişah okumaya çok meraklıydı ve zamanını kitaplarının arasında geçirmeyi severdi. Kılıcını kuşanmayı bıraktı, çünkü dövüşmeyi, savaşmayı sevmezdi. Savaşa karşı isteği uyandığı zaman da Tanrı Türkleri ve İranlıları birbirine düşürdü, böylece öfkesini onlardan alması için olanak sağladı. Macaristan'daki ve Hırvatistan'daki zavallı Hıristiyanlar biraz rahat edip kendini toparlayabilsinler diye de İran cephesinde Türklerin başına çok iş çıkardı. Bu duruma göre şu sırada Roma İmparatorluğu'nun ba-

Resim 26. Sultan III. Murad.

şına da,[13] barış ve huzuru yeğleyen, dindar, sakin ve anlayışlı bir hükümdar geldi. Görülüyor ki Tanrı, Hıristiyan halklarının iyiliğini istediğinden, kiliseleri korumayı amaçladığından, böyle bir denge kurmuş ve insanlara duyduğu haklı öfkesine karşın, ceza uygulamaları arasında o sonsuz merhametini gösterebilme çarelerini yaratmıştır.

Şimdi gene gelelim Türklerin padişahına (*Padeschach*). Onlar hükümdarlarına bu ismi verirler ve bu sözcük "seçilmiş kral" anlamına gelir. Bizde oynanan "Şah oyunu"[14] da bu sözden türetilmiştir ve "kral oyunu " anlamına gelir; çünkü "Şah" İranlıların dilinde kral demektir. Kuşkusuz bu oyun da İran'dan gelmedir ve gerek İranlıların gerekse Türklerin bu oyunda çok başarılı oldukları bilinmektedir.

Türk hükümdarının unvanları şöyledir:

Sultan Murad, Sultan Selim'in oğlu, Konstantinopolis ya da yeni Roma kentinin efendisi, Afrika, Trabzon, Pontus, Bende,[15] Cappadocia, Paphlagonia, Cicilia (Cilicia), Pamphilia, Lycia, Caria,[16] Sigea,[17] Scuntia,[18] Armenia ve Albania[19] kralı, Tataristan[20] ve Macaristan hakanı, güneşin altında ne varsa hepsinin hükümdarı, Tanrının hükmüyle Hıristiyanlığın yıkıcısı ve ülkeye, devlete karşı gelecek her kişiye egemen olan padişah.

Sultan Murad beden yapısı bakımından kısa boylu, gösterişsiz, tıknaz, şişman bir adamdı. Yüzü soluk, don yağı gibi renksizdi, uzun kemerli

burnu yüzüne öfkeli bir ifade veriyordu. Aslında sağlıksız bir insandı, o berbat sara hastalığına tutulmuştu ve bu yüzden de gözden uzak, sessiz, sakin bir yaşam tarzını yeğliyordu. Kendinden evvelki padişahlar gibi cinselliğe düşkün değildi, çünkü o kötü hastalığı cinsel gücünü de etkiliyordu. Ulu Tanrı işte böyle dertler vererek insanları günah işlemekten alıkoymaktadır.

Sultan Murad'ın övülmeye değer bir özelliği, kitap okumakla vaktini geçirmekten zevk alması ve özellikle Müslümanların kutsal saydıkları kitabı derinlemesine incelemeye kendini vermiş olmasıydı. Bunun dışında tarih kitaplarını da merakla okurdu. Böylece atalarının yaşam ve başarılarını kendine örnek almak, onların izinden yürüyebilmek için geçmişteki olayları belleğine yerleştirmeye çalışırdı. Padişah gökbilime de büyük ilgi duymaktaydı. Nitekim daha önce de anlattığım gibi, yapay bir gökkubbe yapılmasını sağlamak için büyük harcamalara izin vermişti. Bilginlerle bir arada olmaktan çok zevk alırdı. Kendisini eğiten ve yetiştiren hocasını[21] çok sever ve sayar, her sorunun çözümü için ona danışırdı. Annesine[22] çok önem verir ve ülkesiyle ilgili kararlar alırken onun görüşüne başvururdu.

Yemek ve içmek konusunda çok ölçülü davranırdı, babası gibi içkiye düşkün değildi. Evlilik konusunda da kendinden evvelki padişahlardan daha ölçülüydü, resmi eşi dışında birkaç cariyesi de vardı. Önceleri hükümdarın sadece kendi karısıyla beraber olmakla yetindiği sanılırken, 1579 yılında bir Hıristiyan cariyeden bir erkek çocuğu dünyaya geldi. Sarayın kadınlara ayrılmış olan bölümünde zaten hep tutsak Hıristiyan kadınları yaşardı ve padişahın karısı[23] da bunlardan biriydi. Ama gene de bu bakımdan ataları kadar ileri gitmezdi. Aslında babası da şaraba ve içkiye, kadınlardan daha çok rağbet ederdi.

Sultan Murad adalete çok önem verirdi. Tahta ilk çıktığı yıllarda, tanınmamak için kıyafet değiştirerek yalnız başına şehrin sokaklarında dolaşıp tüccarların, zanaatkârların hile yapıp yapmadıklarını, tartıları, ölçüleri doğru kullanıp kullanmadıklarını denetlerdi ve bir kusur saptarsa bunun düzeltilmesi için uğraşırdı.

Onun kınanabilecek tek kötü huyu, ansızın öfkeye kapılmasıydı. Nitekim "Kısa boylu insanlarda öfke kalbe yakındır" derler. Ayrıca herkesten kuşkulanma huyu da vardı ve savaşmaya meraklı olmamakla beraber,

yakınlarına çok baskı yapar, zorbaca davranırdı. Örneğin Budin paşasını boğdurmuş ve birçok kişinin kanısına göre, Mehmed Paşa'yı da –daha önce anlattığım gibi– bir dilenci derviş tarafından bıçaklattırmıştır. Çok itibarlı bir kişi olan Ferhat Paşa (*Verat Wascha*)[24] ve başka birisi daha padişahın emri üzerine öldürülmüştür. Günün birinde tamamen suçsuz üç erkek çocuğu da idam ettirmiştir. Bu olay şöyle gelişmiştir:

Saygıdeğer efendimin çok güzel, büyük, beyaz, İngiliz cinsi bir köpeği ve iki evcilleştirilmiş ayısı vardı. Kaldığımız hanın avlusunda köpekle ayılar birlikte şaklaşır, oynaşırlardı. Günün birinde padişah camiye gitmek üzere bizim hanın önünden geçerken, köpekle ayıların oynaşmasını görmüş. Cami dönüşü efendime bu köpeği ve ayıları göndermesini, oyunlarını seyretmek istediğini bildirdi. Efendim de padişahın bu isteğini yerine getirerek, köpeği ve ayıları ona armağan etti. Padişah buna pek sevindi ve az sonra da köpeklerle ayıları sarayın bahçesinde bir araya getirdi. Orada da hayvanlar bir süre alışık oldukları şekilde oynaşmışlar. Ama birdenbire bir kışkırtma olmuş ve hayvanlar oyunu ciddi bir savaşa dönüştürmüşler, birbirlerine saldırmışlar. O sırada Aya Sofya Camii'nin minarelerinden birinden bu oyunu seyretmekte olan üç Türk çocuğu padişahın dikkatini çekmiş. Hemen adamlarına bu çocukların kellelerini kendisine getirmelerini emretmiş. Emir de derhal yerine getirilmiş. Padişah kendisine köpeği getiren iki uşağa ve iki yeniçeriye 50 *düka* armağan etmişti Bu para yüz *gulden* etmektedir.

Padişah parayı çok sever, altına ve paraya hiç doymaz.

Sultan III. Murad MS 1574 yılında padişah ilan edildi. O tarihe kadar Magnesia [Manisa] kentinde bir süre sancak beyliği görevini üstlenmişti (bizdeki kontluğa denk bir konum). Murad Konstantinopolis'e gelene kadar babasının ölümü gizli tutuldu. Şehzadenin gelişinden sonra, padişahın ölümü açıklandı ve en büyük oğlu olan Murad, orduya devletin vârisi olarak takdim edildi. Türkiye'de padişahın seçimi ve tahta çıkarılışı sırasında görkemli bir tören düzenlenmez, sadece devletin önemli kişileri olan paşalar ve ordu mensupları olan yeniçeriler yeni hükümdarı saraya kadar götürürler. Bu sırada yeniçerilerin bir geleneğine göre, geçtiği sokaklarda yolu kesilir. Padişah yoluna devam edemez ve ancak yeniçerile-

rin ve komutanlarının dileklerini dinleyip kabul edince, yani maaşlarını artıracağına söz verip kendilerine binlerce *düka*'yı armağan olarak dağıtınca geçiş izni verilir. Böylece meydana tonlarca altın saçılır. Askerlerin dilekleri yerine gelince, padişah yoluna devam ederek saraya varır. Seçilme ve taç giyme töreni bundan ibarettir. Bizde uygulanan çeşitli tören işlemlerine gerek duyulmaz, çünkü bu ülkede, Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi, özel kraliyet giysisi ve kraliyet simgeleri olan taç, asa ve küre bilinmemektedir. Burada itaat etmeyenleri yola getirmek için kılıç ve asa yerine koyun bağırsakları kullanırlar.

Bu şekilde, hiçbir kutsanma olmaksızın –daha önce kanla perçinlenmeden– hükümdar konumuna getirilmek pek de sağlam bir işlem olmayacağı için, seçimden hemen sonra padişah, beş erkek kardeşini, kirişle boğazlarını sıktırmak suretiyle boğdurttu. Bunlardan dördünün babaları bir, anneleri ayrıydı, biri ise hem baba hem de anneden yana öz kardeşiydi. Boğarak öldürme görevi bir dilsize verilmişti. Bütün çocukların yaşları küçüktü. Henüz on yaşlarında olan öz kardeşi, öldürülmemesi için padişaha çok yalvardı, kölesi olmaya, ellerine ayaklarına kelepçe ve zincir takılmasına razı olacağını, ömür boyu da padişaha ve devlete karşı en ufak bir girişimde bulunmayacağını vaat etti. Padişah bunun üzerine ona acıdı ve hayatını bağışlamaya karar verdi. Ancak müftü (*Muphti*) adını verdikleri en yüksek din görevlisi bu karara karşı geldi ve hemen fetva (*Vetfa*) denilen bir yazılı belge hazırlayarak padişaha gönderdi.[25] Belgenin içeriği şöyleydi: Yeryüzünde iki güneşe yer olmadığı gibi, Osmanlı devletinde de iki hakana yer yoktur. Bu bildirim zavallı bir insanın hayatına mal oldu.

Şimdi herkes sağduyusunu kullanarak bu imparatorluğun meşru bir devlet mi, yoksa hak ve hukuk kurallarından uzak gaddar ve zorba bir baskı düzeni mi olduğuna karar versin.

İnsanın Türk hükümdarının oğlu veya erkek kardeşi olmaktansa, onun ahırındaki domuz olmayı yeğleyesi geliyor, çünkü Türkler domuzu kesip etini yemezler. Böylece de öldürülmekten korkmaya gerek kalmaz.

Türklerin hükümdarı öldüğünde ve ölüm haberi açıklandığında, eski bir geleneğe göre yeniçeri adı verilen askerler, şehrin içinde oraya buraya dağılarak evleri soyma özgürlüğüne hak kazanırlar. Özellikle de itibarlı

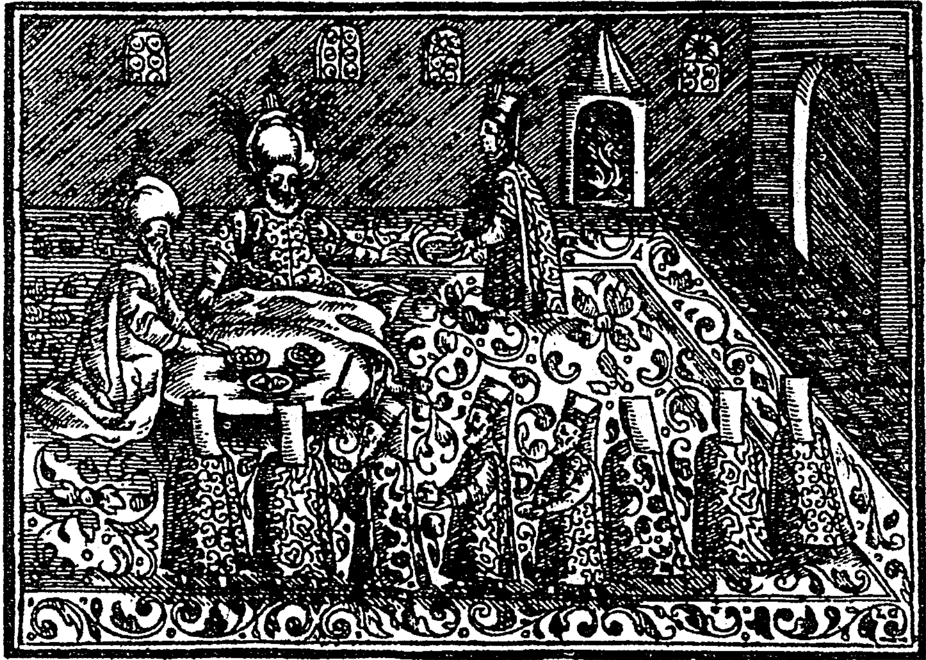
kişilerin, paşaların konutlarına girip oraları talan ederler ve bazen bu esnada kan döküldüğü de olur. Vaktiyle İran'da da hükümdar defnedildikten sonra beş gün boyunca her türlü taşkınlığa, düzensizliğe izin verilirdi. Papanın ölümünden sonra, özel korumaları da kendilerine böyle bir hak tanımaktadırlar.

Halkın aşağı tabakalarında yaygın olan bir kanıya göre, Sultan Murad padişahların soyundan gelme bir Türk değil, Yahudi kökenli biriymiş. Söylentiye göre, Sultan Selim'in eşi peş peşe kız doğurunca padişah fena halde kızmış ve sultan bir daha hamile kaldığında, bu kez de kız doğurursa, onu öldüreceğini söyleyerek tehdit etmiş. Kısa süre sonra sultan gene bir kız dünyaya getirince büyük bir korkuya kapılmış. Fakat o sırada yanında bulunan bir Yahudi kadın onu teselli etmiş ve bu duruma kolayca çare bulabileceğini, önceki gece bir Yahudi kadının bir erkek çocuk dünyaya getirdiğini ve oğlunu bu kızla değiştirmeye razı olabileceğini söylemiş. Padişahın eşi bu teklifi kabul etmiş ve kızını bu Yahudi oğlanı Murad ile değiştirmiş, padişaha da onu kendi oğlu olarak takdim etmiş.[26] Bu söylence yüzünden Türkler, Murad'ın son padişah olduğuna ve Osmanlı hanedanının onunla sona ereceğine, bu yüzden de devletin çökeceğine inanıyorlar. Keşke Tanrı bu kehaneti bir an önce gerçekleştirse!

Kırk Yedinci Bölüm

Padişahın Sofrası, Yemekleri, İçecekleri, Padişaha Hizmet Eden Uşaklar Has Ahır, Eczane, Saray Okulu ve Saray Mescidi

Padişah yemek yiyeceği zaman yere konan bir mindere bağdaş kurar (A). Odanın zeminine önce üst üste hasırlar serilir, üzerine güzel Türk halıları döşenir. Padişahın önüne bir karış yüksekliğinde küçük yuvarlak bir masa konur, üzerine astarlanmış kalın ve sert bir deri yayılır. Bunun çevresinden bir ip geçirilmiştir, ip çekilince derinin kenarları torba gibi büzülür. Bu deri örtünün üstüne yemek kapları dizilir. Masanın kenarında yemekleri sunan, tabaklara koyan, keserek parçalara bölen çeşnigirbaşı (*Zeschnihir Wascha*) (B)[1] –sofracıların başı– (D) diz çöker. Yemekler sekiz veya on çeşit olarak bir seferde getirilir. Hem haşlanmış, hem kızarmış koyun eti, güvercin ve tavuk eti, beyaz, sarı, boz renkli, şekerli, şekersiz, fırınlanmış ya da haşlanmış sulu ya da koyu olmak üzere dört-beş çeşit pirinç yemeği gibi. Türkler balık ve sığır eti yemezler. Balığı, dinleri tarafından yasaklandığından, sığır etini de alışık olmadıklarından reddederler. Ama ben bazı yüksek tabakadan Türklerin , efendimin sofrasında her ikisini de keyif ve afiyetle yediklerine tanık oldum. En sonunda porselen çanaklar içinde kavun, portakal, elma, armut, üzüm gibi çeşitli güzel meyveler sofraya getirilir. Türkler şarap içmediklerinden, susadıklarında ve serinlemek istediklerinde bunlardan yerler. Ayrıca güzel tatlılar, şekerlemeler de sofraya konur, fakat bunlar bizim ülkemizdekilere benzemezler, bizdekilerden farklı bir biçimde yapılırlar. İçecekleri de çeşit çeşittir, şekerli su ve şerbet (*Scherbet*) –ki bu da şekerli bir içecektir–, nar ve benzeri meyvelerin sıkılmasıyla elde edilen meyve suları gibi. Padişah bunları altın veya porselen bir çanaktan içer; uzun kupaları ve Almanya'da kullanılan *duplet*'leri[2] kullanmazlar. Padişahın içeceklerini, en çok güvendiği genç uşaklarından biri sunar (C). Genelde padişahın yanından hiç ayrılmayan ve yaya olsun, at üstünde olsun her gittiği yere birlikte giden üç özel genç uşağı (acemi oğlanı) vardır.

Resim 27. Sultanın sofrası.

Bunlardan biri sürekli altın bir ibrik taşır ve padişahın hesapta olmayan bir zamanda namaz kılması gerekirse yıkanabilmesi için bir tulum içinde su da götürür; çünkü yıkanmadan bir ibadet evine girilmez ve dua edilmez. Bu oğlana çuhadar (*Ciuadar*)[3] denir. Başka bir oğlan, padişahın yağmura karşı korunabilmesi veya temiz kıyafet giyebilmesi için bir giysi taşır; buna "Giupter"[4] derler. Bu sözcüğü Türkler herhalde Almanlardan öğrenmiş olmalılar, çünkü önü açık düz bir giysiye Almanlar da "Joppe" derler. Üçüncü oğlan padişahın silahlarını, kılıç ve okluklarını taşır, buna da silahdar (*Silichdar*)[5] adını verirler.

Çeşnigirbaşı (B) çok itibarlı bir konumdadır, günde 100 a*sper* alır. Konutu sarayın dışındadır. Çeşnigirlerin, yani sofracıların (D) sayısı otuz kadardır. Hepsi ipek ve sırmalı elbise giyerler, üzerine de değerli İngiliz kumaşından kırmızı bir kaftan geçirirler. Doğrudan doğruya padişaha hiz-

met eden uşaklar –oğlanlar– ise katmerli sırma dokumadan yapılmış elbise giyerler. Bu uşaklar yıllarca hizmet edip ergenlik çağına ulaşınca, çok önemli ve onurlu görevlere getirilirler. Örneğin kimi yeniçeri ağası (*Janitscharaga*), kimi paşa (*Wascha*), sancak beyi (*Sansagbeeg*) ya da beylerbeyi (*Beglerbeeg*) olur. Her biri padişahın verdiği değerli armağanların dışında günde 20 *asper*, çeşnigirler ise yaklaşık 6 *asper* alırlar.

Hizmetkârlar kapının önünde ayakkabılarını çıkarırlar. Bunlar tıpkı terlik gibi kolay giyilip çıkarılabilirler, çünkü topuğa denk gelen yerleri sadece bir parmak kalınlığındadır. Elçiler ve onlarla beraber gelen asilzadeler, padişahın ziyaretine gittiklerinde ayakkabılarını çıkarmazlar. Padişahın özel uşakları tıpkı çeşnigirler gibi başlarına kırmızı keçeden bir başlık geçirirler. Alın hizasından, bu başlığın boyunu aşan altın veya gümüş bir boru yükselir ve yukarı doğru genişler. Zaman zaman bu borunun içine tüyler de yerleştirilir. Yeniçeriler de beyaz keçeden başlıklar kullanırlar ve bunların da önlerinde böyle borular bulunur. Özel uşaklar şakaklarındaki saçları uzatırlar –tıpkı Alman saray mensupları gibi–, sakallarını usturayla tıraş ederler ve bu görünüşleriyle rahiplere benzerler.

Padişahın özel uşaklarından sonra sırada oda hizmetlileri vardır. Bunlar takriben 10 kişidir. Giysileri az önce anlattığım biçimdedir, ama özel uşakların aldığı gündelik bunlarınkinden daha yüksektir. Bu hizmetliler şilte, yaygı ve yatakla ilgili diğer malzemeden sorumludurlar ve yatacak yerleri hazırlarlar. Yataklar pamukla doldurulmuş birçok şilteden oluşur. Bu şiltelere büyük aralıklarla dikişler atılmak suretiyle, pamukların düzgün bir biçimde dağılması ve öylece kalması, bir yerde yumrular halinde toplanmaması sağlanır. Şilteler gündüzleri yuvarlanıp dürülerek düzgün bir yığın halinde üst üste istif edilir. Yorganların da içi pamukla doldurulmuş ve üzerlerine sırmalı kumaşlar geçirilerek dikişlerle tutturulmuştur, yüzüne değerli taşlar ve inciler işlenir. Kışın bunların üzerine samur kürkler örtülür. Odanın içindeki ocakta uşaklar gece boyunca ateş yakmak zorundadırlar. Hepsi birden hizmet etmezler, birkaç kişilik gruplar halinde sırayla nöbet değiştirirler. Bu hizmetlilerin de bir yöneticisi vardır, buna haznedarbaşı (*Asnadar Wascha*)[6] derler. Başka işlerde çalıştırılan genç hizmetlilerin de başlarında birer amirleri vardır, her işle ilgili bölüm ayrı bir yöneticiye bağlıdır. Bu yö-

neticiler daima hadımlardan seçilir, böylece genç oğlanların doğaya ve ahlaka aykırı tecavüze uğramaları önlenir. Bu yöneticiler büyük itibar görürler. İç gömlekleri ve onun üzerine giydikleri kaftan katmerli sırma dokumadan yapılmıştır. Çok güzel ata binerler. Her biri günde yaklaşık 150 *asper* alır, ayrıca kendilerine toprak gelirlerinden de hisse verilir ve buna "tımar" (*Timaar*)[7] denir. Bu gençlere Türkçe'de hazneoğlanları (*Asnaoglander, Asnaoglanler*) denmektedir; "*asna*" oda demektir ve "*oglanler*" erkek çocuk karşılığı olan sözcüğün çoğul şeklidir.

Padişahın özel hizmetlileri arasında üçüncü grubu giysi görevlileri oluşturur; bunlara oda oğlanları " (*Odooglander, Odaoglanler*) denir. Bunlar padişahın giysilerini ve silahlarını muhafaza ederler. Sayıları yaklaşık yirmi kadardır, kıyafetleri ve ücretleri öncekilerle eşittir, kâhya (*Kihaia*) adı verilen birer yöneticileri de vardır, ama buna genelde "ağa" derler.[8]

Dördüncü grup, hazinenin muhafızlarıdır. Bunlara da hazneoğlanları (*Asnaoglander, Asnaoglanler*) denmektedir ve başlarında da en yüksek rütbeli hadımağası olan haznedarbaşı (*Asnadarwascha*) bulunur. Sayıları yaklaşık olarak 20 kadardır. Bunlar, padişahın değerli taşlar, altın ve gümüşten yapılmış mücevherlerini, yüzüklerini, değerli eşyalarını muhafaza etmekle yükümlüdür. Aldıkları para öncekilerden farksızdır.

Beşinci grup kileroğlanlarıdır (*Chileroglander, Chileroglanler*)[9] ve başlarında da kilercibaşı (*Chilergiwascha*) bulunur. Bunlar padişahın sofrasına çıkarılan çeşitli tatlı ve şekerlemelerden sorumludur. Aldıkları para diğerlerinden daha azdır.

Mutfakta çalışanlar, aşçıbaşılar, yardımcıları, yamaklar ve mutfak yöneticileri, yemek düzenleyicileri, mutfak kâtipleri olmak üzere 50 kişidir. Bunların üst düzey yöneticileri değerli kumaşlardan ve ipekten, diğerleri iyi cins çuhadan yapılma giysiler giyerler. Adam başına günde 8 veya 10 *asper* alırlar. Kaba işleri yapan uşaklara 4-5 *asper* ödenir. Mutfak görevlileri Alman aşçılar gibi Batı ülkelerinde pişirilen yemekleri, Fransız yemeklerini pişirmeyi öğrenmezler, kendi alıştıkları yemekleri yapmakla yetinirler. Padişahın bize verdiği şölen hakkında anlattıklarımdan da kolayca anlaşılacağı üzere, birisi dört çeşit pirinç yemeği pişirmeyi başarırsa usta sayılır ve padişahın yemeklerini pişirmeye layık görülür.

Padişahın sarayında iki en üst düzey görevli bulunur, bunların birine "Saraia Wascha,"[10] diğerine ise kapı ağası (*Capagaschi*)[11] denir. Bunların ikisi "monuk" (*Monoue, Monouc*)[12] yani hadımdır ve bütün sarayın işlerini yönetirler.

Sarayın yakınında padişahın has ahırları bulunur. Burada barındırılan yüz kadar at, padişah ve sarayın üst düzey yöneticileri, hadım ağaları ve özel uşakları için hazır tutulurlar. Bu ahır bir zamanlar St. Sophia Kilisesi'ne aitti. Atların bakımı ile yaklaşık 50 hizmetli görevlendirilmiştir. Bunların her biri günde 4-5 *asper* alır. Başlarındaki yöneticiye imrahorbaşı (*Imrahor Wascha*) adı verilir. Onun yardımcısına da küçük imrahor (*Cudschuk Imrahor*)[13] denir. Bu kişi, Türkiye'de deve, eşek, at gibi binek hayvanlarından ne varsa hepsinden, her şehirde padişahın emrinde bekletilen ya da savaş için gereken hayvanlardan, onların beslenmelerinden, su ve yemlerinden, taşıyacakları eşyadan ve erzaktan sorumludur. Bu çeşit görevliye günde 100 *asper*'den fazla ödenir. Deve ve eşek gibi yük hayvanlarının sayısının aşağı yukarı 8000 olduğu söyleniyor. Has ahır, samanlığa benzeyen, büyük, geniş, alçak tavanlı, uzun bir binadır. İçeri girildiğinde sağda solda atların peş peşe dizilmiş olduğu görülür. Atların arasına birer bölme yapacak yerde, açık havada, güneşte kurutup toz haline getirdikleri at gübresinden alçak duvarlar dikerler ve her iki duvarın arasına bir at yerleştirirler. Atların altına da saman koymazlar, bu kurutulmuş at gübresinin tozunu yayarlar. Atlara yiyecek olarak yulaf yerine arpa verirler. Yemlikleri de yoktur. Atlar samanları yere eğilerek yerler. Kıyılmış yemler ise atların başlarına geçirilen kaba dokunmuş bir torbaya konur ve o şekilde hayvana yedirilir.

Sarayda padişaha mahsus bir de eczane vardır. Şehir içinde gördüğüm ilkel eczanelere bakarak, saray eczanesinin de pek özel bir üstünlüğü olmadığı kanısına vardım. Orada bazı değerli ilaçlar bulunsa bile –ki Doğu ülkelerinden ve Hindistan'dan birçok şifalı maddeler getirtmiş olduklarını sanıyorum– buradaki Türkler, Rumlar ve Yahudiler bunları yararlı bir biçimde kullanmayı bilmiyorlar. Zira Türkiye'de gerek kitaplardan, gerekse kendi deneyimlerinden ilaçların özellikleri ve etkileri hakkında bilgi edinmiş olan akıllı ve tahsilli hekimler yok. Ama zaten onlar Tanrı'nın bu lütfuna layık değiller. Daha önce eczacılık hakkında hiçbir bilgisi olmadığı

halde, uzun yıllar padişahın eczanesinde hizmet ettikten sonra terfi eden Alman kökenli bir eczacı çırağından öğrendiğime göre, eczanede şekerlemeler, kurabiyeler yaparlarmış ve Alman da bunları yapmasını pek güzel öğrenmiş, buna karşın eczanelerde üretilmesi gereken ilaçlar hakkında hiçbir bilgi edinememiş. İmparatorun elçilik heyetinden olan başka bir Alman eczacı ise, bana Konstantinopolis'teki Türk, Rum ve Yahudi eczanelerinin hemen hemen hepsini gezip incelediğini, fakat bunlarda sözünü etmeye değer bir şey bulamadığını, bizim ülkemizde her şeyin daha üstün olduğunu, yalnız burada bulunan *terra sigillata*[14] ve *rhabarbarus*'un[15] bir ayrıcalık oluşturduğunu bildirdi. Buna dayanarak saray eczanesinin de çok daha donanımlı olmadığına kanaat getirdim. Padişahın sağlığıyla ilgilenmek görevini üstlenmiş olan saray hekimlerinin tümü Yahudidir ve her gün sarayda boy gösterirler. Bunlar tıpkı şarlatanlar gibi temel bilgilerden ve yeteneklerden yoksun kişilerdir. Ellerinden *rhabarbarus, cassia*[16] ve *clisterius*[17] alındığında bütün marifetleri tükenir. Hacamat gibi basit ve güncel yöntemleri de kullanmalarına olanak verilmese mahvolurlar. Bu yöntemleri de her türlü hastalıkta kullanırlar. Benim görüşüme göre, gerçek şudur ki, Almanya'da soylu ailelerden gelme birçok aklı başında, yaşlı hanımefendi ya da görmüş geçirmiş bazı kadınlar, otlar, usareler ve buna benzer malzeme hakkında, bütün bu hekimlerin toplamından daha bilgilidirler, dolayısıyla hem hastalıkların tanınması, hem de sağaltılması konusunda karar verecek yetiye sahiptirler.

Saraydaki ve saray dışındaki berberler hususunda da aynı şeyleri söyleyeceğim. Onlar bacak kırıklarında, yaraların tedavisinde çok kaba, mandalara uygun yöntemler kullanırlar. Eğer hacamat yoluyla kan akıtmasını da bilmeseler hiçbir şey beceremeyecekler. Bu yargıyı bizim elçilik berberlerimiz bana aktardılar. Çünkü bazı tedavilere onların da katılması istendiğinde, Türklerin iyileştiremedikleri pek çok kişiyi onların sağlığa kavuşturabilmeleri Türklerde büyük şaşkınlık yaratmış.

Padişahın sarayında iki kapı vardır. Bunların her ikisinde de askerler veya yeniçeriler nöbet tutar ve birbirleriyle nöbet değiştirirler. Başlarında bulunan iki yöneticiye kapıcıbaşı (*Capitschi Wascha*) denir. Bu askerlerin sayısı yaklaşık olarak 200 kişiyi bulur. Görev başındayken her birinin

elinde, köpek terbiye etmeye yarayan değneklere benzer kısa, ince bir sopa vardır. Kapının duvarlarında çepeçevre kılıç, kalkan, yay ve tüfekler asılıdır. İşi olmayanları içeriye bırakmazlar.

Sarayda özel bir okul da vardır. Burada korsanlar tarafından yakalanıp padişaha sunulan 100 öğrenci okutulur ve Türk gelenekleri, yazı, İslam dininin kuralları öğretilir. Bu okulda iç oğlanları, oda oğlanları gibi görevlilerin içinde yer alacak olan gençler yetiştirilirler. 14 yaşına gelince bu görevlere atanırlar. 24 yaş dolaylarında bu görevden alınıp saraydan da çıkarılırlar ve başka görevlere yerleştirilirler; örneğin sipahi veya sancakbeyi olurlar, zaman içinde, eğer talihleri yaver gider ve padişahın ilgisini çekebilirlerse, paşa bile olabilirler. Benim Türkiye'de bulunduğum süre içinde, bir zamanlar Sultan Selim'in iç oğlanlarından olan birisi, önce yeniçeri ağası, daha sonra Graecia (Rumeli) beylerbeyi –Avrupa'da en yüksek kumandan–, sonunda da paşa konumuna getirildi. Ayrıca Sultan Selim'in kızlarından biriyle evlendirildi ve böylece de padişahın damadı, Sultan Murad'ın eniştesi oldu. Bu kişinin adı Siyavuş Paşa (*Siausch Wascha*) idi.[18]

Ne var ki bütün bu gençler Hıristiyan ailelerden alınmış Hıristiyan çocuklarıdır. Çünkü dinle ilgili kişiler ve görevler dışında, doğuştan Türk olan hiçbir kimse sarayda veya başka bir yerde padişahın hizmetine giremez. Bu durumda şehir yargıçları, *Doctores legum* [hukuk bilimcileri], kâtipler ve bu gibi kişiler hep doğuştan Türk olanlardır. Diğer memuriyetlere getirilenler ise hep Hıristiyanların çocuklarından seçilir. Ayrıca sarayda ve kadınların yaşadığı bölümde görevli olan monükler de Hıristiyan ailelerin çocukları olan vaiz Hans'ın[19] ülkesinden gelme Habeşlerdir. Bunların bazıları beyaz tenli, bazıları ise siyah tenlidir. Afrika'dan getirilenlerin pek çoğu da Müslümandır. Hadım edilen bu hizmetliler de çok yüksek görevlere getirilebilirler. Benim zamanımda bunlardan birisi paşa oldu. Bunun adı Mesih Paşa'dır (*Messich Wascha*). Diğer biri de Mısır eyaletinin valisi olarak Kahire'ye gönderildi.[20]

Sarayda padişahın ve bütün hizmetlilerin her gün gidip dua ettikleri bir ibadet evi de vardır. Sabahları buraya şehirde görevli olan din adamları gelir ve dini töreleri yerine getirirler. Okudukları dua bir saat sürer ve herkes bunu kendi kendine de okur, böylece 40 vaiz o duayı okumuş olur.

Onların inancına göre, bu duayı 40 kez okuyan, bedenini ve ruhunu her türlü kötülükten arındırmış sayılır. Padişaha yaşamı süresince böyle bir hizmeti veren din adamları, ölümü halinde, cenaze kaldırılırken de gereken dinsel töreni yapmak ve ruhu için dua etmekle görevlidirler.

Padişah haftada bir gün halkına görünmekle yükümlüdür. Bunu da Müslümanların tatil kabul ettikleri cuma günü büyük camilerden birine duaya gittiği zaman yerine getirir. Ama her hafta başka bir camiye gider. Bir seferinde St. Sophia [Ayasofya] Camii'ne gittiyse ondan sonraki hafta Sultan Süleyman Camii'ne, daha sonra Sultan Mehmed [Fatih] Camii'ne gider ve böylece sırayla bütün büyük camilerde namaz kılar. Bu şatafatlı törenler sırasında yaklaşık 800-1000 atlı ve birkaç yüz yaya kendisine refakat eder. Roma İmparatorluğu elçilerinin konutu önünden geçerken, her seferinde para işlerinden sorumlu bir görevli konutumuzun kapısı önünde durarak elçilikte çalışanlara bir avuç dolusu *asper* atar. O zaman büyük bir itiş kakış yaşanır. Koşa koşa gelip paraları toplamak isteyen Türkler hışımla karşılanırlar ve birkaç *asper* yerine epey dayak yerler. Bizim konutta görevli olan yeniçeriler Türklere her defasında "Sizi buraya kim davet etti?" diye bağırıp onları döverler.

Padişah camiye at üstünde giderken, sağ tarafında hep paşalardan biri bulunur. Camiden çıkarken de sağ tarafına başka bir paşa geçer. Onların geleneklerine göre, sağ taraf değil, sol taraf onurun yeridir.[21] Kılıç solda taşındığı için sol el serbest kalmak onuruna sahip olur.

Kırk Sekizinci Bölüm

Türklerin Hıristiyanları Yenebilmelerinin Sebepleri ve Savaş Düzenleri

Yıllardır herkesi meşgul eden bir soru, Hıristiyanların neden Türklere karşı koyamadıkları ve savaşta talihin neden hep Türklerden yana olduğu, neden daima onların galip geldiğidir. Bizde insanların çoğu, Türklerin –sanki soyları Enakim[1] ve Samsunim'den[2] geliyormuş gibi– çok atılgan, gözü pek ve güçlü bir halk olduğunu,Hıristiyanların ise onlarla kıyaslandıklarında, adeta bir çekirge sürüsüne benzediklerini sanırlar. Üstelik de Türklerin şehirlerini göklere kadar yükselen aşılmaz surlarla çevirdiklerini ve Goliat gibi silahlarla donatılmış olduklarını hayal ederler. Bütün bu varsayımlara benim yanıtım, bu düşüncelerin çok yersiz olduğudur. Savaşlarda Türklerin Hıristiyanları sürekli yenmelerinin sebebini iyi anlaşılacak biçimde belirtebilmek için, onların savaş tarzı ile Hıristiyanların savaş tarzı arasında bir karşılaştırma yapacağım. Her iki tarafın övülmeye değer yanları olduğu gibi yerilecek tutumları da olduğunu göstereceğim.

Öncelikle şunu söylemek isterim ki, Hıristiyanlara karşı savaşta Türklerin galip gelmelerinde *causa principalis*, –yani önde gelen neden– her şeye kadir olan Yüce Tanrı'dır. Türkler ise sadece *causa instrumentalis*, yani araçtır. Tanrı bu aracı Hıristiyanları cezalandırmak, hadlerini bildirmek için kullanmaktadır. Basit halk, aslında *causa instrumentalis et minus principalis* diye nitelendirilebilecek önemsiz bir etkene, yani araca takılıp kalmakta ve *causa efficiens*'i –etkin olan sebebi– aklına getirememektedir; tıpkı kendisine atılan taşa saldıran ve taşı atan kişiyi rahat bırakan köpek gibi. Çok kişi bu durumu açıklamak için çeşitli sebepler ileri sürmekte, ama asıl sebebi göz ardı etmektedir.

Türklerin gücü her ne kadar çok büyükse de, Hıristiyanlar tarafından kırılamayacak kadar da üstün değildir. Bunun başaramamasının tek sebebi, Tanrı'nın kendi gücüyle Türkleri desteklemesi, Hıristiyanlara karşı savaşırken onlara yardım etmesi ve zafer kazandırmasıdır. Bu sebeple her şeyden önce bizim başımıza bu felaketleri getirene ilgimizi yöneltmemiz gerek, çün-

kü Tanrı Türkleri bir sopa, kırbaç, değnek ve balta olarak ya da günahları temizleyip atacağı bir süpürge olarak kullanıyor. Düşmana yol açmak için de Tanrı Hıristiyanları birbirine düşürüyor, kardeş kardeşe, arkadaş arkadaşa, kentler başka kentlere, devletler diğer devletlere karşı cephe alıyor. Bu ikilik daha çok din konularındaki anlaşmazlıklardan ileri geliyor. Hatta Tanrı hükümdarların cesaretini kırıyor ve yanlış yollarda karanlıklar içinde sarhoşlar gibi sendeleyerek yollarını aramak zorunda bırakıyor. (Eyub, 12)[3]

Bu durumda korkarım ki Hıristiyan dünyası bu düşmanla hiçbir zaman baş edemeyecektir. Olsa olsa Hıristiyanlar Tanrı'nın öfkesini yatıştırıp ona kendilerini bağışlattıktan sonra, onu kendi yanlarına çekebilirler. Bu da ancak Tanrı'yı inkâr eden öğretilerin, yanılgıların, dini reddetmenin ve Tanrı'nın tarlasını saran ve kiliseyi boğmak üzere olan bu gibi muzır otların sökülüp atılması, ahlak kurallarına uymayan günahkâr yaratıkların, Epikürcü yaşam biçiminin, oburluğun, hesapsız içki içmenin, Tanrı'ya hakaret etmenin, bencilliğin ve başka yüz kızartıcı davranışların, kötü alışkanlıkların ortadan kaldırılması ile mümkün olabilir. Çünkü bu kötü alışkanlıklarımızla, bizi cezalandırması için Tanrı'yı zorlamaktayız ve bizi darp edecek sopaları, kamçıları kendimiz üretmekte, bizi yola getirecek kılıcı ve baltayı kendimiz bilemekteyiz. Yüreğimizle birlikte ellerimizi Tanrı makamına doğru kaldırıp şöyle yakarmalıyız: Biz günah işledik ve söz dinlemedik, bu nedenle de haklı olarak bizi esirgemedin (Yerem. Mers. 3).[4]

Tanrı'nın ancak o zaman bizi Türklerden koruyacağını umut edebiliriz. Hatta şimdikinin tam tersine, biz Türklerden korkacağımıza, onlar bizden korkacaktır ve bizden beş kişi 100 Türkü, yüz Hıristiyan da bin Türkü kovalayabilecektir. (Levit. 26).[5] Çünkü Hıristiyan dünyasının güçlülük bakımından Türklerle eşit olduğu, üstelik onları asker, para, temkinlilik, yüreklilik ve önemli bütün özellikler bakımından da geride bıraktığı kesindir. Ama Tanrı'nın bu konulardaki sözleri insanlara aktarıldığında, pek çoğu bunu alaya alır, özellikle dünyevi zevklere meraklı olanlar şöyle der: "Adam sen de, başımıza o kadar da kötü şeyler gelemez. Ne açlık çekeriz, ne de kılıçtan geçiriliriz. Vaizlerin söyledikleri gevezelikten başka bir şey değil. Onlar Tanrı'nın kelamını işlerine geldiği gibi evirip çevirirler. Sanki papazlar bizim başımıza neler geleceğini bilebilirmiş gibi!" (Yeremya 5 ve12)[6] İşte Türkle-

rin hep muzaffer olmalarının birinci nedeni budur. Onlar Tanrı'nın desteğini kendi yanlarına aldıklarından, zafer de onların olacaktır.

Türklerin üstün gelmelerinin başka bir nedeni de, bütün varlıklarını bu mücadele için ortaya koymalarıdır. Onlar İslam dinine bağlılıklarını kanıtlamak için zafer kazanmayı kendilerine düstur edinmişlerdir. Bu uğurda neleri varsa feda ederler, mallarını ve canlarını esirgemezler. Keşke biz Hıristiyanlar da dinimize bu denli bağlı olsak; ama fedakâr Hıristiyanlar çok azdır. Oysa Türkler, Hıristiyanlar tarafından öldürülenleri şehit kabul etmektedirler.

Ayrıca Türklerde mutlak bir itaat vardır. Bu da erdemin ve kahramanlığın ödüllendirilmesinden ileri gelmektedir. İyi hallerini kanıtlayanlar, akıllı, deneyimli ve yürekli olduklarını ortaya koyanlar, yükselirler. Bu sebeple herkes başkalarını aşmak ister ve bu uğurda bütün yeteneklerini kullanarak, onur ve itibar kazanmak için savaşır. Üstelik ülke çok geniş olduğundan, yer de boldur, çok kişiye gereksinim vardır ve olanaklar da kıt değildir. Herkes barınabileceği bir yer bulabilir. Dahası hiç de boş vakit geçirmezler, sürekli düşmanlarla savaş halindedirler, hatta bütün etrafları düşmanla sarılıdır, denebilir. Böylece erdemini kanıtlamak isteyenler için bol bol kahramanlık göstermek fırsatı doğar. Yiğitler boş oturup paslanmazlar.

Ayrıca ülkede insanlar arasında eşitlik gözetilmesi, bazı kişilere üstünlük tanınmaması da çok önemlidir. İtibarlı konumlara gelen bütün amirler –paşa, beylerbeyi, serasker gibi– bu konuma doğuştan soylu bir aileden geldikleri için getirilmiş değillerdir. Ünleri veya soylulukları ile övünecekleri yerde şöyle konuşurlar: "Benim babam bir rençperdi veya gündelikçiydi veya çobandı, ama ben çalışkanlığım, kahramanlığım ve deneyimlerimle kendimi gösterip bu konuma geldim, kendime itibar ve servet sağladım." Bence gerçek soyluluk da soydan gelen değil, erdemler sayesinde edinilendir.

Biz Hıristiyanlarda eksik olan işte bu özelliklerdir. Bizde böyle bir itaat ve amirden korkma tutumu yerleşmemiştir. Akıllı ve deneyimli savaşçıların ödüllendirilmesi ve terfi ettirilmesi de rastlantı sonucudur. Bu konuda öncelikle kişinin soylu ve itibarlı bir aileden gelmesi etkili olur. Hiçbir savaş deneyimi olmasa bile, soylu olmak tercih nedenidir. Böyle kişiler bir tek savaşa bile katılmamış, kendilerine deneyim kazandıracak bir çatış-

maya girmemiş olsalar bile amir konumuna getirilirler, onlara teğmen, yüzbaşı veya binbaşı rütbesi verilir. Oysa bu işlerden anlayan ve savaşa katılıp deneyim kazanmış, bir birliğe komuta edebilecek yeteneğe sahip olan garibanın teki, kendini kanıtlayıp itibarlı ve soylu kişilerin önüne geçemez. Hazret-i Süleyman kadar bilge de olsa, o kişinin görüşlerine kimse değer vermez ve önerebileceği faydalı fikirler zavallının dağarcığında çürümeye mahkûm olur. Zaten görev yerlerinin ve amirliklerin sayısı da çok kişinin yerleştirilebilmesine olanak sağlayacak kadar fazla değildir.

Türklerde başka bir özellik de, gerek barış sırasında gerekse savaş halinde ordunun sürekli sefere hazır durumda tutulması ve askerlerin savaşmadıkları zaman da, sefere katılırmış gibi paralarını almalarıdır. Sefere çıktıklarında yiyecek, içecek ve erzak derdine düşmezler, buldukları ile yetinirler. Oysa Almanların durumu böyle değildir. Türkler gerek savaş sırasında, gerekse sair zamanlarda bu bakımdan gayet ölçülü ve düzenlidirler.

Roma İmparatorluğu'nda savaş çıktığı zaman, ülkenin her köşesinden, bucağından savaşacak insanları bir araya getirmek ve orduya almak çok büyük çabalar gerektirir. Buna mukabil Türklerin ordusu zaten hep hazır durumdadır. Avrupalılarda meclisin toplanması ya da düşmana karşı yardım sağlanması da uzun zaman alır. Şölenler ve sefahat içinde yaşamak yüzünden yapılan inanılmaz harcamalardan hiç söz etmeyeceğim. Hele hükümdarların gösteriş bakımından birbirlerine üstün gelme hevesleri yüzünden yaptıkları savurganlıklar... Bu koşullarda düşman alt edilemez. Meclis üyeleri toplanıncaya kadar düşman çoktan ülkenin sınırına dayanır, oturumda yardımlaşma konusunda anlaşmaya varılmadan, kentler yakılıp yıkılarak yerle bir edilir. Düşman da bunu bilmektedir. Bu yüzden hiç zaman kaybetmeden fırsatları değerlendirmeyi başarır.

Silahlara, askerlerin sayısına ve atılganlıklarına gelince, şunu söyleyebilirim ki, gerçekte Türkler genel olarak Hıristiyanlar kadar cesur kişiler değildir. Bunu ben sadece bir kez değil, çok kez Türk savaşçılardan duydum. Eğer her iki tarafta savaşanların sayısı eşit olsa, Türkler Hıristiyanlarla savaşmaya cesaret edemezler, ancak Hıristiyanların iki veya üç katı olurlarsa, onlarla savaşmaya kalkışırlar. Yüz Hıristiyanın iki yüz, üç yüz veya dört yüz Türkü yendiğine dair pek çok örnek gösterilebilir. Oysa bunun tersinin ger-

çekleştiğini ya da her iki tarafın eşit sayıda olduğu durumlarda Türklerin savaş alanını ellerinde tutabildiklerini hiç duymadım. Demek oluyor ki Hıristiyanlar henüz yürekliliklerini ve korkusuzluklarını koruyorlar. Keşke başka bakımlardan de her şey yolunda olsa! Bir süre önce Türk savaşçılarının çokluğundan söz ederken, Türklerden biri, her gün on bir kere yüz bin kişinin –yaşlı, genç , kadın, erkek– padişahın ekmeğini yediğini ve ondan para aldığını söyledi. Bence bu inanılacak gibi değil, hatta yarısı bile çok fazla. Türkler böyle konularda abartmaya eğilimlidirler, çünkü güçlerini göstermek ve bizi korkutmak isterler. Türklerin dört yüz bin kişiyi aşan bir orduyla sefere çıktıkları görülmemiştir. Bu sayı da yukarda bildirilenden çok uzaktır.

Roma İmparatorluğu'nun Türk devleti kadar savaşacak askere sahip olmamasının nedeni, bizim askerlerimizin Türkler gibi savaşmaya zorlanmamalarıdır. Türkler isteseler de istemeseler de savaşa gitmek zorundadırlar, çünkü daha önce de açıkladığım gibi, onların görevi savaşmaktır. Barışta ve savaşta paralarını alırlar. Hıristiyan devletlerinde bu böyle değildir. Bizimkiler şöyle düşünürler: Savaştan bana ne? Ben düşmanla boğuşurken savaş alanında ölsem, bunun bana ve aileme ne yararı olur? Ölmeyip de sakat olarak geri gelsem bile, artık geçimimi sağlayamam ve ömür boyu dilenmeye mahkûm olurum. Türkler savaşa gitmemek için böyle bahaneler ileri süremezler, çünkü onlar bedenlerini ve yaşamlarını para karşılığında devlete önceden satmışlardır, meslekleri savaşmaktır, kendilerini ve ailelerini bununla geçindirirler, başka öğrendikleri bir zanaat yoktur.

Eğer Roma İmparatorluğu'nda da, Türklerde olduğu gibi, askerlere barışta ve savaşta geçinebileceği kadar maaş bağlansaydı, başka bir işle uğraşmak zorunda kalmazlar, kendilerini sadece savaşmaya adarlardı. İşte o zaman çok sayıda kişi bu işe talip olurdu. Ayrıca biz Hıristiyanlar, Fransa'da, Hollanda'da birbirimizle uğraşacak yerde gücümüzü harcamayıp Türklere karşı direnmek için saklasak, onlara sayıca eşit olabilir, hatta onları aşabilirdik. Benim görüşüme göre, Almanya –Hollanda ve Bohemya krallığının da katılması koşuluyla– insan sayısı bakımından Türkleri geçer.

Bu varsayımı Almanya'nın çok bayındır bir ülke olduğu savıyla kanıtlayabilirim. Almanya'da yolculuk yapan bir kişi, daha bir köyü geride bırakır bırakmaz çevresine şöyle bir bakınsa, –arazinin düzlük olması koşu-

Resim 28. Yeniçeri (A) ve Sipahi (B).

luyla– etrafında yirmi ya da daha fazla köy, mezra, çiftlik ve malikâne gibi yerleşimler görür. Hatta ormanlarda ve doğal birer kale olan dağlarda bile çok güzel köyler, kentler kurulmuştur. Oysa Türkiye'de durum farklıdır. Viyana'dan Konstantinopolis'e kadar 300 Alman mili uzunluğundaki yol boyunca sadece 6 kente rastladık. Bunlar Budin, Belgrad, Niş, Sofya, Filibe ve Edirne kentleriydi. Bulgaristan'da ise üç gün boyunca sadece beş köy gördük ve bunların bazılarında geceledik. Buna karşın insan Almanya'da 300 millik yol kat etse, çok sayıda güzel ve gelişmiş kentten geçer.

Madem ki Türk ordusunun çok güçlü olduğu söyleniyor, o halde neden yıllardan beri İran şahı onları bu denli uğraştırıyor ve savaşlarda onlara karşı koyabiliyor? Bazı kimselerin görüşüne göre, 1514 yılındaki Çaldıran Savaşı'nda da, eğer Türklerin topları çok etkili olmasaydı, İranlılar Türkleri yenilgiye uğratabilirlermiş. Demek oluyor ki, Türklerin gücü zannedildiği ka-

dar üstün değil. Biz Hıristiyanlar istersek ve bütün olanaklarımızı ortaya koyarsak, yeterince insanı seferber edip Türklere karşı direnecek yürekliliği gösterebilir, savaş için gereken parayı ve her şeyi temin edebiliriz. Üstelik bütün Türkiye'de sağlam kaleler bulunmamaktadır, her yerde sadece yıkık duvarlar vardır. Bunlar geçmiş savaşlardan, kuşatmalardan arta kalmıştır. Türklerin geleneklerine göre, hükümdarları surların ve mazgalların ardında değil, çadırda yaşar. Bu yüzden Türkler koruyucu duvarlarını kılıçlarının kınında taşırlar. Bundan ötürü de onları kınamak değil, övmek gerek, çünkü onlar, taşın ve duvarın gücünden çok yumruklarına güvenmektedirler.

Silah ve cephane bakımından Türkler Hıristiyanlarla kıyaslanamazlar. Türk atlı savaşçılarında (B) silah olarak sadece bir kılıç bulunur. Bu, ağırlığı nedeniyle çok zarar verebilen bir silah olmakla beraber, elde tutulması güçtür. Ayrıca sol bacağının alt kısmına takılı ızgara şişine benzeyen, meç boyunda üç köşeli bir "saplama" vardır. Üçüncü çeşit silah *kopya*, yani Almanların turnuvalarda kullandıkları biçimde yapılmış içi oyuk bir mızraktır. Dördüncüsü de süvarinin başını ve bedenini koruyabildiği et teknesi boyunda bir kalkandır. Bununla kılıçların darbelerine, okların, mızrakların saplanmalarına karşı önlem alabilir. Vücudunu zırhla, başını miğferle koruyan savaşçı pek azdır. İlerdeki sayfalarda, Türklerin zafer törenini gösteren resimde bunu açıkça görmek mümkündür. Atları çok hızlı koşar ve gayet çeviktir.

Buna karşın Alman atlı savaşçıları uzun namlulu tüfekleriyle çok daha iyi durumdadırlar. Bunlarla, her iki ordu birbiriyle yakın temasa geçmeden önce pek çok askeri yere serebilirler. Bedenlerini koruyan zırhlar ve başlarındaki hücum miğferleri düşman mızrakları tarafından yaralanmalarını önler, çünkü mızrak zırha çarpınca zarar vermeden yana doğru kayar. Kılıç darbesi de bedeni ve kolları saran demiri yaramaz. Ancak iri atlarıyla düşmanı kovalamaları olanaksızdır. Okları da pek işe yaramaz, çünkü yayların kirişleri nemli ve yağmurlu havalarda gevşediğinden, silâh olarak etkilerini kaybederler. Piyade askerlerine, yani yeniçerilere (A) gelince, onlar bizim keskin nişancılarımıza benzerler, farkları ise onların ağır zırhları, uzun mızrakları, savaş kılıçları ve teber gibi silahlarının olmamasıdır. Çok sayıda büyük toplara sahip olsalar da, Hıristiyanlar bu gibi silahları kullanmada daha ustadırlar. Türkler de bu büyük silahları Hıristiyan dinini inkâr edip Müslüman olanlara kullandırırlar.

TÜRK HÜKÜMDARININ MEMURLARI VE AMİRLERİ

Ülkede padişahtan sonra gelen en itibarlı kişi vezir-i azam (*Vesiri-asem*) diye de adlandırılan vezir paşa ve onun yardımcıları olan diğer paşalardır. Bunların sayısı belli değildir. Eskiden sayıları üçü geçmezmiş, ama bizim Konstantinopolis'te bulunduğumuz sırada beş kişiydiler ve isimleri de şöyleydi: Birinci Vezir Mehmed Paşa (*Memet Wascha*) –hepsinin üstü olan vezir-i azam– ikincisi Mustafa Paşa (*Mustapha Wascha*), üçüncüsü Ahmed Paşa (*Achmat Wascha*), dördüncüsü Sinan Paşa (*Sinan Wascha*) ve beşincisi Siyavuş Paşa (*Siausch Wascha*). Bizim ülkemizdeki elektör dükler gibi, bunlar da ülkenin bütün işlerini yönetirler. Gelirleri çok yüksektir, zeametlere ve çiftliklere sahiptirler, bolluk içinde yaşarlar, emirleri altında sayısız hizmetkârlar çalıştırırlar, konaklarına pek çok itibarlı kişi girer çıkar ve emirlerini bekler. Kendi aralarında gelir bakı-

Resim 29. Sipahi (A).ve Kazasker (B).

mından bir eşitlik kurdukları gibi, padişahın günlük geliriyle de bir ayarlama yapmışlardır. Şöyle ki: Padişah devlet gelirinden kendisine günde bin *asper* ayırıyorsa, vezir-i azam bundan bir *asper* eksik alır, kendinden sonra gelen paşa ise iki *asper* daha az alır ve böyle devam eder.

Bu yüksek konumlarına ve gördükleri büyük itibara karşın, paşaların yaşamları ve varlıkları her an tehlike altındadır. Yıldırımın hep en yüksek binalara düşmesi gibi, toplumda da en yüksek mevkilerde olan kişilerin yaşamı en büyük tehlikelere maruzdur. Çünkü böyle birinin padişahın gözünden düşmesi ya da saraylarda eskiden beri yaşanılan durumlardan olan dedikodularla lekelenip sonunda azledilmesi, yani mazul (*masul*) olması veya mallarının elinden alınması işten bile değildir. Hatta canından olmak da varken, sadece mal ve mülkten olmak bile böyle durumlarda büyük bir lütuf sayılabilir. Nitekim eğer Mustafa Paşa kendini zehirleyip intihar etmemiş olsaydı, başına bunun geleceği kesindi. Aynı şekilde Budin paşası da sonunda boynuna dolanan bir kirişe teslim oldu. Mehmed Paşa ve diğer bazı paşalar da, gerek bu padişah, gerekse daha öncekiler zamanında aynı kaderin kurbanı oldular. Zira ülkeyi zorbalıkla yöneten bütün hükümdarlar, çevrelerindeki insanlardan kuşkulanırlar ve sürekli olarak taçlarını tahtlarını kaybetmek endişesi içinde yaşarlar.

Paşalardan sonra gelen yüksek mevki sahibi ve itibarlı kişiler Anadolu ve Rum [Rumeli] beylerbeyleridir (*Anatol Beglerbeeg, Urum Beglerbeeg*).[1] "Anadolu" kelimesi Grekçe "anatoli" sözcüğünden gelmektedir ve "gün doğuşu" anlamına gelir. "Urum" sözcüğü sadece Yunanistan için değil, tüm Avrupa için de kullanılıyor. "Urum" da *Regnum* veya *İmperium Romanum,* Roma memleketi demektir. Rumeli beylerbeyinin makamı Sofya'da, Triballia Bulgariae[2] yöresindedir. Diğerininki ise Asya yakasında bulunan Kütahya (*Cuteia*) kentindedir. "Beylerbeyi" (*Beglerbeeg*) sözcüğü, beylere hükmeden bey anlamına gelir, yani bunlar atlı askerlere kumanda eden beylerin ve sancak beylerinin (*Sansagbeeg*) amiridirler. Beylerbeyinin konumu Romalılardaki *Tribunus militum*'a [albay] tekabül eder ve bunlar birer dük mertebesindedir.

Sıralamada üçüncü olan yeniçeri ağasıdır. Bu kişi (resimde A ile gösterilen), yeniçerilere ya da kancalı tüfek kullanan askerlere ve yüz ila bin

yeniçeriyi yöneten "bölükbaşı" (*Bulukwascha*) adı verilen subaylara komuta eder. Başka bir ifade kullanacak olursak, bu subaylar *chiliarcha, myriarcha,*[3] *centurio, decurio*[4] rütbelerine tekabül eden 1000, 100 vb. sayıda birliklerin komutanlarıdırlar.

Yeniçerilerin büyük ölçüde özgürlükleri vardır. Birisini koruma işiyle görevlendirildiklerinde, o kişiye kimse hakaret edemez. Başka yeniçeriler ya da acemioğlanlar, yanında böyle bir koruması olan birisine şaka yoluyla bile takılamazlar, çünkü kendi aralarında itibarlarını zedelememeye özen gösterirler. Aslında yeniçeriler çok mütevazı ve savaşta yürekli insanlardır, Herodot'un *Euterpe* adlı eserinde sözünü ettiği, Mısır'da savaşan Calasyries askerlerine benzerler. Bunların sayısı 160.000'di. Hermotibies[5] denen savaşçıların oluşturduğu diğer birlik ise 250.000 kişiydi. Tüm bu askerlerin savaşmaktan başka hiçbir meslekleri ve görevleri yoktu. Son zamanlarda, Sultan "Soliman" [Selim] 1517 de Mısır'ı fethederken, buradaki Memluklar[6] da böyleydi ve bunların tümü aslında Colchis ve İberia kökenli Hıristiyan çocuklarıydı.

Mevki bakımından dördüncü sırada gelenler kadı'l askerlerdir (*Cadilesskier*) [kazasker] (B). Birine Anadolu kazaskeri (*Anatol Cadilesskier*), diğerine Rum [Rumeli] kazaskeri (*Urum Cadilesskier*) adı verilir. "*Lessker*" sözcüğü "savaş" demektir, "kadı" ise "yargıç" anlamına gelir.[7] Demek oluyor ki bunların işi, savaşçılar arasındaki anlaşmazlıkları, kavgaları, İslami yasalara göre yargılamaktır. Bizdeki hukuk doktorlarına veya saray mahkemesi başkanlarına eşit konumdadırlar, ruhban sınıfına girerler ve yanlarında çok sayıda atlı asker bulundurmazlar. Yolculukları sırasında 30 veya daha fazla yaya uşak öncü göreviyle onlara eşlik eder. Devletin kançılaryası olan "nişancıbaşı" (*Nisdanschi Wascha*)[8] ve onun emrindeki kâtipler de hep birlikte bu sınıfa dahildirler.

Beşinci saygın kişi olan emir-i âlem (*Emiralem*),[9] ülkenin bayrağından ve bütün bayraktarlardan sorumludur. Ordu kumandanları iş başına getirildiklerinde, onlara bayraklarını teslim eder ve karşılığında da yıllık maaşının dışında büyük armağanlar alır.

İtibarlı mevkilerin altıncısı defterdarlıktır (*Defderdar*). Bu konuma getirilen kişi devletin gelirlerini, aldığı kiraları, vergileri, çeşitli öde-

Resim 30. Solaki (A), Acemioğlan (B) ve Peyk (C).

meleri denetler. Biri Anadolu'da, diğeri de Rumeli'de olmak üzere iki defterdar[10] vardır.

Sıralamada yedinci olan çavuşbaşı (*Zausch Wascha*), çavuşları yönetir. Bütün ülkede yaklaşık olarak 300 çavuş vardır. Bunlar siyasal görevlerle elçi veya temsilci olarak oraya buraya gönderilen soylu kişilerdir. Hükümdar sefere ya da bir yolculuğa çıktığında, kafilenin önünden giderler ve ellerinde tuttukları topuzlarla veya bozdoğanlarla yol açarlar ve düzeni sağlarlar.

Sekizinci sırada müteferrika (*Mutapharaca*)[11] gelir ki sayıları yaklaşık yüz kadardır. Çoğunluğu itibarlı kişilerin oğullarıdır ve özgürdürler, yani hizmet zorunluluğu ve yükümlülükleri yoktur, belli bir göreve de atanmamışlardır. Sadece canları istediğinde, kendilerine itibar sağlamak için saraya gidip gelirler, hatırı sayılır bir gelir ve tımar sahibidirler, yanlarında gerek gördükleri kadar hizmetkâr çalıştırırlar.

Sipahiler (*Spahi*)[12] sarayda hizmet eden atlı askerlerdir. Sarayda iç oğlanı olarak hizmet dönemlerini bitirdikten sonra bu konuma getirilirler. Sayıları yaklaşık olarak bin kadardır. Bizim ülkemizde saraylarda eğitilen ve görev alan genç asilzadelerin durumundadırlar. Sipahiler, çavuşlarla giyim ve donanımları bakımından eşit olup atlıdırlar. Çavuşlar elbiselerinin üzerine bir de kaftan geçirirler.

Solaklar (*Solaki*) (A)[13] padişahın yaya askerleridir, sayıları yaklaşık 400'ü bulur. Padişah at üstünde bir yere giderken öncü birliği görevini yaparlar. Her biri elinde bir yay ve sırtında kemerine takılı bir avuç dolusu ok taşır. Giysileri sipahilerin aynı olmakla beraber başlıkları farklıdır. Giysilerinin kumaşı sırma ipliklerle dokunmuş ipektendir ve kuşaklarından itibaren etekleri açık durur. İçlerine ince saydam kumaştan bir gömlek giyerler.

Sancakbeyleri (*Sansagen*) sarayda kalmazlar, ülke içindeki eyaletlere dağıtılırlar, bizdeki kontların konumundadırlar. Bunların üstleri beylerbeyidir. Anadolu beylerbeyine tabi 25 sancak, Rumeli beylerbeyinin emrinde de 36 sancak vardır. Bunlara "sancakatlık" (*Sansagatlach*)[14] derler. Bu iki en üst konumdaki beylerbeyinin dışında Avrupa'da daha başka beylerbeylikleri de vardır; örneğin Budin beylerbeyi, Belgrad beylerbeyi, Temeşvar beylerbeyi gibi. Gerek Macaristan'da, gerekse Hırvatistan'da başka beylerbeylikler de vardır. Aynı şekilde Anadolu'da, doğuda, Asya'da da beylerbeylikler bulunur; örneğin Amasya, Karaman, Kapadokya, Ermenistan, Şam, Bağdat (yani eskiden Babylon denilen kent), Kahire ve daha başkaları. Bu beylerbeyleri 40.000'den fazla sipahi ve atlı askere komuta ederler. Çavuşlar da aynı şekilde memleket sathına dağıtılmışlardır. En üst konumdaki iki beylerbeyi uzun süre sarayda vakit geçirirler. Kazaskerler ise sürekli olarak sarayda kalırlar ve kendi emirlerine verilen bölgelerdeki işlerini buradan yönetirler. Kentlere ve köylere memurlar, yargıçlar, emniyet görevlileri atarlar ve işlerini iyi başaramayanları görevden alırlar.

Resimde (C) ile işaretlenmiş olan peykler (*Peikler*)[15] çok hızlı koşabilen uşaklardır. Bunlar bir atlının üç günde gideceği yoldan daha fazlasını iki günde kat ederler. Padişah yola çıktığı zaman solakların arasında yer alırlar. Sayıları yaklaşık olarak 40 kadardır. Başlarında altın ve gümüşle bezenmiş

başlıkları vardır. Padişah bir haber göndereceği zaman, hemen el altında olmaları ve haberi hiç geciktirmeden yerine ulaştırmaları gerekir.

Bir önceki sayfada görülen resimde (B) ile işaretlenmiş olan acemioğlanlar (*Atschamoglani*) –bu sözcük beceriksiz çocuklar anlamına gelir– Türklerin fethettikleri ülkelerdeki tebaalarından olan Hıristiyanlardan zorunlu bir bağış olarak alıp getirdikleri gençlerdir. Her dört yılda bir böyle yüzlerce hatta binlerce çocuk Macaristan, Hırvatistan, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan gibi ülkelerden toplanır. Bu, kuşkusuz çok hazin bir durumdur. Bir ailede iki, üç veya daha fazla erkek çocuk varsa, Türkler bunların en yakışıklısını çekip alırlar ve Konstantinopolis kentine getirirler. Böylece 200-300 delikanlı toplanır. Bunlar eğitilmek üzere kentlilere ve saraydaki görevlilere dağıtılırlar. Onlardan hizmet ve itaat etmeyi öğrenirler, karşılığında onlara giysi verilir ve geçimleri sağlanır. Ergenlik çağına gelince, padişah onları kendi hizmetine alır. Bir kısmı da Konstantinopolis kentinde bulunan ve bu amaca ayrılmış olan binaya yerleştirilirler. Padişah bunları inşaatlarında, git gel işlerinde niteliksiz uşak olarak kullanır, tıpkı bir koyun sürüsü gibi işe götürülüp getirilirler. Bazıları ise Galata'daki okulda okuma yazma öğrenirler ve daha ilerde resmi görevlere yerleştirilirler. Birkaç yüz genç öğrenci bir arada yaşar. Bazıları da Asya yakasında hayvan çobanı olarak değerlendirilir. Bu yolla açlık, susuzluk, soğuk, sıcak ve başka zor koşullara katlanmayı öğrenip savaşa dayanıklı hale gelmeleri sağlanır. Özellikle ıssız bir yerde hayvanlar arasında kendi kendine yetme durumunda kalarak vahşileşmeleri ve acımasız davranmayı öğrenmeleri amaçlanır. Birçokları zanaat öğrenmeleri için zanaatkârların yanına verilirler ve berber, demircilik ya da terzilik gibi, sefere çıkıldığında ihtiyaç duyulabilecek meslekler edinirler. Padişah onlara her yıl sağlam mavi renkli kumaştan giysi ve başlangıçta her birine iki *asper* gündelik verir. Ücretleri her sene artırılır. Bu gençler ilerde yeniçeri ordusuna katılırlar. Savaşlarda birçok yeniçeri öldürüldüğü zaman ordudaki açıklar bu gençlerle kapatılır. Yeniçerilerden olma çocuklar da doğuştan bu topluluğa ait kabul edilirler ve daha beşikten itibaren onlar için günde iki *asper* ödenir, yıldan yıla da gündelikleri artırılır.

Yukarıda sözünü ettiğim bu acemioğlanlar çok huysuz, haşarı gençlerdir ve Yunanlılara, Yahudilere epey eziyet çektirirler. Sık sık tavernalara,

meyhanelere dalıp içki içtikten sonra paralarını ödemezler. Meyhaneci buna itiraz ederse onu döverler, şarap fıçılarını kırıp şarapları yerlere akıtırlar. Bu kabadayılara gidip de birinin bana hakaret ettiğinden yakınsam, ondan öcümü alamadığımı, benim yerime ona bir ders vermelerini, karşılığında da bir kuruş (*Grosch*) (bu bizim paramızla bir veya iki *taler* kadardır) vereceğimi söylesem, hemen arkadaşlarını toplayıp o kişinin yolunu keserler ve kendilerine verilen talimata göre onu ya öldürürler ya da vücudunda paralarını hak ettiklerini gösterecek bir sakatlık bırakırlar. Bizim heyetimizden bir kişi, bir Yahudiye bu tarzda bir dayak şöleni ısmarlamış. Canını zor kurtaran Yahudi uzun süre bu şölenin faturasını yüzünde taşımış.

Bu ciğeri beş para etmez serseriler, çok sıkı bir denetim ve eğitim görmelerine karşın hiçbir taşkınlıktan geri kalmadıklarından, herkes onlarla dalaşmaktan kaçınır. Zira onlar her zaman her yerde birbirlerini tutarlar. Aralarından biri bir kavgaya karışırsa, yoldan geçen bir başka acemioğlan, onu tanımasa dahi, hemen yardımına yetişir. Bütün diğer meslek üyelerinde olduğu gibi, onların da kendilerine özgü başlıkları vardır ve birbirlerini bu şekilde tanırlar. Acemioğlanların bir kısmı başlarına saçaklı bir takke, bir kısmı ise deve tüyünden yapılma sarı renkte sivri bir külah geçirir.

Yeniçeriler ve acemioğlanların yaşadıkları iki konut da alçak tavanlı, uzun yapılar olup, bunlar yan yana dizili çok sayıda odalara bölünmüşlerdir. Odaların her birinde dört ya da beş acemi oğlan yaşar. Başlarında bulunan yeniçeri onları gözetir ve onlar da yeniçeriye itaat etmek zorundadırlar.

Ellinci Bölüm

Türklerde Meclis Toplantıları Yargı Görevlileri, Suçluların Cezalandırılması, Cellatlar, Tanıklar ve Devlet Meclisi Toplantılarının Nasıl Yürütüldüğü

Paşalar haftada üç kez sarayda, padişahın huzurunda toplanırlar. Ancak padişah her zaman salonda görünmez, yandaki odadan, bir kafesin arkasından toplantı sırasında konuşulanları kimseye görünmeksizin dinler. Bu toplantılara Divan (*Tiphan*) adı verilir. Divana paşalar, kazaskerler, beylerbeyleri, müderris (*Muderis*) denilen doktorlar, çavuşlar ve diğer yüksek mevki sahibi kişiler katılırlar. Bu Divan toplantılarının dışında, en yüksek paşa olan vezir-i azam, her gün kendi konağındaki büyük bir salonda özel bir Divan oluşturur ve sarayda bir karara bağlanamayan karışık davaları tekrar gündeme getirir. Bir sorunu olan her kişi bu toplantılarda derdini anlatır ve –soylu, itibarlı, zengin olsun ya da olmasın– burada herkes hakkını elde edebilir. Bu Divanda, paşanın yanında özel görevlilerinden başka kimse bulunmaz. Ama paşaya bağlılık ve saygılarını göstermek için saraydan, devlet dairelerinden de bazı önemli kişiler Divana gelirler.

Bu iki çeşit meclis toplantısının dışında üç yüksek merci ve yargıç daha vardır ki bunlar halk arasında çıkan anlaşmazlıklara ve işlenen suçlarla ilgili davalara bakarlar. Söz konusu yargıçların biri Anadolu, diğeri ise Rumeli kazaskeridir. Bunlar sarayda ve taşra bölgelerindeki davalardan sorumludurlar ve İslam hukukuna göre kararlar alırlar. Memurları ve yargıçları göreve atamak veya azletmek de bunların görevidir.

Sıralamada üçüncü olan yargıç, kadı adı verilen kent yargıcıdır. Görevi gündelik hayattaki basit davalarla ilgilenmektir. Her kentte ve her köyde bir kadı bulunur. Kadının ya da kazaskerin verdiği kararı yerine getiren kişiye subaşı (*Subwascha*) denir. Duruma göre para cezasını tahsil eder, hapse atar veya bedensel cezayı uygular. Eğer katilin birine ölüm cezası verilecekse, bu adam darağacına iple asılmaz. Mahkûm, darağacına benzer kazıklara takılı kol kalınlığındaki kancalara asılır ve kancanın ucu vücudunun bir tarafına saplanıp öbür tarafından dışarı çıkar. Hükümlü bu korkunç durumda üç gün

Resim 31. Türklerde ceza usulleri.

boyunca can çekişir. Suçlu bulunan pek çok kişinin de ya boğazı kesilir ya da kellesi uçurulur. Ülkesine ihanet edenler, kazığa oturtulurlar veya atlara sürükletilirler, hırsızların başı kesilir, zina yapanlar denizde boğdurulur, oğlanlara tecavüz edenler cami minaresinden aşağı atılırlar; ama buna ender rastlanır, çünkü bu biçim sapıklıklar zaten çok yaygındır. Gene de yasalar böyle suçları işleyenlerin o şekilde cezalandırılmalarını öngörür. Türklerde çok rastlanan bir cezalandırma tarzı, suçluyu yere yatırıp ayaklarını iki kişinin uçlarından tuttuğu bir değneğe bağlamak ve yukarı doğru bakan çıplak tabanlarına bir Mısır kamışıyla yargıcın uygun gördüğü kadar vurmaktır. Üstelik de suçlu, vuruşların sayısı kadar *asper* (yani bizim paramızla yarımşar *batzen*) ödemeye zorlanır. Bu ceza uygulaması çok can yakıcıdır. Türkler yalnız mahkûmun tabanlarına değil, baldırlarına ve vücudunun başka yerlerine de 100, 200 ya da daha fazla darbe indirirler. Bu biçim bir ceza Macarlarda da uygulanır. Onlar buna *harum balts* (*Harumbalts*)[1] derler.

Türklerde resmen cellatlıkla veya cezayı infaz etmekle görevlendirilmiş kimseler yoktur. Bu işi subaşının yamakları ve asaslar (*Hassassen*)[2] yapar. Bunlar sayıca oldukça fazladır, şehir içinde dolaşıp orada burada yolunda gitmeyen bir durum olup olmadığını denetlerler. Geceleri güvenlik görevlisi onları yanına alır ve onlarla birlikte ellerinde fenerlerle kentin so-

kaklarını gezer. Eğer sokaklarda birini yakalarsa, onu yargılar ve canı isterse de sopalatır. Yakalanan kişinin büyük bir suç işlediğinden, örneğin hırsızlık yaptığından veya adam öldürdüğünden kuşkulanırsa, onu hemen kancaya astırır. Türk hükümdarının kendi özel celladı veya infazcısı, gece, gündüz, her an el altında bulunması gerektiğinden, sarayda yaşar.

Türkler kalpazanları ve yalancı şahitlik yapanları bir eşeğe ters otururlar ve başına yüksek, beyaz, boynuzlu bir başlık geçirip, kentin bütün sokaklarında dolaştırırlar. Bunlara rastlayanlar, üzerlerine çamur atarlar. Daha sonra suçludan para cezası da alınır ve fena halde dayak atılır. Fahişelik yapanlara ve yasa dışı ilişkilerde bulunanlara da bu ceza verilir. Ama daha ziyade suçüstü yakalanan Hıristiyanlara ve Yahudilere uygulanır.

Bir süre önce bizim konutumuzun yakınlarında yaşayan bir Rum terzi erkek çocuğa cinsel tacizde bulunurken suçüstü yakalandığından, cinsel organını kesmişler, sonra da, Hıristiyanlığı reddetmemesinden dolayı onu minarenin tepesinden aşağı atmışlar.

Eğer birisi Türklerin dinlerine hakaret edecek olursa, onu ya yakarlar ya da taşlarlar. Vaktiyle bir Yahudi, Hıristiyan'ın birine İsa Mesih'in bir fahişenin oğlu olduğunu söyleyerek dinine hakaret etmiş. Rum bunu birkaç tanık göstererek paşaya şikâyet edince, Yahudi, taşlanma cezasına mahkûm edilmiş. Bunun üzerine Yahudilerden bir grup paşaya yirmi bin *düka* rüşvet vererek kararı değiştirtmişler. Böylece suçluya sadece para cezası ödettirilmiş ve sopalattırılmış.

Türklerde yalancı tanıklık yapmak çok yaygındır. Taraflardan hangisi mahkemeye daha çok yalancı tanık götürüp karşı tarafa baskın çıkarsa, davayı o kazanır. Eğer birinin davası kötü gidiyor ve kaybedeceğinden endişe ediyorsa, 10 veya daha çok yalancı tanık getirir. Bu uzun sakallı kişiler, gerçek meseleyi bilmedikleri halde duruşma sırasında kendilerine belletilenleri söylerler. Davayı kazanmak isteyen tarafın uzun sakallı tanıklar getirmesi çok önemlidir, çünkü sakalın uzunluğu ifadeye itibar kazandırır. Davalı ve davacı, yargıcın karşısında savlarını kanıtlamak için tanık gösterdiklerinde, eğer yargıç tanıkların sözlerine karşı kuşku belirtirse, tanık sakalını sıvazlayarak: "Ne yani? Ben dürüst ve saygın bir adamım. Bu koca sakalımla yalan söyleyeceğimi mi sanıyorsunuz?" gibi sözlerle yargıçta güven

uyandırmaya çalışır. Böylece, bir sakal ve bir avuç saç sayesinde yarım *taler* veya daha da fazla para kazanmak mümkün olur.

Bu anlattığım mahkemelerin dışında, açık alanlarda, özellikle cami avlularında kurulan başka mahkemeler de vardır ki, burada da birtakım suçlar yargılanır. Sokak ortasında kavga çıktığı zaman, oradan geçenler, kavga eden kişileri tanısınlar ya da tanımasınlar davayı orada halletmeye çalışırlar ve böylece konunun resmi mahkeme önüne getirilmemesi ve mahkemelere fazla yük bindirilmemesi için gayret gösterirler. Bu aslında övülmeye değer bir tutumdur. Mahkemeler de tarafları fazla oyalamamak için duruşmaları uzatmadan kısa sürede karar verirler. Böylece gereksiz mahkeme masraflarının önü alınırsa da, bir bakımdan da sakıncalı durumlar doğabilir. Çünkü henüz dava konusunun kökenlerine inilmeden karara varılması sonucunda, taraflardan birinin bu acelecilik yüzünden haksızlığa uğraması olasıdır. Dördüncü yargıç müftü (*Muphti, Müfti*) diye adlandırılır ki, mevkii Hıristiyan dünyasındaki *Pontifex Maximus*, yani papaya eşdeğerdir. Daha önce sözünü ettiğim bütün yargıçlar, hatta padişah bile, ona danışırlar. Müftünün kararına fetva (*Vetfa*) denir.

Beşinci mahkemeye Ayak Divanı (*Aiaktiphan*)[3] adı verilir; bu, bizdeki devlet meclisi toplantısına tekabül eder, sadece çok zor ve tehlikeli durumlarda, padişahın çaresiz kaldığı hallerde gerçekleştirilir. Benim orada olduğum sırada padişah, İranlılara karşı yaptığı bütün girişimlerin, ıstakozların yürüyüşü gibi geri geri gitmesi yüzünden, böyle bir Divan toplantısına karar verdi. Bu çeşit bir Divan toplantısı şöyle uygulanır: Padişah sürekli olarak sarayda kalan bütün komutanlarını, savaşçılarını davet eder. Onlar da yanlarında taşıdıkları silâhlarıyla huzura gelirler. Bunun üzerine padişah atına binerek onlarla birlikte kent dışına çıkar. Yolda padişah, komutanları arasından kâh birini kâh ötekini ya da savaş deneyimi olan kimseleri yanına çağırır ve bunlara kısaca düşüncelerini açıklar. Örneğin, o güne dek şu veya bu girişimlerinde başarı elde edemediğinden, yeniden İran şahına karşı savaş açmak niyetinde olduğunu, bu konuda muhatabının görüşlerini bilmek istediğini söyler. Böylece padişah açık bir alanda bir saat boyunca vakit geçirir ya da at üstünde gezinir ve bu arada bir çok kişinin düşüncelerini toplar. Sonradan bu görüşleri ya kapalı ya da açık bir oturumda paşalarla tartışır. Bazen de savaşla ilgili kişilerden topladığı bilgiler doğrultusunda meseleyi kendi eline alır.

Macarlar da *Rakos*[4] adını verdikleri meclis toplantılarını bu biçimde düzenlerler. Türklerin hep muzaffer olmalarının sebeplerinden biri de budur, yani sorunlarını hemen en uygun zamanda gündeme getirip tartışmaları ve vakit geçirmeden uygulamaya geçmeleridir. Oysa Roma İmparatorluğu'nda devlet meclisinin toplanması çok uzun zaman alır ve varılan kararların uygulanmasında da gayet yavaş davranılır, bundan da pek çok sakıncalar doğar. Onlar harekete geçinceye kadar, Türkler çoktan sınırlara dayanmış ve nice kaleyi, köyü yağma etmiştir. Bütün bunlar herkesçe gayet iyi bilindiği ve uğranılan büyük zararlar sonucu bu konuda pek çok deneyime sahip olunduğu halde, ne yazık ki yanlış tutumumuzu bir türlü düzeltemiyoruz.

Türkler adaleti yerine getirmekte çok gayretlidirler. Bir güvenlik görevlisi olan subaşı, şehir içinde atıyla sürekli dolaşır durur ve büyük bir titizlikle tartıları, ölçüleri denetler. Eğer ekmeğin, tereyağının ve sıvı yağın yanlış ya da eksik tartıldığını saptarsa, bundan sorumlu olan tüccarları veya satıcıları –ister Hıristiyan olsun, ister Türk– zorla dükkânlarından dışarı sürükletir ve çıplak tabanlarına sopayla vurdurur. Herhangi başka bir uygunsuzluk fark ederse, bu da cezalandırılır. Subaşının yanında daima asaslar, yardımcıları ve hizmetkârları bulunur. Onların başlıkları da yeniçerilerinkine benzer, fakat alınlarının üzerinde altından süsleri ve içine tüyler sokulan gümüş kaplama bir boru yoktur; yeniçeriler gibi güzel giysileri olmadığı gibi, onlar kadar bol para da almazlar, hiç durmaksızın kentin içinde oraya buraya koşuştururlar ve cezalandırabilecekleri bir suçlu bulmaya çalışırlar.

Resim 32. Türk zafer alayı.

TÜRKLERİN ZAFER KUTLAMALARI

Bilindiği gibi, vaktiyle Romalı hükümdarlar bir zafer kazandıklarında, Roma kentine girerken görkemli bir tören düzenlerlerdi. Türkler ise bunu tersini yaparlar, düşmana karşı sefere çıkarken tören geçidi düzenleyerek güçlerini sergilerler. Fakat onlar –ek olarak sunduğum uzun resimde görüldüğü gibi– *arcus triomphales* veya zafer takları ya da şeref kapıları kurdurmazlar, sadece gösterişli kıyafetler giyerler ve değerli mücevherler takarlar, paşalar ve yeniçeri ağası, ordu kumandanlarını kentin dışına kadar geçirirler. Atalarımız bu tür davranışa, "*Agere triumphum ante victoriam,*" yani "zafer kazanmadan başarıyı kutlamak" derler.

Elli Yedinci Bölüm

Türklerin Orucu ve Her Yıl Kutladıkları Önemli Yortuları

Türklerin oruç dönemine ramazan (*Ramadan*) denir. Bu dönem yılın belli bir zamanına denk gelmez, sürekli değişir ve hep başka bir aya rastlar. Örneğin bu yıl aralık ayında oruç tutarlarsa, ertesi sene ocakta, üçüncü yıl da şubatta[1] tutarlar ve böyle devam eder. Oruç bir ay sürer. Oruç zamanı bütün gün ne yemek yerler ne de su içerler, ta ki gökyüzünde yıldızlar görününceye kadar. Orucu bozduktan sonra bütün gece yerler, içerler. Böylece oruç zamanı, yılın en büyük bolluk içinde yaşandığı dönem olur ve bu yüzden de halk ramazanı büyük bir hevesle bekler. Ramazanda yaşlılara, çocuklara, hastalara gereksinimleri olduğu kadar yiyip içme olanağı sağlanır. Yıldızlar batınca tekrar oruç başlar. İnsanlar muntazaman camilere giderler ve sadaka verirler. Böylece bütün boş gezen ve bir işe yaramayan insanlar birden dindar kesiliverirler.

Camilerin minarelerindeki şerefelere asılan tahta fenerlerin içine kandiller yerleştirilerek etrafa ışık saçılır. Çoğu kez bir minareden diğerine bir ip gerilir, buna bağlanan kısa ve uzun başka iplere kandiller asılır ve böylece dolunay ya da hilal doğmuş gibi bir görüntü oluşturulur. Bu şekilde asılan 200 veya daha fazla kandille başka şekiller de yapılır ve çok görkemli görüntüler yaratılır.

Gece olunca fakir insanlar yemek zamanı sürüler halinde evden eve gezerler ve "Allah rahmet eylesin" (*Alla rachmet ileson*) diyerek sadaka dilenirler. Eğer kendilerine bir armağan verilirse "Allah bereket versin" (*Alla beretchet vuersung*)[2] derler. Ama genelde sadakalar çok bol verilmez. Bunun yanında kedilere ve köpeklere de sadaka dağıtılır. Şehzade Mehmed (*Sultan Memet Jeni*) Camii'nin önünde her gün ikindi zamanı 30 ya da 40 aç ve perişan kedi toplanır. Türkler buraya gelerek onlara et ve küçük şişlere geçirilmiş kızarmış ciğer parçacıkları atarlar. Bu, çok önemli bir sadaka yerine geçer. Bir deri bir kemik kalmış köpekler de sadakadan paylarını alırlar. Bazı kişiler kafesteki bir kuşu satın alıp onu serbest bırakmak, yani bir tutsağı özgürlüğüne kavuşturmakla sevap kazanmayı umut ederler. Böylece Tanrı'ya hizmet ettiklerini sanırlarsa

Resim 33. Bayram günlerinde halk eğlenceleri.

da, aslında sadece insanların koydukları bazı kuralları yerine getirirler. Ama madem ki bir kuşu serbest bırakmak ve bir kediyi doyurmakla Tanrı memnun ediliyor; buna karşın zavallı, suçsuz Hıristiyanları öldürmek, onları tutsak almak ve ağır işlerde kullanmak, sahip oldukları malları gasp etmek ya da bütün bu eziyetleri destekleyerek, yapılanlara yardımcı olmak gibi eylemleri nasıl değerlendirilmeli? Bir yanda bu acıma gösterisi, öte yanda bu gaddarlık birbiriyle nasıl uyuşuyor? [...]

Bayram (*Weiran*) adı verilen yortular yılda iki kez kutlanır. Birincisine büyük bayram (*Bujuk Vuairan*), ikincisine küçük bayram (*Cudschuik Wairan*) derler. İkincisi birincisinden bir ay sonra kutlanır. İnsanlar sokakta birbirlerine rastladıklarında "bayramlık" (*Lik Wairam*)[3] diye selam verirler. Birkaç yeniçeri ve acemioğlanı ellerinde berber dükkânlarında kul-

lanılan gül suyu dolu cam şişelerle sokakları dolaşırlar ve gelene geçene bundan püskürtürler. Böyle yapmakla tanıdıkları kimselerden ve zenginlerden para kopartmayı umarlar. Bazıları da gül suyu yerine güzel kokulu bir çiçek sunar. Bunu geri çevirmek töreye aykırıdır. Eğer birisi çiçeği almayı kabul etmezse, onun peşinden gidip hiç utanmadan dilenirler ve bir *asper* almadan yakasını bırakmazlar.

Böyle bayramlarda, büyük caddelerin kenarlarında yüksek direklerden oluşan bir ya da iki iskele kurulur ve bunlara yerden bir adamın yarı beline gelecek yüksekliğe kadar uzanan ipler bağlanır. Halk buralara gelir ve insanlar bu iplere tutunarak keyiflerince sallanırlar, yükseklere uçarlar. Bu salıncakların başında duran görevliler ellerinde tuttukları kuşak biçiminde uzun bir bezle, sallananlara hız kazandırırlar ve beş defa savurma karşılığında bir *asper* alırlar. İskelenin üzerine tente biçiminde bir halı serilir, çevresine de süs olarak narenciye meyveleri, mendiller, şeker külahları ve yapraklı ağaç dalları asılır. Yüksek konumdaki efendilerin ve itibarlı kişilerin de kendi evlerinde böyle eğlenceler düzenlediklerini söylüyorlar. Hatta padişah bile zaman zaman böyle gülünç oyunlarla vakit geçirir ve kadınlar da evlerinde bazen bu biçimde eğlenirlermiş. Ben bu eğlence tarzının kimin tarafından icat edildiğini ve yaygınlaştırıldığını öğrenemediğim gibi, bu gülünç oyunun ne işe yaradığını da bir türlü keşfedemedim. Herhalde salıncakta sallanmak, Hıristiyan halkların koşup sıçrayarak bedenlerini hareket ettirmek, aynı zamanda kadınlarla edep çerçevesi içinde ilişki kurmak, sevgi yaklaşımlarında bulunmak için değerlendirdikleri dans eğlencelerinin yerini tutuyor. Türklerde dans etmek geleneği olmadığı için, böyle bir oyunu seçmiş olmaları mümkün. Belki de bu şekilde baş dönmesine kendilerini alıştırmak ve gemi yolculukları sırasında ya da kaleleri fethetmek için yükseklere tırmanırken dayanıklı olabilmeyi amaçlıyorlar. Bu eğlence sırasında bir yandan da sazlar çalınır. Bayramlarda genç, yaşlı, herkes baştan ayağa kadar yeni giysilere bürünür, en azından yeni ayakkabı edinir.

Elli Sekizinci Bölüm

Konstantinopolis'teki Tarikat Üyeleri

Müslümanlarda dört tarikat vardır. Bunlara Dervişler (*Deruissler*), Camiler (*Omalier*), Kalenderler (*Calendier*) ve Torlaklar (*Torlachi*)[1] adları verilir. Hemen hemen hepsi –dinsel davranış biçimleri bakımından– bizdeki yalınayak dolaşan dilenci rahiplere benzerler, yaşamlarını dilenerek sürdürürler ve başka insanların başına dert olurlar, çünkü aptal ve beceriksizdirler, üstelik saçma sapan batıl inançları vardır ve tıpkı yabani hayvanlar gibi yaşarlar. Vaktiyle Paulus bu tür yaşam biçiminden söz ederken, (Romalılara Mektuplar, Bap 1)[2] erkeklerin erkeklere âşık olduklarını ve doğaya aykırı iğrenç ilişkilere girdiklerini anlatır. Bu adamlar herhalde şeytanın tarikatından olmalılar, çünkü kendi tarikat üyelerinin düzgün ve dindar olmaları şeytanın işine gelmez, böyle kimselerle şeytanlığını yapamaz. Bu zararlı yaratıkların en düzgünleri Kalender tarikatından olanlardır, zira onlar kendilerini cinselliğe kaptırmamaya özen gösterirler. Rivayete göre bedensel zevklere ve sapkınlıklara kapılmamak için, cinsel organlarına pirinç madeninden bir halka taktırırlarmış. Diğerlerinin tüm yaşamları aşağılık işler, şehvet ve saldırganlıktan ibarettir. Bunlar cinsellik ve şehvet üzerine şiirler, maniler uydururlar, tenha yerlerde adam öldürmek ve soygunculuk yapmak da onların uğraşlarından biridir. Ortalıkta neredeyse çıplak vaziyette dolaşırlar, bazıları sadece mahrem yerlerini örten ve bacaklarına kadar uzanan bir bez parçasına sarınırlar, omuzlarına da bir koyun postu atarlar, birçokları saçlarını kazıyıp başları açık gezerler, bazıları ise saçlarını omuzlarına kadar uzatırlar, kiminin başı açıktır, kimi başlık taşır.

Bu sözünü ettiğim tarikat üyelerinden bazıları da kendilerini bıçaklarla yaralarlar, ama daha önce maslık (*Maslac*)[3] adını verdikleri afyonla kendilerini duyarsız hale getirdiklerinden acı hissetmezler. Zaten "maslık" çiğnemek halk arasında çok yaygın bir alışkanlıktır; bundan büyük bir keyif alırlar, tıpkı geçmişte Trakyalıların bir çeşit tohumu ateşe atıp dumanını koklayarak şarap içmişçesine sarhoş olup neşelendikleri gibi (Pomp. Mela. Kit. 2).[4] Derilerine harfler veya çeşitli süslemeler çizmek de özellikle kadın-

Resim 34. Saka (A), derviş (B) ve dilenci (C).

lar tarafından uygulanan başka bir gelenektir. Bana verilen bilgiye göre, bu zararlı varlıklar sayıca pek çokmuş ve her yere yayılmışlar. Her tarikatın tahminen 4000 veya 8000 üyesi varmış. Türkiye'de kadın rahibeler ya da bir manastıra üye olan kadınlar yoktur.

İşe yaramaz, başı boş gezenlerden oluşan bir grup da Hacılardır (*Hagisslar*).[5] Bunların hepsi Araptır ve eski, paralanmış Arap giysileri içinde ortalıkta dolaşırlar, üstelik de çoğu kördür. Şarkılar söyleyerek dilenirler, (resimde C ile işaretli şekilde görüldüğü üzere) üzerine Arap harfleri işlenmiş mavi ketenden bir paçavrayı bayrak niyetine ellerinde taşırlar. Rivayete göre, bunlar peygamberlerinin mezarını ziyaretten sonra, inançları uğruna gözlerini kendi elleriyle oyup kör ederlermiş. Sözde böyle kutsal bir yeri gördükten sonra, artık dünyaya ait hiçbir şeyi görmeleri caiz değilmiş. San-

ki dünyayı ve Tanrı'nın yarattıklarını seyrederek onların varlığında Tanrı'yı görmek ve insanlara sunduğu güzellikler için şükretmek, Tanrı'ya karşı işlenmiş bir suç olabilirmiş gibi! Oysa bu sefil yaratıkların doğaya aykırı cinsel isteklere kapılmaları ve hem bedenlerini hem ruhlarını kirletmeleri günah sayılmaz mı? İşte bu davranışlarından da anlaşıldığı üzere, onlar kutsal ruh tarafından değil, kutsal olmayan, günaha bulanmış bir ruh tarafından yönetiliyorlar ve bütün dinsel töreleri de bununla ilişkilidir.

Bütün Türkler dinlerindeki bir yasaya göre, peygamberleri Hz. Muhammed'in Medine şehrindeki kabrini ziyaret etmek zorundadırlar. Bu kent Kızıl Deniz'den üç günlük mesafede Arabistan'ın çetin koşullarının ortasında bulunur. Her yıl küçük bayramda (*Cudsschuk Wairam*) Hindistan'dan, İran'dan, Türkiye'den, Habeşistan'dan, Arabistan'dan Mısır'dan ve başka ülkelerden buraya yaklaşık 60.000 ya da daha fazla hacı gelip günahlarının bağışlanması için dua eder. Hacıların Medine'den on bir günlük mesafede olan Mekke kentine de gittikleri olur. Çölün aşılmasını gerektiren bu yolculuk çok tehlikelidir, çünkü günlerce kum ve gökyüzünden başka hiçbir şey görülmez. Gidilecek yön, tıpkı deniz yolculuklarında ve yeraltındaki maden ocaklarında olduğu gibi, yıldızlara bakarak ve pusula ile saptanır. Yolda çekilen su kıtlığı da başka bir derttir. Mekke'de Hz. İbrahim'e adanmış güzel bir ibadet evi varmış ve burayı ziyaret edenlerin suçları bağışlandığından, kutsal sayılmaktaymış. Mekke çok güzel, büyük bir kentmiş, görkemli bir yerleşim olmasının dışında, Hindistan, İran ve Arabistan'dan getirtilen ipekli kumaşlar ve değerli taşlarla yapılan ticaret bakımından da çok önemliymiş. Ziyaretçiler bundan sonra yollarına devam ederek Kudüs'e giderler. Onlar bu kente Kuds-ü Mübarek (*Cudsumebarek*) yani "kutsal kent" adını verirler ve Hz. Süleyman'ın ibadet evini ziyaret ederler. Böylece Tanrı'nın lütfuna ve inayetine erişmeyi umarlar. Bazıları da bu ibadetlerin dışında, değerli taşlar ve başka malların ticaretini yaparlar.

Sırası gelmişken, saka adı verilen su taşıyıcılarından da söz etmek istiyorum. Bunlar kentin bütün sokaklarını dolaşarak, sırtlarında taşıdıkları deriden yapılma bir tulumun içine doldurulmuş olan içme suyunu halka dağıtırlar. Su tulumu el kalınlığında, meşinden yapılma ve üzerine

madeni tokalar bulunan bir kayışa takılıdır. Saka bu kayışı göğsü üzerinden çaprazlama geçirir. Tulumun ucunda suyun akıtılmasına yarayan pirinç musluktan bir elinde tuttuğu pirinçten yapılma çanaklara su doldurup yolda rastladığı susamış kişilere sunar. Öbür elinde de bir ayna tutar ve bunu su içenlere, kendilerini seyrederek, yaratıldıkları için Tanrı'ya şükretsinler diye uzatır. Dindar Türkler, hacca giderken yolda susuzluk çeken hacıları anmak ve onlara duydukları saygıyı göstermek amacıyla, vasiyetnamelerinde böyle bir su dağıtımı hizmeti için para ayırırlar. Aynı sebeple pek çok kişi büyük caddelerde, cami yakınlarında ya da cami olmayan yerlerde, etrafı duvarla çevrili bir avluda veya bir çeşme yakınında bulunan dükkânlardan toprak kaplar içinde gelene geçene su dağıtılmasını vasiyet ederler.[6] Bu geleneğe uygun olarak bazı kimseler çeşme yaptırırlar, bazıları da su tulumu ile sokak sokak dolaşarak susayanlara içme suyu dağıtması için böyle bir adamı görevlendirirler. Müslümanların tarikat üyeleri hakkında anlatacaklarım bu kadardır.

Elli Dokuzuncu Bölüm

Türklerde Cenaze Törenleri

Türkler, erkek ve kadın ayırımı yapmadan, ölülerini –sanki diriymiş gibi– sıcak suyla yıkarlar, sonra temiz, beyaz örtülere sararlar ve üstü kapaklı tahta bir sandığa, başı ayaklarından daha yüksekte olacak şekilde yerleştirirler. Geceleyin parayla tutulmuş olan çığırtkanlar acı dolu bir sesle “”hu, hu, hu” diye bağırarak sokakları dolaşırlar ve ölüye ağıt okurlar. Cenaze, çoğunlukla kentin dışında, açık arazide bulunan, etrafı bir duvarla ya da çitle çevrilmemiş olan mezarlığa taşınıp orada gömülür.

Her mezarın baş ucunda, bir arşın boyunda, bazen hiç yontulmamış, işlenmemiş doğal haliyle, bazen de dört köşeli ya da yuvarlak biçimde yontulmuş bir taş dikilidir. Bu ülkede bir mezara birkaç kişi gömülmez, herkes için ayrı mezar hazırlanır. Konstantinopolis'te ve bütün diğer kentlerde, köylerde binlerce böyle mezar taşı bulunan, 1 Alman mili boyunda ve eninde mezarlıklara rastlanır. Zengin ve önemli kişiler mermerden derin lahitler yaptırırlar. Bunlar genelde diğer mezarlar gibi zeminin yüzeyini 1 arşın kadar aşarlar. Başuçlarına mermerden yontulmuş, bir bacak kalınlığında ve bir adam boyunda yuvarlak bir sütun dikilir, tepesine de gene Türklerin başlarına taktıkları kavuk veya sarık biçiminde yontulmuş bir mermer oturtulur. Sütunun çevresine kabartma olarak zarif bir biçimde işlenmiş güzel Arap harfleriyle Kuran'dan ayetler yazılır. Bunun dışında, Hıristiyanlarda olduğu gibi, mezar taşlarını herhangi bir arma, tablo, öykü ya da resimle süslemezler. Bazıları yuvarlak sütunun yerine bir el kalınlığında ve bir adam boyunda geniş bir mermer levha dikerler, bunun üzerine birçok yazı işlenmiştir. Bazıları da bu mermer sandukayı tepeleme toprakla doldururlar. Ölenin eşi ve kızları buraya güzel çiçekler dikerler. Paşalar ve onlar gibi yüksek konumdaki beyler ise, daha hayattayken, geniş avlusunda şadırvanı, imareti bulunan güzel bir cami inşa ettirirler ve yakın bir yere de öldükleri zaman gömülecekleri türbeyi yaptırırlar.

Kadınlar cenaze törenine katılmazlar, cenazenin önünden ve yanından sadece din görevlileri ve erkekler yürür. Bunlara birkaç tarikat üyesi de katılır. Şehrin büyüklüğü ve mezarlığa götüren yolun uzunluğu nedeniyle,

tabutu taşıyanlar sık sık yürüyüşe ara verirler, bir camiye gelince tabutu indirip dualar okurlar. Daha sonra günler boyunca kadınlar ve kız evlatlar arkadaşlarıyla birlikte mezarın başına gelip ağıtlar düzerler, ölüye, yeme içmeden yana bir eksiği olmadığı, eşi tarafından da sevgi ve saygı gördüğü halde neden bu dünyayı bırakıp gittiğini sorarlar, sanki ölmek ya da yaşamak onun elindeymiş gibi... Ziyaretçiler yanlarında ekmek, peynir, yumurta, et gibi yiyecekler de getirirler ve karıncalar, kuşlar ya da başka hayvanlar beslensin diye mezara bırakırlar.

Ölenin yakınları matem elbisesi giymezler, olsa olsa koyu mor ya da siyah bir cüppeye bürünürler, bazı itibarlı kişiler sarıklarının etrafına siyah taftadan üç parmak genişliğinde bir şerit dolarlar. Kadınlar giysilerine matemde olduklarını belirten hiçbir işaret takmazlar.

Cenaze mezarlığa götürülürken, din adamları ölü için dualar mırıldanırlar. Tabut kırmızı ya da yeşil renkte ipek bir kumaşla örtülü olur. Bunun üzerine gene ipekli kumaştan üzeri altın ve gümüş ipliklerle işlenmiş mendiller iliştirilmiştir. Baş tarafına da tüylerden yapılma ya da tüysüz bir demet yerleştirilir.

Türkler ölümcül ve salgın hastalıklardan korkmazlar. Onlara göre insanın neden ve nasıl öleceğini belirleyen alın yazısıdır. Bu sebeple hastalardan uzak durmanın bir yararı yoktur. Bir gün bizim konutumuzun yakınlarında zavallı bir adamın sokak ortasında öldüğüne tanık oldum. Oradan geçmekte olan bazı fakirler bunu görünce hemen başına toplandılar, biri başlığını, biri ayakkabılarını çıkarıp aldı ve böylece adamı iç donuna kadar soydular. Nihayet iki kişi ona acıyıp cesedini bir yere gömdüler.

ALTMIŞINCI BÖLÜM

TÜRKLERİN EV DÜZENİ VE GİYSİLERİ

Çiçeron yazılarının birinde Romalılar ve ev düzenleri hakkında şöyle der: "*Nos Romani omnibus hominibus dominamur, nobis autem mulieres.*" Bunun anlamı şudur: "Biz Romalılar herkese egemeniz, ama bize de kadınlar egemendir." İşte Türklerde de durum böyledir. Tüm dünya onların gücü karşısında korkuya kapılırken, onlar kendi karılarından korkarlar. Aslına bakılırsa Türkler karılarının uşağıdır, çünkü bütün evin gereksinimlerini karşılamak, ekmek, et, mutfak malzemesi gibi yiyecekleri eve getirmek erkeğin görevidir. Onlar bu işlerle uğraşırken, kadınlar evlerinde arkadaşlarıyla oturup çene çalarlar ya da hava güzelse, kentin içinde oraya buraya giderler, arkadaşlarını ziyaret ederler. Çok defa 10 ya da 20 kişilik gruplar halinde dolaşırlar; hep birlikte hamama gider, orada sohbet ederek, coşup oynayarak sıkıntılarını dağıtırlar.

Kadınlar akşamın geç saatinde eve geldiklerinde, koca (ya da zavallı salak) onlar evin dışındayken bütün sofraya konacak yiyecekleri istenilen biçimde temin etmediyse evde öyle bir kıyamet kopar ki, evin zavallı uşağı doğduğuna pişman olur. Bu süs kadınları hiçbir iş görmezler, iplik eğirmek, dikiş dikmek, örgü örmek, kumaş dokumak gibi kadına özgü bir etkinlikte bulunmazlar; ev idaresi hakkında hiçbir şey bilmezler.[1] Hıristiyan dünyasındaki çocuklar bile, oyuncaklarıyla ya da birbirleriyle oynarken, yemek pişirmek, içecek hazırlamak gibi işleri bu beceriksiz Türk kadınlarından daha düzgün ve mükemmel bir şekilde başarırlar. Onlar ise, evlerinde sanki misafirmişler gibi köşede otururlar ve hiçbir işe el sürmezler. Ama onların hizmetçileri vardır. Kentli, basit bir aile kadını bile 4-5 hizmetçi çalıştırır. Bunlar bir günde yapılacak işi iki günde yaparlar, çarşaf, örtü, gömlek, peçe, sarık gibi şeyleri yıkarlar, su taşırlar ve çocuklara bakarlar. Ev kadınları sokağa çıktıklarında, hizmetçilerinin çokluğuyla gösteriş yaparlar. Kadınlar, kocalarının aldığı maaşla ya da her gün el emeğiyle kazandığı parayla geçimlerini sağlarlar ve bu parayı kendi gösterişleri için büyük bir savurganlıkla harcarlar. Kadınlar özellikle giyimlerine çok özen gösterirler. Çok fakir olan-

Resim 35. Türk kadın giysileri.

ların dışında ipekli kumaştan elbise giymeyen kadın yoktur. Resimde Türk kadınlarının baştan ayağa kadar nasıl giyindikleri gösterilmiştir.

A: Kadınlar çıplak tenlerine ipekten ya da ince ketenden dikilmiş, saydam, geniş bir don giyerler.

B: Bu donun üzerine kırmızı, sarı, mavi ya da başka renkte, ipek veya ince ketenden saydam bir gömlek (zıbın) giyerler. Başa sırmalı veya ipekli kumaştan hamam takkesine benzer bir başlık geçirilir. Saçlar bir tek örgü halinde sırma, ipek ya da değerli malzemeden dokunmuş bir keseye yerleştirilir, (resimde görüldüğü üzere) saçların bir bölümü de yüzün çevresinde serbest bırakılır. Resimdeki kadının ayağında tahtadan yapılmış ve boyanmış ya da gümüşle kaplanmış nalınlar vardır.

C: Gömleğin üzerine, çift kat ipekliden yüz yüze dikilerek yapılmış, diz hizasına kadar uzanan bir ceket [kaftan] ve ayaklara çizmeler giyilir. Başlığın çevresine siyah ipekten bir şerit takılır.

Sonraki resimde (şekil D ve E) kısa kaftanın üzerine geçirilen ve ayaklara kadar uzanan, atlas, Şam kumaşı gibi değerli ipeklilerden bir ferace görülüyor. Başlıktaki sırmadan yapılmış oyalara inciler dizilidir. En kötü ayakkabının fiyatı 1 *taler* kadardır. Ferace iyi cins İngiliz kumaşından da yapılır.

Resim 36. Türk kadın giysileri.

Boyun ve kollar çoğunlukla altın takılarla süslenir. Küpeler ve yüzükler değerli taşlarla bezenmiştir. Kuşağın içine, dışarı sarkan bir mendil (peşkir) yerleştirilir.

F ile işaretli resimdeki kadın, yüzünü siyah kıldan dokunmuş, saydam bir peçe ile örtmüştür. Türk kadınları yüzlerini göstermezler. Tıpkı Fauna ya da Dea Bona'dan[2] söz eden öykülerde olduğu gibi, iffetlerine çok önem verirler ve kendilerini öyle gizlerler ki ömür boyu kimse yüzlerini göremez. Özellikle yüksek konumdaki beylerin eşleri, hizmetçilerine ve uşaklarına da görünmezler. Arabayla bir yere gidecekleri zaman, oturdukları yerin iki yanına da örtüler gerilir ve böylece hiçbir erkek onları göremez. Aynı şekilde evden arabaya kadar bile iki paravana arasından yürürler.

Erkekler de giysilerinin gösterişi ve pahalılığı konusunda kadınlardan aşağı kalmazlar. İki cinsiyet arasındaki fark sadece başlıklarında görülür. Çocuklar da ipekli ve sırmalı giysileriyle çok süslüdürler. Buna karşın ev düzenlerine gelince, şu atasözü akla gelmektedir: "İyi giyinen kötü yemek yer," "Güzel bir kılıf, içindeki dolgu malzemesinden daha önemlidir," " Kaftanı pahalı olanın çorbası ucuz olur."

Türk kadınlarının giysilerine verilen adlar: Nalın (*Nalum*) –tahtadan yapılan ayakkabı–; iç edik (*İdschi*) –çizme–;[3] başmak (*Baschma*) –al-

çak ayakkabı–;[4] kaftan (*Caphtan*) –bedeni örten ceket–; zıbın (*Subun*) –kısa gömlek–; çakşır (*Dsagschin, Dschagschir*) –keten don–;[5] arakçin (*Zadschin, Radschin*) –başlık–;[6] sırma (*Irmasi, Siirma*) –saç örgüsünün süsü–;[7] ferace (*Veredscha*) –iç giysilerin üzerine giyilen uzun ceket–.[8]

Aşağıdaki resim, birkaç Türk erkeğini, yeniçerileri ve giydikleri kıyafetleri göstermektedir.

A: Saka, deriden tulumlar içinde saraya ya da zenginlerin konaklarına su taşır.

B: Halktan bir Türk, kaftanını omzunun üzerine atmış ve genelde âdet olduğu biçimde kuşağının arasında da 1 arşından daha uzun bir mendil (peşkir) bulunuyor.

C: İskenderiye, Rodos vb. sahil kentlerinde görevli bir yeniçeri. Bütün yeniçerilerin silahları birbirinin aynıdır; başlarında kırmızı ya da mor bir başlık taşırlar.

D: Padişahın sarayından olmayıp bir beylerbeyinin konağında yetişme yeniçeri. Bunların itibarı daha az olmakla beraber, diğerleri gibi Hıristiyan ailelerin çocuklarıdır. Hemen hemen hepsi koyu mavi elbiseler giyerler. Diğerlerinin elbiseleri çeşitli renklerde olabilir.

Resim 37. Saka (A), kentli (B), deniz kıyısından bir yeniçeri (C), taşradan bir yeniçeri (D).

Altmış Birinci Bölüm

Türklerde Evlenme, Düğün, Boşanma, Nikâh Kuralsız Müzik ve Ev Eşyaları

Türklerde düğün ve evlenme âdetleri konusunda şu bilgileri verebilirim: Bekâr bir adam bir genç kızla evlenmek isterse, onu babasından ister. Aslında kızı hiç görmemiştir (ya da tesadüfen çok kısa bir an görmüştür), yüzünün nasıl olduğunu bilemez, çünkü kadınlar yüzlerini kıldan dokunmuş, siyah bir peçe ile örterler. Genç kız bu peçenin arkasından bakarak dışarıyı görebilse de, dışarıdakiler peçenin gerisindeki yüzü göremezler. Sadece yolda yürüyen genç kızın boyu, kamburunun olup olmadığı hakkında bir fikir edinebilirler. Ama teni ak mı kara mı, benzi soluk mu, gözleri şaşı mı, ağzı büyük mü bilinemez. Olsa olsa kadınların, kızların evin içinde gezinirlerken bitişik evin kepenkleri arasından seyredilmeleri mümkündür. Bu sebeple erkekler körü körüne evlenmek zorunda kalırlar ve çoğu kez de buna pişman olurlar, çünkü güzel bir kadın alacaklarını umarken bir acuze ile karşılaşabilirler.

Eğer baba kızını vermeye razı olursa, düğün günü saptanır. O gün her iki tarafın yakınları en güzel kıyafetlerini giyip en değerli mücevherlerini takınarak (eğer yoksa, İsviçre'de olduğu gibi kiralayarak) at sırtında ya da arabalarla düğün evine yollanırlar. Kadınların çoğu arabalarla, bazıları da atla giderler. Bu toplantıda her taraf altın ve gümüş pırıltıları ile ışıl ışıldır. Damadın evinde dostları ve komşuları toplanınca, önce 20, 30, 40 eşek yükü ev eşyası, elbise ve süs eşyası gelinin evine gönderilir. Bu eşekler sokaklardan geçerlerken dikkati üzerlerine çekmeleri için boyunlarına süs olarak çıngıraklar asılır. Aslında gönderilen saçma sapan eşya 10 eşeğin sırtına yüklenebilse bile, gösterişli olsun diye 20 eşek tutulur, böylece zil sesleri ve bağırış çağırış arasında eşekler ortalığı ayağa kaldırarak gelinin evine doğru ilerlerler, kısacası bir hiç uğruna bir sürü patırtı çıkarılır. Eşyaların dışında çeşitli şekerlemeler ve beyaz mumdan yapılma göstermelik yiyecekler[1] hazırlanır ya da başkalarından kiralanır ve bir sürü küçük oğlan tarafından damadın evinden gelinin evine taşınarak oradaki

konuklara ikram edilir. Bu şekerlerin bir kısmı yenilir, ama çoğunlukla konuklar tarafından bir mendile konup düğümlenir ve evlerine götürülür.

Düğün esnasında kadınlarla erkekler ayrı odalarda, yerlerdeki halıların üzerinde düzgün sıralar halinde otururlar ve sohbet ederler. En son olarak damat kendi davetlileriyle birlikte at üstünde gelir ve evine götürmek üzere gelini teslim alır. Bunun üzerine bütün konuklar atlarına binerler damadın evine götürülen geline eşlik ederler. Gelin ata bindiğinde etrafı kırmızı ipekten perdelerle çevrilir. Evde çeşit çeşit pirinç yemeklerinden oluşan bir şölen hazırlanmıştır. Sulu, koyu ya da fırında pişirilen bu pirinç yemekleri, ya koyu renkli ya beyaz ya da sarı renktedir. İçinde koyun eti parçaları vardır. Sofrada güvercin kızartması, çeşitli tatlılar ve meyveler de bulunur. Şarap yerine şekerli su ya da bizde kurutulmuş meyvelerden yapılan içeceğe benzeyen şerbet ikram edilir. Çeşitli yiyeceklerin Türkçe adları şöyledir: pirinç (*Brinç*), koyun (*Coin*), tuz (*Dus*), sade yağ (sağyağ) (*Saai*), et, su (*Du*), şarap (*Scharap*).

Gelinin damadın evine getirilmesi, bizim saatimize göre akşam üstü saat 5 ya da 6 sularına, yani akşam yemeği vaktine denk gelir. Düğünde dans edilmez, çünkü Türklerin inancına göre, (Almanya'da olduğu tarzda) bir kadınla bir erkeğin birlikte dans etmeleri gibi anlamsız bir eğlence, hoş görülmeyen ilişkilere yol açıp erkeklerin kıskançlık duygularını uyandırabilir ve bunun sonu da kötü olur.

Kadınların kendilerine özgü çalgıları vardır.[2] Her bir ellerinde bir bıçak sapı uzunluğunda ikişer tahta parçası tutarlar ve bunları birbirine çarparak şakırdatırlar. Aynı zamanda da kollarını iki yana açarak bazı hareketler yaparlar. İki ya da üç kadın böyle karşılıklı geçip bedenlerini abartılı bir biçimde ve kendilerini teşhir edercesine kıvırırlar, bir yandan da müstehcen aşk şarkıları söylerler. Bu anlattığımın dışında başka bir çalgıları daha vardır (B). Şekli tıpkı geniş, yuvarlak bir kevgir kapağına benzer, üstü parşömenle kaplıdır ve çevresinde pirinç madeninden yapılma birçok yuvarlak pul bulunur. Parşömenin üzerine üç parmakla vurunca, yuvarlak pullar titreşir ve birbirine çarparak ses çıkartır. Bu gerçekten çok ilkel ve marifet gerektirmeyen bir çalgıdır.

Erkekler genelde Türklerin savaş alanlarında çaldıkları aletleri[3] kullanırlar. Bunlar örneğin pirinç madeninden yapılma bir boru (F), Alman-

ya'da çobanların çaldıkları kavala biçim ve ses bakımından çok benzeyen tahta bir kaval (C), Almanya'daki davulların yarısı boyunda, üzeri kırmızı kumaşla kaplı bir davuldur (D). Türklerin çalgıları arasında pirinç madeninden yapılma, tabak boyunda ve kardinal şapkasına benzeyen iki yuvarlak kapak (G) da vardır ki, bunlar tepelerinde bulunan halkadan parmaklardan birine geçirilerek birbirine vurulur ve böylece ses çıkarmaları sağlanır. Bu ses birçok silahın sürtüşmesinden çıkan sese benzer. Türkler sefere çıktıklarında, düğünlerde, bayram günlerinde ve başka eğlenceler vesilesiyle ya da padişahları müzik dinlemek istediğinde bu aletleri çalarlar. Bunların dışında, orduda da kullandıkları, Almanların yüksek başlıklarının boyunda, dibe doğru sivrileşen iki küçük davulları vardır (E).

Doğrusunu söylemek gerekirse bu müzik hiç de hoş ve zarif değildir, tam tersine, gayet sert ve saldırgan bir havası vardır; üstelik Hıristiyan dünyasında dinlemeye alışık olduğumuz gerçek müzik sanatına ters düşen ses uyumsuzluğu da insanı rahatsız eder. Kısacası bu müziğe akıl erdirmek veya çalınışında bir beceri saptamak mümkün değildir. Müzik konusunda bilgi sahibi olanlar ve Türklerin müziğini bir kez dinleyenler benim bu sözlerimi tasdik edeceklerdir. Türkler için makbul olan, müziğin bütün bir

Resim 38. Türk düğün alayı.

Resim 39. Türk musikisi çalgıları.

alanı inletecek kadar yüksek sesle çalınmasıdır. Müziğin insanları sarsacak kadar etkili olabilmesi için, aynı aletten 4, 5, 6 ya da daha fazlası bir arada çalar ve aletlerden birinin diğerinden daha güçlü olması hiç dikkate alınmadan hepsi karmakarışık ve düzensiz bir halde seslendirilirler. Çaldıkları parçanın sözlerine göre gerektiğinde aletlerin seslerini kısmayı ya da yükseltmeyi de beceremezler. Kısacası Türklerin müziği sevimsiz ve kuralsız bir ses karmaşasından ibarettir. Almanya'da köy çobanlarının ve kemancıların çaldıkları sevimli nağmelerle kesinlikle kıyaslanamaz

Türklerin kahramanları, savaşları ve kazandıkları zaferler hakkında pek çok destan ve şarkının bulunduğunu, bunların uyak ve söylem bakımından sanat değeri taşıdığını çok kişiden duydum. Ama ben birden fazla ezgi işittiğimi hatırlamıyorum. Bence sözünü ettiğim müzik aletlerinde savaş müziği olarak hep aynı ezgi çalınmaktadır.Bu ezgiyi hiç bir çeşit-

leme yapmaksızın seslendirirler, her alet aynı melodiyi çalar, sadece triole veya füg yerine tempo hızlandırılır.

Yukarıda saydığım çalgıların dışında halk tabakasının, özellikle genç delikanlıların rağbet ettiği ve bizim ülkemizde de bilinen *Cithara*'ya benzer bir müzik aleti daha vardır (A).[4] Bunu ellerine alıp ucu tüylü bir mızrapla çalarlar ve akşamları sokaklarda dolaşırlar. Başka bir çalgıları da uzun sapı ve küçük gövdesiyle tıpkı bir yemek kaşığı biçimindedir (H).[5] Yahudiler arasında arp ve lavta çalan bulunursa da bizdeki kadar ustalıkla çalanı yoktur. İşte Türklerde müzik ve saz konusunda söyleyeceklerim bu kadar.

Gelelim gene düğün konusuna! Çalgıcılardan söz etmek için bu konuyu yarıda kesmiştim. Gece vaktine kadar devam eden akşam yemeği bitince, konuklar damatla vedalaşırlar. Herkes gittikten sonra damat kendi odasına geçer. Burası şilteler, yastıklar ve halılarla gayet güzel döşenmiştir. Az sonra gelinin en yakın arkadaşları olan birkaç kadın, gelini şakalarla, güldürücü sözlerle damadın odasına sokarlar. Sonra da konuklar evlerine dönerler ve böylece düğün sona ermiş olur.

Gelin kocasına kendi bedeninden başka hiçbir çeyiz ya da evlilik armağanı sunmaz. Damat, gelinin elbiseleri ve takıları için kaynatasına para ödemek zorundadır, aksi halde ona hiçbir şey vermezler.

Türklerde boşanma hakkında anlatılanlara göre, erkek çok basit bir neden yüzünden karısından boşanma ve başka bir kadınla ya da birkaç kadınla birden evlenme hakkına sahiptir. Sanırım çok eski zamanlarda Yahudilerde, İranlılarda ve Araplarda da böyle bir gelenek vardı ve Türkler günümüze kıyasla daha da yabani, kaba ve hayvansı, üstelik de savaşmaya çok hevesli olduklarından, Yahudi, İran ve Arap yasalarını aynen kabul etmişlerdi. Ama yıllardan beri Türklerin haşin yapılarında bir yumuşama olmuş ve ev düze-

Resim 40. Bir Türk marşının melodisi.

nine daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Böyle olmasının nedeni, kendi deneyimlerinin dışında Hıristiyanların ve Yahudilerin aile yaşamlarını tanıdıkça bazı sonuçlara varmış olmalarıdır. Besbelli çok sık eş değiştirmenin ya da birkaç kadınla birden evli olmanın aile yaşamına getirdiği düzensizliğin ve huzursuzluğun bilincine vararak, zamanla daha ölçülü davranmayı yeğlemişler ve bir tek kadınla evliliği sürdürmenin çok daha kolay ve rahat olduğunda karar kılmışlar. Ne de olsa bir adamın evlendikten kısa süre sonra boşanması ve bir başka kadınla evlenmesi öyle gürültüsüz, patırtısız, sıkıntısız olmaz, üstelik yeni aldığı kadın belki de bir evvelkinden daha kötü de çıkabilir. Bu nedenle artık boşanmalara ve çokkadınlı evliliklere sık rastlanmıyor. Eğer bir adam karısını boşarsa, kadın bütün elbiselerini, mücevherlerini, değerli eşyalarını alıp gider. Erkek ise bunlar için kaynatasına boşuna para ödemiş olur. Boşanan çift, evlilik sırasında çocuk sahibi olmuşsa, oğlanlar babaya bırakılır, kızlar ise anaya verilir. Kadı denen yargıç boşanma hakkında karar vermeye yetkilidir.

Düğün sırasında bir din görevlisinin evlenenleri kutsaması ya da dini bir tören yapması söz konusu değildir.

Birçok çift evlilikte düzgün ve ahlaklı bir yaşam sürdürürler. Bazıları ise birlikte pek mutlu olmadıklarından, bunun acısını evlerinin dışında çıkarırlar.

Türkler giyimlerinde gösterişe ve aşırılığa eğilimli oldukları halde sandık, dolap, mutfak gereçleri ve buna benzer ev eşyaları çok azdır. Dolap ve sandık yerine hasırdan örülmüş ve üzeri kırmızı deriyle kaplanmış sepetler kullanırlar. Bizdeki kalaylı çanaklara benzeyen, kalaylanmış madenden yapılma, kenarlı ve derin gövdeli bir veya üç çanakları vardır. Minderleri, yastıkları çok güzel kumaşlarla kaplıdır, yorganları atlastan veya başka bir ipekli kumaştan yapılır, içi pamukla doldurulur ve üzeri de sırma ile işlenir. Şiltelerini, karyola yerine alçak bir kerevet üzerine sererler. Pencere camları kurşun çerçevelere değil, alçı çerçevelere güzel şekiller oluşturacak biçimde oturtulmuştur. Buna Latin dilinde *opus mosaicum* denir.[6]

Türklerde evlilik, düğün, ev düzeni gibi konular ve düğün müziği ile çalgılar hakkında verebileceğim en önemli bilgiler bundan ibaret.

Böylece ikinci kitabımı da bu anlattıklarımla sona erdiriyorum.

SONSÖZ

Nasıl ki kartallar göklerde uçar
En yüksek bulutların üstünden aşar,
Nasıl ki leylekler, kırlangıçlar
Havada gezip dolaşırlar,
Tüm kuşlar gibi bir arada
Ülkeleri, devletleri görüp tanırlar.
Nasıl ki engin denizdeki balıklar
Kâh orada, kâh burada barınırlar,
Güneş de gökte hiç durmadan
Yolunda yürür yorulmadan,
Dinlenmez hiç bir tek yerde,
Geçer gider, gözü ilerde,
Öyle olmalı her yiğit insan
Gezmeli dünyayı usanmadan.

Salomon Schweigger, kitabı için hazırladığı önsözde yolculuk yapmanın faydalarını sayfalar boyu övmüş ve düşüncelerini kendi yazdığı yukarıdaki dizelerle betimlemiştir. Schweigger, kitabında "deneyim kazanmak ve bir şeyler öğrenmek amacıyla" uzak ülkelere yolculuk yapanları takdir ederken, şunları belirtmektedir: "İnsan yabancı ülkelerde, kendi vatanındakinden daha çok şey işitir ve görür; iyiyi, kötüyü, erdemi, rezilliği tanır." Yolculuk yapmak, bir "dünya okuludur"; burada herkes, mutlu ve mutsuz zamanlarında nasıl davranması gerektiğini, umudunu yitirmemeyi, coşkulu ve yürekli davranarak engelleri aşmayı öğrenir. Nürnbergli din adamı, bu bakış açısından hareketle Türkiye yolculuğunun öyküsünü yazmış ve bazı konularda kendine özgü algılayışları olmakla birlikte, uyanık, eleştirici ve açık fikirli bir gözlemci olduğunu kanıtlamıştır.

Salomon Schweigger 1551 yılında, Tübingen'in güneybatısında bulunan, Haigerloch adındaki küçük bir Suebya köyünde (bugünkü Baden-Württemberg eyaletinde), bir noterin oğlu olarak dünyaya gelmiş ve gençliğinin ilk yıllarını Württemberg Dükalığı'na ait Sulz kentinde geçir-

miştir. Württemberg düklerinin, 1534 yılından beri 16. yüzyılda Martin Luther tarafından başlatılmış olan Protestan Reform hareketlerini kuvvetle desteklemeleri, özellikle ülkenin kültür ve eğitim düzeyinin yükselmesinde çok yararlı olmuştur. Örneğin eskiden manastır olan binalarda okullar açılmış ve Katolik kilisesine ait mallara el konularak oluşturulan sermayeyle bu okulların giderleri karşılanmıştır. Schweigger bu okullardan birinde okuyarak antikçağ medeniyetinin yapıtlarını temel alan (Hümanizma) köklü bir bilimsel eğitim almış ve 19 Temmuz 1572'de Tübingen Üniversitesi'ne kaydolmuştur. Bu üniversite, yenilenme girişimlerinden sonra çok gelişerek, gayet çekici ve her yerde tanınan, Protestan ilkelerine sıkı sıkıya bağlı, bir öğretim kurumu haline gelmişti. Schweigger bu yüksek okulda teoloji ve klasik filoloji öğrenimi gördü ve özellikle hocası Martin Crusius'un etkisi altında kaldı. Ünlü bir Yunan filolojisi bilgini olan Crusius (1526-1607), özellikle o çağda Türklerin egemenliği altındaki bölgelerde yaşayan Yunanlıların diline ve kültürüne çok ilgi duymaktaydı. Kendisi Almanya'da Yeni Yunanca'nın öğretmenliğini yapan ilk kişidir. Yunanlılarla Türkler arasındaki tarihi ilişkileri inceleyen geniş kapsamlı bir eser yazmıştır ve Konstantinopolis patriği ile din konusunda yoğun bir tartışmaya girişmiştir. Schweigger ile Crusius arasındaki ilişkiler ilerdeki yıllarda giderek derinleşmiş ve güçlü bir dostluk haline gelmiştir.

Schweigger henüz öğrenciyken, teorik alanda etkinlik göstermekten çok, pratik alanda bilgi edinmeye yönelik bir eğilim geliştirmiş olmalı ki, "uzak ülkeleri görmek ve deneyimler edinmek için" Eylül 1576'da üniversiteden ayrıldı. Başlangıçta birçok zorlukla karşılaştıktan sonra bu amacına nasıl ulaştığını, vaiz olabilmek için nihayet gerekli sınava girip başarılı olduğunu, Türkiye'ye gitme fırsatı çıkınca, bu olanağı büyük bir hevesle nasıl değerlendirdiğini ve yolculuk sırasında neler yaşadığını kitabında bütün ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Schweigger doğuda geçirdiği günlerin sonunda üç arkadaşıyla birlikte Kudüs'e bir hac yolculuğu da yapmıştır. İstanbul'dan hareket edip (3 Mart 1581) deniz yoluyla Mısır'a gitmiş, İskenderiye ve Raşit kentlerinde bir süre kalmıştır. Ön Asya sahiline 26 Nisan'da ulaşmış ve Yafa'dan itibaren karadan yoluna devamla Kudüs'e varmıştır. Schweigger, 3. kitabında bu kentte geçirdiği günleri, yol-

culuğunun hedefi olan "Kabir Kilisesi'ni" ziyaret edişini ve Beytüllahim'e yaptığı geziyi anlatmıştır. Dönüş yolculuğunda Nablus, Tevarya, Şam, Baalbek kentlerine uğrayarak Lübnan dağları üzerinden Trablus'a varmış ve oradan da Avrupa'ya gitmek üzere 6 Haziran'da gemiye binmiştir. Girit Adası dolaylarında denizde yaşadığı tehlikeli olaylardan sonra, uzunca bir süre bu adada kalmış, bunun ardından birkaç hafta süren bir deniz yolculuğu yaparak 30 Eylül'de Venedik kentine varmıştır. Buradan hareketle Padua, Bozen, Innsbruck ve Augsburg üzerinden yola devam ederek Kasım 1581'de vatanına kavuşmuştur.

Schweigger 1582-1589 tarihleri arasında Württemberg'de ve Frankonya'da çeşitli kiliselerde görev aldı. Crusius, yayınladığı *Schwaebische Chronik*'te 15 Mart 1585'te Grötzingen'de (Stuttgart yakınlarında) Schweigger'in eşinin vefat ettiğini bildirmektedir. Schweigger'in aile durumu hakkında tüm bildiklerimiz de bundan ibarettir. Schweigger 1589 yılında Nürnberg kentinin Frauenkirche kilisesine atandı ve 21 Haziran 1622'de bu kentte öldü.

Özellikle Türkiye hakkında bilgi veren ve orada yaşanan olayları anlatan yazıların 16. yüzyılın ikinci yarısında büyük ilgi görmesi, o döneme özgü yaygın bir durumdur. Bunun nedeni, o çağda Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm dünyayı etkisi altına almış olması ve Avrupa'nın içlerine doğru yayılma amacını güden saldırgan davranışlarda bulunmasıdır. Bu Türk devleti çok kısa süre içinde büyük bir güç haline gelmiştir. 1300 yılı dolaylarında Osmanlı hanedanının yönetimi altında Anadolu'nun kuzeybatısında bir beylik kuran bu aşiret, 1354 yılında ilk kez Avrupa kıtasına geçti ve Osmanlı devleti olarak Balkanlara doğru ilerledi; Sırpları ve Bulgarları kendi egemenliği altına aldı; içeride ve dışarıda patlak veren pek çok gerilimin (halk isyanları ve Moğol istilaları) üstesinden geldi; Avrupalı şövalye ordularını geri püskürttü ve nihayet 1453 yılında Sultan II. Mehmed (1451-1481), Konstantinopolis (Bizans) kentini fethetti. Bundan böyle kent, İstanbul –ya da Stambul– adıyla anıldı ve sonra da Osmanlı devletinin başkenti, sultanların yaşadığı kent olarak ilan edildi. (Avrupalılar bundan sonra da bu kente "Konstantinopolis" demeyi sürdürdüler.) 15. yüzyılda bütün Balkan ülkeleri birer eyalet olarak Osmanlı devletine bağ-

landılar. Padişahlardan I. Selim (1512-1520) ve II. Süleyman (1520-1566) zamanında Asya'daki ve Kuzey Afrika'daki bütün Arap ülkeleri Osmanlı devletinin egemenliği altına alındı. "Kanuni" ya da "Muhteşem" lakabıyla anılan II. Süleyman'ın yönetimi sırasında devletin sınırları Cezayir'den Basra'ya, Kuzey Macaristan'dan Yemen'e kadar uzanmakta olup en geniş şeklini almıştı. Gerek kültürel gelişimi, gerekse sergilediği görkem ve zenginlik bakımından da doruk noktasına ulaşmıştı.

Bu şaşılacak başarılar, temelde Osmanlılarda feodal devletin ve toplumun yapısındaki bazı özelliklerden kaynaklanıyordu. Sürekli yeni ülkeler fethetme çabası, askeri bir düzenleme olan "tımar" sisteminden ileri geliyordu. Ele geçirilen toprakların büyük bir kısmı padişah tarafından savaşta yararlık gösteren askerlere "tımar" adı altında veriliyor, tımar sahipleri de o topraklarda yaşayan köylülerden devletin saptadığı vergileri toplamak ve bu paranın bir kısmını kendi ihtiyaçları için kullanmak hakkını elde ediyordu. Buna karşılık da tımar sahibi savaş sırasında "sipahi," yani atlı asker olarak orduya katılmak zorundaydı.

Genelde tımarlar çok geniş araziler değildi, veraset yoluyla da başkasına geçemezdi. Bu nedenle hep yeni topraklar fethetmek arzusu körüklenmiş oluyordu. Osmanlıların vurucu gücü, en önemli birlikleri seçkin yeniçerilerden meydana gelen ordunun sürekli seferberlik durumunda tutulmasından ileri geliyordu. Oysa o dönemlerde Avrupa henüz böyle bir teşkilattan yoksundu. Yeniçerilerin hizmete alınması, oldukça zalim ama aynı zamanda da gayet etkin olan bir yöntemle uygulanmaktaydı ve buna "devşirme" adı veriliyordu. İşgal edilen topraklarda yaşayan Müslüman olmayan halk, zaman zaman belli sayıda genç oğlanı saraya teslim etmek zorunda bırakılıyordu. Bu çocuklar kesin bir amaca yönelik olarak düzenlenmiş bir eğitim sistemiyle koyu birer Müslüman ve padişahın şahsına sadakatle bağlı bendeleri (kapıkulları) olarak yetiştiriliyorlar ve ana vatanlarıyla olan bütün bağlantıları yok ediliyordu. Yeniçeriler evlenmezler ve sıkı kurallara bağlı olarak bir kışlada yaşarlardı, bu durumda her an savaşa katılmaya hazır, güvenilir bir askeri güç oluştururlardı. Devşirmelerin en yeteneklileri padişahın sarayına alınırlar ve bundan sonra kendilerine en yüksek devlet memurluklarının yolu açılmış olurdu; sadrazamlığa bile

getirilebilirlerdi. Osmanlıların tüm devlet teşkilatı gayet akıllıca düzenlenmişti. Çalışan halk, askeri yönetimin egemenliği ve denetimi altındaydı. Bu teşkilatın ayrı ayrı bölümleri –(saraya ya da padişaha yakınlık derecesine göre sınıflandırılan) sarayın iç (Enderun) veya dış (Birun) bölümü, merkezin ve eyaletlerin yönetimi, ordu ve din görevlileri– hizmet yönünden kesin bir biçimde derecelendirilmişlerdi ve bütün bu bölümler birbirleriyle gayet sıkı bir ilişki içindeydiler. En üst kademede padişah bulunuyordu. Egemenlik altına alınmış olan halklardan bazı gruplara da birtakım imtiyazlar tanınır ve onlar da bu sisteme dahil edilirlerdi. Ayrıca devletin sıkı denetimi, köylüler için de oldukça yararlı oldu. Bu sayede başlangıçta tarımda bir ilerleme kaydedildi. Sonuç olarak her konuya egemen olan merkezi yönetimin aksamadan işleyişi sayesinde 15. ve 16. yüzyıllarda devlet önemli başarılar elde etti.

Fakat, daha bu dönemde bazı ters yönde işleyen akımlar kendini belli etmeye başladı. Bu durum en çok büyük arazi sahiplerinin giderek artmakta olan gücünde gözlenmekteydi. Onlar, mülk ya da vakıf mülkü olarak kendilerine bırakılmış olan toprağı daha da artırmak amacını güdüyorlardı. Merkezi idarenin sağlam bir biçimde kurmuş olduğu ve memleketin ekonomi dahil her sorununu en ufak ayrıntısına kadar yönettiği bu sisteme katı bir biçimde bağlı kalınması yüzünden, zamanla böyle eğilimler kontrol edilemez hale geldi. Gerek sosyal, gerekse ekonomik gelişmenin önü tıkandı ve bu durum kısa süre sonra birbirini izleyen krizlere yol açtı, böylece yönetimde bir kısır döngü oluştu: Sınırların genişletilmesi yüzünden ordunun giderek daha büyük bir alana yayılması, her iki cephede sürekli savaşılması, ekonomik olanakları tüketmekteydi. Mali buhran yüzünden rüşvet ve para yiyicilik olayları arttı; adaletsiz vergiler getirildi; yeniçerilik, devlet memurlukları ve tımarlar parayla satın alınmaya başlandı ve asıl işlevlerini kaybettiler. Padişahlar, II. Süleyman'ın oğlu ve ardılı olan II. Selim'den itibaren devlet yönetiminden uzaklaşmaya başladılar. Köylülerin sömürülmesi giderek arttı. Tarımdan elde edilen gelirlerin fazlası ve dış ticaretin getirdiği kârlar toprak sahiplerinin ve yüksek mevkilerdeki görevlilerin kişisel zenginliklerini artırmak için değerlendiriliyor ya da silahlanmaya harcanıyordu. Şehirlerde ve köylerde yeni kazanç ve üretim olanakları

yaratmaya yönelik girişimler yoktu. Böylece Osmanlıların feodal devlet teşkilatı, bünyesinde yeni bir toplum düzenini doğuracak filizler yeşertmeye olanak bulamadan, çökmeye yüz tuttu. Bu anlamda Osmanlı devleti "o çağın tipik değil, atipik bir örneğidir." (Ernst Werner).

II. Süleyman'ın yeniden Avrupa'ya doğru yayılma girişimi, içerdeki gerginlikleri dengeleme çabasından kaynaklanmaktadır. 1521'de Macaristan Krallığı'na kapıları açan Belgrad Kalesi fethedildi; 1526'da, genç Macar kralı Ludwig'in ölümüne yol açan Mohaç Meydan Savaşı'nda Macarlar yenilerek dirençleri kırıldı. Böylece Osmanlılar, ilk kez evrensel bir güç oluşturmaya çabalayan Habsburgların devletiyle karşı karşıya geldiler ve sınır komşusu oldular. Kutsal Roma, sonra da Roma-Germen İmparatorluğu'nun Alman kralları ve imparatorları 1273 yılından beri Habsburg hanedanından gelmekteydiler. Bu hanedanın Avusturya'daki kolunun temelini atan ve 1556-1564 yılları arasında Alman imparatoru olan I. Ferdinand, 1526 yılında Macar soylularının bir bölümü tarafından Bohemya ve Macaristan kralı olarak seçildi. Fakat bu konuma getirilmesiyle de Osmanlı devletiyle bir vasal ilişkisine girmiş olan Macar Kralı Johann Zapolya (1526-1540) ile çatışma haline girdi. Bu gergin durum 1529 yılında Viyana'nın Osmanlılar tarafından kuşatılmasına neden oldu. Her ne kadar bu kuşatma Osmanlı devleti için bir başarı getirmediyse de, bütün Avrupa'yı bir dehşet havası sardı. Zapolya'nın ölümünden sonra Sultan II. Süleyman, Habsburg hanedanının Macaristan tahtı üzerindeki haklarını bütünüyle reddetti, 1541 yılında Buda kentini fethetti ve Macaristan'ın büyük bir bölümünü bir Türk eyaleti haline getirdi. Buna rağmen gerek Türkler, gerekse Habsburg hanedanı karşılıklı bir uzlaşmaya varmaktan yanaydılar; çünkü her iki devlet de başka cephelerde sürekli savaşıyordu: Türkler doğudaki rakipleri İranlı Safevilerle, Habsburglar ise Fransızlarla. Fransa kralı I. François (1515-1547), 1535 yılında Osmanlılarla, Habsburg İmparatoru V. Karl'a karşı birlik anlaşması yapmıştı. Bunun dışında reform hareketlerinin beraberinde getirdiği iç çatışmalar yüzünden, imparator, Protestan mezhebine geçen düklere bazı tavizler vermek zorunda kalıyordu. Böylece 1547 yılında Sultan II. Süleyman ile Ferdinand, dolayısıyla V. Karl arasında belli bir süre için bir mütareke im-

zalandı ve bunun sonucu olarak da Macaristan üçe bölündü. Orta ve Güney Macaristan Osmanlılara kaldı, batıda ve kuzeybatıdaki dar bir şerit Habsburglara verildi, Doğu Macaristan (Transsilvanya) ise Osmanlı egemenliğine tabi bir "vasal devlet" oldu. Habsburglar kendi bölgelerindeki barış havasının devamını sağlamak için "Kapı"ya her yıl 30.000 *düka* altını değerinde bir "şerefiye" vermek zorunda bırakıldılar. Bundan sonra da çarpışmalar olduysa bile (1551'de Banat'ın ve 1566'da Zigetvar'ın fethi), ilerde tahta geçen II. Maximilian (1564-1576) ve II. Rudolf (1576-1612) ile Sultan II. Selim (1566-1574) ve Sultan III. Murad (1574-1595) arasında da tekrar silahları bırakma anlaşmaları yapılmış (1568 Edirne Antlaşması) ve bunlar birkaç kez de yenilenmiştir. Osmanlılar 1578'de İranlılara karşı oldukça yıpratıcı bir sefere giriştilerse de, (1590 yılına kadar) sadece şeklen topraklarını genişletmekle yetinmek zorunda kaldılar. 1593'te Avusturyalılarla Türkler arasında uzun süren bir savaş başladı. 1606 yılında yapılan Zitvatorok Barış Antlaşması iki devlet arasındaki ilişkilerde önemli bir değişikliğe yol açtı. Bundan böyle her iki tarafa da hak eşitliği tanınıyor ve Türkler kendilerine her yıl ödenen haraçtan (şerefiye) vazgeçiyorlardı. Anlaşmanın bu şartları, Osmanlı devletinin artık eski gücünü yitirmekte olduğunu ortaya koyuyordu.

Habsburglarla Türkler arasındaki çatışmalar, iki devlet arasındaki ilişkilerin başlamasından itibaren sürekli olarak İstanbul'a elçilerin gönderilmesini gerektiriyordu. *Legat* ya da *Orator* diye adlandırılan bu elçilerin görevleri, barış antlaşmalarının koşullarını konuşup kararlaştırmak ve her yıl sunulan "şerefiye"lerini teslim etmek, siyasi durumu inceleyip bu konuda rapor vermekti. Diplomatik etkinliklerdeki hassas sorunlardan biri, varılan anlaşmaya karşın, her iki tarafın da sürekli sınırı aşmalarından doğan şikâyetlerdir. Bu sebeple 1547 yılından itibaren Avusturya'nın bir temsilcisi, maiyetiyle birlikte Türklerin başkentinde sürekli olarak görev yapmaya başladı. Bu temsilci birkaç yılda bir değişiyordu. Böyle bir elçinin konumu ve içinde bulunduğu koşullar, kuşkusuz günümüzdeki koşullarla kıyaslanamaz. Başlangıçta gönderilen elçiler, adeta birer tutsak muamelesi görürlerdi ve sıkı denetim altında tutulurlardı. Başka ülkelerin diplomatlarıyla ilişki kurmaları yasaklanmıştı. Osmanlı devleti ile yaptıkları pazar-

lıklar sırasında hoşa gitmeyen bir davranışta bulunurlarsa, zaman zaman üzerlerine aldıkları görevin kurbanı da olmuşlardır. Sefaret binalarının, bulundukları memleket sınırları içinde dokunulmazlığı olmadığından, elçinin bütün maiyetiyle birlikte zindana atılması bile mümkündü.

Habsburg hanedanının başında bulunduğu monarşi, çokuluslu bir devletti ve bu yüzden elçiler daima Alman veya Avusturyalılar arasından seçilmiyor, zaman zaman Hollandalı, İtalyan, Macar ya da Hırvat kökenli bir soylu da bu göreve atanıyordu. Mezheplerine gelince, Avrupa'da Katolikliği temsil eden bir devletin elçilerinin çoğunlukla Protestan oluşu şaşırtıcıdır. Bu durum, Avusturya'da reform hareketlerinin ne kadar başarılı olduğunu gösterir. Elçi Sintzendorff'un İstanbul yolculuğuna çıktığı dönemde, Avusturya'da halkın dörtte üçü ve hemen hemen bütün soylular Protestan mezhebini kabul etmişlerdi. Reform hareketine karşı ortaya çıkan yeniden Katolikleşme hareketi ise 1590 yılında başladı.

Elçiliklerin kurulması bir ihtiyaçtan kaynaklanıyordu. Bunlar bağlı oldukları devlete Türkiye'deki durum hakkında rapor vermenin dışında, anavatanlarındaki geniş halk kitlelerine de bilgi aktarıp onları aydınlatıyorlardı. Bazen bizzat elçinin kendisi, bazen de maiyetindeki kişiler, Türklerin başkenti ve padişahın sarayı hakkındaki izlenimlerini, meşakkatli yolculukları sırasında yaşadıklarını, günceler, anılar ve seyahatnameler halinde kâğıda dökmüşlerdir. Böylece 1529 yılında Viyana'nın kuşatılmasından beri vatandaşlarının bilincine yerleşmiş olan "Türk tehlikesi"nin doğurduğu korkunun yanı sıra uyanan meraklarını da tatmin etmekteydiler. Osmanlılara karşı duyulan düşmanlığın etkisi altında insanların hayallerinde canlandırdıkları korku ve nefret uyandırıcı Türk imgesi, savaş olayları hakkında bilgi veren kısa yazılar ve şaşırtıcı haberlerle de sürekli beslenmekteydi. Avrupa ülkelerinde yaşanan iç ve dış çatışmalar yüzünden, halkların kendi aralarında bir dayanışma oluşturarak birlik halinde Türklere direnmeleri için yapılan çağrılar etkisiz kalıyordu. Luther'in ilk zamanlarda Türk sorunu karşısında aldığı çelişkili tavır da dikkat çekicidir. Luther 1529 yılından beri halkı savunmaya davet etmişse de, genelde kaderci bir tutumun dışına çıkamamış, Türklerin yarattığı dehşeti "apokaliptik" bir belirti, bir "kıyamet alameti" olarak yorumlamıştır.

16. yüzyılın ortasından itibaren Türk imgesi giderek değişmeye başladı. Artık ilk şok atlatılmıştı. 1566'da Muhteşem Süleyman'ın ölümüyle ve 1571 yılında Osmanlı donanmasının Lepanto (İnebahtı) Deniz Savaşı'nda yenilmesiyle, Osmanlı devletinin temsil etmekte olduğu büyük güç doruk noktasını aşmış, belirgin bir biçimde inişe geçmeye başlamıştı. Avrupalı okur, artık propaganda yazılarını değil, Türklerin ülkesinde bizzat bulunmuş olan kişilerin gerçeğe uygun bildirimlerini okumak istiyordu, Türklerin askeri alandaki başarılarının nedenlerini, devlet teşkilatlarının ve uygarlıklarının güçlü ve zayıf yanlarını öğrenmek istiyordu. Kuşkusuz, bu meraka Doğu âleminin gizemli ve olağanüstü havasının insanlar üzerindeki çekici etkisini de ilave etmek gerek. İstemleri dışında Doğu ülkelerine giden ve yıllarca Türklerin kölesi olarak orada yaşamış olan savaş esirlerinin öyküleri uzun süredir büyük bir ilgi görmekteydi. Bavyeralı Hans Schiltberger'in 1576 dolaylarında ve Bartholomaeus Georgiewic adındaki Hırvatın (1544-1548 arasında) çok tutulan kitapları yanında, Mühlbacher (Georgius de Hungaria) diye bilinen Erdelli bir Saksonyalının, 22 yıllık tutsaklığı hakkındaki gözlemci ve gerçekçi niteliğiyle dikkat çeken anlatısı (ilk Latince basım 1481, Almanca çevirisiyle yeni basım 1993), bu konudaki yayınların başında gelmekteydi. Korsanlar tarafından kaçırıldıktan sonra sarayda iç oğlanı olarak yetiştirilen Giovanantonio Menavino adındaki İtalyanın risalesi de Almanca'ya çevrilince (1563'te yayınlanıp çeşitli baskıları yapılmıştır), Alman dilinin konuşulduğu ülkelerde büyük rağbet gördü. Bunun dışında bilginler de Osmanlı tarihi hakkında derledikleri bilgileri aktaran yapıtlar hazırladılar. İtalyan piskoposu ve tarih yazarı Paolo Giovio'nun *Commentarii delle Cose de' Turchi* adlı eseri çeşitli dillere çevrildi (1537'de Almanca olarak yayınlandı) ve bütün Avrupa'da popüler olan bir standart yapıt haline geldi. Giovio çalışmalarında Avrupalı kaynaklardan yararlanmıştı. Buna karşın Malta Şövalyesi Antoine Geuffroy, Türklerin devlet teşkilatı ve tarihi hakkında yazdığı yapıtını (*Estat de la court du grant Turc...*, 1542. Almanca'sı 1573'te çıktı) Türkiye'de bizzat edinmiş olduğu izlenimlere ve kendi lisan bilgisine dayanarak hazırlamıştır. Tarih yazarları arasında en çok dikkati çeken kişi, Westfalyalı Johannes Löwenklau'dur (Leunclavius). *Annales Sultanorum Othmanidarum* (1588, Alman-

ca'sı 1590) ve *Historiae Musulmanae Turcorum... libri XVIII* (1591) adlı eserlerinde ilk olarak Osmanlı tarih kaynaklarından yararlanmıştır. Ayrıca bir elçilik heyetiyle birlikte 1584 yılında Türkiye'ye giderek kişisel izlenimler edinmekten de geri kalmamıştır.

O devirde, bir elçilik heyetine katılmak, çeşitli meslek dallarından olan seyahat hevesliler için isteklerini gerçekleştirebilecekleri tek yol sayılıyordu. Böyle kişilerin yolculuklarını anlatan yazılar sayesindedir ki, o dönemin Türkiye'si hakkında bilgi edinebiliyoruz. Ne yazık ki bu çeşit yazıların pek çoğu, uzun süre bir kenarda basılmadan kalmış ve ancak yüzyıllar sonra yayınlanabilmiştir. Yazıldıkları dönemde en çok ün salan belgelerden biri, İmparatorluk Elçisi Ogier Ghiselin von Busbecq'in *Legationis Turcicae Epistulae IV* (Türk Mektupları, İstanbul 1939, yeni bir Almanca çevirisi 1926) adlı yapıtıdır. Burada elçi, 1554-1562 yılları arasında yaşadıklarını esprili ve ilgi uyandırıcı, eğlendirici bir üslupla anlatmaktadır. 1581 yılından itibaren 20 kez yeniden basılan ve bütün önemli Avrupa dillerine çevrilen (Almanca'sı 1596 tarihlidir) bu Latince mektupların Türkleri temsil eden portreye büyük katkıları olmuştur. Bir Fransız elçisinin maiyetinde bulunan kişilerden de Türkler hakkında değerli bilgiler aktarılmıştır. Coğrafyacı Nicolas de Nicolay'ın ilgi çekici resimlerle zenginleştirilmiş yolculuk öyküsü bunlardan biridir. (*Les navigations et voyages faits en Turquie, Lyon 1568,* Almanca çevirisi 1572'de *Von der Schiffart und Rayss* adıyla yayınlanmıştır).

Salomon Schweigger'in seyahatnamesinden önce iki tane elçilik bildirisi yayınlandıysa da, bunlar daha dar kapsamlı yapıtlardı (Franciscus Omichius 1582 ve Melchior Besolt 1590). Buna mukabil Schweigger'den önce elçilik papazı olan Stephan Gerlach'ın, çok ayrıntılı ve güvenilir bilgiler vermesi açısından gayet değerli olan güncesi ise, uzun yıllar sonra, 1674 yılında torunu tarafından yayınlanmıştır. Bu nedenle Salomon Schweigger, 1608 yılında Türkiye serüvenini kâğıda aktarıp bastırınca, büyük bir ilgi uyandıracağından emindi. Kitabının çok sayıda baskısının yapılması ve daha sonra yolculuk yapan başka kişilerin de kendi yaşadıklarını yazarken bu metinlerden faydalanmaları, bunda yanılmadığını kanıtlamaktadır. Örneğin 1587-1588 yıllarında Elçi Dr. Bartholomaeus Petz'in

maiyetinde bulunan eczacı Reinhold Lubenau da geniş kapsamlı anılarında İstanbul'daki yaşamından söz ederken, hiç tereddüt etmeksizin Schweigger'in kitabından bazı kısımları aynen almıştır. (Lubenau'un kitabı ancak 20. yüzyılın başlarında yayınlanmıştır.) Johann Wild'in, yedi yıllık esaret hayatını anlattığı kitabın Konstantinopolis ile ilgili bölümlerinde Schweigger'i anımsatan söylemlere rastlanmaktadır. (Bu kitap 1613'te Schweigger'in önsözü ile yayınlanmıştır.)

Böylece Schweigger'in kitabı, o dönemde Almanca konuşulan ülkelerde en dar anlamıyla yolculuk öyküsü (seyahatname) diye tanımlanırken, oldukça geniş kapsamlı ilk Türkiye raporu olarak da nitelendirilebilir. Yazar bu yapıtında, o güne kadar yayınlanmış olan tarih kitapları gibi bilimsel bir eser ortaya koyma ya da (Busbecq'in mektupları gibi) zarif bir üslup sergileme iddiasını gütmemekte, sadece gördüklerini ve yaşadıklarını anlatıp onlara bu konudaki düşüncelerini de ekleyerek, okura hoşça vakit geçirme olanağını sağlamanın dışında, onu bilgilendirmeyi de amaçlamaktadır.

Schweigger'in, izlenimlerini içinden geldiği gibi yazmasının sonucu olarak, kitapta içerik ve biçim bakımından bir değişkenlik oluşmuştur ki, bu da zaman zaman üslup farklılıklarına yol açmıştır. Yazar, karşımıza hep farklı kişiliklere bürünerek çıkmaktadır. Bazen yabancı bir kültüre ilgi duyan, açık fikirli bir gözlemcinin, bazen antikçağ yazarlarının yanı sıra İncil'i en önemli eğitim ve öğretim kaynağı olarak kabul eden okumuş, kültürlü bir aydının, bir başka defa da dönemin dinsel düşünüş sistemi içinde sıkışıp kalmış bir din bilgini ve vaizin bakış açısını benimsemektedir.

Günümüz okurunun en çok hoşlanacağı yazar tipi, herhalde Schweigger'in birinci sırada saymış olduğumuz açık fikirli gözlemci kişiliğidir. Ayrıntılı bir biçimde anlattığı izlenimleri, Türklerin 400 yıl önceki günlük yaşamı hakkında canlı bir tablo çizmektedir. Aktardığı bilgiler, büyük bir olasılıkla çağdaşlarının olumsuz duyguları, nefretleri ya da bilgisizlikleri nedeniyle hayallerinde canlandırdıkları imge üzerinde bazı düzeltmeler yapılmasına vesile olmuştur. Dikkatli bir gözlemci olmayı çok doğal bulduğu ve benimsediği, örneğin Gürcülerin İstanbul'daki davranışlarına şaşırmasından anlaşılıyor: "Sanki uzun süredir Konstantinopolis'te yaşıyormuş gibi, şehrin içinde rahatça dolaştılar; ne kimseye bir şey sor-

dular, ne de gördükleri karşısında bir yadırgama veya merak belirtisi gösterdiler. Oysa bizler yabancı bir ülkeye gittiğimizde, oranın halkını, alışkanlıklarını, geleneklerini merak eder, öğrenmeye çalışırız." (II. Kitap, Böl. 18). Schweigger'in bizzat yaşadığı anlaşılan olayları gayet inandırıcı bir biçimde anlatmayı başarması da bu sebepten ileri gelmektedir. Yazdıklarını okurken, padişahın huzurunda ortalığa egemen olan saygı dolu sessizliği o anı yaşıyormuşçasına duyumsarız; tutsak kafilesi sokaklardan geçirilirken, o acıklı manzarayı görür gibi oluruz; Türk cambazlarının sergiledikleri tehlikeli oyunları hayretle izleriz; bayramlarda halkın rağbet ettiği çocukça eğlencelere güleriz ve Schweigger ile birlikte hamam keyfini yaşarız. Kuşkusuz, anlattığı bazı olayları yorumlarken, tarafsız kalamamakta ve adaletsiz davranmaktadır. Ancak yazarın savlarını tek tek gözden geçirip yanlışlarını düzeltmenin yeri burası değil. Örneğin Türk müziğinin kaba ve patırtılı olmasını, yemeklerinin basitliğini, kadınların boş vakit geçirmelerini ve gösteriş merakını kınayarak anlatmasını, sadece onun kendine özgü izlenimleri olarak kabul etmeliyiz.

Schweigger bütün gözlemlerini kuramsal olarak da destekleme çabası içindedir. Bazı gelenekleri ve töreleri açıklamak amacıyla antikçağ dönemine ait yazılarda ya da İncil'de paralellikler arar. Bu yöntem bazen doğru sonuçlara götürürse de, sık sık yanlış bağlantılar kurmasına yol açar. Sözcüklerin etimolojik açıklamalarında da aynı durum söz konusudur. Bu konular ve tarihe ilişkin bazı eklemeler kitabın bu baskısında çok kısaltılmıştır.

Schweigger, kitaptaki bilgilendirici esas kısımların dışında, görüşlerini belirtmek için, açıkça ya da gizli biçimde hicvetme ve polemik yapma yöntemini yeğlemektedir. Örneğin anlattığı bir durumun veya olayın fazlasıyla olumlu bir etki yaratabileceğini sandığı zaman, birtakım hicvedici kıyaslamalar ve eklemeler yaparak bu etkiyi azaltmaya veya eleştirisini daha belirgin bir biçime sokmaya çalışır. Bu yöntem özellikle İslam dinine ait bölümlerde göze çarpmaktadır. Din konusu onu çok meşgul etmekte, ama zora da sokmaktadır. Protestanlığın ateşli bir savunucusu olarak zaten polemiğe alışkındır. O dönemde İslamiyet karşısında polemiğe başvurmak esasen doğal sayılmaktadır. İslamiyet 8. yüzyıldan itibaren en kötü iftiralara hedef olmuştur. Bunun nedeni, bu din hakkında yeterli bilgi edinilmemiş

olmasıydı. Schweigger'in üstün tarafı, hiç değilse bu konuda esas kaynağa, yani Kuran'a, başvurmasıdır. Bu ilgisi sayesindedir ki Kuran'ın ilk Almanca çevirisini yapmaya soyunan kişi olmuştur. *Alcoranus Mahometicus. "Der Türken Alcoran, Religion und Aberglauben* (Türklerin Kuranı, Dini ve Batıl İnançları) adını taşıyan bu yapıt, 1616 yılında Nürnberg'de yayınlanmıştır. Kaynak eser olarak da Kuran'ın ilk kez Andrea Arrivabene tarafından 1547 yılında yapılmış olan İtalyanca çevirisini kullanmıştır. Ancak bu çeviride de Kuran'ın Arapça orijinali değil, 12. yüzyılda yayınlanan ve yetersiz olan ilk Latince çevirisi esas alınmıştır. Schweigger, Müslümanların günlük yaşamlarındaki uygulamalarını anlatırken, gerçeklerden hareket eden gözlemcinin anlatım biçimi öne çıkıyor. Bu anlatım sırasında da hiciv ve polemik üslubuna rastlamak mümkünse de, sanki Schweigger böyle davranmakla, kendi kendine menfi bir tutum takınması gerektiğini hatırlatmak istermiş gibi bir izlenim uyandırıyor ve belki de Hıristiyanlar tarafından itham edilmemek için kendince bir önlem almayı amaçlıyor.

Diğer bazı konularda, özellikle Türklerin tarihte oynadıkları rolü kavramaya ve açıklamaya çalıştığı bölümlerde de dinbilimsel-didaktik tarzla hiciv ve polemiğin birleştiği dikkati çekmektedir. Schweigger, daha önceden var olan bir bakış açısına katılarak, halkların kaderini belirleyen Tanrı'nın, Türkleri Hıristiyanların işlediği günahlara karşı bir ceza, bir sopa veya "demirden süpürge" olarak kullandığına, günahkârları onlar vasıtasıyla nedamet getirmeye zorlamayı amaçladığına inanmaktadır. Bu yüzden de Schweigger, durmadan vatandaşlarını bu yönde ikaz etmeye çalışmakta ve bazen de vaaz verirken kendini heyecana kaptırarak fazlaca ileri gitmekte (böyle bölümler burada kısaltılmıştır), ama çoğunlukla hemen gene ana konuya dönmektedir. Protestanlığın kurucusu Martin Luther'in bakış açısına göre Tanrı'nın, Hıristiyanları terbiye etmek için Türkleri bir araç olarak kullandığı fikri daha ağır basmaktadır, hatta Tanrı'nın bu hükmüne karşı gelmenin belki de günah sayılabileceği sorusu bile ortaya atılmaktadır. Oysa Schweigger ve çağdaşı olan diğer bazı yazarların ilgisi başka hususlara doğru kaymaktadır. Schweigger, düşüncelerini uygulamalı alan üzerinde yoğunlaştırır. Türklerin Hıristiyanları yenmelerinin sebebini araştırdığı ve savaş düzenlerini açıkladığı bölümde Osmanlılardaki teş-

kilatın ana hatları, örneğin tımar ve yeniçeri kuruluşları ya da soyluluğun veraset yoluyla kazanılmaması gibi düzenlemeler hakkında çok isabetli görüşler belirtir. Gerçekte bu değerlendirmeleri sırasında, genelleme yapmaktan ve onları idealize etmekten kendini alamaz, çünkü o dönemde Avrupa'da baskıcı rejim giderek tırmanmakta ve bu nedenle Türklerin merkezci devlet düzeninin olumlu yanları bilinçli olarak övülmekteydi. Hatta Osmanlıların gücünü oluşturan yönetim mekanizması eskisi gibi işlevini yapamamaya başladıktan sonra bile, bu övgü havası yayılmaya devam etmiştir. Schweigger, Osmanlı devletinin gerileme sürecine girdiğine dair belirtileri fark ettiğini açıkça ifade etmemekle beraber, Avrupalıların üstünlüklerine dikkati çektiği ve yakında Türkleri yenme umudunu açıkladığı bölümlerde bu sezgisi kendini hissettirmektedir.

Schweigger'in seyahatnamesinin o dönemde çok tutulmasında, içindeki çizimlerin de büyük etkisi olmuştur. Bunlar, Schweigger'in kendi eliyle kâğıt üzerine yapmış olduğu çizimler esas alınarak yapılan tahta gravürlerdir. Bir kısmının bazı örneklere bakarak hazırlandığı düşünülebilen bu naif resimler, kuşkusuz Nicolas de Nicolay'ın kitabındaki, gerek içerik gerekse biçim bakımından dikkat çekici olan resimlerle ya da ünlü ağaç ve bakır gravürcüsü Melchior Lorich'in (1527-1583'ten sonra) yapıtlarıyla kıyaslanamazlar. Söz konusu sanatçının bu yapıtları II. Süleyman devrine ait görünümlerden ibaret bir dizi oluşturmaktadır, ama bunlar ancak 1626 yılında ortaya çıkarılmışlardır. Schweigger çizimlerinde, gördüklerini ayrıntılı biçimde ve gerçeğe sadık kalarak saptamaktadır ve en azından bu yönden 16. yüzyılın birinci yarısında Türkiye hakkında yayınlanmış olan diğer yazılardaki, çoğu gerçek dışı resimlerden üstündür. O eski dönemlerde yapılmış resimlerde Türklerin kıyafetine ve donanımlarına ya Avrupalılara özgü ayrıntılar eklenmiş ya da yayıncılar daha önceden Avrupa yayınlarında çıkmış resimlerden yararlanmışlardı. Türkiye'deki kıyafetler, yaşam ve davranış biçimleri hakkında bilgi veren güzel resimli kitaplar ancak 16. yüzyılın sonundan itibaren hazırlanmıştır.

Schweigger'in yapıtını bir bütün olarak değerlendirirken, içeriğinde bilimi ilgilendiren bölümün kısıtlı olduğunu belirtmeliyiz. Türk ulusunun tarihi ya da dil tarihi için kaynak olabilecek daha verimli yapıtlar var-

dır. Örneğin, önceden de sözünü ettiğim Stephan Gerlach'ın güncesi ve 1553- 1555 yıllarında Türkiye'nin içlerine kadar girmiş olan Hans Dernschwam adındaki tüccarın elyazması güncesi –ki ancak yaşadığımız yüzyılda yayınlanması mümkün olmuştur– Mühlbacher'in ve Bartholomaeus Georgiewic'in konuşulan dil konusundaki notları gibi. Schweigger, bu kaynakların aktardıklarını sadece bazı ayrıntılar konusunda tamamlamaktadır. Doğubilim tarihi araştırmaları için Schweigger'in kitabı, döneminin ilk ve en etkin yapıtlarından olma onuruna sahiptir.

Bu kitap, okura geçmiş dönemlerdeki çalkantılı olayların derinlerine nüfuz etme olanağını sağlıyor. Tarihi romanlar ve bilimsel raporlar, o çağlarda yaşananları bu kadar canlı ve gerçekçi aktaramazlar. Günümüz okurları da, büyük Türk devletinin o renkli imgesinin etkisine kapılıp, tıpkı geçmişteki insanlar gibi büyülenmekten kendini alamazlar. Schweigger'in çağdaşlarından farkımız, Osmanlı devletinin daha ilerdeki tarihi kaderinden ve çöküşünden haberimizin olması, sonunda da Türklerin ulusal Kurtuluş Savaşı sayesinde Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmalarını bilmemizdir. Günümüzde Türk halkının yeni ve ağır sorunlarla savaşmak zorunda kaldığını görmekteyiz. Bu nedenle de zaman zaman "Türk" sözcüğünün bir zamanlar Avrupa'da kulağa nasıl çalındığını, hangi duyguları uyandırdığını hatırlamakta fayda vardır.

HEIDI STEIN.

NOTLAR

BİRİNCİ KİTAP

BİRİNCİ BÖLÜM

1 "Würtenberg": Bugün "Württemberg." Baden-Württemberg federe devletinin bir bölümü.
2 "Alpersbach": Orta Karaorman bölgesinde bulunur ve günümüzde "Alpirsbach" diye adlandırılır.
3 "Herren Alb": Kuzey Karaorman bölgesinde bulunan ve bugün "Bad Herrenalb" denen yer.
4 "*Studia humaniora* " (Latince): Klasik eskiçağ hakkındaki genel kültür bilgileri.
5 "Üçüncü ay": Eski takvimlere göre yıl mart ayında başlar ve aylar buna göre hesaplanırdı. Bu hesaba göre üçüncü ay mayıs oluyor. 1582'de Papa Gregorius tarafından tanzim edilen takvimde yılbaşı ocak ayına alınmıştır.
6 "*Collegium bursa*": Öğrencilerin yatıp yemek yiyebildikleri yurt.
7 "Mölck": Aşağı Avusturya'da bugün "Melk" adı verilen yer.
8 "*Conventualis*": Manastırın oy hakkına sahip olan üyesi.
9 "Herrenals": Bugün "Hernals," Viyana'nın bir semtidir.
10 "Graetz": Graz kenti. Steiermark vilayetinin merkezidir.
11 "Yedinci ay": Eski takvime göre eylül ayı.
12 İmparatorluk saray danışmanlığı (Kaiserlicher Reichshofrat) bir unvandır.

İKİNCİ BÖLÜM

1 "Vischamund": Fischamend, Avusturya.
2 "II. Maximilian" (1527-1576): 1564 yılında Roma-Germen imparatoru olmuştur, I. Ferdinand'ın oğlu ve ardılı, II. Rudolf'un babasıdır. 1568 yılında Sultan II. Selim ile sekiz yıllık bir barış anlaşması yapmıştır. Sultan III. Murat 1575 yılında bu anlaşmanın yenilenmesini onaylamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1 "Pressburg": Bratislava (Slovakya), 1526-1784 yılları arasında, Macaristan'ın, Habsburg hanedanının egemenliği altında bulunan bölümünün başkentiydi. 1543 yılından sonra Esztergom başpiskoposu (Primas) buraya yerleşmiştir.
2 "Weikau": Vojka nad Dunajom (Slovakya).
3 "Wodock": Horny Bar (Slovakya). Macarca adı "Nagybodak."
4 "Comorra": Komarno (Slovakya).
5 "Nassada": Macarca "naszad," sandal, tekne demektir.
6 "Copia": Macarca "kopja," Almanca "Copie": 15-16. yüzyılda süvarilerin kullandığı, en fazla 3 m uzunluğunda, ince mızrak.
7 "Siget": Güneybatı Macaristan'da Szigetvar kenti. 1566'da kahramanca savunulmasına rağmen Türkler tarafından işgal edilmiştir.
8 "Pontipicolo": Küçükçekmece (küçük çekme köprü).

9 "İkinci ay": Eski takvime göre nisan ayı (bkz. Birinci Kitap, Böl. 1).
10 "Sofi" (*Sophi*): İran şahı için Avrupalıların kullandığı terim. Safevi ve sufi (mutasavvıf) sözcüklerinin karışımından türemiştir.
11 "Schütt": Büyük Schütt Adası (Slovakça Velky Zitny Ostrov, Macarca Cszlloköz). Komarno, adanın güneydoğu ucundadır. Ada Tuna, Küçük Tuna ve Vah nehirleri arasındadır.

Dördüncü Bölüm

1 "Kancalı tüfek": Tutulacak yerinde kanca bulunan en eski ateşli silahlardandır.
2 "*Waschuschum*": "Başım için" (eski telaffuzla "başum içün"); "baş üstüne" anlamında .

Beşinci Bölüm

1 "Gran ya da Strigonium": "Esztergom" (Macaristan). Almanca "Gran" ismi buradaki "Hron" adını taşıyan akarsudan gelmektedir. "Strigonium" Latince adıdır. Yazarın isim türetmesi hatalıdır. Esztergom 1001 yılından beri Macaristan'da bir arşidükalık konumundaydı. 1543-1595 ve 1605-1683 yıllarında Osmanlı egemenliği altında kalmıştır.
2 "Bey": Eskiden "Beg" diye söylenirdi. Osmanlılarda bir unvan, örneğin askeri komutanlara verilen rütbe. Burada söz konusu olan sancakbeyidir.
3 "Bogatshe": "Pogaça"; Bulgarların bir çeşit pideye verdikleri ad.

Altıncı Bölüm

1 "II. Maximilian": bkz Birinci Kitap, Böl. 2.
2 "Scipio Aemilius": Publius Cornelius Scipio Aemilianus (MÖ 185-129) Roma eşrafından (patrisyen) olup 147 yılında konsül konumuna gelmiştir. MÖ 146 yılında Kartaca'yı ele geçirip tahrip etmiştir.
3 "Solimann": Sözü edilen padişah Kanuni Süleyman'dır (1520-1566). Aslında 12. değil 10. Osmanlı sultanıdır. Schweigger burada eski Avrupalı tarihçilerin bakış açısını benimseyerek 1403-1413 arasındaki döneme rastlayan I. Bayezit'in oğulları Süleyman ve Musa'yı da hesaba katmış olmalı. Sultan Süleyman döneminde Avrupa'ya 10, Asya'ya 3 sefer yapılmıştır.
4 V. Carolus: V. Karl (1500-1558), Roma-Germen imparatoru olarak 1519-1556 yılları arasında hüküm sürdü. Katolik kilisesinin desteği ile Avrupa'da bir üniversel devlet kurmak amacındaydı. Bu nedenle Fransa'ya karşı İtalya üzerindeki haklar yüzünden birçok kez savaştı. Protestan reform hareketlerine karşı da cephe aldı. Augsburg kentinde din konusunda kurulan barıştan (1555) sonra 1556'da tahttan çekildi ve imparatorluk tacını erkek kardeşi I. Ferdinand'a , Hollanda, İspanya ve Napoli'nin yönetimini de oğlu II. Philipp'e bıraktı.
5 I. Franciscus: I. Franz (1515-1547), Fransa kralı ve Habsburg hanedanının baş düşmanı. Fransız ulusal devletini geliştirmiş, 1535 tarihinde V. Karl'a karşı koymak üzere Sultan II. Süleyman ile bir ittifak yapmıştır.
6 "Stulweissenburg": Székesfehérvar (Macaristan). Burada "Aziz Stephan" diye anılan kralın döneminden itibaren Macar krallarına taç giydirilir ve ölenler de buraya defnedilirdi. Şehir 1543-1688 arasında Türklerin elindeydi.

Yedinci Bölüm

1 "Marusch": Nagymaros (Macaristan).

2 "Arian": Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde (4. yüzyıl) yayılan bir öğretiyi benimseyenler. Aslında burada sözü edilenler "Yeni Arian"lardır ki, Protestanlığın reform görmüş yeni akımlarına bu ad verilmekteydi.

3 "Wischigradi": "Visegrad" (Macaristan), Slavca "Yüksek Kale" anlamına gelir. Almanca Plintenburg adındaki yerdir. Eskiden kalma bir kalenin dibinde bulunan kral sarayı (13. yüzyılda yapılmış ve 14-15. yüzyılda genişletilmiştir.) Macaristan krallarının tacını burada muhafaza ederlerdi. Visegrad 1529'da Türklerin saldırısına uğramış ve 1544 yılında fethedilmiştir.

4 "Paulus Jovius" veya Paolo Giovio (1483-1552): İtalyan tarihçisi. En önemli yapıtı *Historiarum sui temporis libri XLV* (Floransa 1550-1552). Venedik kaynaklarından yararlanarak Türkler hakkında II. Süleyman'a kadar olan dönemi anlatan *Commentarii delle cose de Turci* (1531) adında çok ünlü bir kitap yazmıştır. Bu yapıt 1537 de Almanca olarak *Vom Ursprung des Türkischen Reichs* (Türk Devletinin Kökeni) adı altında yayımlanmıştır.

5 I. Ferdinand von Habsburg (1503-1564) Roma-Germen İmparatorluğu'na 1556'da getirilmiştir ve Habsburg hanedanının Avusturya kanadının kurucusudur. Veraset anlaşmaları uyarınca 1526'da Macaristan ve Bohemya kralı olarak seçilmiştir. Macaristan tahtı için, rakibi olan Johann Zapolya'ya (bkz. Birinci Kitap, Böl. 8) ve Osmanlılara karşı savaşmıştır. 1533, 1547 ve 1562 tarihlerinde Osmanlı Sultanı II. Süleyman ile ateşkes anlaşmaları yapmıştır.

6 I. Stephan (yak. 975-1038) 997 yılından itibaren Macar Hıristiyan feodal devletinin kurucusu ve kralı olarak hüküm sürmüş ve Alman İmparatoru II. Heinrich'in kızkardeşi Gisela ile evlenmiştir.

7 Sigismund von Luxemburg (1368-1437), 1386'de Macaristan kralı, 1410'da Almanya kralı, 1433'tee Roma imparatoru, 1436'da Bohemya kralı olmuştur.

8 I. Matthias Corvinus (Hunyadi), (1458-1490): Macaristan kralı (bkz. Birinci Kitap, Böl. 8).

Sekizinci Bölüm

1 "Ova": Buda kentinin Almanca adı "Ofen"dir. 15. yüzyılda başkent olmuş ve kalenin inşaatını tamamlatan Kral Matthias Corvinus'un egemenliği sırasında en parlak dönemini yaşamıştır. 1526, 1529 ve nihayet 1541'de II. Süleyman tarafından fethedilen kent, 1686 tarihine kadar Osmanlı devletine bağlı Budin eyaletinin merkezi olmuştur.

2 "Wascha" sözcüğü ile Türkçe "paşa" unvanı kastedilmektedir. Burada sözü edilen kişi Budin beylerbeyi olan Mustafa Paşa'dır.

3 Çavuş (*Zausch*): Saray ya da devlet hizmetindeki bir birliğin üyesidir. Çavuşlar çeşitli görevleri yerine getirirlerdi (haberci, kapı nöbetçisi, kurye ve refakatçi asker olarak). Hizmetlerinin karşılığı olan parayı kısmen devletten alırlar, kısmen de kendilerine verilen tımarlardan sağlarlardı.

4 Yamak (*Jonak*): Yardımcı. Yerel halktan toplanmış olan askerlere bu ad verilirdi.

5 "İsabella Regina...": (Latince) Bu sözlerin karşılığı: "Kraliçe İsabella: Kader böyle istedi."

6 "Kral Joannis Woywode": Johann Zapolya (1487-1540) 1511 tarihinden itibaren Erdel voyvodasıydı. 1526 yılında Macar asilzadelerinin bir bölümü tarafından Habsburglu Ferdinand'a rakip olarak Macar kralı ilan edildi. 1528 yılında Polonyalı Pfalz Kontu Hieronymus Laszki'nin arabuluculuğu

sonucu Osmanlı vasalı olmayı kabul etti. 1529'dan itibaren Doğu Macaristan'ın ve özellikle Buda'nın yöneticisiydi. Ölümünden ve Türklerin Buda'yı fethetmelerinden sonra dul eşi, Polonya Kralı I. Sigismund'un kızı olan İsabella, Erdel'e geri döndü. 1541-1551 ve 1556-1559 tarihleri arasında yönetimde kaldı.

7 "Matthias Corvinus": Matthias I. Corvinus (Hunyadi) (1458-1490) Macaristan kralı olarak merkezi yönetimi güçlendirdi ve ülkede bir Rönesans kültürü geliştirdi. O zamanki Buda kalesinde çok değerli resimli elyazmalarından bir koleksiyon oluşturdu. (*Bibliotheca Corviniana*). Ancak bu koleksiyonun büyük bir kısmı daha sonraları yok olmuştur.

8 "Aspice...": Bu cümle tam olarak anlaşılmıyor. Çevirisi şöyle olabilir: "Bak, Kral Matthias'ın doğum günü ortalığı ışığa boğarken, semanın her iki yanı ne durumdaydı."

9 "Vladislaus": II. Wladislaw (Macarca Laszlo). 1471 yılından itibaren Bohemya kralı ve 1490-1516 arasında Macaristan kralı olmuştur.

10 "Magnanimus...": (Latince) Çevirisi: "Yüce yürekli hükümdar iki taca sahip olmanın mutluluğuna ermiştir. Vladislaus'un başı yıldızlara değiyor."

Onuncu Bölüm

1 "Wiro": Macarca "biro," muhtar demektir.

2 "Satsshan": Dunaszekcsö (Macaristan) "Haratsshan" bilinmiyor.

3 "Gulusta": Muhtemelen Kolut (Sırbistan)

4 "Vilitschmar ya da Velmohaz": Zmajevac (Hırvatistan). Macarca ismi "Vörösmart."

5 "Peter Waradin": Novi Sad yakınlarında "Petrovaradin" (Sırbistan).

6 "Carlowitz": Sremski Karlovci, Karlofça (Sırbistan).

7 "Constantinus Magnus" (Büyük Konstantin): Roma İmparatoru I. Constantin (306-337). Konstantinopolis kentini kurmuş ve eski Bizans devletinin başkenti ilan etmiştir.

8 "Surub": Bilinmiyor.

On Birinci Bölüm

1 "Belgrad": Belgrad kentine Romalılar zamanında Singidunum adı verilmişti. "Taurunum" adı ise günümüzde Belgrad'ın Zemun denilen bölümünün ismiydi. Ortaçağda şehir Alba Graeca adıyla anılıyordu. Griechischweissenburg adı bunun Almanca'ya çevrilmiş şeklidir. Belgrad 1389-1427 yılları arasında Sırbistan'ın başkentiydi. 1433'ten itibaren Macaristan'ın sınır kalesi olmuş ve 1521'de II.Süleyman tarafından fethedilmiştir.

2 "Rosslauf," "at koşusu": Uzunluk ölçüsü, yaklaşık 180 m. (Grek ve Roma ölçülerinden *stadium*'un Almanca karşılığı. Bkz. Birinci Kitap, Böl. 13).

3 "Bossna": Bosna 1463 yılında Türkler tarafından işgal edilmiş ve 1525'te bir Osmanlı eyaleti haline getirilmiştir.

4 "Ludwig": II. Ludwig (1506-1526) II. Wladislaw'ın oğludur. 1516 yılında Macaristan ve Bohemya krallığına getirilmiştir. 29.08.1526'da Osmanlılarla yapılan Mohaç Savaşı'nda hayatını kaybetmesiyle, Macar ordusu II. Süleyman'ın ordularına teslim olmuştur.

5 Sarmatia: Azak denizi ile Hazar denizi arasındaki bölgenin eski adı.

6 Hieronymus (347-420): Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde yaşamış bir bilgindir. İncil'in çevirisini gözden geçirerek, Tevrat'ı da çevirerek daha basit bir ifade ile Latince olarak yeniden yazmıştır ve yaygın biçimde okunmasını sağlamıştır.

On İkinci Bölüm

1 "Temesvar": (Romanya) Timişoara 1552'de Osmanlılar tarafından Timişvar eyaleti haline getirilmiş olan Banat'ın merkezi. (Yolcular konakladıkları yerden çok uzakta kalan kentin kendisini görmüş olamazlar.)

2 "Beylerbeyi": Birçok "sancak" tan oluşan büyük eyaletlerin valilerine verilen unvan. Belgrad kenti Budin eyaletine bağlı olduğundan burada Semendire (Smederevo) sancakbeyi bulunmaktaydı.

3 "Nişancıbaşı (*Nissdanschi Wascha*): Yazar, "Wascha" sözcüğünü hem "paşa" hem de "başı" sözcüklerinin yerine kullanıyor. Burada söz konusu olan nişancıbaşı, padişahın imzası yerine geçen mührü, resmi evraka basmakla görevlendirilen kişidir.

4 "Belazerqua": Smederevska Palanka (Sırbistan), eskiden Bela Crkva.

5 "Jagodna": Svetozarevo (Sırbistan), eskiden Jagodina.

6 "Nissa": Niş (Sırbistan) eskiden Lazar dükalığının merkeziydi. Dük 1389 yılında Türklere karşı girişilen savaşta (Kosovo polje) hayatını kaybetmiştir.

7 "*D.M. Aureliae...*": Bu Latince yazının çevirisi şöyledir: "Hatıra olarak çok sevgili Aurelia Florentina'ya, Victorina'ya ve Candidadus'a ve bu kentte özgürlüğün kurucusu olan Severus'a ve onun ailesine adanmıştır."

8 "Mysia...": Söz konusu olan Roma eyaleti "Moesia" iki bölümden oluşmaktadır. "Moesia superior" Sırbistan ve "Moesia inferior" Kuzey Bulgaristan.

9 "Guritscheşme": Bela Palanka (Sırbistan) veya yakındaki bir yer. Türkçe adı Kuruçeşme (eskiden Kurı çeşme).

10 Burada herhalde İncil'deki Süleyman'ın mesellerinde bulunan bir cümleye gönderme yapılmaktadır (Bap 11, dize 22): "Domuzun burnundaki altın halka ne ise, namusu olmayan güzel bir kadın da [kocası için] öyledir."

11 "Scherdiu": Pirot (Sırbistan), Türkçe adı: Şehirköy.

12 "Tragomanli": Dragoman (Bulgaristan). Burada sözü edilen taş döşeli yol, Romalılardan kalma olup 1. yüzyılda Belgrad ile Konstantinopolis kentlerini birbirine bağlamak üzere yapılmış askeri yoldur.

13 "*Kenotaphia , tumuli honorarii vel Manes*": (Grekçe ve Latince) Mezar tümsekleri, anıt mezarlar. Burada söz konusu olan tümsekler, Traklardan kalma mezarlardır ve bazılarının altında taşla örülmüş kabir odaları bulunmaktadır.

14 "Herodot": (MÖ. 484-425) Yunanlı tarihçi. Yunanlıların ve Perslerin, ayrıca da diğer doğu halklarının tarihini 9 ciltlik bir yapıt halinde yazmıştır. Bunlara daha sonra 9 müzün adları verilmiştir. ("Calliope": destan sanatının müzü).

15 "Allasiaclis": Vakarel (Bulgaristan). Türkçe adı: Alaca kilise.

16 "Deruent": Klisura (Bulgaristan). Türkçe'si "Kapı Derbent." Bu dağ geçidinde bulunan ve "Trajan Kapısı" adı verilen Roma döneminden kalma bir kapı harabesinden söz edilmektedir.

17 "Erebus" sözcüğü ile muhtemelen Rodop ağları kast edilmektedir. Meriç nehrinin eski adı "Hebrus" idi.

18 "Emus" sözcüğü ile Latince adı "Haemus" olan Balkan dağları kastedilmektedir. 16. ve 17 yüzyılda Slav dilinde bu dağların adı "Kamenica" idi (Slavca "kamen," taş). Eskiçağda Balkan dağlarının yüksekliği hakkında abartılı görüşler vardı.

19 " Plin.," yaşlı Plinius: (23/24-79) Romalı tarihçi ve yazar. 37 kitaptan ibaret doğa bilimleri ansiklopedisinin yazarıdır.

On Üçüncü Bölüm

1 "Phlippopolis" : Bulgarca "Plovdiv", Türkçe "Filibe." Trakyada eski bir yerleşim bölgesi. MÖ 342/41'de Makedonya Kralı II. Philipp tarafından işgal edilmiş ve Philippopolis adı verilmiştir. Buraya cezalı tutuklular da yerleştirildiğinden, kente "Poneropolis" yani "Cezalılar kenti" de denirdi. Roma döneminde (46 yılından beri) "Trimontium" adı altında Roma devletine bağlı Trakya eyaletinin başkenti olmuştur.

2 Burada camilere bağlı olan sosyal tesislerden söz edilmektedir.

3 "Mustafa Paşa Köprüsü": Svilengrad'ın Türkçe adı. Burada sözü edilen köprüyü inşa ettiren kişi muhtemelen Kıbrıs fatihi Mustafa Paşa değil, II. Bayezit'in veziriâzamı olan Mustafa Paşa'dır (öl. 1512).

On Dördüncü Bölüm

1 "Edirne": Bu kent MÖ 5- 4. yüzyılda bir Trakya krallığının başkenti olarak "Uskudama" adını taşımaktaydı. Makedonya döneminde (4-2. yüzyıl) Orestias adını almıştır. Şehir MS 117 yılında Roma İmparatoru Hadrian tarafından yeniden inşa edildi. 1366-1453 yıllarında Osmanlı devletinin başkentiydi.

2 "Dschuma": Yazar "cami" yerine "Dschuma" [mescid-i cuma] ifadesini kullanıyor. Sözü edilen Selimiye Camii 1568-1574 yılları arasında tanınmış Osmanlı mimarı Sinan (1489-1578 veya 88) tarafından inşa edilmiş bir başyapıttır.

3 Burada sözü edilen kişi Sokollu Mehmet Paşa'dır.

4 "Gerlach": Stephan Gerlach (1546-1612), Tübingenli din bilimcisi. David von Ungnad adındaki elçinin maiyetinden olup 1573-1578 yıllarında elçilik vaizi olarak İstanbul'da bulunmuştur. Bu görevi sırasında çok büyük bir titizlikle tuttuğu günce 1674'te yayınlanmıştır.

İkinci Kitap

Birinci Bölüm

1 "Elçi Hanı" adı verilen bu binaya 17. yyüzyılın ortasına kadar Avusturya'dan gelen elçiler yerleştirilirdi. Bina 19. yüzyılda yıkılmıştır.

2 "Arşın": Bkz. Kitabın sonundaki "Para ve Ölçü Birimleri."

3 "Pontus Euxinus," "Bosphorus Thracicus": Karadeniz'in ve Boğaziçi'nin antikçağdaki adları.

İkinciBölüm

1 "Asper": "Aspron" (beyaz renkte olan) denen ve Bizans'ta kullanılan gümüş para birimi. Bu ad önceleri Osmanlılar tarafından da benimsenmiş ve sonradan "akçe"ye dönüştürülmüştür. Türk olmayanlar "asper" sözcüğünü kullanmakta devam etmişlerdir. (Bkz. Para ve Ölçü Birimleri.)

2 "To mafro": (Yun.) "to mavro," siyahlık, siyah renkli şey.

3 Bartholomaeus Petz (1550-1605): Dr. Jur. (I.V.D.) *"Juris utriusque doctor."* Sivil hukuk ve kilise hukuku doktorudur. 1587 ve 1590-1592 tarihleri arasında İstanbul'da elçi olarak bulunmuştur.

Üçüncü Bölüm

1 "Kapıcıbaşı" (*Capitssiwascha*): Sarayın kapılarında nöbet tutan yeniçerilerin yöneticisi. En yukarı seviyedeki kapıcıbaşı, törenleri de yönetmekle görevlidir.

2 "Kapıağası" (*Capagaschi*): Sarayın enderun bölümündeki en üst görevlidir.

3 "Üç Paşa": Bu paşalar vezir konumundadırlar. Önceleri Osmanlı devletinde iki vezir bulunurdu, sonraları sayıları dokuza kadar yükselmiştir. Birinci sırada vezir-i azam yer alır, diğerleri rütbelerine göre ikinci vezir, üçüncü vezir vb diye adlandırılırlardı.

Dördüncü Bölüm

1 Marcus Despota : Despot, Sırp düklerine verilen isimdir. Söz konusu olan Lazar (1371 -1389), Kosovo Polje savaşında (1389) Osmanlılara yenilmiş ve başı kesilerek idam edilmişti.

2 Sultan I. Murat (1362-1389) daha Kosova Savaşı'nın başında bir Sırp fedaisi tarafından hançerlenmişti. Sırplar bu olayları destan haline getirmişler ve abartılı bir anlatımla aktarmışlardır.

Beşinci Bölüm

1 "Haraç": İslami yasalara göre, Osmanlı yönetimi altındaki Müslüman olmayan ülkelerin halkından alınan arazi vergisi. (Balkanlarda kişi başına alınan vergilere de bu isim verilirdi.)

2 "Piyale Paşa" (öl. 1578): İkinci vezir. Daha önce kaptan-ı derya olarak ün kazanmıştır (1554-1568).

3 "Ahmet Paşa" (öl. 1580): Üçüncü vezir. Ekim 1579'dan sonra vezir-i azam olmuştur.

4 "Mustafa Paşa" (Lala Mustafa Paşa, öl. 1480): Ordu kumandanı. Bkz. İkinci Kitap, Böl. 11.

5 "Sinan Paşa" (öl. 1596): Orduların başkumandanı. 1574'te Tunus'u fethetmiştir. 1580'den itibaren de İran seferlerinde orduya kumanda etmiştir. 1580 Ağustos'undan itibaren beş kez vezir-i azam olmuştur. Zalimliğiyle tanınmıştır.

Altıncı Bölüm

1 "Saray" kelimesinin İbranice "sar" sözcüğünden türemiş olduğu doğru değildir. Gerçekte kökeni Farsça'dır.

2 "Pontus Euxinus," "Bosphorus Thracicus" (Latince) Karadeniz ve Boğaziçi.

3 "Bölükbaşı": "Bölük" denen 100 kişilik bir yeniçeri birliğine kumanda eden kişi.

4 "Kapı": Bazen yeniçeri birlikleri için kullanılan ad.

Yedinci Bölüm

1 "Jovius" Paolo Giovio veya Paulus Jovius, bkz. Birinci Kitap, Böl. 7.

2 "Oberdansski": Johann Hobordansky von Salathnok. 1528-29 yıllarında Avusturya'dan Osmanlı sarayına gönderilen ilk elçi.

3 "Üç Elçi": Leonhard, Nogarola Kontu ve Lamberg Kontu Josef 1532 yılında Sultan II. Süleyman'ın Belgrad'daki ordu merkezine gönderilmişlerdir.

4 Ferdinandus Maluetius: Johann Maria Malvezzi 1546-1552 yılları arasında Osmanlı nezdinde uzun kalan ilk Avusturya elçisi olmuştur. 1551 yılında Anadolu Hisarı'nda tutuklu olarak kalmış, 1554 yılında Komarno'da ölmüştür.

5 "Augerius Busbeck": Ogier Ghiselin von Busbeck (1522-1592), 1554-1562 arasında elçi olarak görev yapmıştır. Bu görevi sırasında yaşadıklarını ve gördüklerini anlatan *Legationis Turcicae Epistulae IV,* (Türkiye Elçiliğinden Dört Mektup) (1581) adında değerli bir kitap yazmıştır.

6 "Albertus von Wis": Albert von Wyss, 1562-1569 arasında elçilik görevini üstlenmiş ve 1569 yılında İstanbul'da ölmüştür.

7 "Carl Rim": Karl Rym von Estenbek, 1569-1573 arasında elçilik görevinde bulunmuştur.

8 "Johann Breuner": Johann von Preyner, 1581-1584 yılları arasında elçilik görevinde bulunmuş ve 1584 yılında İstanbul'da ölmüştür.

9 "Paul von Eitzing": Michael von Eytzing, 1584-1590 yılları arasında elçilik yapmıştır.

10 "von Crakawitz": Friedrich von Kreckwitz , 1591-1593 yıllarında elçilik görevini üstlenmiştir. 1593 yılında, Avusturyalılarla Osmanlı devleti arasında çıkan savaş sırasında tutuklanmış, çok ağır işkencelere maruz kalmış ve aynı yıl Belgrad'daki Türk ordu merkezinde ölmüştür.

11 *"Interim patitur justus"* (Lat.): "Bu arada haklı kişi mağdur olur."

Onuncu Bölüm

1 "Cantacuzenus": Kantakuzenos, 14. yüzyılda Bizans imparatorları hanedanının adı. Bu aileden olan bir soylu, devlete ödediği bir bedel karşılığında bazı ödentileri toplamak hakkını elde etmiş ve bu sayede büyük bir servet sahibi olmuştu. 1578 yılında idam edilmesi, kendisini koruyan vezir-i azama karşı bir tepki hareketi olarak değerlendirilmiştir.

2 Ancialus: Pomorie (Bulgaristan). Türkçe: Ahyolu.

3 Uluç veya Kılıç Ali Paşa: Kaptan-ı derya. Önceki adı Uluç Ali olup sonradan kendisine Kılıç Ali denmiştir. Asıl adı Occhiali'dir (1500-1587), Osmanlı deniz kuvvetlerinin başına getirilmiştir. Kendisine verilen kaptan unvanı (1572-1587) Venedik dilindeki "capitan," "büyük amiral" sözcüğünden türetilmiştir

On Birinci Bölüm

1 "Mustafa Paşa": Lala Mustafa Paşa (öl. 1480), ordu kumandanı. 1571'de Kıbrıs'ı fethetmiştir. Kıbrıs'ı savunan Venedikli kumandan Antonio Bragadino'yu işkenceyle öldürmesi büyük olay yaratmıştır. Türk-İran savaşında (1578-1590) ordunun kumandanıyken geri çekilerek yerini rakibi Sinan Paşaya bırakmıştır.

2 "*Non bene...*" (Lat.): "Krallıklar ve aşk kolay paylaşılamaz."

3 Anadolu'daki bazı Şiiler ya hiç sünnet olmazlar veya sünnet kurallarına tamamen uymazlar. Yazarın beyanı muhtemelen bu konudaki duyumlarından kaynaklanmaktadır.

On İkinci Bölüm

1 "İmrahor Wascha": İmrahorbaşı veya büyük imrahor. Sarayın birun bölümünden ve has ahırlardan sorumlu olan yüksek rütbeli görevli.

2 "Fortunatus": 16. yüzyıl başlarına ait bir Alman halk kitabının kahramanı olan Fortunatus, sihirli bir takkeyi başına geçirince, anında istediği yere gidebiliyor.

On Üçüncü Bölüm

1 "Harpigiae": Yunan mitolojisinde adı geçen yarı kuş yarı insan biçimindeki yırtıcı yaratıklar. Bunların İon Denizi'nde bulunan iki küçük Strophades adasında yuvalandıklarına inanılırdı.

2 "Sultan Maksut": Maksut Han, 04.08.1580 tarihinde İstanbul'a gelmiştir.

On Beşinci Bölüm

1 "*Olim fuimus Troes*" (Lat.): "Biz de bir zamanlar Truvalıydık." Bu cümle Vergilius'un *Aeneis* adlı eserinden alınmıştır.

On Yedinci Bölüm

1 "Wunschag": (bunçag, buncag ?) Türkçe "boncuk" kelimesinin eski bir varyantı. Eski manası: Atın boynuna asılan uzun kıllardan yapılma bir süs.

2 "Solimann": (Süleyman) Burada sözü edilen olay, Sultan I. Selim ve onun saltanatı sırasında (1512-1520) yapılan Çaldıran Savaşı'dır. Sultan I. Selim, 1516-1517 tarihlerinde Suriye ve Mısır'ı fethetmiş, Safevilerle işbirliği yapmış olan Doğu Anadolu Şiilerini ve İran Şahı I. İsmail'i Güney Azerbaycan'da bulunan Çaldıran Ovası'nda yenmiştir (1514).

3 Jovius: İtalyan tarih yazarı Giovio.

4 İsmail Sofi: Şah İsmail I (1501-1524). Safeviler hanedanının kurucusu.

On Sekizinci Bölüm

1 "İki Gürcü soylusu": Gürcülerin "Atabag" dedikleri güneybatıdaki Samçe dükalığının hükümdarı Quarquare ve erkek kardeşi Minücehr, Türklerden kendilerini İranlılara karşı korumalarını istemişlerdir. Bu bölgedeki beylikler arasında devamlı olarak çıkan yerel kargaşalıklar, İranlılarla Türkler arasındaki savaşların nedenlerinden biridir. Samçe 1578 yılında Osmanlılara bağlandı ve Çıldır eyaleti adını aldı. Merkezi Tiflis olan asıl Gürcistan ise kısa süre sonra elden çıktı.

2 "Sancak beyi": Sancak adı verilen yönetim biriminin sivil ve askeri yöneticisidir. Savaş zamanı ülkeden toplanan askerlere komutanlık eder.

3 "Albanlar... Colchiler...": Antikçağdaki İberlerin ve Kolchilerin bugünkü Gürcülerle ve Batı Gürcistan'da yaşayan Mingrelilerle bağlantısı olduğu doğrulanmıştır. Buna karşın doğu Kafkasya'daki eski Albanların Kuzeybatı Kafkasya'da yaşayan ve Çerkez denen halkla bir ilişkisi yoktur. İspanyadaki İberlerle bir alakaları olduğu da yanlıştır. Kumanlar adı verilen ve Türk dil grubundan olan halk, 11. ve 12. yüzyılda Karadeniz'in kuzey bölgesinde ve Kafkaslarda yaşamıştır.

4 Gürcülerin Ortodoks kilisesinin başında "Katholikos" bulunur.

On DokuzuncuBölüm

1 İspanyol kuryesinin adı Don Giovanni Marigliano'dur. Tunus'un Osmanlılar tarafından fethi sırasında (1574) tutsak edilmiştir. 1577'de, İspanya Kralı II. Philipp'in elçisi olarak İstanbul'a gönderilmiştir.

Yirminci Bölüm

1 Floransa elçisi: Don Bongianni Gianfigliazzi 1578 yılında Floransa ile Osmanlı devleti arasında dostluk görüşmeleri yapmak üzere İstanbul'a gelmiştir.

Yirmi Birinci Bölüm

1 Burada sözü edilen kişi, Vezir-i Azam Sokullu Mehmet Paşa'nın yeğeni olan Sokullu Mustafa Paşa'dır. Budin'de 12 yıl valilik yapmıştır (1566-1578). Öldürülmesinin nedenlerinden biri, Mehmet Paşa'nın rakiplerinin, onun nüfuzunu kırmak istemeleridir. Ölümü İmrahor Ferhat tarafından 10.10.1578'de gerçekleştirilmiştir.

2 Söz konusu olan Vezir-i Azam Sokullu Mehmet Paşa'nın eşi, II. Selim'in kızı ve III. Murat'ın kız kardeşi olan nüfuz sahibi ve iktidar düşkünü Esmahan Sultan'dır (1546-1583). Bkz. Böl. 22.

Yirmi İkinci Bölüm

1 "Mehmet Paşa": Sokullu Mehmet Paşa 1500 yılı civarında Bosna'da doğmuştur. (Doğum yeri Yunanistan ve Arnavutluk arasında kalan Epir bölgesi değildir.) Osmanlı devletinin en büyük ve başarılı sadrazamlarındandır. 11.10.1529'da öldürülmüştür. Osmanlı sarayına devşirme yoluyla girmiş, 1565 yılında vezir-i azam olmuştur. II. Selim zamanında devleti hemen hemen tek başına yönetmiş, III. Murat zamanında ise yavaş yavaş itibardan düşmeye başlamıştır. Avrupa'ya yönelik politikasında çekimser davranmıştır.

2 "Eiubansaria": Söz konusu olan yer, günümüzdeki Eyüp semtidir. Eyüp-ü Ansari, Hazret-i Muhammed'in bayraktarıyken, tahminen 672 yılında İstanbul'un Araplar tarafından kuşatılması sırasında ölmüştür. Onun adına inşa ettirilen Eyüp Camii'nde Osmanlı padişahlarının kılıç kuşanma töreni yapılırdı. Rivayete göre, bu törende padişaha Osmanlı hanedanının kurucusu olan Sultan Osman'ın kılıcı takılırdı.

Yirmi Üçüncü Bölüm

1 Söz konusu olan kişi Takieddin adındaki Arap astronomudur (1520/21-1585). Yazar Schweigger, burada halkın görüşünü paylaşmakta ve o kişiyi bir bilim adamı olarak değil, sadece bir astrolog, yani yıldız falcısı olarak değerlendirmektedir. Kurduğu gökyüzü gözlem evi 1580 yılında yıktırılmıştır.

2 "Ptolemaios, Euklid, Proklos": Ptolemaios (MÖ 83'ten sonra-161'den sonra): Antikçağda yaşayan önemli bir astronom. Euklid (MÖ 365-300): Yunanlı matematikçi. Proklos (MS 412-485): Yunanlı filozof.

3 "Kızılbaş" (*Kieselwasch*): Türklerin Şii dervişlerine, özellikle de Safevilere verdikleri isimdir. Bu kimseler genellikle kırmızı renkte başlık kullanırlardı. Sonradan bu isim İranlılar ve İran şahı için kullanılmıştır.

Yirmi Altıncı Bölüm

1 "Caniza": Nagykanizsa, Güneybatı Macaristan'da, Habsburgların egemen olduğu bölge ile Türklerin egemenliğindeki bölge arasındaki sınırda bulunan bir yer.

Yirmi Yedinci Bölüm

1 "Fusta": İtalyanların bir çeşit kadırgaya verdikleri isim.

2 "Morea":Yunanistan'daki Mora yarımadasına (Peloponnes) Avrupalıların verdikleri ad. 1460'tan sonra Osmanlı egemenliğine girmiştir.

3 "Gaddien": İtalyanca "ghettine" sözcüğünden gelen ve bacakları saran bir çeşit giysinin adı.

4 "Priamos": Grek mitolojisinde adı geçen Truva kralı. Hektor onun oğludur.

5 "Brentius": Johannes Brenz: (1499-1570) Württembergli reformatör. Okulların geliştirilmesiyle ilgili çalışmalarıyla tanınmıştır. 1527-1528'de yazdığı din öğretisi kitabı Luther'in kitabından sonra en önemli yapıtlardandır.

6 "Catechismus Italicus"-Salomon Schweigger: *Il catechesemo translato della lingua tedescha in la lingua italiana par Salomon Sveigger ... Tübingen 1585.* [İtalyanca din öğretisi-Salomon Schweigger: Alman dilinden İtalyan diline Salomon Sveigger tarafından çevrilmiş olan din öğretisi... Tübingen 1585).

7 Dük Ludwig von Württemberg (1568-1593).

8 "Deniz savaşı": Türklerin Venediklilere yenilmesiyle sonuçlanan "Lepanto" veya İnebahtı Savaşı. Lepanto, Yunanistan'daki Naupaktos adı verilen yerdir. Savaş 1571'de olmuş, İspanya filosu Venediklilerin yardımına gelmiştir.

9 "Hellespont'taki iki kale": Sözü edilen kaleler, Çanakkale Boğazı'nın iki yakasında kurulmuş olan "Kilitülbahr " ve "Kale-i Sultaniye"dir.

10 "Bezesten": Bedesten , eskiden bezesten denirdi. Günümüzdeki Kapalıçarşı'nın iç kısımlarına verilen isim.

11 "Virgilius": Publius Vergilius Maro (MÖ 70 -19) adındaki ünlü yazarın *Aeneis* adlı yapıtında Aeneas'ın "öbür dünya"ya gidişi de anlatılmaktadır.

12 "Plautus": Titus Maccius Plautus, (MÖ 250-184): Ünlü Romalı komedi yazarı. Yapıtlarından birinin adı *Asinaria*'dır (Eşek Oyunu).

13 "*fustitudines...*" (Lat.): Sopa darbeleri ve zincir şakırtısı.

Yirmi Sekizinci Bölüm

1 "Bosphorus Thraciae": Latince, Trakya'nın Bosforu anlamına gelir. Büyük bir olasılıkla Trakyalıların koyduğu bir isimdir. Sonradan Yunanca "öküz geçidi" anlamını taşıdığı yorumu getirilmiştir.

2 "Propontis...": Ön deniz anlamına gelir. Marmara Denizi'ne antikçağda bu isim verilirdi. "Dardanel" diye bilinen Çanakkale Boğazı ile Ege Denizi'ne ve "Bosporus" denilen İstanbul Boğazı ile Karadeniz'e bağlı olan bu deniz hakkında Schweigger'in verdiği bilgiden farklı olarak, Herodot 4. kitabında (80) 1400 *stadium* boyunda olduğunu bildirir. Bu da gerçek boyu olan 280 km'ye daha yakın bir ölçüdür.

3 "Sinus ceratinus" (Grekçe-Latince): "Boynuz limanı" demektir. Sonradan buraya "Altın Boynuz" adı verildi. İstanbul Boğazı'nın 7 km uzunluğundaki bu girintisi, dünyanın en nitelikli doğal limanlarından biridir.

4 "Theodosia": Feodossija kenti, Kırım'ın güneybatı sahilindedir. Antikçağda Kırım'ın adı "Chersonesus Taurica"ydı. MÖ 600 yılında Yunanlılar Theodosia kentini kurdular. 1266'da Cenovalılar

burayı ele geçirip "Kaffa" adını verdiler ve bir ticaret kolonisi olarak kullandılar. 1475'te kentin Türkler tarafından fethedilmesiyle birlikte Kırım Hanlığı da vasal devlet olarak Osmanlı İmparatorluğu'na bağlandı.

5 "Bosphorus Cimmerius": Azak Denizi ile Karadeniz'i birleştiren boğaza verilen isim.

6 "Scutari...Chrysopolis": Üsküdar (bkz. İkinci Kitap, Böl. 45)

7 "Hellespontus": Antikçağda Çanakkale Boğazı'na verilen isim.

8 "Aifansaria": Bkz. İkinci Kitap, Böl. 22.

9 "Cyan adaları": İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e çıkış bölgesinde bulunan kayaların yeri (bkz. İkinci Kitap, Böl. 44) yanlış gösterilmiştir. Marmara Denizi'ndeki adalara "Prens adaları" adı verilmektedir.

10 "Byzantium": Bu kent MÖ 660 yılında Yunanlılar tarafından kurulmuş ve "Byzantion" adını almıştır. 196'da Romalılar tarafından ele geçirilip adı "Augusta Antonina" olarak değiştirilmiştir, 326'da "Nova Roma " (Yeni Roma) adıyla (ve ayrıca da "Anthusa" lakabıyla) Roma İmparatorluğu'nun başkenti olmuş ve 330'da "Konstantinopolis" adı verilmiştir. 395'ten itibaren Doğu Roma veya Bizans İmparatorluğu'nun başkenti ilan edilmiştir. Slav dilinde "Zarigrad," 1453 yılından itibaren de Türkler tarafından İstanbul (Avrupa dillerinde Stambul) diye adlandırılmıştır. Arap dilinde ise "Kostantiniya" diye anılmaktadır.

11 "Constantinus Magnus": (Büyük Konstantin) I. Konstantin , 306-337 yılları arasında Roma imparatoru olarak hüküm sürmüş ve Byzans devletinin ilk dönemlerinde şehri başkent olarak ilan etmiştir. Hıristiyanlığı resmi din haline getirmiş olduğundan Ortodoks kilisesi tarafından azizlik mertebesine yükseltilmiştir.

12 "Alexius Comnenus": Alexis Komnenos'a karşı (III. Alexis, 1195-1203) Venedik yönetimi altında Batı Avrupa'dan yola çıkan Haçlı orduları Bizans'ı fethedip "Latin İmparatorluğu"nu kurdular (1204-1261).

13 "Michael Paleologos" : VIII.Michael Paleologos , Bizans İmparatoru (1261-1282). Bizans'ı geri almış ve İtalyan şehir devletlerine ticaret hakları tanımıştır.

14 "Üniversite": Bizans'ta 425 yılında kurulan devlet üniversitesi.

15 "Johannes Chrysostomus": Önemli Yunanlı Hıristiyan yazar (Antakya, yak. 350-407). 397 yılından itibaren İstanbul'da piskoposluk görevinde bulunmuştur.

16 İstanbul'da bulunan Piskoposluk Kilisesi'ne bağlı kütüphane 1204 yılında Haçlılar tarafından tahrip edilmiştir.

17 " Planudes": Maximos Planudes (1260-1310) Grek filologu. Keşiş olarak İstanbul'da yaşamış ve birçok Latince eseri Grek diline çevirmiştir.

18 Burada İstanbul'daki kapıların (6) tümü değilse bile çoğu kaydedilmiştir. "Eyüp Kapı" tanınmamaktadır (9). Bizans döneminde "Diplophanarion" adı verilen kapı "İçeri Fener Kapı" diye bilinmektedir (11). "Balık Kapı" büyük bir olasılıkla günümüzdeki "Yenikapı"dır. Buraya "Petri Kapı" da denirdi (13). "Un Kapı"="Unkapanı" (16). "Yemiş (iskelesi) Kapısı" meyve yüklü gemilerin yanaştığı yerdir (19). Bahçekapı adının yanlış yorumlanmış şekli.

19 "Surlar": Batıda kara yönünde 5. yüzyılda Bizanslılar tarafından yapılmış olan surlar, iç sur, dış sur ve onun önünde bulunan bir hendekten ibaretti. Eskiden bu iki sur arasında bir göğüs siperi (parapet) bulunurdu.

Yirmi Dokuzuncu Bölüm

1 "Sultan Süleyman Camii": Süleymaniye Camii, 1550-1557 yılları arasında II. Süleyman tarafından baş mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir ve Osmanlı mimarisinin doruk noktasını temsil etmektedir.

2 "Bayezit Camii": II. Sultan Bayezit (1481-1512) tarafından 1497-1505 yılları arasında yaptırılmıştır.

3 "Büyük (Eski) Sultan Mehmed"Camii: (Fatih Camii), Sultan II. Mehmed tarafından Rum bir mimara 1463-1469 yılları arasında inşa ettirilmiştir.

4 "Genç (Yeni) Sultan Mehmed" Camii: (Şehzade Camii) 1544-1548 arasında Mimar Sinan tarafından Sultan II. Süleyman'ın en sevdiği oğlu Şehzade Mehmed'in anısına yapılmıştır.

5 "Cyzcus": Yunanca Kyzikos. Marmara Denizi'nin Küçük Asya kıyısında, Erdek'in güneyinde bulunan, antikçağa ait bir liman şehriydi. Kentin harabeleri MÖ 4. ve 2-3. yüzyıldan kalmadır.

6 "Çalma": 16. yüzyılda genel olarak sarık yerine kullanılan terim.

Otuzuncu Bölüm

1 "Talisman": Danişmend. Yüksek okul öğrencisine, medreseyi bitirinceye kadar verilen isim.

2 "Cadilesskir": Kadıasker, kazasker. Arapça kadi'l-'askar kelimesinden türetilmiştir.

3 "Dschochda": Softa, ilkokul düzeyindeki öğrenciye verilen isimdir.

4 "Magister Artium": Ortaçağ üniversitelerindeki akademik unvan. Sanatlar fakültesi doktoru. Avrupa üniversitelerinde teoloji, hukuk, tıp ve sanatlar fakültesi olmak üzere dört fakülte vardır. Diller ve sanatlar –Latince "Linguae" ve "Artes"– antikçağdan beri sanatlar fakültesinde öğretimin esasını teşkil etmekteydi. Bu, günümüz üniversitelerindeki felsefe fakültelerinin (edebiyat fakültesi) öncüsü olmuştur.

Otuz Üçüncü Bölüm

1 "Smun(s)": Kökeni belli olmayan bir sözcük. Hamamlar da kamu yararına olan vakıflardandır. (Orta Asya ve Anadolu'da bazı yörelerde "summak" veya "yunmak" yıkanmak anlamında kullanılmaktadır –ç.n.)

2 "Chrisma": Yunanca merhem anlamına gelir ve ciltteki kılları yok eder. Başka kaynaklarda adı "*rusma*" diye de geçer. Bu merhem sönmemiş kireç ve arsenik-kükürt karışımından yapılır. Ellere ve ayaklara sürülen kırmızı boya "kına"dır ve "*lawsonia inermis*" adı verilen bir bitkinin yapraklarının ezilip toz haline getirilmesiyle elde edilir. Tırnakları ve vücudun bazı bölümlerini boyamaya yarayan bir güzellik malzemesi olarak doğu ülkelerinde kullanılır.

3 "Hypocaustum": (Grekçe-Latince) Antikçağda bilinen ve kullanılan bir çeşit merkezi ısıtma sistemine verilen isim. Ortaçağda da kullanılmaya devam edilmiştir.

Otuz Beşinci Bölüm

1 "Patrik": Rum-Ortodoks kilisesinin başı. Bu konumdaki önemli kişilerden biri olan II. Jeremias, 1572'den 1595'e kadar aralıklı olarak Konstantinopolis'te görev yapmıştır. Tübingen'deki Protestan teologlar 1573'te bu patrikle din konusunda önemli bir tartışma başlatmışlardır. 1573-1578 yılları arasında Konstantinopolis elçisi olan David Ungnad'ın maiyetindeki vaiz Stephan Gerlach ve Salomon Schweigger bu tartışma sırasında aracılık etmişlerdir.

2 "Calogeri": Yeni Yunanca'da "kalójri," rahipler, keşişler.
3 "Protohermineus": (Yunanca) Baş açıklayıcı, çevirmen.
4 "Protonotarius": (Yunanca-Latince) Baş sekreter.
5 "Logotheta": (Yunanca) Hesap denetleyicileri, kançılarlar.
6 "Metropolit": Ortodoks kilisesi hiyerarşisinde üstten ikinci rütbe.
7 " Manastırın kilisesi": "Panaghia Pammakaristos" (En Kutsal Bakire) 11-12. yüzyılda inşa edilmiş, 13-14. yüzyılda genişletilmiştir. 1455-1591 arasında Konstantinopolis patriğinin makamı olmuştur. Bu kilisede çok sayıda kutsal eşyadan başka Bizans İmparatoru Alexis I. Komnenos'un (1081-1118) kabri de bulunmaktadır. 1591 yılından itibaren cami olarak kullanılmıştır (Fethiye).
8 "Euphemia ... Salome": Ortodoks kilisesinin azizeleri.

Otuz Yedinci Bölüm

1 "Hippodromos": Bizans zamanında bu ad verilen "At Meydanı" 2- 4. yüzyılda yapılmıştır.
2 "Çok eski yüksek sütun": Örmetaş. 911-959 yılları arasında İmparator VII. Konstantin Porphyrogennetos tarafından inşa ettirilmiştir. Bir zamanlar bronz ve altınla kaplı olan bu sütunun kaplaması 1204 yılında Haçlı orduları tarafından sökülüp ergitilmiştir.
3 "Obeliscus veya pyramis": Aslında bu dikilitaş bir piramit değildir. Kırmızı granitten tek parça olarak yontulmuş olan bu anıtsal taş, 20 m yüksekliğindedir. MÖ 1455 yılında Firavun III. Thutmosis tarafından Karnak'taki Amun tapınağına dikilmiş, 390 yılında Roma İmparatoru I. Theodosius tarafından Konstantinopolis'e getirtilmiş ve 400 yılında Hipodrom meydanında bir kaidenin üzerine yerleştirilmiştir.
4 "Hiyeroglif": Yunanca "kutsal işaretler" anlamına gelir. Bu işaretler eskiden sanıldığının aksine, aslında gerçekten birer harftir. Sadece bazıları resim olarak değerlerini korumuştur.
5 "Başka bir sütun": 5,5 m yüksekliğindeki tunçtan yapılma "Burmalı Sütun" MÖ 479 yılında Delphi'de Apollo tapınağına dikilmiş ve muhtemelen Bizans İmparatoru I. Konstantin tarafından Konstantinopolis'e getirtilmiştir.
6 "Bozdoğan": Demirden yapılma bir silah, gürz.
7 "Koyu renk porfir taşından yapılma sütun": Çemberlitaş, 40 m yüksekliğindedir. Bir zamanlar Roma'daki Forum'a yerleştirilmişken, I. Konstantin tarafından Konstantinopolis'e getirtilmiş ve İmparator I. Manuel Komnenus (1143-1180) tarafından restore edilmiştir. Bu sütunun üzerindeki çemberlerin yağmalanması hakkında anlatılanlar, büyük bir olasılıkla örmetaş kaplamasının yağmalanması olayı ile karıştırılmıştır.
8 "Tarihi olayları gösteren sütun": Avrat Taşı veya "Arcadius Sütunu." 47 m yüksekliğinde olan bu sütun Doğu Roma İmparatoru Arcadius tarafından 403 tarihinde zafer anıtı olarak yaptırılmıştır. 18. yüzyıl başlangıcında demonte edilmiştir.

Otuz Sekizinci Bölüm

1 "Karabalı": Bu ismin sözel anlamı önemli olmayıp bir insan adıdır.
2 "Bostancıbaşı": Sarayın birun (dış) bölümüne ait olan memurlardandır. Bostancılardan oluşan askeri birliğe kumanda eder.

Otuz Dokuzuncu Bölüm

1 "Cisterna": Burada söz konusu olan "Binbirdirek" sarnıcıdır ve İstanbul'un erken Bizans döneminden kalma, 224 sütunlu, ikinci büyük su mahzenidir.

2 "Aquaeductus": İstanbul'da gerek Bizans, gerekse Osmanlı döneminden kalma birçok su kemeri saptandı. Bunlarla İstanbul'un kuzeyindeki Belgrad ormanlarında bulunan su kaynaklarından kente su getirilirdi.

Kırk Birinci Bölüm

1 "Alışveriş evi": Bkz. İkinci Kitap, Böl. 27.

2 "Kamelot": Yün ile karışık bir dokuma

3 "Korduban": Cordoba kentine izafeten bir çeşit yumuşak keçi derisine verilen ad.

4 "Bezesten": Bedesten; eskiden bezesten de denilen Kapalıçarşı.

Kırk İkinci Bölüm

1 "Eski Saray": Padişahların bu ilk konutları (15. yüzyıl ortalarından 16. yüzyıl ortalarına kadar) günümüzde artık yerinde değildir. Burası sonradan uzun süre harem dairesi olarak kullanılmış, daha sonra da ölen padişahların dul eşleri veya gözden düşen cariyelerin yaşadıkları mekân olmuştur.

Kırk Üçüncü Bölüm

1 "Yedikule": Bir Bizans kalesinin temelleri üzerine Sultan II. Mehmet tarafından yaptırılmıştır (1457-1458). Devlet hazinesinin muhafaza edildiği yer olmasının dışında devletin tutukevi olarak da kullanılmaktaydı.

2 "Tunus Kralı": Berberilerin Hafsi hanedanının son hükümdarı olan Mulay Muhammad 1574 yılında Tunus'un Osmanlı devleti tarafından fethedilmesinden sonra İstanbul'da tutsak kalmıştır.

3 "Palatium Constantini": "Konstantin Sarayı." Tekfur Sarayı diye bilinen bu binanın harabesi günümüze kadar gelmiştir. Bizans İmparatoru Konstantin Porphyrogennetos tarafından 912- 959 yıllarında inşa ettirilmiş olup 12. ve 13. yüzyılda bazı değişiklikler yapılarak onarılmıştır.

4 "Sultani": Sultani veya şerifi, Türk düka'sı, altın sikke.

Kırk Dördüncü Bölüm

1 Schweigger, Bosphorus'u sık sık "Karadeniz" diye adlandırmaktadır.

2 "Baiulo di Vinegia": Bailo (İtalyanca "baiulo" yük taşıyıcı anlamına gelir), Venediklilerin İstanbul'a yolladıkları elçilere verdikleri unvandır. Bugünkü Beyoğlu adının da bu sözcükten türetilmiş olduğu açıktır; çünkü vaktiyle burası Avrupa'dan gönderilen elçilerin yaşadığı bölgeydi.

3 "Arsenale veya archinauale": Türkçe "tersane," İtalyanca "arsenale" sözcükleri Arapça "darüssinaa" sözcüğünden türemiştir. 1515 yılında Haliç'in kuzey kıyısında inşa edilen tersanenin yakınında, forsaların, yani kürek çeken esirlerin kaldığı ve "Bagno" adı verilen bina bulunmaktadır. (Schweigger'e göre burası, günümüzde "Arap Camii" diye bilinen St. Paul Kilisesi'nin yakınlarındadır.) "Archinauale": (İtl.) "baş tersane."

4 "Yedi Uyurlar": Bir Hıristiyan efsanesine göre, Küçük Asya'nın batısında antik bir kıyı kenti olan Ephesoslu yedi kişi, Roma İmparatoru Decius'un (249-251) Hıristiyanlara yaptığı zulüm yüzünden kaçarak Celion dağlarında bir mağaraya sığınmışlar ve burada uykuya dalıp, İmparator II. Theodosius (408-450) zamanında uyanmışlardır. Bu efsane daha farklı bir yorumla Kuran'da da geçmektedir. Çok yaygın olarak bilinmesi nedeniyle sık sık değişik yörelere mal edilmiştir.

5 "Kara Kule": İstanbul Boğazı'nın en dar yerinde, Anadolu yakasında 1395 yılında Sultan I. Bayezit tarafından Bizans'a karşı Boğazın denetimi için inşa ettirilmiş olan ve Anadolu Hisarı diye bilinen bu kale, 1452 yılında Sultan II. Mehmet tarafından genişletilmiştir. 1453 yılında Konstantinopolis'in fethinden sonra askeri önemini kaybedince, sadece zindan olarak kullanılmıştır. (Bkz. İkinci Kitap, Böl. 7)

6 "Bir Kule": Burada sözü edilen kule, "Rumeli Feneri"dir. İstanbul Boğazı'nın Avrupa yakasında, Karadeniz'e çıkış bölgesinde bulunur.

7 "Columna Pompeii": Avrupalı seyyahlar tarafından "Pompejus Sütunu" diye adlandırılan ve bugün artık yerinde durmayan bu sütun, Avrupa yakasındaki fenerin yakınlarında bulunan, beş adet bazalt kayadan birinin üzerinde dikiliydi. Bu kayaların, Yunanlıların "Argonautlar" efsanesinde "Kyanae adaları" ya da "Symplegade"lar (birbirine çarpan kayalar) diye sözü edilen kayalar oldukları sanılmaktadır.

Kırk Beşinci Bölüm

1 "Scutari": (Üsküdar) sözcüğü Grekçe bir yer adıdır. Farsça üzerinden Türkçe'ye girmiş ve "Üsküdar" şeklini almıştır. (Latince "scutum" sözcüğü ile bir ilgisi yoktur). Antikçağda bu yörenin adı "Chrysopolis"ti. Osmanlılar zamanında ticari malların teslim alındığı, ya da teslim edildiği bir ticaret merkezi ve Anadolu üzerinden geçen kervan yollarının bitiş noktasıydı.

2 "Şemsi Paşa": (1492 -1580) Sultan III. Murat'ın, dostluğuna ve sohbetlerine değer verdiği bir kişiydi. Kendisi eski Anadolu beyliklerinden Candaroğulları veya İsfendiyaroğulları'nın soyundan gelir, Osmanlı hanedanı ile bir ilişkisi yoktur. Şair olarak da tanınmakla beraber, bu konuda başarılı sayılmaz. Devlet hizmetine I. Selim zamanında girmiş, Sultan II. Süleyman, II. Selim ve III. Murat zamanında da görevini sürdürmüştür. Üsküdar'da Mimar Sinan'a kendi adına bir cami, külliye ve türbe yaptırmıştır.

3 "Calcedon" (Chalkedon, Kalchedon): İstanbul'un Anadolu yakasında bulunan Kadıköy semtinin eski adıdır. "Prokerastis" ve "Kolpusa" diye de bilinir. Bizans'tan yirmi yıl önce kurulmuştur (MÖ 680). Chalkedon konsilinde (451) İsa Mesih'in kişiliğinde iki niteliğin (Tanrı ve İnsan) birleşmiş olduğu kabul edilmiştir. Bunun üzerine bu dogmayı reddeden Monophysit kiliseleri (örneğin Koptlar) ayrılmışlardır.

4 "Marcianus": Doğu Roma imparatoru (450-457).

5 "Euxeni ... Axeni" (Grekçe- Latince): Bu kelime oyunu, Karadeniz'e Greklerin verdiği iki ayrı isime gönderme yapmaktadır. Eski ismi "haşin deniz" anlamında "Pontus Axenus"tu, sonradan "konuksever deniz" anlamında "Pontus Euxinus" biçiminde değiştirildi.

6 "Padişahın annesi" Nur Banu Sultan (öl. 1584 ya da 1585), korsanlar tarafından kaçırılmış olan bir Venediklidir. Devleti yöneten padişahın annesi olarak (Valide Sultan) sarayda büyük nüfuz sahibiydi. 1583 yılında Üsküdar'daki "Eski (Atik) Valide Camii"ni inşa ettirmiştir.

7 "Stambol.... Stalanime....Stancoi": Grekçe "*eis ten Lemnon,*" "Lemnos'a doğru"; "*eis ten Coon,*" "Kos'a doğru" anlamındadır. Lemnos ve Chios (İstanköy) Ege Denizi'nde bulunan iki Yunan adasıdır. (Schweigger bu sözcükleri Yeni Yunanca'daki telaffuz tarzına göre yazmıştır.)

Kirk Altinci Bölüm

1 "Chalcondiles": Laonicos Chalko(ko)ndyles (yak. 1423-yak. 1490) önemli Bizanslı tarih bilgini. 1298'den 1487'ye kadar Osmanlı ve Bizans tarihini anlatan on ciltlik yapıtın yazarıdır.

2 "Nicetas": Niketas Akominatos (Choniates) (öl. yak. 1215). 1118-1206 yılları arasındaki Bizans tarihi üzerine 21 kitap yazmış olan önemli tarihçi.

3 "Jovius": Bkz.. Birinci Kitap., Böl. 7.

4 "Sansovinus": Francesco Sansovino. *Historia universale dell' origine et imperio de' Turchi* adındaki derleme yapıtın hazırlanmasında katkıda bulunmuş ve yapıtı yayınlamıştır. (Venedik 1560 ve bunu izleyen on basım).

5 "Menavinus": Giovanantonio Menavino, (doğumu yak. 1491) Cenevizli bir tüccarın oğludur. 1503 yılında korsanlar tarafından kaçırılmış ve saraya acemioğlan olarak verilmiştir. 1513 yılında kaçarak İtalya'ya dönmüş, sonra Fransızların hizmetine girmiş ve *Trattato de costumi et vita de Turchi* (Venedik 1548 ve daha sonraki basımlar) adı altında gerçekçi ve etraflı bilgi veren bir kitap yazmıştır. Bu yapıt 1563 yılından itibaren birkaç kez Almanca olarak da yayınlanmıştır. Birçok tanınmış derleme eserde, örneğin Heinrich Müller'in *Türkische Historien* ya da Siegmund Feyerabend'in *Türkische Chronik* adlı eserlerinde, daha önce de Sansovino'nun *Historia universale*... adlı kitabında bu eserden alıntılar vardır. Schweigger, padişahın saraydaki memurlarına ayırdığı bölümde bu yapıttan faydalanmıştır.

6 "Attila": 434-453 yılları arasında Hun göçerlerinin kralıdır. Romalıların Balkan eyaletlerini işgal etmiş ve Doğu Roma'yı haraç ödemeye zorlamıştır.

7 "Tamerlan": Timurlenk. Orta Asya'nın önemli hükümdarıdır. Devlet merkezi Semerkant şehridir. 1370-1405 yılları arasında ülkesinin sınırlarını Ön Asya'dan Kuzey Hindistan'a kadar genişletmiştir. 1402'de Ankara dolaylarında Osmanlıları yenmiştir. İşgal ettiği topraklarda büyük tahribata neden olmuştur.

8 "*Terror Europae*" (Lat.): "Avrupa'daki dehşet."

9 "Türk": Eski Türk dilinde bu sözcük "kuvvet ve güç" anlamına gelirdi. Osmanlı devleti zamanında ise "Osmanlı" ve "Türk" sözcükleri iki ayrı sosyal sınıfı belirlemek için kullanıldı. Uygar ve kültürlü sınıf için "Osmanlı," basit halk tabakası için ise "Türk" deyimi geçerliydi. Ancak 20. yüzyıl başlarında Türk milliyetçiliğinin gelişmesiyle, "Türk" kavramı yeniden olumlu bir anlam kazanmıştır.

10 "Livius": (MÖ 59-MS 17) Tanınmış Romalı tarihçi. Yapıtlarında milliyetçi ve eğitsel amaçlar egemendir.

11 "*Externus timor...*": "Dış tehlikelerden korkmak, birliği sağlayan en güçlü bağdır."

12 Sultan III. Murat, 1546 yılında doğmuş, 1574 yılında tahta çıkmış ve 1595 yılına kadar hüküm sürmüştür. Zayıf karakterli olan bu padişah, itibar ettiği kişilerin, harem kadınlarının ve özellikle de annesinin (bkz. İkinci Kitap, Böl. 45) ve gözdesi Safiye Sultan'ın etkisi altında kalmıştır. Bu padişahın yönetimi altında tımarlarda ve memuriyet atanmalarında yapılan suiistimaller, Osmanlı devlet

idaresinin zayıflamaya başladığının ilk belirtileridir. Sultan Murat'ın tasavvufa ve şiire olan merakı bilinmektedir. Kendisi de diğer bazı padişahlar gibi şiir yazardı. Paraya çok düşkündü. Saray idaresinde büyük masraflara neden olmuştur. Dış siyasetteki etkinliği, sadece Gürcistan ve Azerbaycan'da ismen toprak kazancına yaramış olan İran savaşından ibarettir (1578-1590).

13 "Şu sırada Roma İmparatorluğu'nun başına...": II. Rudolf von Habsburg (doğumu 1552) Roma-Germen imparatoru olarak 1576'dan 1612'ye kadar Prag kentinde hüküm sürmüştür. Kendisi aynı zamanda Macaristan ve Bohemya kralıydı. Zayıf bir kişiliği olan bu hükümdar sonraları ruh hastası oldu, Avusturya'da yönetimi arşidüklerin eline bıraktı ve orada başlamış olan Katolikleşme sürecini destekledi. 1593-1606 yıllarında Avusturya ile Osmanlı devleti arasında sürdürülen savaş bu imparatorun dönemine rastlar.

14 "Şah Oyunu": Satranç oyununa Almanya'da verilen isim.

15 "Bende": Muhtemelen Dinyester ırmağı kıyısında bulunan Bender adındaki Osmanlı garnizonu (bugün Moldavya'da bulunan Bendery).

16 "Cappadocia, Paphlagonia, Cilicia, Pamphilia, Lycia, Caria": Anadolu'da antik yöreler.

17 "Sigea": Bununla belki de Anadolu'nun kuzeybatı ucunda bulunan antik "Sigeum" kenti (ve önündeki sıradağlar) kastedilmiştir.

18 "Scuntia": neresi olduğu bilinmiyor

19 "Albania": Doğu Kafkasya'da bulunan antik bölge.

20 "Tataristan": Kırım Tatarlarının vasal devleti.

21 "Sultan Murat'ın hocası": Hoca Saadettin (1536-1599). Ünlü bir Osmanlı tarih yazarıdır ve padişahın çok değer verdiği biridir.

22 "Sultan Murat'ın annesi": Nur Banu Sultan (bkz. İkinci Kitap, Böl. 45).

23 "Padişahın karısı": Padişahlar 15. yüzyıldan sonra resmi evlilikler yapmamışlar, yani özgür Müslüman kadınlarıyla evlenmemişlerdir; zira yabancı kadınlardan oluşan bir hareme sahiptiler. Bu haremden bazı gözde kadınlar sivrilir ve bunlar padişahın eşi olarak etkinliklerini sürdürürlerdi. Bu kadınlardan erkek çocuk doğuranlara Haseki Sultan unvanı verilirdi. Sultan Murat, kendinden sonra tahta geçen Sultan III. Mehmet'in annesi olan eşi ve hasekisi Safiye Sultan'ın da çok etkisi altında kalırdı. İleri yaşlarında kendini tamamen harem yaşamına vermiş ve 100 kadar çocuk sahibi olmuştur.

24 "Ferhat Paşa": Başlangıçta imrahorbaşı olan Ferhat Paşa 1582'den itibaren İran savaşında başkumandan konumuna getirilmiştir. 1591-1592 ve 1595'te vezir-i azam olmuştur. Rakibi olan Sinan Paşa'nın kendisine karşı cephe alması üzerine hakkında çıkardığı kötü rivayetler yüzünden Temmuz 1595'te (Sultan III. Mehmet'in padişahlığı sırasında) idam edilmiştir.

25 "Müftü ...fetva": Bazı kaynaklarda bu olay tamamen ters biçimde anlatılır ve gerçekte böyle olması da daha akla yakın görülüyor. Bu kaynaklarda Sultan Murat'ın, müftünün karşı çıkmasına rağmen kardeşinin öldürülmesinde ısrar ettiği bildirilmektedir. Bir padişah tahta çıktığında erkek kardeşlerinin öldürülmesi uzun zamandan beri uygulanmakta idiyse de, her zaman da yerine getirilmemiştir. Sürekli uygulanarak gelenek haline gelen bu kural, sonunda bir çeşit yasa kitabında resmileştirilmiş, fakat 17. yüzyıl başlarından itibaren yerine getirilmemiştir.

26 "Bu Yahudi oğlanı": Sultan Murat'ın bir Yahudi kadını tarafından doğurulmuş olduğuna dair öykü başka kaynaklarda Murad'ın babası Sultan II. Selim hakkında söylenmektedir. II. Selim, II. Süleyman ile Hürrem Sultan'ın oğludur.

Kırk Yedinci Bölüm

1 "Çeşnigirbaşı": Padişahın sofrasına gelen yiyecek ve içeceklerin tadına bakmakla görevlidir. Yemeklerin sofraya getirilmesinden sorumludur. 17. yüzyılda bu hizmet itibarını kaybetmiştir.

2 *Duplet*": İki bölümlü içki kupası.

3 "Çuhadar": Has oda adı verilen sarayın enderun (iç) bölümünde görevli olup, padişahın kürklerinden ve kaftanlarından sorumludur. Bazı eski belgelere göre su kapları da ona emanet edilir. (Bir kişiyi onurlandırmak amacıyla ona kaftan giydirilecekse, bu giysiyi de hazırlamak ve töreni düzenlemekle de görevlendirilir –ç.n.)

4 "Giupter": Padişahın kaftanını gittiği yerlere taşımak görevi aslında çuhadar ağaya aittir. "Giupter" kelimesi ile muhtemelen bazı eski yazılarda rastlanan "küpter" (küp taşıyıcısı) sözcüğü kastedilmiş ve küpter ile çuhadarın görevleri birbiriyle karıştırılmıştır. Başka bir olasılık da, "rikâptar," yani padişahın üzengisini tutan görevliye verilen isim ile karıştırılmış olmasıdır. Osmanlı sarayında "cüppedar" diye bir görevli bilinmemektedir. (Arapça "cubba" sözcüğü, Türkçe "cüppe," Almanca "Joppe" şekline dönüşmüştür. Bu kelime Almanca'dan alınmamıştır.)

5 "Silahtar": Has odanın itibarlı kişilerinden olup, padişahın silahlarından sorumludur.

6 "Haznedarbaşı": Hazine odasının amiridir ve sarayın enderun hizmetlerinde üçüncü sırada gelir, görevi padişahın kişisel hazinesini korumak ve yönetmektir. Ayrıca bu görevlinin emri altında olan hizmetliler, padişahın kürklerinden, giysilerinden ve silâhlarından sorumludurlar.

7 "Tımar": Osmanlı ordusunda hizmet edip yararlık gösterenlere, hizmetleri karşılığında devlet arazisinden armağan edilen toprak. Tımar sahibi bu arazinin işletilmesinden gelen ve köylülerin vergilendirilmesinden elde ettiği parayı kendisi için kullanabilirdi. III. Murat döneminde bu tımar dağıtımında bazı usulsüzlükler başlamış ve hiçbir askeri yararlılık göstermeyenlere, örneğin saray hizmetlilerine de tımar tahsis edilmiştir. Belki burada sözü edilen tımar, daha önceleri sivil hizmetlilere de verilen bir zeamettir (büyük bir arazi).

8 "Ağa... kâhya": Sarayın enderun bölümünün odalarının amirine ağa adı verilir. Kâhya, (ilk üç odada) ağanın vekili konumundadır.

9 "Kiler oğlanları": Sarayın enderun bölümünün ikinci odasında görevlendirilen içoğlanları. Bunların başında kilercibaşı adını taşıyan görevli vardır. Padişahın yiyecek ve içeceklerinden, mutfak ve kilerden sorumludur.

10 "Saraia Wascha": Muhtemelen saray ağası. Sarayın enderun bölümünün birinci oda amiri olup, içoğlanların eğitildiği koğuştan ve güvenlikten sorumludur.

11 "Kapı Ağası": Sarayın enderun bölümünün en yüksek rütbeli görevlisi.

12 "Monuk": Yeni Yunanca'da "munuchos" sözcüğünden gelen "Eunuch" aynı anlamı taşır.

13 "İmrahor": Bu sözcüğün kökeni "emir- ül ahır"dır –ç.n.

14 "Terra sigillata": "Mühürlenmiş toprak" anlamına gelir. Bu toprak Lemnos adasından çıkarılan bir tür kildir. Sağaltıcı etkisi olduğuna inanılmaktadır.

15 "Rhabarbarus": Ravent, ışkın. İri yapraklı ve kalın saplı, komposto yapılmakta kullanılan ekşi lezzetli bir bitki. Kökü müshil (barsak temizleyici) olarak kullanılmaktaydı.

16 "Cassia": Muhtemelen sinameki otu diye bilinen bir bitki. Yaprakları müshil hazırlamak için kullanılır.

17 "Clisterius": Barsak yıkanması işlemi –ç.n.

18 "Siyavuş Paşa": 1582-1593 arasında üç kez vezir-i azam olmuştur. 1575 yılında Sultan III. Murat'ın kız kardeşlerinden biri ile evlenmiştir.
19 "Vaiz Hans'ın ülkesi": Ortaçağdan beri ağızdan ağıza dolaşan bir destana göre, Afrika'da vaiz Johannes'in kurduğu bir devlet varmış. Sonradan bu devletin Habeşistan'da kurulduğu söylenir.
20 "Mesih Paşa": Ekim 1585'ten Nisan 1586'ya kadar vezir-i azamlık yapmıştır. Ayrıca 1580- 1583 tarihleri arasında da Hasan Paşa Mısır valiliğine getirilmiştir. Her ikisi de hadım edilmişlerdi.
21 "Sol taraf": Burada yanlış bir saptama söz konusudur. Özellikle İslam dünyasında sağ el temiz kabul edilerek önemsenir, sol el ise kirli olarak nitelenir.

Kırk Sekizinci Bölüm

1 "Enakim" (Enakitler): İncil'de sözü edilen devlerden ibaret bir halk.
2 "Samsunim": İncil'de adı geçen, olağanüstü güçlü bir kahraman olan Samson'un oğlu.
3 "Eyüp 12": Eyüb'ün Kitabı'ndan alıntı yapılmıştır. Aslı şudur (Bap 12, 24. ve 25. mısralar): "Ve yolu olmayan bir çölde onları dolaştırır, karanlıkta el yordamıyla yürürler ve ışık yoktur. Ve onları sarhoş gibi dolaştırır." Kitabı Mukaddes Şirketi tarafından yayınlanmış olan İbrani, Kildani ve Yunani dillerinden son tashih edilmiş tercümeden [1985] alınmıştır –ç.n.
4 "Yerem. Mers. 3": Yeremya'nın Mersiyeleri, Bap 3. Mısra 42. Kutsal Kitap'ın çevirisinde bu sözler şöyle geçmektedir: "Göklerde olan Allah'a ellerimizle beraber yüreğimizi de yükseltelim. Biz günah edip asi olduk, sen bizi bağışlamadın" –ç.n.
5 "Levit 26": Musa'nın 3. Kitabı, Levitliler, Bap 26, Mısra 8. Kutsal Kitap'ın çevirisinde bu sözler şöyledir: "Ve sizden beş kişi yüz kişiyi kovalayacak ve sizden yüz kişi on bin kişiyi kovalayacak ve düşmanınız önünüzde kılıçla düşecek" –ç.n.
6 "Yeremya 5 ve 12": Yeremya 5. Mısra 12, 13. Bu mısralar Kutsal Kitap'ın çevirisinde şöyledir: "Rabbi inkâr ettiler ve dediler: O değil, üzerimize kötülük gelmeyecek. Kılıç ve kıtlık görmeyeceğiz ve peygamberler yel olacak ve söz onlarda değil. Kendilerine böyle edilecek" –ç.n.

Kırk Dokuzuncu Bölüm

1 Anadolu ve Rumeli eyaletlerinin her birinde 12-21 sancak vardı. Schweigger'in bildirdiği yüksek sayılar, muhtemelen Avrupa ve Anadolu'daki diğer eyaletleri de buna dahil etmesinden kaynaklanmaktadır. Sancakbeyi kendi emrinde olan bölgenin sivil ve askeri meselelerini yönetir.
2 "Triballia Bulgariae": Antikçağda Kuzeybatı Bulgaristan'da yerleşmiş olan Trakyalı Triballerin yöresi.
3 "Chiliarcha, Myriarcha" (Grekçe): 1000-10.000 kişiye komutanlık edenlere verilen unvandır.
4 "Centurio, Decurio" (Latince): 100 ve 10 askere komuta eden üst.
5 "Calasyries ... Hermotibies": Herodot, 2. Kitap (Euterpe), 155-157'de eski Mısır'daki savaşçılardan söz etmektedir. Yazar buna gönderme yaparken sayıları birbiriyle karıştırmıştır.
6 "Memluklar": Suriye'de ve Mısır'da egemen olan Memluklar hanedanı, (1250-1517), aslında Türk ile Kafkasya kökenli savaş esirlerinden oluşturulan hassa alaylarından çıkmıştır. "Colchis": "İberia." Antikçağda Kafkasya'daki bazı yörelere verilen adlardır. Sultan I. Selim (1512-1520) Memlukları 1516-1517'de yenmiştir.

7 "Kazasker (kadıasker)": Arapça "kadi'l-askar" kelimesinden türetilmiştir. Anadolu kazaskeri ve Rumeli kazaskeri merkezi yönetime bağlıdırlar.

8 "Nişancıbaşı": Padişahın mührünü (tuğra) resmi evraka basan görevlidir.

9 "Emirâlem": Mir-i âlem. Sarayın birun bölümünde görevli yüksek memur.

10 "Defterdar": O dönemde merkezi yönetimin maliye bakanı konumundadır.

11 "Müteferrika," padişaha refakat eden, seçme kişilerden oluşan özel birlik üyesidir. Bunlar üst düzeydeki görevlilerin oğulları arasından seçilirler ve yüksek ücret alırlar ya da büyük tımarlarla ödüllendirilirler.

12 "Sipahi": Devamlı hizmet durumunda, itibarı yüksek olan atlı birliğinin üyesidir.

13 "Solak": Padişahın seçme nişancılardan oluşan birliğinin üyesidir.

14 "Sancakatlık": Sancak için eskiden kullanılan sözcük.

15 "Peykler": Solaklarla birlikte padişahın asıl muhafızlarıdırlar.

Ellinci Bölüm

1 "Harumbalts": Büyük bir olasılıkla Macarca "hârom" (üç) ve "palca" (değnek) sözcüklerinden türetilmiştir.

2 "Asas": Türkçe'si "asas," "ases." Arapça'dan "asas" (polis). Bunlar asasbaşı denilen ve bir yeniçeri subayı olan kişinin komutası altında görevlerini yaparlar. Asasbaşı, subaşı ile birlikte çalışır ve başlıca görevi cezaları uygulamaktır.

3 "Ayak Divanı": Padişahın çok önemli sorunların çözümü için düzenlediği bu Divan, katılanların ayakta olduğu ve sadece padişahın oturduğu bir toplantıdır.

4 "Rakos": Budapeşte yakınlarında bulunan ve küçük bir ırmaktan ismini alan Rákos meydanında 1526'dan önce Macaristan devlet meclisi toplanmıştır.

Elli Yedinci Bölüm

1 "Üçüncü yılda şubatta": Schweigger'in burada yaptığı açıklama bir yanılgıya yol açıyor. Güneşe göre hesaplanan takvimde ayların her yıl giderek (11 gün) ileri doğru değil geriye doğru kayması gerekir.

2 "Alla beretchet vuersung": Bu örnek gösteriyor ki, Schweigger gerçekten telaffuz şeklinin özelliklerini aktarmaktadır. Mesela "k" sesinin geçirdiği değişim ve "–sin" hecesinin eski şekli olan "–sün" "Allah bereçet versün" söyleminde kendini belli etmektedir.

3 "Lik Wairam": Yazar burada bayramla ilgili verdiği bilgilerde bazı hatalara düşmüştür. Bayramlar arasındaki sürenin bir ay olduğunu bildirmesine karşın, bu süre 65 gündür. "Lik Wairam" biçiminde belirttiği selam verme tarzı da, aslında Türkçe'de "bayramlık" sözcüğünün, yani bayram vesilesiyle verilen armağanın adını yanlış anlamasından ileri gelmiştir.

Elli Sekizinci Bölüm

1 "Dervişler, Camiler, Kalenderler Torlaklar": Derviş, bir tarikata bağlı kimseye verilen genel addır. Kendilerini tasavvufa adamış olan ve bunu çeşitli yöntemlerle uygulayan bu tarikatların sayısı geçmişte pek çoktu. Bunlar resmen kabul edilmiş olan din öğretisi ve devletle ile çoğu kez çelişki

halindeydiler. En çok tanınanları, sürekli bir yerden başka bir yere giden "Kalender" denilen dervişlerdir. Osmanlı belgelerine göre, Anadolu'daki gezici dervişler "Torlak" ve "Cami" diye adlandırılmaktadır. Avrupa kaynaklarında ise bu sonuncu isim "Cumai" (*Giomai*) şeklinde mevcuttur. Schweigger'in yazılarındaki "Omalier" ([C]omailer) ifadesi bu isimden gelmektedir.

2 "Romalılara Mektuplar": Paulus'un Romalılara mektupları, Bap 1, dize 27:" ve aynı suretle erkekler de kadının tabii kullanışını bırakarak şehvetlerinde birbirlerine kızıştılar, erkekler erkeklerle rüsvaylık ederek sapıklıklarına layık olan karşılığı aldılar." Kitabı Mukaddes –ç.n.

3 "Maslık": Yaprakları alkoloidler içeren bir ağaç. Sofiler arasında uyuşturucu madde bağımlılığı oldukça yaygındı.

4 "Pomp Mela": Mela Pomponius. Romalı coğrafyacı (1. yüzyılda yaşamıştır).

5 "Hacılar": Burada sözü edilen hacılar, her yıl bayramda hac ziyaretine giden müminler değil, dilencilikle geçinen bazı dervişlerdir.

6 "Su dağıtılan yerler": Burada "sebiller"den söz edilmektedir –ç.n.

Altmışıncı Bölüm

1 "...ev idaresi hakkında hiç bir şey bilmezler": İslam ülkelerinde çarşı ve pazar alışverişi genellikle erkeklerin üstlendikleri bir görevdir. Bu alışkanlık, kadının eve kapatıldığı dönemlerden kalmadır. Kadınların eve kapatılmaları ve burada anlatıldığı gibi boş vakit geçirmeleri, daha çok kentlerdeki yüksek ve orta sınıf kadınları için geçerli olan bir durumdu.

2 "Fauna, ya da Bona Dea": Kadınların taptıkları Roma tanrıçası.

3 "İç edik": Yumuşak deriden yapılma, çok yüksek olmayan çizme.

4 "Başmak": Terlik.

5 "Çakşır": Uzun ve geniş don, şalvar.

6 "Arakçın": Kadın başlığı.

7 "Sırma": Başlığa takılı sırma iplikler veya sırma oyalar.

8 "Ferace": Kadınların sokağa çıktıkları zaman ev kıyafetlerinin üzerine giydikleri uzun ceket, palto.

Altmış Birinci Bölüm

1 "Göstermelik yiyecekler": Sofra süsü, burada "nahıl" (ç.n.) adı verilen mumdan yapılma süslerden söz edilmektedir.

2 "Kadınların ... çalgıları": Biri "çalpara," diğeri "tef"tir (B).

3 "Türklerin savaş alanlarında çaldıkları aletler": Mehter takımından resimde gösterilenler: Zurna (C), davul veya kös (D), nakkare, ikili küçük davul (E), boru (F), zil (G). Bunların dışında "çevgân" ve "çağana" denilen aletler mehter mızıkasını tamamlar. Türk müziği hakkındaki olumsuz fikirler Türklerin 1683 yılında yenilgiye uğramasıyla birdenbire değişti. Bu tarihten sonra, yeniçeri müziğinin çalgıları Avrupa askeri bandolarında ve sanat müziği orkestralarında yer almaya başladılar ve günümüze kadar da bu yerlerini korudular.

4 "Cithara'ya benzer bir müzik aleti": Tanbur.

5 "Başka bir çalgıları": Uzun saplı çalgı da, çeşitli şekilleri görülen sazdır (H).

6 "*Opus mosaicum...*": (Latince) mozaik işleri.

16. Yüzyılda Para ve Ölçü Birimleri

Batz, Batzen: Güney Almanya'da geçerli gümüş para.
1 *batzen* = 4 *kreuzer*.

Düka: Çeşitli Avrupa ülkelerinde kullanılan altın para.

Gulden: Güney Almanya'da geçerli gümüş para. 1 *gulden* = 60 *kreuzer*. Hesaplamada da sık sık da kullanılan bir değer ölçüsü.

Heller: Güney Almanya'da kullanılan en küçük gümüş para.

Kreuzer: Güney Almanya'da geçerli gümüş para.

Taler: Gümüş para. 1566 dan itibaren *reichstaler* olarak 72 *kreuzer*'e tekabül eder.

Akçe (asper): Türklerde en çok kullanılan gümüş para. 1 akçe = yaklaşık 2 *kreuzer* (16. yüzyıl sonunda oldukça değer kaybına uğramıştır).

Altın (Sultani, Şerifi): Türkiye'de kullanılan ve Avrupa *düka*'sına (veya 2 *gulden*'e tekabül eden altın para. 1 altın=60 akçe.

Kuruş: Türklerin kullandığı gümüş para. 1 kuruş=40 akçe=1 *taler*.

Adım: 0,72 m

Arşın: 0,58 m

Ayak: 1,29 m

Karış: 0,22-0,28 m

Kulaç: 1,74 m

(Küçük) Alman mili: 5760 m

Stadium (Latince; Yunanca: Stadion): 180 m (*rosslauf*-Almanca).

Morgen veya jauchart: Takriben 2000 ile 5000 metrekare arasında değişen bir Alman alan ölçüsü.

Okka: Türklerin kullandığı ağırlık birimi=1283 gram

Metze: 3-4 ve 80 Litre arası bir Alman hacim ölçüsü; kesin olarak belirtilememektedir.

Pfund: Almanya'da yaklaşık yarım kilo.

Zentner: Almanya'da 50 kilo.

1608 yılında Nürnberg'de, adı Türkçe'ye "Almanya'dan Konstantinopolis'e ve Kudüs'e Yapılan Bir Yolculuk Hakkında Yüz Adet Güzel ve Yeni Çizimle Donatılmış Üç Kitaptan İbaret Yeni Bir Yolculuk Öyküsü" diye çevrilebilecek bir kitap yayınlandı. Bu kitap, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun İstanbul'a gönderdiği elçinin maiyetindeki din adamı Salomon Schweigger tarafından yazılmış ve resimlendirilmişti. Schweigger kitabında, 1577'de Viyana'dan yola çıkarak Budapeşte, Belgrad, Sofya, Filibe ve Edirne üzerinden İstanbul'a yaptıkları yolculuğu ve bu kentte yaşadığı, Sultan III. Murad'ın padişahlık dönemine rastlayan dört yılı anlatır. Yazar, belli bir sistem gözetmeden, serbestçe düzenlediği bölümlerde bu kentten ve kent halkının yaşamından, padişah sarayında yaşayanların özelliklerinden söz eder, o yıllarda gelişen olayları kendince yorumlar ve Türklerin 400 yıl önceki günlük yaşamı hakkında canlı bir tablo çizer. Schweigger'in dikkatli bir gözlemci olması ve ziyaret ettiği ülkenin halkını, alışkanlıklarını, geleneklerini merak edip öğrenmeye çalışması, bizzat yaşadığı olayları gayet inandırıcı biçimde anlatmayı başarmasını sağlar. Yazdıklarını okurken, padişahın huzurunda ortalığa egemen olan saygı dolu sessizliği o anı yaşıyormuşçasına hissederiz; tutsak kafilesi sokaklardan geçirilirken, o acıklı manzarayı görür gibi oluruz; cambazların tehlikeli oyunlarını hayretle izleriz; bayramlarda halkın rağbet ettiği eğlencelere güleriz ve onunla birlikte bir hamam keyfi yaşarız.

Kuşkusuz, anlat
yorumlarken ta
davranamaz. Ar
Hıristiyanları ye
araştırdığı ve sav
bölümde, Osma
hatları, örneğin tımar ve yeniçeri kuruluşları ya da soyluluğun veraset yoluyla kazanılmaması hakkında çok isabetli görüşler ileri sürer. Schweigger'in seyahatnamesinin o dönemde çok tutulmasında, bizzat yapmış olduğu çizimlerin de büyük katkısı olmuştur. Schweigger İstanbul'da gördüklerini bu naif resimlerde ayrıntılarıyla ve gerçeğe sadık kalarak saptar. Almanca yayınlanışından 396 yıl sonra Sahaftan Seçmeler Dizisi'nin dördüncü kitabı olarak Türkçe'de...

SAHAFTAN SEÇMELER DİZİSİ

KitapYAYINEVİ

ISBN 975-8704-55-9

